AKADEMOS

Revistă de Ştiinţă,
Inovare, Cultură şi Artă
Înregistrată la Ministerul Justiţiei la 25.05.2005, nr. 189.



Fondator:
Academia de Ştiinţe a Moldovei

***

Acest numar este ilustrat cu piese de podoabă din colecţia Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei

Adresa Redacţiei:
MD 2001
mun. Chişinău,
bd. Ştefan cel Mare 1
et. 4, birou 432
Tel.: (+373 22) 212381

www.akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
vcucereanu@yahoo.fr

ISSN 1857-0461

Editat la Tipografia AŞM

CUPRINS

Adrian PĂUNESCU,
membru de onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei



... trăiesc, mă îmbolnăvesc, mă vindec, lucrez, visez şi scriu în limba română, limba în care, atunci când voi muri, îmi voi încredinţa sufletul lui Dumnezeu, să facă El ce crede cu acest suflet, pentru mai binele românilor de pretutindeni. Doamne, ocroteşte-i pe români!

AVIZUL SAVANȚILOR „CU PRIVIRE LA SEMNIFICAȚIA DATEI DE 28 IUNIE 1940”

SCIENTISTS` REVIEW “REGARDING THE SIGNIFICANCE OF JUNE 28TH 1940”

The annexation of Basarabia and North Bucovina was conceived and executed by the soviet political and military headquarters as a military operation for those territories` occupancy. The mass terror regime established as a result of that act was that of a soviet occupant, and not a “liberator” one.

Evenimentele care s-au derulat cu 70 de ani în urmă pe malurile Nistrului, în special între 26 şi 28 iunie 1940, revin astăzi cu o nouă forţă şi semnificaţie în atenţia opiniei publice din Republica Moldova şi din exteriorul statului nostru, reclamând o clarificare documentată ştiinţific şi răspunsuri temeinic argumentate. Este de datoria Academiei de Ştiinţe a Moldovei să se pronunţe în această privinţă, în spiritul rigorilor academice şi al responsabilităţii ştiinţifice.

Ştiinţa istorică a acceptat drept punct de plecare al acestor evenimente: Tratatul de neagresiune sovieto-german şi Protocolul adiţional secret, semnate la 23 august 1939 la Moscova de comisarul sovietic de externe, V. M. Molotov, şi ministrul de externe al Germaniei, Ioachim von Ribbentrop. Înţelegerile confidenţiale sovieto-naziste au jucat un rol fatal în destinul păcii mondiale: cele două forţe ireconciliabile până la acea dată – regimul comunist sovietic şi cel nazist şi-au asumat statutul de arbitri ai păcii şi şi-au împărţit „sferele de interese” în Europa de Est. În punctul 3 al Protocolului adiţional secret se arăta că „în ceea ce priveşte Europa de Sud-Est, partea sovietică insistă asupra interesului ei pentru Basarabia”, partea germană manifestând „o totală lipsă de interes faţă de aceste teritorii”. Recunoaşterea „sferelor de interese” pentru o parte sau alta la înţelegerile din capitala sovietică presupunea acordarea „dreptului” de ocupaţie asupra unor ţări întregi sau porţiuni din teritoriul unor ţări aparte. Pactul sovieto-german de neagresiune şi Protocolul adiţional secret au deschis porţile celui de-al Doilea Război Mondial, au predeterminat distrugerea şi dispariţia Statului Polonez, a Ţărilor Baltice independente, precum şi o serie de anexări şi amputări teritoriale din contul unor ţări suverane ca Finlanda şi România.

Primele semnale privind intenţia guvernului URSS de a redeschide „cazul Basarabiei” datează din noiembrie-decembrie 1939, atunci când României i s-a sugerat ideea încheierii unui acord de ajutor reciproc cu Moscova, după modelul celor semnate de Statele Baltice, însă împotmolirea Armatei Roşii în războiul împotriva Finlandei a avut drept efect renunţarea la acest scenariu. Guvernul sovietic a revenit asupra subiectului respectiv la 29 martie 1940, după încheierea păcii cu Finlanda. Începând cu luna aprilie, comandamentul militar sovietic a dispus redislocarea unor importante trupe de pe frontul de operaţiuni finlandez la locurile de amplasare permanentă şi concentrarea unor unităţii noi în districtele militare Kiev şi Odessa.

În mai 1940, în urma ocupării de către Germania hitleristă a unor ţări europene şi a atacului asupra Franţei, conducerea sovietică a început preparativele concrete pentru „rezolvarea” chestiunii Basarabiei. La 3 iunie şeful statului major al districtului militar Kiev, N. F. Vatutin, a elaborat şi a transmis comisarului sovietic al apărării, S. C. Timoşenko, un memoriu strict secret privind operaţiunea militară împotriva României. Scopul strategic al acestei operaţiuni era distrugerea statului Român, ocuparea Turciei europene şi stăpânirea Dardanelelor. La 13 iunie la Kremlin a avut loc o consfătuire a conducerii supreme politice şi militare sovietice, la care au participat I. Stalin, V. Molotov, S.Timoşenko, B. M. Şapoşnikov, şeful Marelui Stat Major, comandanţii celor două districte militare Kiev şi Odessa – Jukov şi Boldin şi alţii, la care s-a discutat operaţiunea împotriva României. În consecinţă, a fost emisă directiva comisarului apărării şi şefului Marelui Stat Major Nr. 101396/ss, conform căreia trupele sovietice plasate la frontieră cu România trebuiau, la data de 24 iunie, ora 22.00, „**să fie gata de ofensiva hotărâtoare cu scopul de a distruge armata română şi de a ocupa Basarabia**”. **Cele trei armate (a 5-a, a 9-a şi a 12-a), care urmau să atace teritoriul României, erau reunite în cadrul Frontului Sud, sub comanda generalului Jukov.** La 23 iunie Jukov raporta comisarului apărării imposibilitatea încheierii concentrării de trupe la 24 iunie, din cauza dificultăţilor de transport, estimând pregătirea efectivului pentru luptă către dimineaţa zilei de 27 iunie.

La 21 iunie, şeful Direcţiei Politice a Armatei Roşii, L. Z. Mehlis, a emis directiva Nr. 5285/ss cu privire la activitatea politică şi de propagandă în perioada operaţiunii împotriva României.

Pe plan diplomatic, urmărind realizarea pretenţiilor sale asupra Basarabiei, conducerea sovietică a urmat linia înţelegerilor secrete cu Germania, din 23 august 1939. Astfel, imediat după căderea Franţei, la 23 iunie 1940 Molotov i-a comunicat ambasadorului german la Moscova, von Schulenburg, intenţiile sovietice de „soluţionare pe cale paşnică" a problemei Basarabiei. Bucovina era inclusă în „rezolvarea" chestiunii basarabene. Dacă România nu accepta o soluţie paşnică, URSS era decisă să aplice forţa armată. Răspunsul părţii germane a fost prezentat la 25 iunie. Germania îşi „onora" înţelegerea în privinţa Basarabiei, însă a obiectat împotriva pretenţiilor sovietice asupra Bucovinei, care nu făcuse obiectul discuţiilor anterioare sovieto-germane. Pentru moment, URSS se va limita să pretindă doar partea de Nord a Bucovinei.

La 26 iunie, ora 22.00, comisarul poporului pentru afacerile externe V. Molotov l-a convocat pe ministrul plenipotenţiar al României la Moscova, Gheorghe Davidescu, pentru a-i înmâna textul notei ultimative prin care URSS pretindea Basarabia şi Nordul Bucovinei. Nota sovietică era plină de falsuri. În primul rând, în 1918 România nu s-a folosit de slăbiciunea Rusiei pentru a „desface" Basarabia. Parlamentul de atunci al Republicii Democratice Moldoveneşti (Basarabia), Sfatul Ţării, a decis în mod democratic să unească Basarabia cu România. În al doilea rând, România nu putea să desfacă de la Uniunea Sovietică nimic, deoarece aceasta s-a constituit abia în 1922. În rândul al treilea, în nota ultimativă autorităţile sovietice au insinuat că Basarabia ar fi „populată în principal cu ucraineni" şi că România ar fi călcat în 1918 „unitatea seculară a Basarabiei" cu RSS Ucraineană, „unitate" care nu a fost atestată niciodată în istorie.

În plus, Guvernul URSS a cerut drept „despăgubire" pentru „dominaţia" de 22 de ani a României în Basarabia partea de nord a Bucovinei a cărei populaţie ar fi fost „legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică", un teritoriu care nu a aparţinut vreodată Imperiului Rus sau Rusiei Sovietice. Sfidând realităţile istorice şi etnice din Basarabia şi Nordul Bucovinei, precum şi o serie de angajamente asumate de Guvernul URSS pe plan internaţional, ultimatumul sovietic era o mostră a mentalităţii şi conduitei imperiale sovietice în sfera relaţiilor internaţionale, un exemplu de dictat şi ameninţare cu recurgerea la forţa armată la adresa României.

Izolate pe plan internaţional, strâmtorate de propriile resurse militare şi economice, strivite de presiunea colosului din Răsărit şi incapabile de un efort de luciditate şi curaj politic, autorităţile României au cedat în faţa ameninţării sovietice şi au decis evacuarea Basarabiei şi Nordului Bucovinei fără a opune rezistenţă.

La 28 iunie 1940 Basarabia şi Nordul Bucovinei au fost invadate de trupele sovietice. Zeci de mii de oameni – funcţionari publici, fruntaşi ai partidelor politice, preoţi şi intelectuali, profesori şcolari şi oameni simpli au fost nevoiţi să ia drumul exodului peste Prut, pentru a se salva de urgia stalinistă. În Basarabia, Nordul Bucovinei şi Ţinutul Herţa s-a instaurat un regim sovietic de ocupaţie, opresiv şi represiv. Transplantul de sistem sovietic în teritoriile ocupate şi impunerea cu forţa a regimului totalitar comunist a tras o linie neagră sub firava democraţie interbelică şi a produs o serie de consecinţe, unele mai dramatice decât altele. Numai în intervalul 1940-1941 regimul sovietic de ocupaţie (1) a anulat dreptul la cugetul liber şi la orice libertăţi democratice; (2) a aplicat teroarea în masă împotriva fruntaşilor vieţii publice, intelectualilor, slujitorilor cultelor, puţinii rămaşi între Nistru şi Prut, dar şi a oamenilor simpli; (3) a comis nenumărate asasinate din motive de ură de clasă; (4) a silit zeci de mii de oameni, intelectuali în primul rând, să ia calea exodului forţat; (5) a deposedat de bunuri şi proprietăţi mii de cetăţeni; (6) a format abuziv RSS Moldovenească la 2 august 1940 prin sfârtecarea teritorială a Basarabiei şi desconsiderarea Constituţiei sovietice care prevedea doar dreptul Uniunii Sovietice de a admite noi republici în cadrul URSS, nu şi de a le forma cu de la sine putere; (7) a extins asupra teritoriului din dreapta Nistrului conducerea administraţiei şi a organizaţiei de partid din RASSM şi legislaţia ucraineană; (8) a promovat o politică fiscală de strangulare economică şi socială a ţărănimii libere; (9) a interzis alfabetul şi limba română şi a impus alfabetul rusesc, prin Hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului al URSS din 11 noiembrie 1940; (10) a închis şi profanat locaşe de cult; (11) a anulat pe nedrept cetăţenia română prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS „Cu privire la restabilirea cetăţeniei sovietice de către locuitorii Basarabiei şi la dobândirea ei de către locuitorii Bucovinei de Nord", din 8 martie 1941; (12) a deportat, la 13 iunie 1941, în regiunile îndepărtate ale URSS zeci de mii de oameni nevinovaţi, de unde mulţi nu s-au mai întors; (12) a mobilizat forţat zeci de mii de tineri pe şantierele de muncă (FZO) din URSS şi în Armata sovietică; (14) a promovat o politică şi o propagandă de deznaţionalizare şi dezumanizare a fiinţei umane; (15) a interzis organizaţiile politice şi obşteşti din Basarabia, inclusiv organizaţia

comunistă şi comsomolistă basarabeană etc. Aceste nelegiuiri au continuat şi după 1944.

Toate acestea s-au derulat sub lozinca „eliberării" oamenilor muncii de sub povara asupririi „burghezo-moşiereşti române". Pe teza strâmbă a „eliberării sovietice" din 28 iunie 1940 s-a edificat ulterior un întreg eşafodaj istoriografic sovietic – la fel de fals şi mincinos.

Documentele de arhivă, cercetările istoricilor din Republica Moldova şi alte ţări atestă de o manieră indubitabilă că actul din 28 iunie 1940 este o consecinţă directă a tranzacţiei sovieto-naziste din 23 august 1939 privind partajul „sferelor de influenţă" între cele două regimuri totalitare ale secolului XX.

Anexarea Basarabiei şi a Nordului Bucovinei a fost concepută şi realizată de comandamentul politic şi militar sovietic ca o operaţiune militară de ocupare a acestor teritorii, iar regimul terorii în masă instaurat în urma acestui act a fost unul al ocupantului şi nu al „eliberatorului" sovietic.

Prin urmare, data de 28 iunie 1940 consemnează o pagină neagră în istoria noastră. Această zi este începutul ocupaţiei sovietice, începutul unor drame şi tragedii fără precedent în trecutul nostru istoric. În numele unei pretinse „eliberări" sociale, regimul totalitar comunist instalat prin forţa baionetelor sovietice a comis crime abominabile care trebuie făcute publice şi condamnate, iar victimele regimului stalinist trebuie să fie onorate. Acesta este adevărul istoric care trebuie asumat fără ură şi părtinire, ca bază pentru o reconciliere civică profundă şi durabilă. Cunoaşterea şi asumarea adevărului istoric trebuie să consolideze societatea noastră, să contribuie la buna informare a cetăţenilor şi la calmarea spiritelor, la întărirea încrederii în argumentele ştiinţei academice.

Comisia de experţi:
Academician Andrei Eşanu, preşedinte
Membru corespondent Demir Dragnev
Dr. Ion Jarcuţchi
Dr. hab. Anatol Petrencu
Dr. Anatol Ţăranu
Dr. Gheorghe Nicolaev
Dr. Gheorghe Cojocaru
Dr. Mihai Taşcă

Hotărârea CSŞDT al AŞM „Cu privire la semnificaţia datei de 28 iunie 1940"

În ultimul timp, în diverse medii din Republica Moldova se discută în contradictoriu semnificaţia istorică a datei de 28 iunie 1940. Drept răspuns la numeroasele solicitări privind aprecierea de pe poziţiile ştiinţei istorice a acestei date, Academia de Ştiinţe, ca cel mai înalt for ştiinţific din Republica Moldova, consideră drept o datorie a sa să ia atitudine şi să aducă la cunoştinţa opiniei publice aprecierile comunităţii academice.

În urma audierii materialelor Comisiei de experţi în istorie, în frunte cu academicianul Andrei Eşanu, privind semnificaţia datei de 28 iunie 1940, Consiliul Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei

H O T Ă R Ă Ş T E:

1. Actul din 28 iunie 1940 este o consecinţă directă a înţelegerilor secrete sovieto-germane din 23 august 1939 privind partajul „sferelor de interese" în Estul Europei, condamnate prin Hotărârea Congresului al doilea al deputaţilor poporului din URSS, din 24 decembrie 1989, Hotărârea Sovietului Suprem al RSS Moldova *Cu privire la Avizul comisiei Sovietului Suprem al RSS Moldova pentru aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune* şi a *Protocolului adiţional secret din 23 august 1939, precum şi a consecinţelor lor pentru Basarabia şi Bucovina de Nord* (Nr. 149-XII din 23 iunie 1990). Aceste aprecieri au fost reconfirmate în Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova din 27 august 1991;
2. Documentele de arhivă, cercetările istoricilor din Republica Moldova şi de peste hotare demonstrează că anexarea Basarabiei şi a Nordului Bucovinei la 28 iunie 1940 a fost concepută şi realizată de comandamentul politic şi militar stalinist ca o operaţiune militară de ocupare a acestor teritorii. Acesta este adevărul istoric care trebuie asumat fără ură şi părtinire, ca bază pentru o reconciliere civică profundă şi durabilă.
3. Consiliul Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei consideră că această apreciere a datei de 28 iunie 1940 în termenii adevărului istoric nu poate fi utilizată în scopul dezbinării şi confruntării societăţii noastre, precum şi ca pretext pentru tensionarea relaţiilor Republicii Moldova cu Federaţia Rusă şi condamnă orice tentativă de speculare a adevărului istoric.
4. Comunitatea academică, având în vedere complexitatea problemelor cu care se confruntă societatea noastră, este de părerea, că fără asumarea plenară a adevărului istoric este imposibilă edificarea unei societăţi europene moderne.

Chişinău, 7 iulie 2010

OCUPAREA BASARABIEI ŞI NORDULUI BUCOVINEI – O CONSECINȚĂ DIRECTĂ A ÎNȚELEGERILOR SOVIETO-GERMANE DIN 23 AUGUST 1939

Dr. **Gh.COJOCARU**

OCCUPATION OF BASARABIA AND NORTHERN BUCOVINA – A DIRECT CONSEQUENCE OF THE SOVIET-GERMAN AGREEMENTS FROM AUGUST 23RD 1939

On June 6th 1940, at the corner of Gogol Street up to Mihai Viteazul Street, on both sides of Alexandru cel Bun Street one could find "honor cords" (at a 5-8 meters distance from each other): an enkavedist, an SS (yeah, yeah, do not be surprised, you, the reader!) in their famous uniform "Mausfarbe" (mouse colored). The agreement Hitler-Stalin was in the middle of its realization. Chisinau residents witnessed an incredible show of Soviet-German friendship, though they did not know the ins and outs of that incredible, at first sight, friendship between Hitler and Stalin.

Since Gorbaciov` s perestroika, a variety of documents and facts have been introduced in the scientific circuit. Even if, practically previously unknown, and without any new fundamental discoveries for the western historiography, they facilitate a more comprehensive approach, reconstruction and clarification of that dramatic issue.

Noul concept de securitate al lui Stalin

Disputa istoriografică consacrată pactului Molotov-Ribbentrop, inițiată în Europa de Est în anii de perestroika a lui Mihail Gorbaciov, are meritul de a fi introdus în circuitul ştiințific o multitudine de documente şi fapte, practic necunoscute în fostul spațiu sovietic, care, deşi nu s-a soldat cu descoperiri principial noi pentru istoriografia occidentală, facilitează o mult mai amplă abordare, reconstrucție şi explicitare a acestui subiect dramatic. Nimeni, mai puțin istoricii ortodocşi de altă dată, nu mai poate astăzi contesta existența protocoalelor secrete de tristă faimă, cinismul caracterului şi conținutului lor care violează abrupt dreptul internațional.

Disputa însă nu este încheiată. Istoricii continuă să dezbată motivele şi responsabilitățile autorilor înțelegerilor secrete, dacă acestea au influențat direct sau indirect şi în ce grad declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial. Continuă discuția despre politica expansionistă a Uniunii Sovietice din anii 1939-1940, despre consecințele înțelegerilor confidențiale, despre frontierele de stat existente şi relația lor cu protocoalele secrete.

Totuşi, plecând de la gradul de cercetare a relațiilor sovieto-germane între 1933, anul venirii lui Adolf Hitler la putere, şi 1939, o constatare deja s-a încetățenit în istoriografia contemporană a problemei atacate şi în acest studiu: în tot acest interval interesul față de îmbunătățirea relațiilor politice cu Germania a provenit constant *doar* din partea lui Stalin, care vedea în aceasta „nu numai o garanție a securității URSS, cum el o înțelegea, dar şi o posibilitate de acumulare a puterii militare şi a influenței politice a țării Sovietelor pe arena internațională, sprijinindu-se pe suportul militar-economic şi politic al Germaniei naziste. Însă toate aceste inițiative ale Moscovei se ciocneau în permanență de reacția negativă a lui Hitler. Şi doar o singură dată, când fuhrerului i-a trebuit să-i dezbine pe potențialii aliați – puterile occidentale şi URSS, asigurând prin aceasta soluționarea problemei de veacuri a războiului pe două fronturi al Germaniei în ajunul tot mai limpede conturat al bătăliei cu Anglia şi Franța, el a reacționat pozitiv la tentativele constante ale Moscovei de a îmbunătăți raporturile cu Berlinul"[1].

Istoriografia de astăzi delimitează câteva faze care au precedat realizarea înțelegerii sovieto-germane din 23 august 1939. La începutul anului 1939, după şase ani de „război rece" cu Uniunea Sovietică, conducerea Germaniei naziste, care după cucerirea Sudeților îşi fixase ca obiectiv următor Polonia, realizează necesitatea unei încălziri a relațiilor cu Moscova. Pentru Germania o Uniune Sovietică neutră ar fi fost o soluție optimă. Diplomația germană începe să emită semnale de apropiere de Moscova.

Înlocuirea la 3 mai a lui Maxim Litvinov cu Veaceslav Molotov în fruntea Comisariatului de Externe, tot el şef al Guvernului sovietic, a fost un pas important spre apropierea de Germania, semnificând „schimbarea cursului de politică externă centrat pe ideea securității colective"[2]. Dar nu numai atât. Îndepărtarea din fruntea diplomației sovietice a lui Litvinov, un adept al alianței cu Puterile Occidentale, „era cel mai puternic semnal posibil

[1] S.Z.Sluci, Vneşnepoliticeskaia strateghia Ghitlera v 1939 g. i Sovetskiy Soyuz // Mejdunarodnîi krizis 1939-1941gg.: ot sovetsko-ghermanskih dogovorov 1939 g. do napadenia Ghermanii na SSSR, Moscva, Izdatelstvo „Prava celoveka", 2006, p. 82.

[2] L.I.Ghințberg, Sovetsko-ghermanskii pakt i ego realizația // „Otecestvennaia Istoria", Moscva, 1996, nr.3, p.30.



Elizabeth Ivanovsky. ***Evanghelistul Luca,*** **linogravură, aa 1930**

pe care Stalin putea să-l dea lui Hitler precum că era deschis la oferte, scurte sau directe, pe care el nu le putea face de teama de a nu fi tratat cu un refuz umilitor. În orice caz, Stalin nu era încă suficient de sigur de dictatorul nazist pentru a risca pierderea opţiunii sale occidentale […]"[3]. Nu era în interesul lui să alarmeze Franța şi Anglia înainte de a vedea o deschidere definită din partea Germaniei. Interesul său era să păstreze deschise ambele sale opţiuni de politică externă până în momentul în care va fi sigur de următoarea mişcare decisivă.

Hitler a interpretat demiterea lui Litvinov ca pe un semnal al interesului lui Stalin de a modifica politica sa faţă de Germania. Dar, dacă Germania se limita la nişte semne de atenţie faţă de diplomaţii sovietici, URSS a mers mult mai departe. Deja la 5 mai, însărcinatul cu afaceri sovietic la Berlin, Gheorghi Astahov, a încercat să afle de la consilierul de legaţie al departamentului politico-economic din Ministerul german de Externe, K.Schnurre, dacă demiterea lui Litvinov se va repercuta cumva asupra poziţiei Germaniei faţă de Rusia. Molotov, a spus Astahov, „poate că nu este un specialist în afacerile externe, dar datorită poziţiei sale la vârful pomului sovietic – numai Stalin era deasupra lui – el va avea o importanţă imensă în viitoarea politică externă". Hitler a citit semnalul lui Stalin corect. „M-a lovit ca cu o ghiulea", le va spune el ulterior generalilor săi. „Demiterea lui Litvinov a fost decisivă"[4].

De ce Stalin a optat în favoarea unei înţelegeri cu Hitler, renunţând la conceptul de securitate colectivă? „Schimbarea priorităţilor de politică externă în vara anului 1939, menţionează V.A. Şestakov, nu este deloc un rezultat al unui concurs accidental de împrejurări, nu este o improvizaţie în condiţii extreme, ci o urmare a evoluţiei strategiei sovietice de politică externă". Doctrina geopolitică a lui Stalin prevedea asigurarea securităţii URSS prin extinderea teritoriului sovietic, prin noi achiziţii teritoriale. Cu cât mai multe teritorii anexate, cu atât mai de nădejde era asigurată apărarea URSS. În 1939 Stalin ştia mai bine ca oricine altul că ţara sa nu era pregătită pentru un război mare. Cu atât mai mult cu cât el nu dorea să scoată castanele din foc pentru puterile occidentale. Stalin spera să intre în război ca cel de-al treilea care câştigă când doi se bat. O alianţă cu Marea Britanie şi Franţa nu-i putea permite să realizeze doctrina sa de securitate care se baza pe extinderea sferelor de influenţă şi achiziţii teritoriale şi, principalul, nu-i asigura un statut râvnit de neutralitate într-o nouă conflagraţie europeană. Cu Hitler era mai lesne de ajuns la o înţelegere decât cu democraţiile occidentale. Un rol important la apropierea sovieto-germană a aparţinut considerentelor de ordin economic, deşi fiecare dintre cele două părţi urmărea scopuri opuse. Dacă Hitler avea nevoie de un spate asigurat pentru a duce în linişte războiul împotriva Franţei şi Angliei,

[3] Antony Read, David Fisher, The Deadly Embrace. Hitler, Stalin, and the Nazi-Soviet Pact 1939-1941, New York, London, 1988, p.74-75.
[4] Ibidem, p.75.

Stalin urmărea să îndepărteze începutul războiului ca să-şi crească musculatura militară şi economică şi să intre în război în rolul de „super-arbitru" în momentul în care părţile beligerante se vor epuiza[5]. În afară de aceasta, el a fost împins spre semnarea rapidă a pactului de dorinţa de a nu admite o apropiere anglo-germană[6].

Negocierile sovieto-germane de la Kremlin

Ribbentrop vroia să producă impresie la Moscova: delegaţia germană număra 37 de persoane, îmbarcate în două avioane „Condor", care şi-au luat zborul de la Berlin în seara târzie a zilei de 22 august. După o escală la Kenigsberg, la ora 7.00 dimineaţa, delegaţia a luat cursul spre Moscova.

În cele 4 ore de zbor Gaus alături de Ribbentrop a continuat să redacteze, în conformitate cu instrucţiunile lui Hitler, proiectele pactului şi protocolului la care s-a lucrat şi noaptea în hotelul din Kenigsberg. Este posibil ca proiectul protocolului suplimentar să fi avut câteva variante, unele dintre care conţineau un minimum de înţelegeri, într-un caz, şi un maximum, în altul. Variantele respective trebuiau să fie prezentate părţii sovietice în funcţie de pretenţiile ei. „Dacă o asemenea presupoziţie este corectă, afirmă Ingeborg Fleischhauer, atunci protocolul semnat era adecvat variantei-minimum: regiunile „Sud-Estului Europei" au fost atinse doar parţial (Basarabia) şi tranzitoriu, iar Strâmtorile şi Konstantinopolul în general nu au fost amintite"[7]. Autorul nemijlocit al textului protocolului confidenţial, după cum s-a demonstrat la procesul de Nurnberg, a fost Friedrich Gaus, iar Molotov şi Ribbentrop „au semnat acest protocol secret aşa cum a fost el elaborat de ambasadorul Gaus". Şi această constatare, dacă facem abstracţie de unele mici detalii, susţine Fleischhauer, este conformă realităţii. „Protocolul confidenţial suplimentar – împotriva presupunerilor făcute până în prezent (1990 - n. a.) – emana de la partea germană"[8].

Negocierile sovieto-germane s-au desfăşurat în două runde. Prima discuţie a început la 15.30 şi s-a încheiat la 18.30, ora Moscovei. Ribbentrop, Schulenburg şi translatorul Hilger, consilier economic al Ambasadei, au fost conduşi în cabinetul lung al lui Molotov de la Kremlin, unde îi aşteptau Stalin şi stăpânul biroului, la care s-a alăturat ulterior interpretul sovietic, N.V. Pavlov. După un schimb de curtoazii, Stalin, Molotov, Ribbentrop şi Schulenburg au luat loc la masa rotundă. Hilger – în spatele lui Ribbentrop, iar Pavlov – în spatele celor doi lideri sovietici.

La prima întâlnire a avut loc un schimb prealabil de opinii. Primul a vorbit Ribbentrop. El s-a referit pe larg la dorinţa Germaniei de a instala raporturile germano-sovietice pe o fundaţie nouă şi de a ajunge la înţelegeri *în toate sferele*. Interesul german era de a obţine o bună înţelegere din partea Rusiei pe o perioadă *cât mai îndelungată*. În acest context el a făcut trimitere la discursul lui Stalin la congresul al XVIII-a al PC (b) din toată Uniunea, din 10 martie 1939, în care ar fi răsunat „idei similare". Germania, a arătat Ribbentrop, „nu cere nimic de la Rusia – doar pace şi comerţ. Spre deosebire de alţi peţitori din Vest ai URSS, ea nu a venit să ceară asistenţă militară sovietică în caz de război. Ea nu aşteaptă ca sângele rus să fie vărsat în numele său. Germania este suficient de puternică ca să lupte fără ajutorul rusesc".

Stalin l-a întrebat pe Molotov dacă vrea să răspundă. „Nu, nu, Iosif Visarionovici. Vorbiţi Dvs. Sunt sigur că o veţi face mai bine ca mine", refuză tacticos premierul Molotov în favoarea Secretarului General. Era doar una din regulile jocului. Drept răspuns, Stalin a comentat aprobator „atitudinea demnă" a Germaniei în chestiunea asistenţei militare sovietice. A vorbit scurt, arătând fără echivoc dorinţa sa de a coordona interesele şi de a realiza o înţelegere reciprocă cu Germania. El dorea o definire clară a „sferelor de interese" în Sud-Estul Europei şi în regiunea Balticii. A adăugat că în cazul unui război între Germania şi Polonia, între Germania şi Vest „interesele Uniunii Sovietice şi ale Germaniei se vor dezvolta cu siguranţă paralel unele faţă de altele". Când a încheiat, Molotov cu un zâmbet pe faţă s-a întors spre germani: „Nu v-am spus că o va face-o mai bine ca mine?". Pe fondul unui început de dialog pozitiv în problema pactului de neagresiune, Ribbentrop a trecut rapid la chestiunile protocolului adiţional confidenţial care trebuia discutat în al doilea rând. A vorbit despre criza poloneză, arătând, exact în termenii indicaţi de Hitler, că Germania va face totul pentru a o soluţiona pe cale paşnică, deşi data atacului german fusese deja stabilită. Expunerea voalată a planurilor militare germane în raport cu Polonia atesta că Hitler, în acel moment, nu avea nici cea mai mică încredere în disponibilitatea lui Stalin de a-i deveni complice.

[5] V.A.Şestakov, Noveişaia istoria Rossii s naceala XX v. i do segodneaşnego dnea, Moscva, ACT: Astrel'; Vladimir: VKT, 2008, p. 257.

[6] Ingeborg Fleischhauer, Der Pakt, Hitler, Stalin und die Initiative der deutschen Diplomatie 1938-1939, (citat după ediţia în l. rusă), Moscva, Progress, 1991, p.356.

[7] Ibidem, p. 284-286.

[8] Ibidem, p. 286.

În iminența atacării Poloniei, Hitler avea nevoie vitală de atragerea lui Stalin de partea sa pentru a exclude coalizarea democrațiilor occidentale cu Rusia sovietică împotriva Germaniei.

Partea sovietică nu a schițat niciun gest la cuvintele lui Ribbentrop despre Polonia, luând act tacit de poziția germană în această problemă. Ribbentrop nu excludea nici probabilitatea izbucnirii unui conflict armat germano-polonez. Având în vedere acest caz şi în conformitate cu directivele lui Hitler privind delimitarea sferelor de interese, el a trasat pe hartă „o linie de demarcație" de-a lungul râurilor Pissa, Vistula, Narva, San, care trebuia respectată dacă s-ar fi ajuns la o confruntare armată cu Polonia. În acest fel Germania garanta Sovietelor că Wehrmahtul nu va pătrunde în regiunile poloneze de la frontiera cu URSS. Aceste teritorii, ca punte de tranzit şi de penetrare a Armatei Roşii pe pământul polonez, formau exact subiectul disputei fără rezultate a mareşalului Voroşilov cu Britanicii şi Francezii. Acum ele erau servite Moscovei de către Berlin fără vreun efort din partea Guvernului sovietic şi, presupune Ingeborg Fleischhauer, într-o mare măsură, prin surprindere.

Oferta germană răspundea maximumului de interese ale lui Stalin, deoarece însemna detensionarea momentană a încordării din sfera situației militare şi-i asigura, „dacă către acel moment el era sigur de inevitabilitatea unui conflict cu Germania, o centură de siguranță, adică un subcâmp de care avea nevoie pentru desfăşurarea diviziilor sale pe nişte poziții defensive avansate". Există susceptibilități că „această concesie a părții germane a început să tocească vigilența lui Stalin. Următoarele cedări teritoriale aveau menirea de a-i insufla gândul că nu Hitler, ci el însuşi era partea câştigătoare în acest proces fără precedent de amestecare a diferitelor teritorii".

A urmat propunerea lui Ribbentrop de a împărți în cadrul politicii de „armonizare a intereselor" „Finlanda, Baltica şi Basarabia". În chestiunile Finlandei şi Basarabiei „s-au înțeles repede". Însă, la discuțiile asupra „problemei baltice" Stalin şi Molotov, alarmați de posibilitatea infiltrării germane în zona Balticii, au manifestat o anumită „rigiditate"[9]. Antony Read şi David Fisher relatează că după ce au dispus de Polonia, „Stalin a revenit asupra altor două zone de interes. Sud-Estul nu prezenta probleme: Stalin a spus că el vrea provincia românească Basarabia şi Ribbentrop a fost fericit să declare „completul *desinteressement* politic" în acest teritoriu. Dar, problema Statelor Baltice s-a dovedit mult mai spinoasă"[10].

[9] Ibidem, p. 292-293.

[10] Antony Read, David Fisher, op. cit., p. 254.

Cu toată disponibilitatea părții germane de a semna pactul de neagresiune, Stalin continua să ia în calcul posibilitatea unei expansiuni germane în direcția estică. Britanicii şi francezii îi ofereau lui Stalin mână liberă în Statele Baltice, dar nu şi în Finlanda. Achiziționarea Finlandei era tentantă, dar pierderea Lituaniei îl lipsea de accesul la porturile care nu înghețau pe timp de iarnă.

El a insistat că Flota sa Baltică nu se putea lipsi de porturile Liepaja (Libawa) şi Ventspils (Windaw), amplasate pe litoralul vestic al Letoniei. Cele două porturi letone, printre puținele porturi de pe litoralul estic al Mării Baltice care nu înghețau pe timp de iarnă, aveau o indiscutabilă importanță strategică. Asupra portului Liepaja, cel mai important dintre cele două, a insistat şi mareşalul Voroşilov la negocierile cu misiunile militare franceză şi britanică. Totuşi, la negocierile din 23 august, observă Ingeborg Fleischhauer, Stalin, fără a realiza momentan volumul practic nelimitat al ofertei din valiza diplomatică a lui Ribbentrop, „încă mai încerca să obțină o parte în situația în care se putea obține fără nicio obiecție şi întregul"[11].

Ribbentrop a promis să țină cont de doleanța Moscovei, dar a considerat necesar să obțină acordul lui Hitler în acest sens. L-a contactat imediat ce s-a luat o pauză la negocieri. Încântat de interlocutorii săi de la Kremlin, Ribbentrop îi telegrafia lui Hitler că prima sa discuție a decurs „în cel mai mare grad pozitiv *în spiritul dorit de noi*", că „ruşii ... şi-au exprimat dorința să recunoaştem porturile Libava şi Vindava ca făcând parte din sfera lor de interese" şi-l ruga să-şi dea acordul pentru aceasta. Referitor la partea a doua a negocierilor, el scria: „Se prevede semnarea protocolului secret privind delimitarea sferelor de interese bilaterale în întreaga regiune estică, față de care eu mi-am exprimat disponibilitatea principială".

Hitler a petrecut ziua de 23 august într-o stare de puternică excitare. Aghiotantului său i-a spus că „examinează acordul ca o tranzacție rezonabilă. În ceea ce-l priveşte pe Stalin, sigur, trebuie să fii tot timpul cu ochii în patru, dar în momentul de față el vede în pactul cu Stalin şansa de a scoate Anglia din conflictul cu Polonia". În timpul acestei discuții i s-a comunicat la telefon despre mersul satisfăcător al negocierilor şi i s-a solicitat decizia cu privire la cele două porturi letone. Aruncând o privire pe hartă, Hitler a ordonat să i se transmită lui Ribbentrop să consimtă asupra doleanțelor părții sovietice. Ministrul german de Externe anticipa deja efectul acestei concesii, când împreună cu Schulenburg şi

[11] Ingeborg Fleischhauer, op. cit., p. 293.

Gaus se îndrepta în goana mare la o nouă întâlnire la Kremlin.

A doua întâlnire sovieto-germană a început la orele 22.00. Din partea sovietică erau prezenţi aceiaşi Stalin, Molotov şi translatorul Pavlov. Ribbentrop i-a informat despre acordul lui Hitler în privinţa porturilor letone. Atmosfera până atunci oficială şi rezervată a început să se topească, devenind vizibil mai amicală. Ce s-a discutat la Kremlin în pauză – nu se ştie. Dar, se poate deduce că făcând bilanţul prealabil al primei discuţii cu Ribbentrop, Stalin şi Molotov au ajuns la concluzia că propunerile germane erau de preferat, iar riscurile pe care le comportau puteau fi stăpânite. Stalin, după cum şi sconta Hitler, „s-a lăsat orbit de sclipirea seducătoare a propunerilor germane şi era gata să comită o greşeală cardinală”[12].

Părţile au renunţat şi la Post-Scriptum-ul din proiectul sovietic, potrivit căruia: „Prezentul pact este valabil doar cu condiţia semnării concomitente a protocolului special… Protocolul este parte organică a pactului”. Ce urmărea Moscova când a inscripţionat acest PS în textul proiectului de acord? Să atragă atenţia lui Hitler asupra acestui protocol cu mai multe necunoscute şi să-l supună unor presiuni suplimentare. Protocolul, ce trebuia să fie păstrat în taină, dar asupra căruia ar fi indicat PS-ul din ultima pagină a pactului, conţinea o listă cu statele a căror securitate împotriva unei agresiuni trebuia să fie garantată de comun acord de cele două puteri, precum şi măsurile pe care ele intenţionau să le aplice în comun. Hitler, dimpotrivă, nu era predispus să atragă atenţia lumii asupra existenţei unui protocol suplimentar, în care erau enumerate victimele „alianţei sovieto-germane”, după cum şi metodele şi mijloacele de supunere a acestora.

După ce şi-au făcut o impresie limpede asupra caracterului şi conţinutului protocolului adiţional şi l-au şi aprobat, Stalin şi Molotov nu au mai insistat asupra PS-ului din subsolul pactului. În condiţiile în care lumea întreagă era cu ochii asupra negocierilor de la Kremlin, părţile semnatare au căutat să evite tensionarea suplimentară a climatului internaţional, interzicând categoric orice referire publică la vreo înţelegere secretă. În realitate, afirmă Ingeborg Fleischhauer, „renunţarea la post-scriptum a semnificat înlăturarea bazei juridice a acordului”. În consecinţă, protocolul adiţional confidenţial a luat forma unui text contractual aparte care, cu toate că în preambulul său făcea referire la pactul de neagresiune, din punctul de vedere al dreptului nu era legat cu ultimul. În formula în care l-a consacrat, protocolul adiţional nu a devenit parte *organică* a pactului, după cum a vrut partea sovietică, ci o anexă la o înţelegere semnată special în acest scop. Această înţelegere „cuprindea directive referitoare la terţe ţări şi reprezenta, în acest mod, o ameninţare la suveranitatea unor state libere, fapt ce conţinea în sine rădăcinile nulităţii lui”[13]. Dacă pactul de neagresiune, în pofida unor devieri, nu depăşea totuşi cadrul unor acorduri tradiţionale de acest gen, protocolul adiţional secret comporta un caracter categoric ilegal.

Protocolul adiţional secret şi Basarabia

„Cu ocazia semnării Acordului de neagresiune dintre Reichul German şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, se spune în preambulul Protocolului adiţional secret, plenipotenţiarii semnatari din partea celor două Părţi au discutat în cadrul unor convorbiri strict confidenţiale problema delimitării sferelor lor respective de interese în Europa răsăriteană. Aceste convorbiri au dus la următorul rezultat: […]”, urmând patru puncte sau articole sub care şi-au pus semnăturile Ioachim von Ribbentrop şi Veaceslav Molotov.

Trei dintre acestea urmau logica strictă a delimitării sferelor de interese de la Marea Baltică la Marea Neagră, din Nord spre Sud, atât dintr-o necesitate de a puncta un *ordnung* limpede al ţintelor de doborât, cât şi, deşi mai puţin, dintr-o preocupare de a ierarhiza obiectivele prioritare. În punctul 1 era vizat destinul ţărilor de la Marea Baltică: „În cazul unei transformări teritoriale şi politice a teritoriilor aparţinând statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes atât ale Germaniei, cât şi ale URSS. În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei faţă de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele Părţi”. Odioasa expresie „în cazul unor transformări teritoriale şi politice” indica fără niciun dubiu asupra încheierii unui „parteneriat războinic” între cei doi actori.

Teritoriul finlandez era trecut în totalitate în sfera sovietică de interese, lucru la care Stalin nici nu putea visa cu puţin timp în urmă, după cum nici Guvernul său, în plan politic, şi nici Armata Roşie, în plan militar, precum s-a văzut în campania de iarnă 19139/40, nu erau pregătiţi pentru realizarea practică a acestei înţelegeri. Dacă Estonia şi Letonia erau incluse în sfera sovietică, Lituania a fost rezervată zonei germane de interese. Hitler a pretins Litiania, cu tot cu Vilno, pentru a acutiza relaţiile polono-lituaniene, dar mai mult pentru a

[12] Ibidem, p. 295.

[13] Ibidem, p. 300.

avea un cap de pod de unde să prindă ca în cleşte Polonia în caz de necesitate. Aşa că recunoaşterea interesului Lituaniei faţă de teritoriul Vilno pleca tot de la interesul cinic al lui Adolf Hitler.

La 28 septembrie 1939 la Moscova, după lichidarea Poloniei, odată cu semnarea Acordului de frontieră şi prietenie sovieto-german, Ribbentrop va accepta, cu asentimentul lui Hitler, să satisfacă propunerea lui Stalin de a face un schimb de teritorii: să cedeze Lituania contra unor părţi ale Poloniei centrale şi răsăritene (voievodatul Liublin şi o parte a voievodatului Varşovia), căzute sub ocupaţie sovietică. Coridorul Vilno, pe care l-au ocupat iniţial după 17 septembrie, dar pe care l-au restituit după semnarea acordului din 28 septembrie, sovieticii îl vor cumpăra cu bani grei – 31,5 mln mărci aur la 10 ianuarie 1941, în urma semnării unui alt protocol secret la pactul de neagresiune din 23 august.

Punctul 2 al protocolului din 23 august consfinţea a patra împărţire a Poloniei: „În cazul unei transformări teritoriale şi politice a teritoriilor aparţinând statului polonez, sferele de interese, atât ale Germaniei, cât şi ale URSS, vor fi delimitate aproximativ de linia râurilor Narva, Vistula şi San. Problema dacă în interesele ambelor părţi ar fi de dorit menţinerea unui stat polonez independent şi a modului în care vor fi trasate frontierele acestui stat poate fi soluţionată definitiv numai în cursul evenimentelor politice ulterioare. În orice caz, guvernele vor rezolva această problemă pe calea unor înţelegeri prieteneşti".

Dacă conţinutul punctelor 1 şi 3 era înghesuit în câte două fraze, destinul statului Polonez a fost pecetluit în tocmai trei fraze. Şi poate că nu întâmplător: Polonia ţinea capul de afiş al momentului politic. Linia de demarcaţie trasată nu repeta linia Kurzon care trecea mai la est şi nu se plia pe frontiera de Vest a fostului Imperiu Rus. Ea nu avea nicio fundamentare istorică, ci doar una politică şi strategică. Penetraţia sovietică mergea până în regiunea voievodatului Varşovia. Odată realizată pătrunderea sovietică până în centrul Poloniei, Hitler spera ca în cazul intervenţiei statelor occidentale în conflict de partea Poloniei să se ajungă la o confruntare între Soviete şi aliaţii Varşoviei. Stalin însă şi-a luat măsurile de precauţie. După un schimb de teritorii cu germanii, s-a repliat pe traseul „intereselor naţionale ruse" care coincidea cu linia Kurzon, evitând o confruntare cu statele occidentale aliate cu Polonia, care, nici ele, nu doreau să forţeze împingerea lui mai departe în braţele lui Hitler.

Poate, în mod special, partea germană a plasat Polonia la p. 2 pentru a le întări sovieticilor impresia, dacă va fi reuşit, că nu problema poloneză era miza ofertei ei. Asta după ce prin p. 1 Stalin se alegea cu Finlanda, Estonia, Letonia, în timp ce Hitler îşi oferea doar Lituania.

Dacă în primele două puncte ale protocolului adiţional secret s-a operat o partajare clară „a sferelor de interese" între Moscova şi Berlin, în p. 3 s-a recurs la o altă terminologie, diferită şi mai confuză. Ingeborg Fleischhauer consideră că noile achiziţii teritoriale de la Marea Baltică, care urmau să revină URSS prin tranzacţia cu Germania, au avut efectul unui şoc psihologic asupra lui Stalin şi comisarului său de externe. Numai prin aceasta se poate explica faptul că Stalin şi Molotov vorbeau despre pretenţiile lor din Europa de Sud-Est „fără energia şi insistenţa specifică". Spre deosebire de teritoriile de la Marea Baltică, Basarabia nu a fost inclusă explicit în sfera sovietică de influenţă. Formula în care era atacată problema Basarabiei era următoarea: „ (p. 3.) În privinţa sud-estului Europei, partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi declară totalul dezinteres politic faţă de aceste regiuni".

În limitele directivelor primite de la Hitler, Ribbentrop avea mandatul de a anunţa dezinteresul Germaniei faţă de întreaga Europă de Sud-Est şi chiar faţă de întreg spaţiul până la Constantinopol şi Strâmtori. Stalin nu a sesizat această potenţială disponibilitate din partea partenerului său german sau poate nu o considera reală. După cum va relata ulterior Ribbentrop, partea sovietică „a subliniat interesul său faţă de Basarabia" atunci când în discuţia despre delimitarea sferelor de interese a fost pomenit Sud-Estul Europei. Pentru fixarea punctului de vedere german în legătură cu acest subiect, Ribbentrop a făcut o declaraţie verbală privind „dezinteresul" Berlinului în problema Basarabiei. Apoi, în conformitate cu dispoziţiile lui Hitler, a arătat asupra interesului economic al Germaniei faţă de producţia agricolă şi petrolul românesc, formula utilizată fiind „interesul economic al Germaniei faţă de aceste regiuni sud-est-europene"[14]. Liderii de la Kremlin s-au mulţumit cu declararea „interesului lor pentru Basarabia", într-o formulă diferită de cea stabilită în punctele 1 şi 2, atunci când ar fi putut obţine fără nicio dificultate utilizarea aceleiaşi formule şi pentru dosarul basarabean. Rămâne neclar ce l-a făcut pe Stalin să accepte formulările germane în acest subiect şi de ce nu a insistat ca Basarabia, prin analogie cu teritoriile Baltice, să fie inclusă şi ea explicit în sfera sovietică de interese.

[14] Ibidem, p. 308.

Definitoriu la abordarea acestei probleme, afirmă Ingeborg Fleischhauer, a fost factorul timpului. De la început Ribbentrop a imprimat negocierilor un ritm alert. Era nerăbdător să obţină semnăturile Sovietelor şi să se întoarcă acasă. Iată de ce nu s-a mai ajuns la o dezbatere în detalii a acestor chestiuni. Drept urmare, până şi în interiorul Părţii germane nu s-a format o opinie univocă asupra delimitării intereselor sovietice şi germane în Europa de Sud-Est. Friedrich Gaus va rămâne cu certitudinea că Ribbentrop a subliniat doar interesul economic al Germaniei în raport cu „statele balcanice", în timp ce în cancelaria ministrului de Externe se formase impresia că, din întreg arealul sud-est european, URSS a manifestat interes doar pentru singura Basarabie românească, iar Germania „şi-a declarat totalul dezinteres faţă de acest teritoriu". În rest, potrivit cancelariei lui Ribbentrop, se putea deduce că „ambele state nu urmăreau în Balcani niciun fel de scopuri teritoriale şi că ele s-au angajat să soluţioneze toate problemele legate de Balcani numai după ajungerea în prealabil la o înţelegere reciproc acceptabilă". Caracterul confuz al p.3 din protocolul adiţional secret se explică şi prin incertitudinile instrucţiunilor primite de Ioachim von Ribbentrop în problema Europei de Sud-Est, dar şi prin faptul că acest subiect a fost discutat la Kremlin cu o punctualitate insuficientă. Faptul că problemele balcanice atât de importante pentru interesele sovietice nu au fost discutate arată încă o dată că Stalin şi Molotov au mers la aceste negocieri, neavând o reprezentare clară şi de ansamblu şi doar pe parcursul lor „au conştientizat caracterul exclusiv al deciziilor ce trebuiau luate". Ribbentrop, bineînţeles, nu era interesat să le deschidă cărţile asupra poziţiei Germaniei în problema Europei de Sud-Est. Cu cât mai puţin le oferea, cu atât mai mult rămânea pentru „fuhrerul său". Este firesc că a încercat un sentiment de satisfacţie, simţind „o fermitate insuficientă în stăruinţa părţii sovietice asupra interesului său în Basarabia".

În iunie 1940, când Stalin va pune pe tapet problema Basarabiei, Ribbentrop va reveni asupra acestui subiect, arătând într-o notă adresată lui Hitler: „Pentru ca, totuşi, [să excludem] posibilitatea deschiderii cărţilor noastre de care atunci trebuia să ţinem serios cont din cauza caracterului absolut neclar al relaţiilor germano-sovietice, să evităm o recunoaştere exactă în scris a pretenţiilor ruseşti asupra Basarabiei, [eu] am ales pentru protocol o formulare cu un caracter destul de general. Aceasta şi-a găsit expresie în faptul că la discuţia asupra chestiunilor sud-est-europene [eu] am declarat în cea mai generală formă că Germania „în aceste teritorii", adică în sud-estul Europei, nu este interesată politic"[15].

În legătură cu optica protocolului adiţional secret asupra Europei de Sud-Est şi, în particular, asupra problemei Basarabiei, ar mai fi de adăugat că aceasta era o reflectare a ierarhiei priorităţilor pe care şi le-a trasat Berlinul, deopotrivă cu Moscova. Momentul politic – iminenţa războiului cu Polonia, făcea ca zona Mării Baltice şi nu cea a Mării Negre să focalizeze atenţia şi energia debordantă a celor doi tirani. Sud-Estul Europei rămânea într-un con provizoriu de umbră, figurând în proiectele lui Hitler şi Stalin pe un plan secund, iar în structura internă a protocolului la punctul 3.

La redactarea protocolului s-a procedat cu o anumită grabă, confirmată ulterior de Molotov însuşi. Astfel, la 25 august comisarul sovietic de externe l-a invitat pe Schulenburg pentru a-i spune că „din cauza marii precipitări cu care a fost alcătuit protocolul adiţional secret, în textul lui s-a strecurat o eroare. La sfârşitul primului alineat al punctului 2 (doi), în conformitate cu negocierile … desfăşurate trebuie să se spună: linia de demarcaţie pe râurile Pissa, Narva, Visla şi San". Inexactitatea formulei care a fost inclusă în protocolul secret se datora hărţii folosite în cadrul negocierilor, care arăta că râul Narva în cursul său superior atingea frontiera Prusiei Orientale, ceea ce nu era conform realităţii. Deşi sensul înţelegerii încheiate era limpede, Molotov, de dragul ordinii, a rugat ca fraza respectivă să fie completată şi cu enumerarea râului Pissa. Aceasta se putea rezolva printr-un schimb de scrisori între Comisariatul sovietic de Externe şi Ambasada germană la Moscova. Completarea, cerută de partea sovietică, la protocolul adiţional secret a fost operată la 28 august printr-un protocol special, semnat de Molotov şi Schulenburg[16].

Prin trasarea „sferelor de interese" Hitler şi Stalin operau un partaj teritorial, dar noţiunea în sine rămânea totuşi *insuficient* definită. Conţinutul care i se atribuia acestui termen depindea în mare măsură de situaţia concretă a ţărilor şi teritoriilor vizate. Declararea dezinteresului german faţă de Basarabia însemna „disponibilitatea ei de a nu obstacula acele acţiuni ale URSS care vor fi legate de nerecunoaşterea anexării române a acestui ţinut", după cum intrarea Lituaniei şi a unei părţi considerabile a teritoriului Poloniei în „sfera de interese" a Germaniei putea să însemne că Moscova „nu va declanşa războiul dacă

[15] Ibidem, p. 308-309.

[16] Ibidem, p. 465-466.

trupele germane vor pătrunde pe teritoriul acestor ţări”. Într-un mod similar putea să reacţioneze şi Germania dacă trupele sovietice intrau în Estonia, Letonia, Finlanda şi Polonia de Est, circumscrise „sferei de interese” sovietice.

Evoluţiile de după încheierea tranzacţiei sovieto-germane pe seama unor terţe ţări au arătat că în problema delimitării „sferelor de interese” se păstrau încă multe neclarităţi. Pentru a le înlătura, cei doi parteneri la actul din 23 august 1939 vor fi obligaţi să se consulte suplimentar asupra obiectivelor pe care şi le-au trasat[17]. La Moscova, după cum avea să declare Ribbentrop la procesul de la Nurnberg, la delimitarea sferelor de interese el a avut în vedere „teritoriile pierdute de ambele ţări în urma unui război nereuşit şi … că, indubitabil, aceasta i-a servit lui Adolf Hitler drept motiv pentru a întoarce aceste regiuni, deja pe altă cale (!), în cadrul Reichului German”[18].

Ernst Nolte nu are nici cea mai mică îndoială cu privire la semnificaţia pactului, devenită clară abia prin protocolul adiţional secret: „Uniunea Sovietică dădea Germaniei cale liberă pentru un război împotriva Poloniei; era vorba despre un pact de război. În acelaşi timp, acest război urma să ducă la împărţirea Europei de Răsărit în sfere de influenţă; deci era şi un pact de împărţire. Cel puţin în cazul Poloniei, împărţirea nu se limita la stabilirea zonelor de influenţă, ci era sugerată dispariţia statalităţii ţării: deci era un pact de distrugere. Ca pact de distrugere, de împărţire şi de război, Pactul Hitler-Stalin nu are corespondent în istoria europeană a secolelor al XIX-lea şi al XX-lea”[19].

Prin cel de-al 4-lea şi ultimul punct al protocolului, părţile se obligau să păstreze confidenţialitatea strictă a protocolului. În fapt, el va rămâne secret până în martie 1946, când o fotocopie a protocolului adiţional a ajuns de la un ziarist american cu excelente relaţii la Departamentul de Stat de la Washington în mâinile dr. Alfred Seidl, avocatul acuzatului Rudolf Hess la procesul de la Nurnberg. În mai 1945, circa 2 mii de microfilme conţinând cele mai importante decizii secrete ale Ministerului german de Externe fuseseră predate autorităţilor americane.

La 25 martie 1946, în ciuda opoziţiei acuzaţiei sovietice la proces, dr. Seidl detonează fără avertisment mina protocolului confidenţial sovieto-german din 23 august 1939 direct în sala de şedinţe a judecăţii[20]. În fapt, Statele Unite au ştiut de înţelegerile secrete sovieto-germane încă din 24 august 1939. După revenirea la Ambasadă, dimineaţa, Schulenburg, marcat puternic de evenimentele din noaptea în care a fost semnat pactul, şi-a deschis sufletul în faţa consilierului său Herwarth. Ambasadorul avea sentimentul că fusese folosit în scopuri perfide: în urma semnării protocolului secret prin care se opera o divizare a sferelor de interese între cele două ţări, pactul, din instrument de menţinere a păcii, se transforma în opusul său – într-o alianţă pentru război.

Faptul că Schulenburg a jucat un rol important la semnarea pactului s-a dovedit a fi pentru el o „tragedie” personală[21]. Imediat după discuţia cu Schulenburg, Herwarth l-a sunat pe Charles (Chip) Bohlen de la Ambasada americană, rugându-l să se grăbească cât se poate de tare, trecând peste toate considerentele de securitate. Într-o dispoziţie depresivă, Herwarth l-a informat pe prietenul său american despre toate detaliile privind încheierea pactului. El i-a spus lui Bohlen că cele două Părţi au semnat un protocol secret care prevede împărţirea ţărilor din Europa de Est în sfere de influenţă sovietică şi germană. El a menţionat toate ţările vizate în textul protocolului, dar a omis Finlanda. Herwarth şi-a luat rămas bun de la Bohlen, părăsind Ambasada în aceeaşi zi pentru a se înrola în armată. Bohlen l-a informat imediat pe Ambasadorul său asupra celor aflate. Pe loc, Ambasadorul Lourens Steinhardt a redactat o telegramă şi, pe la ora 12.00, când Ribbentropp mai avea încă o oră până a părăsi Moscova, a dispus să fie codificată şi expediată la Washington.

În telegrama sa Ambasadorul scria despre relatările din presa sovietică cu privire la pactul cu Germania, adăugând că în noaptea de 23 august fusese încheiată o înţelegere deplină asupra problemelor teritoriale în Europa de Est: „Potrivit înţelegerii, Estonia, Letonia, Polonia de Est şi Basarabia sunt recunoscute ca sfere ale intereselor sovietice vitale…”. Părţile, sublinia Steinhardt, s-au înţeles să nu adere la grupările unor terţe ţări, ceea ce excludea aderarea Uniunii Siovietice la o alianţă anglo-franceză şi făcea imposibilă acţiunile comune germano-nipone.

În prima jumătate a aceleaşi zile telegrama a fost înmânată Secretarului de Stat Cordell Hull, care în a doua jumătate a zilei a adus-o la cunoştinţa

[17] S.V.Volkov, Yu.V.Emelianov, Do i posle sekretnîh protokolov, Moscva, Voennoe Izdatelstvo, 1990, p. 137.

[18] Ingeborg Fleischhauer, op. cit., p. 457.

[19] Ernst Nolte, Războiul civil european. 1917.1945. Naţional-socialism şi bolşevism, Bucureşti, Runa, 2005, p.243.

[20] Joe J.Heydecker, Johannes Leeb, Procesul de la Nurnberg, Bucureşti, Orizonturi, 2006, p. 279.

[21] Ingeborg Fleischhauer, op. cit., p. 317.

Preşedintelui Roosevelt. După examinarea situaţiei, administraţia de la Washington nu s-a decis să facă vreo presiune asupra Poloniei. O acţiune în comun cu Anglia asupra Poloniei în acea fază era prematură. Steinhardt încercase să-i atragă atenţia Ambasadorului Seeds asupra gravităţii situaţiei, constatând că acesta habar nu avea despre gradul de înţelegere realizat la Kremlin între cei doi actori. Seeds a luat act cu gratitudine de aluziile lui Steinhardt referitoare la încheierea unor înţelegeri sovieto-germane în cele mai presante probleme politice, considerându-le o expresie „a opiniei personale" a Ambasadorului american, fără a da semne că intenţiona să tragă concluziile de rigoare[22].

Ceremonia semnării pactului a avut loc în acelaşi cabinet al lui Molotov în cadrul aceluiaşi cerc restrâns. În timp ce textele erau în curs de redactare, oaspeţilor li s-a propus să servească masa direct în biroul unde s-au desfăşurat negocierile. Tot acolo pe la ora 2 de noapte Molotov şi Ribbentrop au semnat documentele datate cu ziua anterioară. La solicitarea lui Ribbentrop, la ceremonia semnării li s-a permis să asiste unor jurnalişti nemţi şi lui Andor Henke, consilier ad-interim al Ambasadei germane, cel care va protocola discuţia de după semnarea actelor. Relaxat, cu o cupă de şampanie în mână, Ribbentrop începu o trecere în revistă a evenimentelor politice care avea drept scop clarificarea intenţiilor ulterioare ale celor două părţi. Stalin, de o manieră accentuat prietenoasă, a exprimat în puţinele sale declaraţii o încredere destul de fermă. Problema influenţei germane asupra Japoniei care, potrivit discuţiilor iniţiale, trebuia să fie o parte a protocolului, fu abordată în acest cadru neoficial. După semnarea pactului sovieto-german, pactul Anti-Comintern fusese depreciat, iar prin protocolul adiţional secret Stalin putea conta, cel puţin, pe inviolabilitatea frontierelor sale din Vest.

Ribbentrop l-a sunat de la Moscova pe Hitler la încheierea misiunii sale în orele matinale ale zilei de 24 august, la Bertehsgaden. „Am toată lumea în buzunarul meu!", îşi dădu drumul acesta spiritului său războinic, lovind isteric cu pumnii în perete. „Acum îmi aparţine Europa. Asia o pot menţine în mâinile lor alţii!". Aghiotantului său Hitler i-a spus că încheierea înţelegerii cu Stalin „va avea efectul unei bombe care a explodat". La 25 august, în jur de ora 19.00, Hitler în prezenţa lui Goering şi Weizsacker îl primea la cancelaria imperială din Berlin pe ministrul său triumfător de Externe. Ribbentrop i-a dat de înţeles că dorinţa lui Stalin şi Molotov de a ajunge la o înţelegere cu Germania era „sinceră". Hitler din nou îşi dădu frâu liber emoţiilor, convins că realizase una din cele mai mari fapte eroice în viaţa sa. La Moscova, Stalin, dimpotrivă, căzu într-o stare depresivă, fiind ros de îndoieli: oare Hitler nu va fi tentat să folosească pactul pentru a le smulge Angliei şi Franţei cedările de care avea nevoie?[23]

Consultările sovieto-germane cu privire la punctul 3 al protocolului adiţional secret, din 23-26 iunie 1940

După o serie de acţiuni politico-militare şi propagandistice de constrângere a autorităţilor de la Bucureşti, în special după încheierea păcii cu Finlanda şi atacul Germaniei asupra Franţei, aliatul tradiţional al României, Guvernul sovietic, a considerat că a sosit momentul oportun pentru a accelera realizarea punctului 3 al protocolului adiţional secret cu privire la Basarabia. Între prima jumătate a lunii mai şi prima jumătate a lunii iunie 1940 au fost trasate şi adoptate planurile militare de invadare a teritoriului dintre Prut şi Nistru, iar imediat după capitularea Franţei, la 23 iunie, Molotov l-a invitat la Kremlin pe contele von der Schulenburg, punând pe tapet chestiunea Basarabiei şi, surprinzător pentru partea germană, şi cea a Bucovinei, despre care nu s-a discutat niciodată la negocierile sovieto-germane.

Mizând pe valabilitatea în continuare a înţelegerilor sovieto-germane cu privire la consultările bilaterale în chestiunea balcanică şi, în particular, în cea cu privire la Basarabia, URSS intenţiona să ceară României aceste teritorii. Bucovina, ca regiune „populată cu ucraineni", era pretinsă de URSS în calitate de compensaţie pentru cei „21 de ani" în care România „s-a folosit de Basarabia", fiind examinată ca un element al reglementării litigiului basarabean. Dacă România nu va accepta „soluţionarea paşnică" a problemei basarabene, URSS „o va rezolva prin forţă armată", a arătat Molotov.

Drept răspuns, Schulenburg a menţionat că la negocierile sovieto-germane din 27-29 septembrie 1939 de la Moscova Germania a anunţat că „nu are interese politice în Basarabia, însă are aici interese economice, care acum s-au amplificat din cauza războiului". Mai mult decât atât, în opinia ambasadorului german, abordarea chestiunii Basarabiei la vremea respectivă presupunea următoarele: „URSS îşi va anunţa pretenţiile asupra Basarabiei numai în cazul în care o terţă ţară (Ungaria, Bulgaria) va formula revendicări teritoriale faţă de România şi va proceda la rezolvarea lor". URSS însă nu-şi va asuma iniţiativa în acest sens.

[22] Ibidem, p. 318-319.

[23] Ibidem,p. 316-317.

Germania privea cu îngrijorare revendicările sovietice față de România, deoarece avansarea acestora „în momentul de față ar putea crea haos în România". Or, Germania avea neapărată nevoie de țițeiul și produsele agricole românești. La rugămintea lui von Schulenburg de a nu întreprinde nimic ce ar putea pune în dificultate interesele (economice) germane în România până când Guvernul său nu va adopta o poziție explicită în raport cu intențiile sovietice, Molotov a subliniat că aceasta era o chestiune „extrem de urgentă" și că se aștepta ca Germania să nu pună piedici acțiunilor sovietice, ci să le sprijine, după cum și Guvernul URSS va lua în considerare interesele germane în România. „Eu contez, a subliniat Molotov, că Germania, în conformitate cu tratatul (din 23 august 1939 – n. a.), nu va crea dificultăți Uniunii Sovietice în soluționarea acestei probleme, dar va acorda sprijin, bineînțeles, în limitele acordului"[24].

La 24 iunie, după receptarea mesajului Ambasadorului Schulenburg despre noile pretenții sovietice, Ribbentrop a elaborat pentru Hitler textul unui Memorandum în care a confirmat că la negocierile din 23 august 1939 de la Moscova a recunoscut interesul politic al Sovietelor și dezinteresul politic al Germaniei față de Basarabia, pe când interesele economice ale Reihului față de teritoriile din Sud-Estul Europei au fost clar consemnate. Prin urmare, plecând de la înțelegerile secrete bilaterale de la Moscova, nu existau motive pentru ca Guvernul german să respingă pretențiile sovietice asupra Basarabiei. În același timp, pretențiile lui Molotov asupra Bucovinei, care nu a aparținut nici Imperiului Rus, nici Rusiei sovietice, erau calificate drept o plăsmuire a diplomației lui Stalin, provocând furia lui Hitler care, atunci când i s-a prezentat nota cu privire la Bucovina, ar fi izbucnit: „Nu vreau să fiu luat drept un imbecil de către ruși!"[25].

În nota secretarului de stat E. von Weizsacker din aceeași zi, adresată lui Ribbentrop, se arăta că trebuiau depuse eforturi pentru soluționarea pașnică a pretențiilor sovietice, cu condiția ca Sovietele să țină cont de interesele germane în regiune și anume: (1) să nu treacă linia Putului și a Dunării inferioare pentru a nu pune în pericol interesele germane în zonele de extracție a petrolului; (2) să fie respectate drepturile cetățenilor Reihului și ale populației de origine germană; (3) în cazul unui conflict militar, să nu fie bombardate zonele petrolifere ale României; (4) Guvernul român trebuia să fie înștiințat că Germania pleda în favoarea acceptării pretențiilor URSS.

În instrucțiunile Berlinului către von Schulenburg din 25 iunie se spunea că Germania rămânea fidelă înțelegerilor de la Moscova, acceptând demersul sovietic față de Basarabia, nu și față de Bucovina care, ca fostă provincie a Coroanei austriece, dens populată cu populație de origine germană, constituia „ceva nou". Cu prilejul acestui răspuns, au fost formulate și interesele germane în România: (1) Germania nu putea rămâne indiferentă față de destinul etnicilor germani din Basarabia, intenționând să propună Guvernului sovietic un acord privind strămutarea acestora în teritoriul său, dar și față de soarta celor din Bucovina; (2) Germania cerea evitarea unui conflict militar cu România, pentru a nu pune în pericol aprovizionările sale cu țiței și produse agricole, intenționând să sugereze Guvernului de la București să ajungă la o reglementare „prin buna înțelegere" cu Moscova în chestiunea Basarabiei „în sensul satisfăcător pentru Rusia".

Schulenburg i-a prezentat lui Molotov punctul de vedere german asupra pretențiilor sovietice și a intereselor Germaniei în România în seara zilei de 25 iunie. Acesta prevedea următoarele: (1) se recunoștea „pe deplin drepturile Uniunii Sovietice asupra Basarabiei și oportunitatea punerii acestei probleme în fața României"; (2) având interese economice mari în România, Germania era „extrem de interesată în soluționarea pe cale pașnică" a chestiunii Basarabiei, fiind gata să sprijine Guvernul sovietic „în acest sens", uzitând de influența sa asupra Guvernului român; (3) chestiunea Bucovinei „este nouă", Guvernul german considerând că „neridicarea acestei probleme ar facilita mult soluționarea pașnică a problemei Basarabiei"; (4) se cerea strămutarea numeroșilor etnici germani „locuitori ai Basarabiei și Bucovinei".

Schulenburg a subliniat că Guvernul său acorda o atenție aparte neadmiterii transformării României în teatru de război. Comisarul sovietic de Externe și-a exprimat „satisfacția" pentru faptul că Germania „a confirmat drepturile Uniunii Sovietice în problema basarabeană", menționând că și Guvernul sovietic „recunoaște interesele Germaniei față de chestiunile economice ale României și va face totul ca, în limita posibilităților, aceste drepturi să nu fie afectate". URSS urmărea rezolvarea neîntârziată a problemei Basarabiei și considera „corectă și oportună ridicarea problemei Bucovinei, unde populația majoritară este cea ucraineană, pentru că în prezent întreaga Ucraină – cu mici excepții – este deja unificată". Invocând date demografice, Schulenburg a arătat că ucrainenii „nu alcătuiesc majoritatea etnică în Bucovina", la care Molotov a replicat că acestea erau exagerate. El dorea soluționarea „pe cale pașnică a chestiunii Basarabiei și Bucovinei, dar imediat", interesându-se în ce măsură Guvernul german „va putea asigura

---

24 Relațiile româno-sovietice. Documente. Vol. II 1935-1941, Editura Fundației Culturale Române, București, 2003, p. 315-317.

25 Ion Șișcanu, Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române. 1940, Editura Civitas, Chișinău, 2007, p. 80.

soluționarea acestei chestiuni pe cale pașnică, prin influența pe care o are asupra Guvernului român". Din perspectiva germană, „având în vedere situația creată și abordarea corespunzătoare a problemei, rezolvarea pașnică în spiritul propunerilor sovietice" se încadra „în limitele posibilului", însă această soluționare era în funcție de pretențiile Sovietelor asupra Bucovinei. Molotov a pus din nou accentul pe urgența rezolvării „pașnice" a chestiunii Basarabiei, adăugând: „Dacă soluționarea pașnică a problemei reprezintă și un interes german, atunci acesta este un interes dublu".

Diplomația germană nu punea la îndoială „urgența chestiunii", ci doar *modus procedendi*. Personal, Schulenburg își imagina această „soluționare" în felul următor: „într-un viitor apropiat, URSS va ridica problema și Germania va spune României „fii de acord". Pentru Molotov această abordare era acceptabilă, doar că chestiunea era una „foarte urgentă"[26].

În raportul său către Ribbentrop, Schulenburg menționa că plecase de la întâlnirea cu Molotov „cu impresia că Molotov nu a respins cu totul posibilitatea ca sovieticii să renunțe la Bucovina în timpul tratativelor cu România"[27].

Insistența Germaniei în chestiunea Bucovinei a făcut ca partenerul său sovietic să-și modereze apetitul teritorial față de această provincie românească. La întrevederea din cursul zilei de 26 iunie, ultima din seria contactelor sovieto-germane înainte de invadarea Basarabiei și Nordului Bucovinei de către trupele sovietice, Ambasadorul german i-a atras atenția lui Molotov că renunțarea la Bucovina „care n-a aparținut niciodată nici chiar Rusiei țariste" va favoriza „substanțial" reglementarea pașnică a litigiului cu România. Însă, pentru comisarul sovietic de Externe Bucovina reprezenta „ultima parte ce-i mai lipsește Ucrainei întregite", din care cauză Guvernul URSS insista asupra „soluționării" acestei chestiuni „concomitent cu cea a Basarabiei". Totuși, în urma convorbirii din ajun cu reprezentantul Germaniei, Guvernul sovietic a hotărât să-și limiteze pretențiile „la partea de nord a Bucovinei, cu orașul Cernăuți".

Noul hotar sovietic trebuia să treacă de la cel mai de Sud punct al Ucrainei de Vest, de lângă muntele Kiatiasa, spre Est de-a lungul râului Suceava și apoi mai spre Nord-Est de Herța pe râul Prut. În consecință, URSS își asigura astfel legătura feroviară directă din Basarabia spre Cernăuți cu orașul Lemberg (Lvov). În schimb, Moscova era dispusă să țină cont de interesele economice ale Germaniei în România, precum și de doleanțele Berlinului cu privire la etnicii germani din teritoriile românești pretinse. La declarația lui Schulenburg precum că soluționarea pașnică a litigiului cu România ar putea fi mai ușor realizată dacă Guvernul sovietic ar restitui Guvernului român tezaurul Băncii Naționale Române, oferit spre păstrare Rusiei în timpul războiului mondial și sechestrat de Guvernul Rusiei sovietice în 1918, Molotov a răspuns că „nici vorbă nu poate fi despre asta, deoarece România a exploatat destul de mult timp Basarabia".

În fața Ambasadorului german Molotov a expus, ca între niște parteneri adevărați, desfășurarea de mai departe a modalității de „soluționare" a „chestiunii": Guvernul sovietic va prezenta pretențiile sale ministrului plenipotențiar al României la Moscova, Gheorghe Davidescu, așteptând din partea Guvernului imperial german „să sfătuiască, în același timp, fără întârziere Guvernul român de la București să se supună cerințelor sovietice, pentru că în caz contrar războiul este inevitabil"[28].

Astfel, numai după ce a pus la punct în prealabil toate aranjamentele diplomatice și politice cu Germania în privința trecerii la realizarea punctului 3 al protocolului adițional secret și numai după ce a obținut acordul Berlinului referitor la satisfacerea urgentă a pretențiilor sale teritoriale asupra Basarabiei și părții de nord a Bucovinei, conducerea sovietică a procedat la „soluționarea" acestor chestiuni. La 26 iunie, URSS a prezentat Guvernului român ultimatumul prin care cerea evacuarea Basarabiei și Nordului Bucovinei. La 28 iunie, Basarabia și Nordul Bucovinei au fost invadate de Armata Roșie, iar la 6 iulie 1940 populația Chișinăului a asistat la „marea paradă a eliberării", desfășurată „în sunete de fanfare și zângănitul coloanelor de tancuri". Tribuna de „onoare", prin fața căreia treceau trupele Armatei Roșii, era „o enormă cutie de lemn, vopsită în roșu, răsturnată cu fundul în sus. Parada începea la 10.00, accesul la tribună se închidea la 9.00".

Chișinăul de atunci a fost martorul amiciției Sovietelor cu regimul nazist, numai că nu se știa nimic despre dedesubturile acestei prietenii: „ [...] am văzut ceva ce nu credeam să văd: la colțul străzii Gogol până în strada Mihai Viteazul, pe două părți ale străzii Alexandru cel Bun stăteau înșirate „cordoanele de onoare" (distanța de 5-8 metri de la unul la altul): un enkavedist, un SS (da, da nu te mira, cititorule!) în vestita uniformă „Mausfarbe" (culoarea șoarecelui). Înțelegerea Hitler-Stalin era în toiul execuției pe puncte. Unul din ele era vizita în URSS a unui batalion SS pentru a ajuta la repatrierea germanilor (dar și pentru a vizita lagărele de muncă forțată GULAG ...). „Coloanele de onoare" din 6 iulie 1940 de la Chișinău erau poate unica „manifestare fizică" a regretabilei prietenii hitleristo-staliniste. Basarabia a căzut jertfă acestei prietenii împreună cu jumătate din Bucovina ..."[29].

[26] Relațiile româno-sovietice …, p. 320-322.

[27] Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia, Chișinău, Universitas, 1991, p. 12.

[28] Ibidem, p. 15.

[29] Basarabia, Chișinău, nr. 6, 1991.

LAUDATIO PENTRU POETUL ADRIAN PĂUNESCU, SENATOR ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI

Acad. ***Gheorghe DUCA,***
preşedintele AŞM

PRAISES FOR POET ADRIAN PAUNESCU, SENATOR IN THE ROMANIAN PARLIAMENT

Writer Adrian Paunescu is an unrepeatable name, who has his special niche in the library of the Romanian literature. In the years of totalitarianism, he succeeded, according to Eugen Simion, "to mobilize the masses", especially the new generation, for the perception of "the young poetry and music", filling up the Romanian stadiums, a reality with no resemblance on the planetary scale…". By his actions, he did an enormous service to the Romanian people: he has freed the spirits, especially the young people; he has "cured" their wooden language taught in schools and heard on the radio, offering them a literary Romanian language; he has launched and re-launched on the Romanian musical scene dozens of artists. The Flacara circle was also watched by the Romanians from the right side of Prut river; thus the poet has contributed enormously to the national revival of Basarabia. The academician Mihai Cimpoi noticed that in the works of poet Adrian Paunescu, "Basarabia` s drama, just like in Mateevici` s works, just like in interwar and postwar (Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Arcadie Suceveanu) Bessarabia poets` works (…), is put under the tragic sign of Christ crucifixion…"

- Dragă prietene,
stimaţi colegi,
onorată asistenţă!

Academia de Ştiinţe a Moldovei, în calitate de cel mai prestigios templu al ştiinţei şi culturii, întruneşte 52 de membri titulari, 53 de membri corespondenţi, 50 membri de onoare şi 13 Doctori Honoris Causa.

Azi, fiind vorba de membrii de onoare, voi sublinia că printre ei se numără laureaţii premiului Nobel Jores Alfiorov şi Vitalii Ghinzburg (Rusia), savanţii cu renume mondial Boris Paton (Ucraina), Serghei Capiţa (Rusia), Terry de Monbrial (Franta), Van Gundy (USA).

Peste 20 de persoane celebre şi din România sunt membri de onoare ai Academiei de Ştiinţe a Moldovei, inclusiv domnii Ionel Haiduc, Eugen Simion, Cristofor Simionescu, Maya Simionescu, Florin Tănăsescu, Florin Filip, Gleb Drăgan, Mihai Drăgănescu.

Ne bucuram că după o perioadă de stagnare şi declin, începând cu anul 2005, Academia de Ştiinţe a Moldovei se renaşte ca pasărea Fhoenix. Sub auspiciile Academiei, în formula modelului actual, se desfăşoară toate cercetările din ţară, se organizează concursuri de proiecte pentru întreaga comunitate ştiinţifică. Academia participă în proiectele Uniunii Europene, NATO, proiecte bilaterale cu SUA, Rusia, Germania, Ucraina, Italia, Bielorusia, România, Ungaria etc. Graţie eforturilor Dvs., stimaţi colegi, suntem la un pas de asociere cu comunitatea ştiinţifică a Uniunii Europene. Astfel, Academia de Ştiinţe a Moldovei vine cu



Academia de Ştiinţe a Moldovei, Sala Azurie, 30 august 2010

soluții viabile de dezvoltare, promovând doctrina europeană de constituire a unei societăți bazate pe cunoaștere.

Astăzi afirmăm cu mândrie că la 12 august 2010, rândurile noastre s-au completat cu o personalitate marcantă a neamului. La demersul Institutului de Filologie din 20 iulie 2010, aprobat la 28 iulie 2010 de Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al AȘM, Adunarea Generală a membrilor Academiei de Științe a Moldovei a hotărât, prin vot unanim, să-l aleagă membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei pe scriitorul Adrian Păunescu, care este și senator viager în regatul miraculos al Limbii Române. Maestre, ne bucurăm că ați făcut tot posibilul și chiar imposibilul ca să ajungeți la Chișinău și să sărbătorim împreună Ziua Națională a Limbii Române.

Eminentul poet, publicist, prozator și om politic Adrian Păunescu s-a născut la 20 iulie 1943 în comuna Copăceni, județul Bălți, Basarabia, într-o familie de învățători. Este considerat unul dintre cei mai prolifici poeți români contemporani, reușind să editeze peste 50 de cărți de poezie, publicistică, proză. Alte 7 volume urmează să vadă lumina tiparului, între care un roman și memoriile sale.

Scriitorul Adrian Păunescu este un nume irepetabil și inconfundabil, are nișa sa specială sau raftul său unic în biblioteca literaturii române. Este vorba de poezia socială, politică, „de atitudine" sau „pledoarie", în care „îmbină de minune liricul cu polemicul", precum avea să remarce cu admirație un alt mare scriitor român, Marin Sorescu.

A debutat ca poet în anul 1960, dar debutul său editorial a avut loc cinci ani mai târziu cu volumul *Ultrasentimente*. A fost remarcat imediat de critica literară și de colegi, impunându-se ca un spirit vulcanic, nonconformist, stăpân pe cuvinte și promotor al unei limbi române elevate, generator de metafore și sensuri inedite, voce de haiduc și dicție de actor.

Pe Adrian Păunescu era imposibil să nu-l observi la Tribuna Cuvântului, or, așa cum menționa acad. Mihai Cimpoi, poezia lui era una „mesianică, „ultrasentimentală", „gigantescă", având o tonalitate generală de plânset universal". Adrian Păunescu avea tot ce-i trebuia unui poet dăruit de Dumnezeu ca să cucerească inimile cititorilor.

Se spune că după debutul poetului, mai mulți scriitori au venit la marele poet Nichita Stănescu, care era deja popular, și i-au spus: „Nichita, a mai apărut un mare poet, Adrian Păunescu, ce facem?", la care Nichita Stănescu, cunoscut prin generozitatea lui proverbială, le-a zis: „Cum, ce facem?! Să-l iubim!".

Așa a fost în următoarele câteva decenii. Cititorii, iubitorii de muzică l-au îndrăgit pe Adrian Păunescu care a devenit un poet foarte și foarte popular, pentru spiritul său de luptător, marcat, totodată, de un lirism impresionant, tulburător până la lacrimi. Să ne amintim aici de poezia devenită cântec *Rugă pentru părinți*, piesă interpretată de Ștefan Hrușcă, sau să menționăm un alt poem zguduitor dedicat părinților – *Repetabila povară*. L-am auzit de două ori pe marele actor Florin Piersic recitând această poezie și în ambele cazuri a lăcrimat, iar cu el și spectatorii. Au recitat astăzi această poezie și liceenii:

„Cine are părinți, pe pământ, nu în gând,
Mai aude și-n somn ochii lumii plângând.
Că, din toate ce sunt, cel mai greu e să fii
Nu copil de părinți, ci părinte de fii."

Din păcate, Adrian Păunescu n-a avut noroc doar de iubirea semenilor, așa cum îl binecuvântase Nichita Stănescu, pentru că talentul său și celebritatea cucerită au trezit invidia atât a unor colegi, cât și a regimului Ceaușescu.

Una dintre explicații o găsim într-un interviu cu regretatul nostru poet Grigore Vieru, acordat în anul 2007, care a sărit să-l apere pe fratele său Adrian (cităm): „...Nu inventatele sale păcate ideologice l-au pedepsit și-l pedepsesc după 1990 încoace, ci invidia și ura pentru neobișnuitul său har. Adrian Păunescu rămâne un poet de geniu și un nebun de mare curaj bărbătesc pentru vremurile în care și-a scris cărțile".

Sănătate și multă creativitate, maestre Adrian Păunescu! Dacă unii bat în Dvs cu atâta osârdie, înseamnă că faceți ceva foarte bun pentru România și Republica Moldova, înseamnă că sunteți pe calea cea dreaptă.

În ceea ce-l privește pe oaspetele nostru drag, poetul Adrian Păunescu, acesta, chiar și-n timpuri de temut, a protestat contra cenzurii și mediocrității, a spus lucruri grele la adresa regimului. Un exemplu elocvent este poemul *Analfabeților,* publicat în 1980 în revista Flacăra, pentru care a și fost pedepsit ulterior (cităm):

„V-am spus să vă astâmpărați și voi,
Cenzori capricioși ai vremii mele,
C-o să vă coste scump măruntul moft,
De a ne face nouă zile grele.
...V-am spus că vremurile s-au schimbat

Şi că situaţia e mai complexă,
Nu-i intelectualul - servitor.
Cultura nu-i ceva ca o anexă.”

În contextul „cenzurii” care înăbuşă spiritul creator, ţin să-i spun publicistului Adrian Păunescu un lucru extraordinar despre impactul uneia dintre poeziile sale asupra publicului din Republica Moldova. Este vorba de *Antiprimăvara*, care la prima vedere pare o poezie de dragoste nefericită, cântată cu multă durere de Vasile Şeicaru. Îmi spunea zilele acestea Luminiţa Dumbrăveanu, o cunoscută prezentatoare de la Radio Chişinău, că în primăvara anului 1994, când la Radioteleviziunea Naţională s-a instaurat neagra cenzură, redactorii au găsit o modalitate subtilă de a protesta, dând pe post cântecul *Antiprimăvara*, în care se spunea:

„Ce dacă vine primăvara?
Atâta iarnă e în noi,
Că martie se poate duce
Cu toţi cocorii înapoi.

Primăvară, care-ai fost
Nu veni, n-ai nici un rost.
Poţi să pleci, suntem reci
Iarna ni-i pe veci.”

Vom menţiona în continuare câteva dintre cele mai cunoscute volume de autor ale scriitorului Adrian Păunescu: *Ultrasentimente* (1965); *Istoria unei secunde*, care a încântat o lume întreagă, volum cenzurat de partid în anul 1971; *Iubiţi-vă pe tunuri* (1981); *Totuşi iubirea* (1983); *Sunt un om liber* (1989); *Bieţi lampagii* (1993) – poezia din titlu fiind cântată la noi de folckistul Igor Ţurcanu; *Noaptea marii beţii* (1993); *Infracţiunea de a fi* (1996); *Până la capăt* (2002); romanul scris în tinereţe, dar tipărit acum – *Vinovat de iubire*. Ultimul titlu justifică aprecierea criticului literar Petru Poantă, potrivit căreia „Adrian Păunescu este în fond aproape un fanatic îndrăgostit de viaţă. Trăieşte totul cu o frenezie uluitoare, cu un fel de disperare...”

Întorcându-mă la volumul *Noaptea marii beţii,* ţin să menţionez faptul că poezia, care a dat titlu cărţii, a fost ultima cântată de legendarii Ion şi Doina Aldea Teodorovici, martirii noştri striviţi într-un accident suspect. La Radio Chişinău se păstrează această înregistrare de amator şi se spune că e făcută în casa scriitorului Adrian Păunescu, chiar înainte de a fi plecat artiştii la drumul de noapte care ni i-a prăpădit. Dacă greşesc, dl Păunescu va face precizările de rigoare. De altfel, în această carte Adrian Păunescu dedică o *Doină* zguduitoare Doinei Aldea Teodorovici.

Acad. Mihai Cimpoi avea să observe că în opera poetului Adrian Păunescu „drama Basarabiei este pusă ca la Mateevici, ca la poeţii basarabeni interbelici (...) şi postbelici (Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Arcadie Suceveanu), sub semnul tragic al crucificării christice...”.

Să trecem acum în revistă şi câteva titluri de poe-zii cunoscute cititorilor şi publicului din Republica Moldova, în special graţie cântecelor care l-au făcut extrem de popular aici: *Şi totuşi există iubire*; *Niciodată să nu uităm de cei mai trişti ca noi*; *Colindul gutuii din geam,* cântate de formaţia





Şedinţa comună a CSŞDT şi membrilor AŞM consacrată Sărbătorii Naţionale *Limba noastră cea Română*, Chişinău, Sala Azurie a AŞM, 30 august, 2010

cenaclului *Totuşi iubirea*; *Rugă pentru părinţi* de Ştefan Hruşcă; *Citeşte numai la final*; *La adio, tu*, interpretate de Vasile Şeicaru; *Iertările* sau *Ai să mă ierţi în fiecare noapte*, cântate la noi de grupul Catharsis; *Se urcă Basarbia pe cruce*; *Măi soldat de grănicer*, cântate de Tudor Gheorghe; *Maluri de Prut*, celebra piesă, care ne-a unit şi mobilizat, interpretată sfâşietor de durut de Ion şi Doina Aldea Teodorovici.

Nu vom exagera dacă vom spune că scriitorul Adrian Păunescu este un om al recordurilor, un campion olimpic al culturii general româneşti, şi aceasta pentru că:

Unu. Volumul său antologic *Poezii de până azi*, apărut în 1978 în celebra Colecţie pe care o căutam toţi pe la Cernăuţi, Odessa, Moscova a apărut într-un tiraj de 155 mii de exemplare, bătând astfel un record mondial la capitolul POEZIE;

Doi. Cărţile scriitorului Adrian Păunescu au un tiraj total de 1 mln de exemplare, record pentru un poet român în viaţă;

Trei. Volumele sale de poezie însumează în total peste 300 de mii de versuri, depăşind astfel epopeea Indiei antice *Mahabharata* care are 215 mii versuri, fapt ce l-a determinat pe fostul preşedinte al Academiei Române, Eugen Simion, să-l declare pe poetul Adrian Păunescu „fără asemănare nu numai în istoria literaturii române, ci şi în literatura universală";

Patru. Tot criticul literar Eugen Simion semnalează un alt record – „Poetul Adrian Păunescu a reuşit, în anii totalitarismului, „să mobilizeze masele", îndeosebi noua generaţie, întru receptarea „poeziei şi muzicii tinere", umplând până la refuz stadioanele României, realitate fără asemănare la scară planetară...".

Bineînţeles, ultimul record nominalizat mai sus este legat de celebrul Cenaclu de poezie, muzică folck şi rock *Flacăra*, condus de scriitorul Adrian Păunescu, care l-a făcut popular şi în actuala Republica Moldova. Dar acesta nu e singurul record legat de *Flacăra*. În perioada 1973-1985, până a fost interzis, Cenaclul, supranumit al „generaţiei în blugi", al tinerilor – un adevărat fenomen de masă – a susţinut 1615 spectacole în faţa a mai mult de 6 milioane de spectatori. În ciuda unor compromisuri în relaţiile cu regimul totalitar de atunci, Adrian Păunescu a făcut un serviciu enorm poporului român: a descătuşat masele, în special tinerii; i-a „tratat" de limbajul de lemn învăţat la şcoală şi auzit la radio, servindu-le o limbă română literară; a lansat şi relansat pe scena muzicii româneşti zeci de artişti, care nu se ştie dacă ar fi răzbătut vreodată pe marea scenă. Să dăm doar câteva exemple: Vasile Şeicaru, Ştefan Hruşcă, Ducu Bertzi, Victor Socaciu, Nicu Alifantis, Nicolae Furdui Iancu, George Nicolescu, Anda Călugăreanu, Loredana Groza, Mădălina Manole. Iată şi trei grupuri de legendă, afirmate deja, care participau la cenaclul *Flacăra*: *Mondial*, *Pasărea Colibri*, *Fhoenix*. Nu în zadar, scriitorului Adrian Păunescu i se spune „părintele unei generaţii de artişti" sau „părintele cu cei mai mulţi copii din România".

Anul acesta, în luna iunie, s-au împlinit 25 de ani de la interzicerea Cenaclului *Flacăra*, o adevărată salvare pentru cei din Moldova sovietizată. Mii şi mii de basarabeni fugeau, luni după-amiază, de la lecţii sau de la serviciu, ca să asculte în mod clandestin transmisiunea spectacolelor de la Radio Bucureşti, savurând frumoasa limbă română şi minunatele melodii, care le dădeau speranţă. Grigore Vieru afirma într-un interviu: „prin excepţionalele sale cărţi de poezie, prin istorica publicaţie *Flacăra*, prin celebrul Cenaclu *Flacăra*, Adrian Păunescu ctitorise o altă Românie. Pentru basarabeni el devenise un profesor de limbă română, de literatură şi istorie a neamului".

Maestre Adrian Păunescu, vă mulţumim mult pentru aceste lecţii de limbă română şi de demnitate naţională! Vă mulţumim şi pentru că aţi avut deschise întotdeauna uşile casei pentru cei veniţi de la Chişinău, că aţi sărit să-i ajutaţi sau să-i apăraţi pe basarabenii noştri Grigore Vieru, Ion şi Doina Aldea Teodorovici, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Ilie Ilaşcu şi mulţi alţii, pentru susţinerea cărora nu v-aţi cruţat nici timpul şi nici forţele!

Aveţi toată **recunoştinţa noastră** pentru opera dvs, dar şi pentru faptele dvs concrete pentru moldovenii din stânga Prutului, inclusiv din Transnistria, unde în timpul războiului din 1992, aţi avut curajul să ajungeţi pentru a ridica moralul combatanţilor noştri cu poezii şi muzică. Titlul de membru de onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei constituie o recunoaştere de către comunitatea ştiinţifică de la Chişinău a meritelor dvs incontestabile în dezvoltarea limbii şi literaturii române, în apropierea celor două maluri ale Prutului, care trăiau alături, dar pe „hărţi diferite", precum scrieţi într-o poezie.

Domnule academician Adrian Păunescu, vă felicităm din toată inima, vă urăm multă sănătate că-i mai bună decât toate, noi energii creatoare, bucurii editoriale pentru cărţile aflate în manuscris şi sperăm într-o colaborare plină de rod şi de-acum încolo, întru realizarea tuturor idealurilor naţionale, pentru care aţi luptat o viaţă!

Să trăiţi la mulţi ani fericiţi!

Discurs, rostit în şedinţa comună a CSŞDT şi membrilor AŞM consacrată Sărbătorii Naţionale Limba noastră cea Română, cu prilejul conferirii lui Adrian Păunescu a titlului de membru de onoare a AŞM. Chişinău, 30 august, 2010

DISCURS LA INTRAREA ÎN ACADEMIA MOLDOVEI

Adrian PĂUNESCU,
membru de onoare
al Academiei de Ştiințe a Moldovei

A SPEECH AT THE ENTRANCE OF THE MOLDOVAN ACADEMY

The poet Adrian Paunescu, senator in Romanian Parliament, took this speech in front of the academic community of the Republic of Moldova on August 31st 2010, during the General Assembly of the members of the Academy of Sciences from Moldova, on the occasion of the National Holiday "Limba noastra cea romana". The speech was made following Adrian Paunescu` s conferring the title of Honorary Academician of the Academy of Sciences from Moldova.

Onorată Academie, Domnilor oameni de cultură şi ştiință, Domnule Preşedinte, fraților,

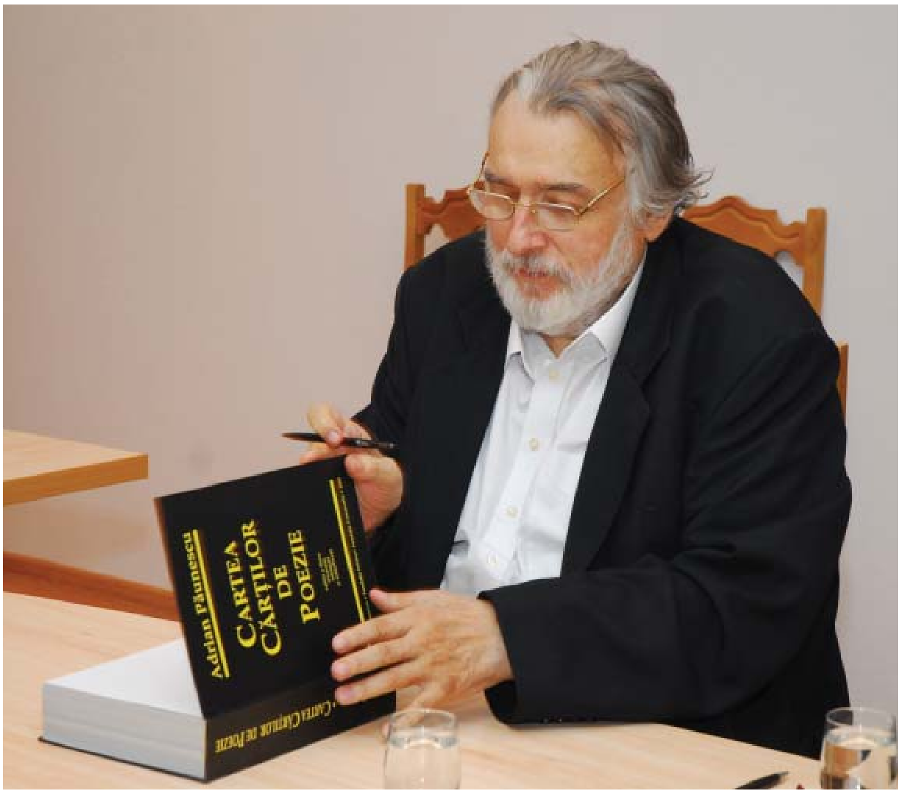
Ar trebui să fim liniştiți, din moment ce, după cum stă scris în Ioan, **„La început a fost Cuvântul, şi Cuvântul era la Dumnezeu, şi Dumnezeu era Cuvântul".** Dar putem fi liniştiți, când această sfântă taină o ştiu toți şi par dispuşi să o folosească în interesul propriu?

Înrobirea limbilor a fost efectul pervers al supremului adevăr, că la început a fost cuvântul. Ca un ostaş credincios şi onest, cultul limbii a devenit prizonier şi a fost schingiuit să-şi piardă înțelesul. Dincolo de războaiele devastatoare, nu s-a potolit o clipă războiul cuvintelor.

Punerea unui popor sub semnul altei limbi decât cea pe care i-o dăduse Dumnezeu n-a fost mai morală decât agresiunea împotriva unor teritorii şi asumarea prin forță a bogăției altor pământuri. În acest coşmar trăieşte şi moare lumea de mii şi mii de ani. Aşa trăim şi noi, sub toate structurile şi provocările care ne înconjoară. Limba dacică şi limba latină au intrat într-o osmoză profundă, ca să cuprindă înaltul şi adâncul ființei româneşti.

Dar trăim într-un bloc european cu pereții subțiri. Divina limbă română n-a putut să nu fie, din când în când, în cursul formării şi al practicării ei, intersectată de influențe slave, maghiare, germane, franceze, poloneze, evreieşti, turceşti, greceşti. Acestea au dat un farmec aparte limbii noastre. Şi un plus de credibilitate. E o limbă vie, care nu-şi refuză nici măcar câteva ore de boemă, dar, în esență, românii din Alba Iulia, Chişinău, Baia Mare, Timişoara, Cernăuți, Craiova, Orhei, Cluj-Napoca, Ploieşti, Mureş, Constanța, Iaşi, se înțeleg, esențial, în aceeaşi limbă română.

Felul în care pun aromânii problema fatalității limbii pe care o vorbesc poate crea fiori poligloților



Adrian Păunescu



iuți de caracter. Cum spunea C. Belimaci, poetul național al aromânilor:

”Părinteasca dimandare
Ni spergiură cu foc mare
Frați di mumă și di-un tată
Noi, Armâni di eta toată!

Di sub plocile di morminți
Strigă-a noștri buni părinți
-Blastemare s-aibă-n casă,
Cari di limba lui se lasă!”.

Aceeași pledoarie, din tranșeele Primului Război Mondial, marele poet basarabean, preotul dr. Alexei Mateevici:

„Limba noastră-i o comoară
În adâncuri înfundată
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.

Limba noastră-i limbă sfântă,
Limba vechilor cazanii,
Care o plâng și care o cântă
Pe la vatra lor țăranii.”

Cu cât tragism și cu câtă simplitate a scris Grigore Vieru, marele poet al regăsirii fraților și a cărui umbră o simțim încă printre noi, testamentul său despre limba maternă:

“În aceeași limbă
Toată lumea plânge,
În aceeași limbă
Râde un pământ
Ci doar în limba ta
Durerea poți s-o mângâi,
Iar bucuria
S-o preschimbi în cânt.

În limba ta
Ți-e dor de mama
Și vinul e mai vin,
Și prânzul e mai prânz.
Și doar în limba ta
Poți râde singur,
Și doar în limba ta
Te poți opri din plâns.

Iar când nu poți
Nici plânge și nici râde,
Când nu poți mângâia
Și nici cânta,
Cu-al tău pământ,
Cu cerul tău în față,
Tu taci atunce
Tot în limba ta.”

De la București, cel ce vă vorbește acum scria el însuși:

Cum rar se mai poate da mână cu mână,
Că unii au nunți, iar ceilalți funeralii,
Noi, hai să vorbim, noi, mereu ilegalii,
Oriunde afla-ne-vom, Limba Română.

Hotarele strâmbe, făcute să doară,
Cătușe pun, iată, pe țară și țară,
Când oare zăvorul putea-va să sară,
Răpus dintre noi pentru ultima oară?

Ne-au luat și provincii, și râuri, și frații,
Ne-au luat și putința de-a sta mână-n mână...
Ce triste trecând spre mormânt generații,
Dar este făcut și ceva să rămână.

Se află în noi - semn al singurei nații -
Adânc-ilegala rostire română.
Și-am zis, în propriile mele testamente:
Mă rog pentru voi
Și vă rog,
Pentru numele lui Eminescu,
Să nu trădați limba română.

În urmă cu șase decenii și ceva, măicuța mea, învățătoarea Floarea Ispas, a trebuit să plece cu abia născutul care eram, înapoi peste Prut, sub presiunea din ce în ce mai dură a frontului.

– Nu-mi închipuiam, zicea tata, că pierderea războiului se va răsfrânge total asupra vieților noastre, asupra recoltelor noastre, asupra educației copiilor noștri, asupra calității pâinii noastre, asupra pensiei bătrânilor de prin sate și de prin orașe, asupra limbii române. Parcă un plan diabolic și amănunțit a fost pus în operă, timp de două decenii.
– Ce voiau, tată?

– Sovietizarea și bolșevizarea României.

După 1964, 1965, 1968, iarba proaspătă a învins urmele de șenile și de abrutizare, românul s-a trezit la o nouă viață, peste toate criminalele datorii de război și cote obligatorii pe care le plăteau țăranii români.

S-au petrecut, atunci, reforme cu fața la popor. România își recăpătase dreptul unui minim acces la echilibrul mondial. Nu, România nu devenise o țară capitalistă. Dar era acea țară din lume care dezvolta raporturi de colaborare cu marile țări capitaliste ale lumii. Nu ni se micșorau dificultățile, dar nu mai eram așa de singuri pe lume.

Intelectuali români de toate vârstele au început să călătorească în Occident.

Cu această ocazie, paradoxal, am descoperit şi partea frumoasă a Răsăritului în mijlocul căruia trăiam. Sâmburii libertăţii ne aduceau în memorie istoria adevărată şi obligaţiile fraterne, faţă de toţi românii. Mari creatori, de pe ambele maluri ale Prutului, şi-au regăsit responsabilitatea în destinul limbii care-i unea pe toţi românii. S-a spart Gulagul şi frânturi de mesaje ale fraţilor înlănţuiţi au răsunat îndatoritor în noaptea dintre noi. Atunci am început să aflăm numele eroicei poezii, arte şi conştiinţe basarabene, cea care ar merita ea însăşi Premiul Nobel: **Vieru, Matcovschi, Damian, Cimpoi, Druţă, Codru, Loteanu, Lari, Costenco, Doga, Hadârcă, Vodă, Aldea Teodorovici, Vatamanu, Cărare, Teleucă, Suceveanu, Strâmbeanu, Tarlapan, Valeriu Matei, Anatol şi Tudor Chiriac, Josu şi Ciubotaru.**

S-a auzit peste toate zăbrelele chemarea lui Dabija: „**Doru-ni-i de dumneavoastră / Ca unui zid de o fereastră”**.

A luminat continentul puterea dovedită de jertfă a grupului Ilaşcu, când Ilie – condamnat la moarte – a strigat din cuşcă: „Vă iubesc, Popor Român!”

Pe fondul unei educaţii de familie curajoasă şi corectă, am scris eu însumi poezii care au devenit opere orale, pe toate teritoriile locuite de români. N-aveam voie să fac un singur pas dincolo de Prut, până în august 1990, când – într-un triumf de început de lume – fraţii artişti basarabeni m-au recuperat şi m-au sărbătorit pe 30 august 1990, în Piaţa Marii Adunări Naţionale, de Ziua Limbii Române. De atunci am tot avut conflicte la graniţă cu străjerii imperiului, pentru ca în 1994, să devin prizonierul lui Smirnov, răpit de legiunea lui la Tighina. Dar ce importanţă mai are?

Au trecut aproape 67 de ani de la plecarea nou-născutului care am fost, din Basarabia. Dar eu prima gură de aer la Copăceni – Bălţi am primit-o de la Dumnezeu. Basarabia e şi în structura mea, precum e şi Ardealul, cealaltă zeitate a credinţei mele de român – iubitor de totalitatea românească. Am ştiut şi ştiu câtă dreptate avea Const. Stere să lase ambelor maluri acest aforism incomparabil: „**Nicio picătură de energie morală nu se risipeşte în zadar!”** Dovadă, peste ani, regăsirea noastră în ceea ce e scris la intrarea în Catedrala Reîntregirii de la Alba Iulia: **menirea de a fi împreună a poporului român.**

Cum aş putea considera decât ca o încununare a întregii mele vieţi, decizia Academiei Republicii Moldova de a mi se face onoarea să fiu primit în rândurile sale? Martorii acelor ani nu mai sunt. E doar Basarabia eternă, cu toate suferinţele şi speranţele ei. Şi sunteţi dv., memoria neamului. Vă mulţumesc recunoscător, cu atât mai mult cu cât normalitatea, care e pentru toţi românii limba română, a fost şi – uneori – mai este pentru mulţi dintre dv. ocazia unei lupte, a unei jertfe, nu o simplă fatalitate geografică.

Mă rog pentru sufletele martirilor basarabeni care au fost aruncaţi şi asasinaţi în gulagurile - siberiene şi nesiberiene - staliniste, pentru credinţa şi lupta lor împotriva ocupaţiei şi bolşevizării, în speranţa libertăţii şi regăsirii naţionale. Şi mă rog pentru sufletele martirilor ardeleni rupţi pe roată, aruncaţi de vii în gropi cu var nestins, pentru credinţa şi lupta lor. Parcă e un blestem că peste unul dintre poeţii renaşterii basarabene a trecut un camion, ca să-i zdrobească oasele şi credinţa. L-am omagiat şi atunci, de la Bucureşti, îl omagiez şi acum, la Chişinău. Dumnezeu să te binecuvânteze, poete Dumitru Matcovschi!

A fost stigmatul şi a fost nobleţea, norocul destinului meu să caut, încă de tânăr, totalitatea românească. Fie că am găsit-o în forţa destinică a Ardealului, fie că am descoperit-o în tragismul basarabenilor şi bucovinenilor, fie că m-a luminat geniul lingvistic oltenesc, că am auzit Doina mântuitorului nativ - moldovean Eminescu pe râurile interioare, fie că am ucenicit la şcoala de stilistică muntenească, fie că m-a atras înflorirea sudică a spiritualităţii aromâne, n-am pregetat să trec oceanul, în 1970, spre a-l cunoaşte pe Mircea Eliade, marele scriitor şi academician căruia i s-a refuzat Academia. În zile şi nopţi fără seamăn, am realizat împreună un dialog care se înscrie în actele de început ale epocii moderne a istoriei României.

Nu trebuie să vă spun eu cum mi s-a părut că sună, la Chicago, în mijlocul Americii, cursurile sale despre universalitatea miturilor şi legendelor româneşti. Aveam 27 de ani când am aflat uimit ce bogată, nobilă şi modernă este limba română. De 40 de ani, mă hrănesc din mărturisirea lui Mircea Eliade: „**Scriu în limba română, limba**

în care visez" şi nu mă mai satur să mă bucur de acest dar al firii: limba română. Nu avusesem până atunci distanța corespunzătoare pentru a-i măsura altitudinea. Dar, dacă omul de cultură, recunoscut ca atare de filosofi şi scriitori de vârf ai omenirii, mi-a procurat această revelație, pot la rândul meu să vă spun astăzi dumneavoastră, academicienilor Republicii Moldova, oamenilor de ştiință şi de cultură ai acestui pătimit pământ, care a produs lacrimi, istorie şi genii, că **am avut norocul să descopăr totalitatea românească nu numai geografic, nu numai istoric, dar şi metafizic, în adâncimile insondabile ale gândului eliadesc**.

Mircea Eliade era atunci mai tânăr decât sunt eu azi. Deşi nu mi-a lipsit vocația pentru limbi străine, deşi mi-a plăcut din când în când să recit în puternica limbă rusă „**Mne grustno na tebea smotreti**" sau în muzicala spaniolă „**La muerte me esta mirando des las torres de Cordoba**" sau în rotunda limbă engleză „**The answer, my friend/ Is blowing in the wind**" sau în italiana liturgică „**Lasciate ogni speranza, voi due entrate**" sau în universala franceză „**Allons, enfants de la patrie**", deşi respect toate limbile pământului, chiar şi pe cele ale adversarilor tradiționali ai poporului meu, **trăiesc, mă îmbolnăvesc, mă vindec, lucrez, visez şi scriu în limba română, limba în care, atunci când voi muri, îmi voi încredința sufletul lui Dumnezeu, să facă El ce crede cu acest suflet, pentru mai binele românilor de pretutindeni. Doamne, ocroteşte-i pe români!**

Şi mă închin lui Eminescu, spiritul suprem al totalității româneşti: „**Nu credeam să-nvăț a muri vreodată**". El este grinda pe care s-a construit neamul. Oricât de multe bariere s-ar aşeza între noi, noi nu ne putem muta din Eminescu, ne regăsim în Eminescu, cifrul secret al eternității noastre incoruptibile.

Oricâte reverii ne-ar oferi limba română, nu putem să nu-i cerem iertare, pentru toate stagnările şi laşitățile, pentru toate erorile şi încăpățânările de care nu totdeauna am ştiut să ne ferim. Aşa se cuvine, cred, să-mi închei mărturisirea de credință către Academia Moldovei.

De toată trădarea aceasta,
De toată pornirea păgână,
De toată vânzarea de frate,
Tu, iartă-ne, limbă română!

De toată supunerea oarbă,
De toată iuțeala de mână,
De toată uitarea de sine,
Tu, iartă-ne, limbă română!

De felul cum trecemArdealul,
Ca marfa, din mână în mână,
De cinica negustorie,
Tu, iartă-ne, limbă română!

De singurătatea în care
Moldova furată se-ngână
Şi Prutul ne ghilotinează,
Tu, iartă-ne, limbă română!

De harta aceasta bolnavă
Şi scoasă silit din țâțână,
De Legi şi Tratate mizere,
Tu, iartă-ne, limbă română!

De noi, ce-am ajuns interjecții
Şi oameni cu fruntea-n țărână,
De toți surdomuții ce suntem,
Tu, iartă-ne, limbă română!

De-aceste concesii, ce țara
O rană o fac să rămână,
De-aceste nedrepte hotare,
De neamul acesta, ce moare,
Tu, iartă-ne, limbă română!

Să rămânem credincioşi rădăcinii noastre, să ne batem pentru dezvoltarea şi prosperitatea ambelor maluri ale Prutului, pentru regăsirea noastră în Europa şi în spațiul legitim al spiritualității româneşti, pentru diversitatea şi integritatea culturii naționale, pentru unitatea neamului, pentru demnitatea de a fi români – oriunde ne-am afla – şi pentru a continua să visăm şi să gândim în limba română.

Discurs, rostit în şedința comună a CSŞDT
şi membrilor AŞM consacrată
Sărbătorii Naționale
Limba noastră cea Română,
cu prilejul conferirii
titlului de membru de onoare al AŞM.
Chişinău, 30 august 2010

DEZVOLTAREA ŞTIINȚEI - SINGURA CALE SPRE ECONOMIA INOVAȚIONALĂ ŞI FORMAREA UNEI SOCIETĂȚI BAZATE PE CUNOAŞTERE

Acad. ***Gheorghe DUCA***

THE DEVELOPMENT OF SCIENCE – THE ONLY WAY TO INNOVATIVE ECONOMY AND TO A SOCIETY BASED ON KNOWLEDGE

The development of human potential is insured by two dimensions: education and research. These components are closely linked: research requires competence from the society to be understood and implemented, the society, in general, needs research to be able to develop itself, including economic sector. The efforts should be focused on strengthening the human and technical-material potential; for instance the experiences of EU in organizing the research layout within consolidate programs (FP7).

Este bine cunoscut faptul că țările fără resurse minerale şi energetice, cu suprafețe agricole limitate, au obținut succese în dezvoltarea economiei şi sferei sociale doar datorită realizărilor ştiințifice, elaborării şi implementării tehnologiilor inovaționale.

Având în vedere faptul că țara noastră, pe lângă lipsa unor zăcăminte notabile de resurse naturale, se confruntă şi cu mari probleme în sectoarele industriei, agriculturii şi infrastructurii sociale, alternativă la dezvoltarea durabilă a țării nu există. Imperativul unui viitor prosper pentru Republica Moldova indică necesitatea fortificării dezvoltării direcționate a ştiinței, implementării unei culturi tehnologice şi a unui spirit antreprenorial în societate axate pe eficiență şi transformare rapidă.

În acest context, dezvoltarea potențialului uman este singura cale pe care se poate merge în vederea dezvoltării atât a societății în general, cât şi a economiei în special. Mai mult – fără o dezvoltare per ansamblu a societății nu poate avea loc nici dezvoltarea economică, iar performanța nu poate fi atinsă fără promovarea unor principii bazate pe valori.

Dezvoltarea potențialului uman urmează a fi asigurată pe două dimensiuni: **educația şi cercetarea**. Aceste două componente sunt strâns legate. Cercetarea necesită competență de la societate pentru a fi înțelese şi implementate rezultatele obținute, iar societatea în general are nevoie de cercetare pentru a se putea dezvolta, inclusiv economic.

De menționat ca actualmente, atât la capitolul educație, cât şi la cel de cercetare, avem nevoie de schimbări importante în vederea alinierii la cerințele lumii moderne.

Până în prezent Academia de Ştiințe a Moldovei s-a axat în domeniul cercetării în special pe:

- stoparea exodului specialiştilor de calificare înaltă;
- restabilirea infrastructurii de cercetare;
- atragerea tinerilor în procesul de cercetare;
- creşterea impactului cercetării asupra societății în general şi a economiei în special;
- consolidarea elementelor cheie de cercetare-inovare prin constituirea Universității de ştiințe fundamentale, Liceului pentru copii dotați, Agenției pentru Inovare şi Transfer Tehnologic, toate acestea fiind încadrate în clusterul ştiințific UnivER Science şi reprezentând un caz de succes;
- crearea infrastructurii de inovare prin organizarea a 2 parcuri ştiințifico-tehnologice şi a unui incubator de inovare, dar şi transmiterea rezultatelor cercetării către mediul de afaceri prin intermediul proiectelor de transfer tehnologic.

Acțiunile întreprinse au permis crearea unei platforme în domeniul cercetării chemată să facă față provocărilor zilei. În acelaşi timp, există o serie de probleme care necesită atenție specială şi o abordare sistemică. Astfel, la capitolul cercetare eforturile urmează a fi concentrate pe:

- Consolidarea potențialului ştiințific şi tehnico-material, drept exemplu în acest sens servind experiența Uniunii Europene privind organizarea cercetării în cadrul unor programe consolidate (Programul Cadru 7). **Tentativa de dispersare a ştiinței în cea academică, universitară şi ramurală reprezintă o greşeală fatală, care va avea consecințe negative asupra dezvoltării țării. Având numai cca 3000 de cercetători în Republica Moldova, o provocare este însuşi poziția cercetării autohtone în mediul ştiințific internațional, urmând să fie analizate şi soluționate în primul rând problemele specifice țării noastre;**

- Ajustarea sistemului actual de management al sferei ştiinței şi inovării la necesitățile societății şi la cele mai bune practici în domeniu, astfel ca investițiile în cercetare să dea rezultate deja pe termen scurt şi mediu;

- Orientarea cercetărilor aplicative către necesitățile sectorului real al economiei;

- Formarea capacităților inovaționale ca factor major în dezvoltarea durabilă a țării, acesta fiind un obiectiv prioritar al noii politici de stat în domeniul inovării;

- Majorarea volumelor de procurări de stat ale produselor inovaționale naționale, în vederea stimulării activităților de cercetare şi inovare.

- Pregătirea şi formarea continuă a cadrelor ştiințifice pentru domeniile prioritare de dezvoltare a educației, ştiinței şi economiei;

- Internaționalizarea cercetării prin integrarea în Spațiul European de Cercetare şi extinderea relațiilor ştiințifice internaționale.

Ştiința şi inovarea trebuie să fie direcționate spre soluționarea celor mai stringente probleme: dezvoltarea economiei, ocrotirea sănătății, securitatea demografică, alimentară, energetică şi ecologică, valorificarea resurselor regenerabile şi umane, prevenirea şi diminuarea consecințelor calamităților naturale, elaborarea materialelor polifuncționale şi a noilor tehnologii, salvgardarea patrimoniului cultural-istoric şi natural.

ŞTIINŢA ŞI INOVAREA ÎN DATE STATISTICE

Finanţarea ştiinţei şi inovării, începând cu anul 2005, se efectuează în conformitate cu prevederile Codului cu privire la ştiinţă şi inovare şi în baza Acordului de parteneriat între Guvern şi Academia de Ştiinţe a Moldovei. Pe parcursul ultimilor ani, statul a finanţat domeniul ştiinţei şi inovării autohtone în următorul volum: 2004 – 67,9 mln. lei; 2005 – 115,7 mln. lei; 2006 – 177,7; 2007 – 283,7; 2008 – 366,0 mln. lei; 2009 – 318,6 mln. lei; 2010 – 315,9 mln. lei.

Mijloacele destinate sferei ştiinţei şi inovării de la bugetul de stat au fost direcţionate spre rezolvarea problemelor socio-economice şi culturale imperioase în conformitate cu direcţiile strategice adoptate de către Parlamentul Republicii Moldova:

- valorificarea resurselor umane, naturale şi informaţionale, fortificarea sănătăţii, securitatea alimentară, elaborarea noilor tehnologii, eficientizarea complexului energetic;
- dezvoltarea bazei tehnico-materiale şi a infrastructurii;
- susţinerea bibliotecilor ştiinţifice;
- organizarea concursurilor;
- editarea lucrărilor şi revistelor ştiinţifice;
- dezvoltarea colaborării ştiinţifice cu organizaţii internaţionale;
- pregătirea cadrelor ştiinţifice de înaltă calificare prin doctorantură şi postdoctorantură.

Aceste sume au fost repartizate în conformitate cu numărul de state ştiinţifice, activitatea de bază a cărora este efectuarea cercetărilor. Bunăoară, în anul 2009, institutele AŞM, în număr de 19, au primit 53 la sută din volumul total, iar universităţile şi institutele de profil din cadrul Ministerului Sănătăţii, Ministerului Culturii, Ministerului Educaţiei, Ministerului Agriculturii şi Industriei Alimentare, 23 de subiecţi la număr, au primit pentru cercetare 47 la sută.

Distribuirea mijloacelor publice pentru finanţarea proiectelor ştiinţifice instituţionale, a programelor de stat, proiectelor pentru tineri cercetători, proiectelor pentru procurarea utilajului performant, proiectelor de transfer tehnologic, proiectelor bilaterale internaţionale are loc în exclusivitate prin intermediul concursurilor naţionale. De exemplu, în perioada 2005-2009 s-au derulat 21 de programe de stat. La realizarea proiectelor din cadrul lor au participat echipe consolidate, formate din reprezentanţii mai multor organizaţii acreditate în sfera ştiinţei şi inovării. Astfel, din cele 244 de proiecte cuprinse în aceste programe 111 le-au revenit, prin concurs, savanţilor din cadrul institutelor AŞM, 63 – universităţilor, 70 – institutelor de profil, toate aceste echipe de cercetători fiind mixte. La realizarea a 351 proiecte instituţionale au participat 140 de echipe din institutele AŞM, 103 – din universităţi, 108 – din institutele de profil. Din cele 92 de proiecte pentru tineri cercetători, institutele AŞM au câştigat 49, universităţile – 17, iar institutele de profil – 26.

Pentru a aprecia nivelul real de finanţare a ştiinţei autohtone vom apela la următorul indicator: suma de investiţii în sfera ştiinţei şi inovării, raportată la PIB-ul ţării. Care este tabloul finanţării în acest context în Moldova? În anul 2004, volumul de finanţare a ştiinţei, raportat la PIB, a constituit 0,25 %, în 2005 – 0,35 %, în 2006 – 0,45 %, în 2007 – 0,58 %, în 2008 – 0,63 %, în 2009 – 0,59 %, în 2010 – 0,53 %.

După cum observăm, investiţiile în sfera ştiinţei şi inovării din 2004 până în 2008 au crescut lent, dar consecvent, iar din 2009 ele se diminuează. În acest context, vom preciza că, în conformitate cu opinia scientologilor, formată în baza investigaţiilor realizate în mai multe ţări, ştiinţa poate influenţa real sectorul economic doar în cazul în care finanţarea ei constituie cel puţin 1 % din PIB. O finanţare cu impact benefic în managementul ştiinţific se consideră nivelul alocărilor băneşti echivalent cu 1,5-2 % din PIB, cifră formată din alocaţiile bugetare şi din cele ale investitorilor privaţi.

Pentru o orientare adecvată privind nivelul de finanţare a ştiinţei autohtone, vom aduce la cunoştinţă, drept exemplu, nivelul de finanţare a ştiinţei şi inovării în 2008, raportat la PIB, în câteva state ale lumii: SUA – 2,77 %, Germania – 2,53 %, Franţa – 2,02 %, Cehia – 1,47 %, Rusia – 1,04 %, Ungaria – 0,97 %, Belarus– 0,97 %, Ucraina – 0,87 %, Turcia – 0,72 %, Moldova – 0,63 %,. România a luat recent o decizie de a aloca ştiinţei în 2011 cel puţin 2 % din PIB.

Desigur, în unele state avansate industrial nivelul finanţării acestui domeniu este şi mai mare. În 2006, Israelul, bunăoară, a alocat în cercetare-dezvoltare 4,65 % din PIB, Elveţia – 3,73 %, Japonia – 3,39 %, Finlanda – 3,37%. Ca urmare, în aceste şi alte ţări s-au produs revoluţii tehnologice care le-au asigurat un nivel mai înalt de prosperare.

Despre starea de lucruri din sfera ştiinţei şi inovării ne vorbeşte alocaţia financiară, raportată la un cercetător. De exemplu, în 2008 cheltuielile pentru cercetare-dezvoltare în SUA, raportate la un cercetător, au constituit 258,7 mii dolari, în Germania – 252,8, Franţa – 204,8, Turcia – 137,5, Cehia – 136,8, Ungaria – 104,8, Grecia – 87,8,

Polonia – 56,7, Rusia – 50,1, România – 25,1, Belarus – 17,0 Ucraina – 11,7, Moldova – 8,4 mii dolari. După cum vedem, cheltuielile respective în Moldova sunt cele mai mici.

Există şi un alt indicator în ştiinţă care ne informează despre numărul de angajaţi în activitatea de cercetare-dezvoltare, raportat la 10.000 de angajaţi în economie. Astfel, în Germania activează 127 de angajaţi, inclusiv 73 de cercetători raportaţi la 10.000 de angajaţi în economie, în Franţa, respectiv, – 145 şi 84, în Rusia – 127 şi 66, în Cehia – 96 şi 56, Grecia – 76 şi 44, Ucraina – 74 şi 38, Belarus – 68 şi 41, Polonia – 47 şi 39, Moldova – 42 şi 28.

Un alt indicator este numărul de articole ştiinţifice, publicate în reviste de circulaţie internaţională cu factor de impact mare (ISI) per cercetător ştiinţific. Ce înseamnă o revistă cu impact factor? Numărul de citări timp de un an raportat la numărul de articole publicate într-o revistă ştiinţifică. Anume acest indicator caracterizează nivelul calitativ al cercetării într-o ţară. De exemplu, în 2008, numărul de articole ştiinţifice publicate în reviste cu impact factor per cercetător ştiinţific a constituit în Grecia – 0,48, Turcia – 0,39, Ungaria – 0,33, Polonia – 0,30, Germania şi Franţa – câte 0,29, Cehia – 0,27, SUA – 0,23, România – 0,21, Moldova – 0,09, Rusia şi Ucraina – câte 0,06, Belarus – 0,05 articole.

În vederea implementării rezultatelor ştiinţifice, în această perioadă au fost create Agenţia pentru Inovare şi Transfer Tehnologic, parcurile ştiinţifico-tehnologice „Academica" şi „Inagro", Incubatorul „Inovatorul". Merită a fi menţionată şi crearea unor platforme tehnologice naţionale înzestrate cu utilaj performant pentru utilizare colectivă, în primul rând, de către cei tineri.

Consolidarea comunităţii ştiinţifice din Moldova, la rândul ei, a determinat dezvoltarea ascendentă a cooperării internaţionale. Ca rezultat, în perioada 2005-2009 au fost semnate circa 30 de acorduri de cooperare tehnico-ştiinţifică, au fost lansate programe bilaterale de granturi cu Fondul de Cercetări Fundamentale din Federaţia Rusă, Autoritatea Naţională pentru Cercetare Ştiinţifică din România, Ministerul Educaţiei şi Ştiinţei al Ucrainei, Fondul Ştiinţific Umanitar din Federaţia Rusă, Fondul Republican de Cercetări Fundamentale din Belarus, Ministerul Federal al Educaţiei şi Cercetării al Germaniei, Consiliul Naţional de Cercetare din Italia.

Comisia Europeană a lansat negocierile de asociere a Republicii Moldova la Programul Cadru al UE pentru ştiinţă şi dezvoltare tehnologică, statut ce va permite cercetătorilor din ţară să dispună în spaţiul european de aceleaşi drepturi ca şi cercetătorii din statele membre ale UE.

Pe parcursul ultimilor 5 ani, cercetătorii moldoveni au obţinut prin concurs din SUA (CRDF/MRDA) 141 de granturi în valoare de 38,03 mil. lei; de la Comisia Europeană – 46 de proiecte (35,39 mil. lei); de la Centrul Ştiinţifico-Tehnologic din Ucraina (STCU) – 16 proiecte (20,89 mil. lei); de la Comitetul Ştiinţific NATO – 6 (14,12 mil. lei); de la SCOPES – 25 (21,29 mil. lei); de la Agenţia Internaţională pentru Energia Atomică – 4 (32,30 mil. lei). În total, în perioada de referinţă, au fost realizate 238 de proiecte internaţionale în sumă de peste 162 mil. lei.

Direcţia politici, management şi monitorizare în sfera ştiinţei şi inovării a CSŞDT al A.Ş.M.



Elizabeth Ivanovsky. ***Natură statică cu spice,*** **a. 1975**

PERSPECTIVELE DEZVOLTĂRII ANTREPRENORIATULUI INOVAŢIONAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Dr. hab. ***Alexandru STRATAN***
Dr. ***Natalia PERCINSCHI***

THE PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In this article there are highlighted the prospects of development of the innovative small and medium entrepreneurship in Moldova, which stand at the basis of the Concept of innovative entrepreneurship development in Moldova for the period 2011 – 2020, developed by the Institute of Economics, Finance and Statistics. It is analyzed the general situation which was formed in the business from the country. It is argued the need of this concept, its main objectives, the main directions and the stages of implementation.

În secolul XXI, lumea a intrat în epoca cunoştinţelor, a formării unui regim tehnologic, a unei noi calităţi a populaţiei. Inteligenta, informaţiile şi cunoştinţele reprezintă un avantaj critic pentru economia ţărilor dezvoltate. Principalul criteriu pentru dezvoltarea societăţii devine *capacitatea acesteia de a se schimba în mod eficient: tehnologic, economic, social şi cultural*. Procesul de inovare este acum factorul determinant al dezvoltării. Acest lucru se datorează mai multor circumstanţe, printre care: gradul ridicat de incertitudine pe piaţă, concurenţa acerbă, schimbări rapide în condiţiile pieţei, procesele ciclice existente.

Astăzi şi în Republica Moldova se vorbeşte mult despre calea inovatoare de dezvoltare. S-a făcut însă deocamdată foarte puţin. Ne referim, în special, la dezvoltarea antreprenorial-inovaţională, care este o expresie multidimensională a activităţii economice. Din acest punct de vedere, rolul central în Republica Moldova îl joacă întreprinderile mici şi mijlocii, care sunt mai uşor adaptabile la noile modificări şi recunosc progresul ştiinţific şi tehnologic ca fiind cel mai important factor al dezvoltării economice.

Întreprinderile inovatoare reprezintă, de regulă, nişte afaceri private mici, constituite pentru a promova inovarea în ideea că fără utilizarea inovaţiilor este practic imposibil de a crea produse competitive. Întreprinderile inovatoare mici şi mijlocii sunt implicate în stadiile iniţiale ale activităţii de inovare. Experienta internaţională demonstrează tranşant că antreprenoriatul în domeniul inovării este componenta structurală cea mai dinamică a potenţialului de inovare. Cum în perspectivă Republica Moldova tinde să se integreze în Uniunea Europeană, antreprenoriatul inovaţional trebuie sprijinit. Prin urmare, în aceste condiţii se impune elaborarea *Concepţiei de dezvoltare a antreprenoriatului inovaţional în termen lung pentru anii 2010 - 2020*.

Necesitatea elaborării acestei concepţii este definită de o serie de factori-cheie, precum:

- rolul crescând al inovaţiilor pentru o dezvoltare socio-economică stabilă şi creşterea bunăstării;
- formarea unei economii de piaţă cu orientare socială, care se va baza pe un stil tehnologic modern;
- reducerea cererii la produsele inovaţionale din partea business-ului;
- dezvoltarea insuficientă a legislaţiei Republicii Moldova în domeniul inovaţiilor şi lipsa unei concepţii de dezvoltare inovaţională a republicii;
- nivelul scăzut de cultură inovaţională în domeniul ştiinţific şi în afaceri;
- lipsa condiţiilor necesare pentru atragerea activă a potenţialului ştiinţific şi tehnic în procesele de modernizare şi dezvoltare a sectorului high-tech al economiei;
- lipsa de informaţii (inclusiv de ordin statistic) privind dezvoltarea întreprinderilor inovaţionale active (companii).

Proiectul *Concepţiei de dezvoltare a antreprenoriatului inovaţional în Republica Moldova pentru anii 2011-2020* stabileşte obiectivele, direcţiile şi căile de dezvoltare ale acestuia, conţine principiile şi mecanismele de implementare ce vor asigura condiţii favorabile pentru afirmarea business-ului inovaţional mic şi mijlociu. Concepţia dată corespunde priorităţilor coerente ale dezvoltării socio-economice pe termen lung, reflectate în Programul Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democraţie, Bunăstare" 2009-2013. La elaborarea Concepţiei au fost utilizate *Programul de Stat de susţinere a dezvoltării întreprinderilor mici şi mijlocii în anii 2009-2011* şi *Codul Republicii*

Moldova cu privire la Ştiinţă şi Inovare Nr. 259-XV din 15 iulie 2004.

Potrivit Concepţiei, rolul de lider este destinat întreprinderilor (firmelor) inovaţionale din diverse sectoare ale economiei. Aceasta presupune participarea activă a companiilor inovaţionale în dezvoltarea business-ului. Totodată, Concepţia ţine cont de interesele lui, propune un model şi măsurile privind restructurarea sectorului respectiv în baza experienţei ţărilor dezvoltate.

Scopul principal al Concepţiei constă în formularea obiectivelor activităţii inovaţionale în Republica Moldova, identificarea metodelor şi mecanismelor de atingere a acestor obiective, considerând principiile de dezvoltare a societăţii Republicii Moldova, formulate în diferite documente de politici, potenţialul existent în ţară (valori, tradiţii, resurse), realităţile, cerinţele şi provocările economiei globale bazată pe competitivitate, competenţă şi capacităţi de dezvoltare.

În cadrul procesului de realizare a Concepţiei vor fi urmărite următoarele **sarcini**:

1. Formarea bazei pentru crearea unei „noi" economii.

2. Constituirea unui sistem efectiv de realizare a priorităţilor, selectate potrivit:

- programelor specifice de natură tehnico-ştiinţifică şi inovatoare axate pe direcţii prioritare de dezvoltare a ştiinţei şi tehnologiei;

- proiectelor inovaţionale de importanţă regională;

3. Crearea unei infrastructuri inovaţionale complexe (inclusiv regionale) ce ar funcţiona ca un mecanism unic, orientat spre realizarea Concepţiei, şi ar asigura promovarea pe piaţă a tehnologiilor inovaţionale şi comercializarea acestora.

4. Sprijinul acordat de stat pentru cele mai importante proiecte inovaţionale în cadrul programelor şi concursurilor ţintă.

5. Contribuţia în atragerea investiţiilor private pentru desfăşurarea proiectelor şi a programelor inovaţionale.

6. Organizarea şi desfăşurarea expertizei independente a programelor şi proiectelor de investiţii (în special celor ce beneficiază de ajutor din partea statului) pentru a oferi investiţiilor conţinut inovaţional.

7. Pregătirea cadrelor calificate pentru realizarea programelor şi proiectelor inovaţionale, antrenarea activă a studenţilor şi doctoranzilor în desfăşurarea acestora în vederea integrării ştiinţei şi învăţământului superior, recalificarea şi perfecţionarea în domeniul specializării respective.

8. Dezvoltarea finanţării de risc a proiectelor inovaţionale ale business-ului mic şi mijlociu şi crearea în acest scop a fondurilor de risc cu participarea statului, întreprinderilor, băncilor şi diverselor fundaţii.

9. Extinderea infrastructurii de inovare prin crearea centrelor de transfer tehnologic, a incubatoarelor de afaceri de inovare, parcurilor de inovare, centrelor de inginerie etc.

10. Formarea unei interacţiuni eficiente între subiecţii de inovare prin atragerea organizaţiilor non-guvernamentale, instituţiilor academice, asociaţiilor de oameni de ştiinţă, ingineri, designeri şi manageri la realizarea şi promovarea proiectelor şi programelor inovaţionale.

11. Diminuarea ratei şomajului prin crearea de locuri de muncă suplimentare în întreprinderile mici şi mijlocii inovatoare.

12. Lichidarea barierelor din calea funcţionării antreprenoriatului inovaţional.

13. Crearea unor condiţii favorabile pentru extinderea cooperării structurilor de stat cu toate structurile inovatoare ale întreprinderilor mici şi mijlocii.

În cadrul Concepţiei de dezvoltare a antreprenoriatului inovaţional, accentul este pus anume pe **dezvoltarea unor întreprinderi inovatoare active**, deoarece anume acestea:

- au cel mai înalt nivel de flexibilitate în condiţiile concurenţei produselor noi, unde principalul factor îl reprezintă viteza de reînnoire a produselor;
- şi-au asumat responsabilitatea de a găsi, dezvolta şi produce inovaţii ştiinţifice şi tehnologice; s-au concentrat pe căutarea de noi produse şi procese asociate cu un risc comercial şi tehnic ridicat;
- răspund rapid la nevoile clienţilor, care se schimbă frecvent;
- nu sunt asociate cu numeroase proceduri birocratice şi limitări caracteristice, de regulă, întreprinderilor mari.

Situaţia antreprenoriatului în Republica Moldova

În prezent, în Republica Moldova (conform datelor Biroului Naţional de Statistică pentru a. 2009), sectorul IMM-urilor constituie aproximativ 97,8 la sută din totalitatea întreprinderilor, numărând 43,7 mii de întreprinderi sau cu 2,6 mii de întreprinderi (6,3 la sută) mai mult decât în 2008, inclusiv: microîntreprinderi – 33,8 mii de unităţi; întreprinderi mici – 8,3 mii de unităţi; întreprinderi mijlocii – 1,6 mii de unităţi.

Actualmente, în cadrul întreprinderilor mici şi mijlocii activează 316,2 mii de persoane, ceea ce reprezentă 58,7 la sută din numărul total al angajaţilor în economia naţională. Veniturile de vânzările întreprinderilor mici şi mijlocii ating cifra de 57,5 miliarde lei sau 39,2 la sută din veniturile de vânzări ale volumului total în economie. În medie, în 2009, la o IMM reveneau 7 angajaţi. Veniturile din vânzările întreprinderilor mici şi mijlocii în medie pentru un angajat constituiau 181,8 mii lei.

În clasamentul obţinerii volumului de vânzări ale întreprinderilor mici şi mijlocii un rol semnificativ aparţine întreprinderilor mici (50,6 la sută), urmate de întreprinderile mijlocii (35,4 la sută) şi micro-întreprinderile (14,0 la sută).

Drept *subiecţi ai antreprenoriatului inovaţional* din Moldova sunt considerate întreprinderile şi organizaţiile angajate în activităţi inovaţionale, adică cele implicate direct în crearea, implementarea şi diseminarea inovaţiilor. Acestea sunt organizaţiile ştiinţifice de cercetare, întreprinderile inovaţionale, întreprinderile industriale care elaborează şi produc produse noi, întreprinderile şi organizaţiile cu infrastructură inovaţională, precum şi alţi subiecţi ai proceselor inovaţionale.

În calitate de *antreprenor* activeaza persoanele fizice şi juridice care practică următoarele tipuri, relativ independente, de activităţi de iniţiativă, legate de procesul de reproducere a unui produs inovaţional:

• crearea unui produs inovaţional (antreprenoriat inovaţional propriu-zis);

• executarea funcţiilor de mediere (prestarea serviciilor privind promovarea produsului inovaţional şi furnizarea de la întreprinderea-producătoare la consumator);

• îndeplinirea funcţiilor din sectorul financiar pentru asigurarea activităţii inovaţionale.

Întreprinderile inovaţionale active sunt întreprinderile care, din punct de vedere tehnologic, practică activităţi de elaborare şi implementare a produselor şi proceselor noi sau semnificativ modernizate, precum şi cele implicate în procesul implementării inovaţiei, inclusiv de natură organizaţională şi managerială.

În prezent, antreprenoriatul inovaţional din economia Moldovei este foarte slab dezvoltat. Sunt puţine întreprinderi mici care realizează integral o activitate inovaţională de antreprenoriat. Aceasta, pentru că lipsesc factorii principali de care depinde dezvoltarea activităţii inovaţionale, şi anume: *cererea de produse inovaţionale; un potenţial tehnico-ştiinţific dezvoltat al economiei naţionale; firme venture şi investitori care ar finanţa investiţiile în activităţile de risc inovaţional.*

Situaţia generală a economiei şi a producţiei materiale afectează negativ dezvoltarea antreprenoriatului inovaţional. Din mai multe motive (lipsa de sprijin financiar, legislaţie inadecvată, infrastructura inovaţională nedezvoltată, lipsa specialiştilor calificaţi în domeniul antreprenoriatului inovaţional etc.), antreprenoriatul inovaţional din republică nu determină climatul general pentru întreprinderile mici. În absenţa materiilor prime şi a resurselor energetice pe teritoriul republicii, activitatea inovaţională este singura şansă pentru antreprenorii unei firme mici de a-şi ridica statutul, de a crea o organizaţie pe scară largă. Întreprinderile mici inovaţionale deţin un rol neesenţial în volumul producţiei industriale şi agricole, serviciilor de transport, de comunicaţii, de locuinţe şi comunale, serviciilor prestate de organizaţiile sanatoriale (aproximativ 2 la sută).

În prezent nu există informaţii statistice privind activităţile inovaţionale ale întreprinderilor active (ponderea acestora în numărul total de întreprinderi mici şi mijlocii), nu sunt definiţi indicatorii statistici care caracterizează producţia inovaţională fabricată.

Analiza SWOT: asistenţa statului în domeniul antreprenoriatului inovaţional (Tabelul 1)

În Republica Moldova, în ultimii cinci ani (2004-2009), au fost puse bazele sistemului de sprijin din partea statului pentru întreprinderile inovaţionale:

- a fost edificat cadrul juridic: *Codul Republicii Moldova cu privire la Ştiinţă şi Inovare al Republicii Moldova (2004)*, Legea cu privire la Parcurile Ştiinţifico-tehnologice şi Incubatoare de Inovare (2007);
- a fost creată o infrastructură specializată de susţinere a business-ului mic. Actualmente, în republică activează trei parcuri ştiinţifico-tehnologice şi un incubator de inovare: Parcul ştiinţifico-tehnologic „Academica” cu specializare universală (27 de rezidenţi); Parcul ştiinţifico-tehnologic „Inagro” specializat în agricultura intensivă şi ecologică (8 rezidenţi); Parcul ştiinţifico-tehnologic „Micronanoteh” specializat în domeniul microelectronicii şi nanotehnologiei (concurs pentru selectarea rezidenţilor); Incubatorul de inovare „Inovatorul”, cu specializare universală (4 rezidenţi);
- au fost elaborate şi implementate mecanisme guvernamentale de cooperare financiară,

imobiliară, informațională, de instruire privind dezvoltarea subiecților antreprenoriatului mic. Anual, bugetul republicii prevede, printr-un articol separat, o anumită sumă pentru realizarea programelor de sprijin guvernamental al antreprenoriatului mic;

- a fost realizată trecerea de la măsuri individuale la metoda programului-țintă de sprijin al antreprenoriatului mic, inclusiv al antreprenoriatului inovațional. Se implementează *Programul de Stat de susținere a dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2009-2011;*
- au fost create condițiile obiective pentru perioada de tranziție de la afaceri mici la formarea unor afaceri mai evoluate.

Tabelul 1

Părți forte: • potențialul științific de cercetare al statului; • sistemul dezvoltat al învățământului superior; a început pregătirea cadrelor științifice cu potențial inovațional prin crearea și funcționarea **cluster-ului științific de instruire „UnivER Science":** Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, liceul Academiei de Științe a Moldovei, organizațiile în sfera științifică și inovațională, întreprinderile, organizațiile auxiliare din sfera științifică și inovațională.	**Părți slabe:** • nivelul redus al profesionalismului managerial; • posibilități limitate de finanțare externă (lipsa fondurilor de venture); • specializarea insuficientă a locurilor de muncă; • nivelul redus al exporturilor de înaltă tehnologie; • lipsa stocării informației statistice privind inovarea; • lipsa informațiilor complete statistice privind toate formele de activități ale subiecților antreprenoriatului inovațional; • lipsa evaluărilor serioase selective; • lipsa metodologiei de calcul al indicatorilor de bază ai activității inovaționale; • lipsa monitorizării statistice a activității antreprenoriale; • lipsa culturii inovaționale a antreprenorilor.
Posibilități favorabile: • sprijin din partea statului pentru dezvoltarea antreprenoriatului inovațional în republică; • crearea bazei infrastructurii inovaționale: 3 parcuri științifico-tehnologice și 1 incubator de inovare; • crearea bazei normative în domeniul activității inovaționale.	**Riscuri:** • **problemele tradiționale** în dezvoltarea business-ului: fiscale, penale, barierele administrative și birocratice (cheltuielile de afaceri pentru a depăși barierele birocratice constituie până la 8 la sută din venituri); • **probleme specifice** mediului inovațional: - **bariera financiară înaltă** – pentru cele mai multe întreprinderi inovatoare nu sunt disponibile resursele de creditare; - **bariera cadrelor** – selectarea dificilă a specialiștilor calificați pentru afaceri inovaționale (o formă mai complexă de activitate). - **bariera psihologică** – oamenii de știință nu sunt interesați în inițierea propriei afaceri, iar fondatorii nu au ambiția necesară pentru dezvoltarea afacerii.

Direcțiile prioritare ale dezvoltării antreprenoriatului inovațional

Planificarea activității inovaționale în cadrul companiilor se va efectua în baza următoarelor direcții:

1. Stimularea firmelor și companiilor din Republica Moldova în a implementa inovațiile;
2. Atragerea investițiilor străine în domeniul high-tech;
3. Crearea unei infrastructuri eficiente pentru susținerea inovațiilor;
4. Înlăturarea barierelor din calea inovării.

Concepția de dezvoltare a antreprenoriatului inovațional în Republica Moldova urmează a fi realizată în câteva **etape**:

1. Dezbateri publice și aprobarea prezentului document;
2. Elaborarea Strategiei de dezvoltare inovațională a economiei;
3. Elaborarea și aprobarea Programului de dezvoltare inovațională;
4. Aprobarea planurilor de dezvoltare sectorială pe termen mediu, inclusiv prin ajustarea cadrului de cheltuieli pe termen mediu;
5. Realizarea activităților prevăzute de planurile de dezvoltare;
6. Monitorizarea performanțelor și ajustarea planurilor în caz de necesitate.

Pentru realizarea obiectivelor Concepției vor fi utilizate următoarele **mecanisme** de bază:

1. Priorități de dezvoltare. Este necesar a concentra resursele pe direcții prioritare. Selectarea priorităților inovaționale se va efectua conform prognozei pe termen lung al dezvoltării tehnico-științifice și inovaționale a Republicii Moldova.

2. Planul anual de acțiune. Vor fi elaborate activități concrete în domeniul antreprenoriatului inovațional și coordonate eforturile tuturor subiecților în realizarea acestora.

3. Proiecte-pilot. Acestea vor fi direcționate spre aprobarea diferitelor mecanisme economice

sau sociale, care sunt noi pentru Republica Moldova.

4. Integrarea posibilităţilor diverselor programe şi proiecte. Urmează să fie coordonate toate direcţiile strategice şi iniţiativele (programe şi proiecte republicane, departamentale şi interdepartamentale), utilizate şi intensificate simultan capacităţile acestora.

Principalele rezultate ale Concepţiei sunt determinate de obiectivele sale şi direcţiile prioritare. Concepţia presupune realizarea transformărilor economice şi culturale şi îmbunătăţirea nivelului culturii inovaţionale din republică. Toate transformările vor deţine un caracter sistemic şi trebuie să asigure îmbunătăţirea competitivităţii ţării.

În sfera inovaţională din Republica Moldova se vor evidenţia următoarele tendinţe:

1) intensificarea rolului firmelor mici şi mijlocii ce activează în sfera inovaţională cu transformarea lor drept bază pentru **generarea şi realizarea potenţialului inovaţional al republicii.** Ele vor fi utilizate pentru dezvoltarea schemelor financiare pe piaţă, precum şi a mecanismelor de parteneriat public-privat;

2) formarea **"nucleului inovaţional**" al colectivelor ştiinţifice majore cu propriile utilaje de producţie experimentală şi pilot, finanţate, în principal, din mijloacele bugetare şi colaborarea lor cu reţeaua de companii mici şi mijlocii inovaţionale.

Pentru **subiecţii antreprenoriatului inovaţional mic şi mijlociu** realizarea Concepţiei va asigura:

1. Crearea condiţiilor de pornire pentru business-ul inovaţional mic.
2. Dezvoltarea infrastructurii de susţinere a business-ului inovaţional.
3. Îmbunătăţirea culturii de afaceri şi sporirea atractivităţii investiţionale din contul atragerii resurselor (financiare, intelectuale, umane etc.) pentru realizarea proiectelor inovaţionale.
4. Creşterea ofertelor de tehnologii noi pentru necesităţile business-ului.
5. Sporirea oportunităţilor pentru pregătirea specialiştilor calificaţi.
6. Îmbunătăţirea autorităţii business-ului, bazat pe utilizarea inovaţiilor.

Pentru **subiecţii mari** ai antreprenoriatului inovaţional realizarea Concepţiei va asigura:

1. Extinderea pieţei de bunuri şi servicii a tehnologiilor înalte.
2. Creşterea realizării eficiente a proiectelor inovaţionale.
3. Pregătirea specialiştilor calificaţi în sectorul high-tech al economiei Moldovei.

Prin implicarea în realizarea Concepţiei, organizaţiile ştiinţifice şi de învăţământ vor beneficia de:

1. Crearea pieţei de cercetare ştiinţifică.
2. Acumularea experienţei şi cunoştinţelor în domeniul comercializării potenţialului ştiinţific.
3. Crearea colaborării reciproc avantajoase cu companiile incipiente, orientate spre comercializarea inovaţiilor, precum şi cu companiile mari din Republica Moldova.
4. Sporirea cererii faţă de serviciile educaţionale.

Concluzie. Realizarea *Concepţiei de dezvoltare a antreprenoriatului inovaţional* va permite crearea în Republica Moldova a unei baze solide pentru trecerea economiei pe o cale inovatoare de dezvoltare, ţara devenind o regiune atractivă pentru investiţii, producerea şi utilizarea cunoştinţelor şi inovaţiilor.

Bibliografie

1.Hotărîre cu privire la Programul de stat de susţinere a dezvoltării îtreprinderilor mici şi mijlocii pentru anii 2009-2011, Nr. 123 din 10.02.2009, Monitorul Oficial Nr. 37-40.

2. Hotărîre cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat între Guvern şi Academia de Ştiinţe a Moldovei pentru anii 2009-2012 Nr. 27 din 22.01.2009, Monitorul Oficial Nr. 19-21 art. Nr.: 79.

3. Codul cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova, nr. 259-XV din 15.07.2004, *Monitorul Oficial al R.Moldova nr.125-129/663 din 30.07.2004.*

4. Percinschi N. Развитие новых инновационных структур в Молдове. Fourth Edition of International scientific Conference „Economic growth in conditions of internationalization", 3-4 sept., 2009, Ch.:IEFS, 2009, p.464-468.

5. Percinschi N. Некоторые проблемы статистического отражения научно-технической и инновационной информации в странах ближнего зарубежья и Республике Молдова. Chişinău, editura "Ştiinţa", revista "Economie şi sociologie", № 3, 2008.

6. Арутюнов Юрий, Шаранин Алексей. Инновационное развитие как основа экономического процветания. Журнал-книга «Предпринимательство», № 2, 2009.

7. Валдайцев С.В., Молчанов Н.Н., Пецольдт К., Хоппе К.-Х. Малое инновационное предпринимательство - СПб.: Изд. ОЭЦиМ, 2004.

8. Валдайцев С.В. Управление инновационным бизнесом - М.: ЮНИТИ, 2001.

9. Менеджмент технологических инноваций / Под ред. С.В. Валдайцева и Н.Н.Молчанова. - СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004.

10. Медынский В. Г., Шаршукова Л. Г. Инновационное предпринимательство./ Учебное пособие. - М.: Инфра-М, 1997. - С.

11. http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=3045

ANTREPRENORIATULUI INOVAȚIONAL – SUPORT DE STAT

Masă rotundă

Recent, Academia de Științe a Moldovei a lansat pentru discuții publice *Concepția de dezvoltare a antreprenoriatului inovațional în Republica Moldova*. Principiile prevăzute în Concepție corespund priorităților dezvoltării socio-economice pe termen lung, reflectate în Programul Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare" 2009-2013, obiectivelor Programului de stat de susținere a dezvoltării întreprinderilor mici şi mijlocii (IMM) pentru 2009-2011, inclusiv principiilor unei economii bazate pe cunoaştere.

Proiectul de document stabileşte obiectivele, direcțiile şi căile de dezvoltare a antreprenoriatului inovațional în țară, conține principiile şi mecanismele de implementare a acestuia, fapt ce va permite asigurarea condițiilor favorabile pentru dezvoltarea subiecților business-ului inovațional mic şi mijlociu. În cadrul acestui proces, în data de 21 septembrie curent, a avut loc o Masă rotundă la care s-a discutat proiectul Concepției. La eveniment au participat reprezentanți ai Guvernului, mediului științific şi celui de afaceri, societății civile, alte persoane interesate de tema dezvoltării antreprenoriatului inovațional în Republica Moldova.

Moderatorul mesei rotunde, **viceprim-ministrul Valeriu Lazăr**, **ministru al Economiei**, a salutat inițiativa organizării unor dezbateri publice ale Concepției de dezvoltare a antreprenoriatului inovațional în Republica Moldova, o temă de mare actualitate pentru țară. "Reprezentanții sferei de cercetare şi dezvoltare sunt primii care observă unele fenomene şi aduc idei noi, – a menționat viceprim-ministrul. – Dar nu a existat o viziune comună care să unească ideile cu acțiunile diferitelor structuri la nivel de stat. Ministerul Economiei şi Guvernul încearcă să aibă această capacitate, să integrăm ceea ce se face astăzi în domeniul cercetare-dezvoltare şi inovare în economia națională. În acest sens, trebuie să avem o viziune clară şi coerentă. Este necesar de făcut şi o precizare în Concepție: avem sau nu avem potențialul necesar în vederea asimilării inovațiilor."

În cadrul dezbaterilor pe marginea subiectului abordat **acad. Gheorghe Duca, preşedintele AŞM**, s-a referit la unele realizări științifice din țară, a menționat semnificația activității Agenției pentru Inovare şi Transfer Tehnologic în vederea implementării Concepției, importanța Liceului academic şi a Universității AŞM în pregătirea noilor cadre de cercetători. „Când vorbim însă de inovare şi implementare, – a specificat vorbitorul, – menționez cu tristețe: ne plasăm pe locul 123 în topul inovațiilor din 139 de state. După cum se ştie, elementele de bază ale unei economii sunt întreprinderile mici şi mijlocii care asimilează inovațiile. Finanțarea sferei științei şi inovării rămâne o problemă arzătoare, soluționarea căreia ar avea un impact favorabil asupra dezvoltării durabile a țării. Drept exemplu concludent poate fi considerată experiența Scoției, care în 2009 a investit în stimularea antreprenoriatului inovațional 300 milioane de lire sterline. Cu această sumă s-au deschis peste 12 mii de întreprinderi mici şi mijlocii, în care au fost angajate 100 mii de persoane, inclusiv şomeri. Sunt convins că adoptarea Concepției de dezvoltare a antreprenoriatului inovațional în Republica Moldova va contribui efectiv la elaborarea Strategiei de dezvoltare a economiei inovaționale."

Dr. hab. Alexandru Stratan, directorul Institutului de Economie, Finanțe şi Statistică al AŞM a prezentat ideile de bază ale proiectului Concepției, subliniind că scopul pe care şi-l propune acest document constă în formularea şi concretizarea obiectivelor strategice ale activității inovaționale în Republica Moldova, identificarea mecanismelor şi instrumentelor de realizare a acestor obiective, vitale pentru economia națională. În contextul dat, potrivit celor relatate de autor, sunt luate în considerație experiența țărilor occidentale, specificul societății moldoveneşti, politicile şi aspirațiile de integrare europeană ale statului nostru, potențialul existent. Totodată, raportorul a reflectat obiectivele Concepției discutate, direcțiile principale şi etapele de realizare a acesteia, rezultatele preconizate, precum şi conceptul economiei inovaționale.

„Concepția de dezvoltare a antreprenoriatului inovațional va fi utilă dacă se vor implementa concomitent şi prevederile din ultimul capitol, a specificat **dr. Alexandru Muravschi, expert în economie**. Scopul şi obiectivele ei trebuie să fie armonizate. E necesar de evaluat ce potențial avem. Chiar şi cei mai buni studenți nu sunt orientați astăzi spre afaceri, absolvenții, cu siguranță, nu formează masa critică de antreprenori."

Vitalie Andrievschi, analist politic, consideră că economia inovațională poate oferi perspective

pozitive de dezvoltare a ţării. E foarte important să determinăm şi priorităţile unde va fi focusat potenţialul financiar (fie şi redus) şi cel intelectual pe care îl pierdem în ultimii ani. Parcurile tehnologice n-au atins nivelul aşteptat de dezvoltare şi necesită investiţii serioase. Analistul a atras atenţia, de asemenea, asupra necesităţii îmbunătăţirii sistemului educaţional pentru fortificarea potenţialului ştiinţific şi inovator al ţării. În acest sens, el a propus concentrarea potenţialului ştiinţific din domeniul educaţiei în „mega-universităţi" care vor oferi calitate, nu doar cantitate, unde instruirea şi cercetarea vor fi împreună. Aceste mega-universităţi urmează să fie conectate la Academia de Ştiinţe. E necesar să conştientizăm că statul trebuie să coopereze cu ştiinţa şi educaţia, să formeze un sistem complex.

Eugen Roşcovan, preşedintele Asociaţiei Micului Business, a propus ca în document să fie accentuată necesitatea susţinerii antreprenoriatului privat, fiindcă anume el are nevoie cel mai mult de acest sprijin, deşi e conştient de faptul că echipele ştiinţifice elaborează mai uşor şi mai rapid ideile inovaţionale. De asemenea, el recomandă crearea IMM-urilor inovaţionale în cadrul AŞM cu finanţarea respectivă, precum şi promovarea mai activă a inovaţiilor în cadrul unor tendere sau concursuri naţionale. Prin urmare, aceste rezultate ştiinţifice vor fi scoase la lumină în aspectul implementării sau eficienţei lor economice.

Vasile Mîrzenco, preşedintele Asociaţiei Fermierilor din Republica Moldova, a atenţionat participanţii la masa rotundă asupra faptului că inovaţiile nu ajung în producere. În special, din cauza că nu există infrastructura respectivă, unde antreprenorul s-ar informa despre tot ce este nou şi necesar pentru el ca să poată investi într-o inovaţie sau alta şi în perspectivă să obţină profit. În încheiere, vorbitorul a apreciat faptul că în proiectul discutat sunt reflectate următoarele momente: crearea infrastructurii şi promovarea produselor inovaţionale pe piaţă.

Dr. Ghenadie Cernei, directorul general al Agenţiei pentru Inovare şi Transfer Tehnologic, a propus sa fie adusă o claritate privind priorităţile de dezvoltare a antreprenoriatului inovaţional. „Nu avem suficiente forţe şi condiţii pentru a dezvolta toate sectoarele economiei şi a fi buni în toate domeniile. În aspectul globalizării, specializarea este formula care ar putea să ne ajute să ne dezvoltăm. Referitor la Concepţie, voi mai sublinia că cele 6 direcţii formulate vor scoate în evidenţă problemele cu care se confruntă antreprenoriatul inovaţional. Este important ca această Concepţie de dezvoltare inovaţională a ţării să consolideze eforturile tuturor celor interesaţi de realizarea obiectivelor ei".

Prof. univ. Larisa Bugaian, prorectorul Universităţii Tehnice a Moldovei: „Noi trebuie să definim în Concepţie: dacă producem o inovaţie, aceasta este ştiinţă şi investiţiile din domeniu pot conduce la un rezultat imediat, la altul pe termen lung sau la un rezultat negativ. Al doilea moment la care aş vrea să atrag atenţia – pentru asimilarea noutăţilor ştiinţifice este nevoie de investiţii. De asemenea, trebuie delimitate inovaţiile destinate pentru vânzare de cele pentru implementare, precum şi ajustarea legislaţiei cu privire la patentare.

Acad. Boris Gaina, coordonatorul subsecţiei agricole a AŞM, a scos în evidenţă aspecte practice ale implementării rezultatelor ştiinţifice. „Sunt cazuri, – a mărturisit savantul, – când un agent economic se obligă iniţial să cofinanţeze un proiect. La un moment dat, pe la mijlocul anului, bunăoară, nu mai are bani pentru cofinanţarea lucrării şi totul rămâne baltă". El s-a adresat reprezentanţilor Guvernului ca în situaţii similare să intervină cu o susţinere a celor mai bune proiecte de transfer tehnologic.

Dr. Valeriu Ciorbă, preşedintele Asociaţiei Tinerilor Cercetători „Pro-Ştiinţa", a abordat detaliat problema îmbunătăţirii statisticii în domeniu.

În încheierea dezbaterilor, viceprim-ministrul Valeriu Lazăr a concluzionat: oportunitatea elaborării acestui document – *Concepţia de dezvoltare a antreprenoriatului inovaţional în Republica Moldova* – este evidentă. Proiectul Concepţiei poate servi drept bază pentru a continua dezbaterile şi a întreprinde acţiuni concrete în vederea dezvoltării antreprenoriatului inovaţional. Noţiunile, obiectele ştiinţifice necesită a fi transformate prin instrumentele respective de ordin juridic, instituţional etc. în active economice care să fie puse în circuit. În opinia lui Valeriu Lazăr, Proiectul de document trebuie desăvârşit şi finisat în contextul discuţiilor produse, deşi sunt elemente la care nu este încă un răspuns conceptual. Totodată, pe lângă înlesnirile fiscale, necesită a fi identificate şi alte tipuri de ajutoare şi asistenţă pentru dezvoltarea antreprenoriatului inovaţional.

Centrul Media al AŞM

MANAGEMENTUL PROCESULUI BUGETAR ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Dr. hab. ***Tatiana MANOLE,***
prof. univ.

THE MANAGEMENT OF THE BUDGET PROCESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

This article points out the problems facing the management of the budget process in the Republic of Moldova. National public budget and its structural divisions are analyzed. The major focus is orientated to inter-budget relations, the largest effort in this context is on the state budget. There are also shown the weighted transfers into the public revenues by compartments. In particular, the transfers to the administrative – territorial budgets are increasing, fact which indicates a weak management of local public finance. The author's proposals are about public finance management reform, transforming it into a performing one, and also the budget system reform.

Bugetul administraţiei publice este un plan pentru cheltuieli, de obicei, curente şi mijloacele de finanţare ale acestora. El este instrumentul primar de control al activităţilor de finanţare, achiziţionare, cheltuire şi prestare a serviciilor de către o administraţie publică.

Cheltuielile indicate în buget sunt obligaţii financiare curente, care necesită fonduri publice. Aceste prevederi se referă la bugetele de orice nivel, fie central sau local.

Bugetul este elaborat în conformitate cu legislaţia şi reglementările în vigoare. În Republica Moldova, la baza elaborării bugetului stă cadrul legal: Legea nr.847-XIII din 24 mai 1996 privind sistemul bugetar şi procesul bugetar, Legea nr.397-XV din 16 octombrie 2003 privind finanţele publice locale şi Hotărârea Guvernului nr. 82 din 24 ianuarie 2006 „Cu privire la elaborarea Cadrului de cheltuieli pe termen mediu şi a proiectului de buget", Notele metodologice privind elaborarea de către autorităţile administraţiei publice centrale şi locale a proiectelor de buget pentru anul de planificare (de exemplu, pentru anul 2011). Un rol important la elaborarea bugetelor are Clasificaţia Bugetară.

Legislaţia bugetară din Republica Moldova stabileşte reguli stricte de elaborare a bugetului. În cadrul administraţiei publice, un buget este un plan financiar de generare a veniturilor şi executare a cheltuielilor pentru o anumită perioadă de timp (în mod normal un an), care are ca scop realizarea obiectivelor şi îndeplinirea funcţiilor de către organismele guvernamentale la nivelul la nivelul respectiv.

În calitatea sa de plan financiar, bugetul îndeplineşte următoarele funcţii:

- Îndeplineşte menirea principală a bugetului anual (curent), cea de instrument de reglementare a operaţiunilor financiare anuale**.**
- Oferă informaţii cu privire la activităţile financiare din anul curent şi din cel trecut, pentru fiecare departament sau funcţie, incluzând cheltuielile anului curent şi cele din anul precedent.
- Reflectă situaţia financiară a autorităţii publice (centrale şi locale) la sfârşitul anului bugetar.
- Oferă informaţii cu privire la sursele de venituri curente şi propuse (planificate).
- Arată o legătură clară între bugetul curent şi cel de capital, unde plăţile în contul serviciului datoriei sunt alocate ca rambursare a ratelor de împrumut şi a dobânzii. **Bugetul este un plan de management.** Administraţia publică (centrală şi locală), prin esenţa şi funcţiile ei, este obligată să organizeze furnizarea eficientă a serviciilor de către organele administraţiei publice şi în baza unei analize minuţioase să stabilească dacă banul public este cheltuit judicios, în condiţiile respectării principiilor justiţiei şi democraţiei. Scopul ei este să asigure atingerea obiectivelor propuse cu costuri minime şi cu minime efecte negative posibile asupra cetăţenilor. Această preocupare pentru eficienţă ţine de activitatea managerială şi de revizuirea personalului, dar şi de efectuarea bilanţurilor anuale şi de elaborarea unui buget care realizează o corespondenţă între obiective şi costuri.
- Bugetul este cheia prin care se gestionează serviciile şi cheltuielile prin alocarea de fonduri pentru programe specifice, destinate să îndeplinească obiective clar definite.
- Stabileşte un plan detaliat cu privire la felul serviciilor care urmează să fie prestate şi în ce mod.
- Oferă îndrumări elementare cu ajutorul cărora oficialii aleşi verifică personalul şi executivul în ceea ce priveşte realizarea serviciilor.
- Conturează categoriile, obiectivele serviciilor şi sistemul financiar, care pot fi utilizate ca bază pentru raporturile periodice cu privire la situaţia acţiunilor autorităţii publice.

Procesul bugetar poate fi definit ca ansamblu de activităţi şi operaţiuni integrate coerent şi orientate spre acelaşi scop, care derulează stadial, fiind aşezate într-un orar strict şi bine determinat. Procesul bugetar cuprinde următoarele etape generale:

- elaborarea proiectului de buget;
- examinarea şi adoptarea legii bugetare anuale;
- executarea bugetului;
- încheierea şi aprobarea contului de executare bugetară;
- controlul bugetar.

Aceste activităţi se desfăşoară într-un cadru constituţional şi administrativ-instituţional. Derularea procesului bugetar diferă de la ţară la ţară în funcţie de evoluţia istorică a statului dat. În literatura de specialitate se menţionează că procesul bugetar are trăsături comune, şi anume:

- **este un proces de decizie,** întrucât esenţa sa constă în alocarea resurselor bugetare limitate pentru bunuri publice, care de regulă se caracterizează printr-o presiune a cererii;
- **este un proces predominant politic,** deoarece deciziile de alocare a resurselor bugetare nu sunt determinate de forţele pieţei, ci de cetăţeni, de grupuri de interese prin mecanismul reprezentativităţii şi al votului;
- **este un proces complex,** cu mii de participanţi (instituţii publice, administraţii publice, organizaţii publice şi sindicatele);
- **este un proces ciclic,** care se desfăşoară într-o ordine temporală bine precizată, consecinţă a principiilor bugetare, îndeosebi a principiului anualităţii şi a principiului publicităţii.

Sistemul bugetar al Republicii Moldova este unitar şi constituie Bugetul Public Naţional, alcătuit din următoarele componente:

1. Bugetul de Stat, elaborarea şi executarea căruia este de competenţa Guvernului.
2. Bugetul Asigurărilor Sociale de Stat, elaborarea şi executarea căruia este de competenţa Guvernului.
3. Fondurile de asigurări obligatorii de asistenţă medicală – la fel sunt de competenţa Guvernului.
4. Bugetele Unităţilor Administrativ-Teritoriale sunt independente, elaborarea şi executarea lor este de competenţa organelor reprezentative şi deliberative din teritoriu.

La baza elaborării Bugetului Public Naţional stă politica fiscală şi monetar-valutară a Republicii Moldova. Vom menţiona că din toate componentele Bugetului Public Naţional numai Bugetul de Stat poate fi, conform legislaţiei, aprobat cu deficit. Celelalte componente nu pot fi aprobate cu deficit. Acoperirea deficitului se face din transferuri din bugetul de stat.

Reieşind din cele spuse mai sus, vom încerca să analizăm situaţia reală a Bugetului Public Naţional al Republicii Moldova pe perioada anilor 2005-2010.

Tabelul 1

Deficitul/ Surplusul Bugetului Public Naţional, % în PIB

Indicator	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	Executat			Estimat	Prognoza pe termen mediu (progn. reală exec.)	
BPN	1,5 %	- 0,3%	-0,2%	- 0,5% (1,0% exec.)	- 6,39%	- 1,0% (real -12,7%)
	Inclusiv pe compartimente					
BS	1,4%	0,2%	- 0,4%	- 0,6%	- 5,61%	x
BASS	0,0%	- 0,1%	- 0,2%	0,0%	- 0,04%	x
FAOAM	0,5%	0,2%	0,3%	0,1%	- 0,32%	x
BUAT	- 0,4%	- 0,6%	0,0 %	0,0 %	- 0,42%	x

Sursa: Informaţia Ministerului Finanţelor al Republicii Moldova, Cadru de Cheltuieli pe Termen Mediu (2009-2011),(CCTM), Datele Biroului de statistică, www.mf.gov/ www.statistica.md

Din tabelul 1 vedem că situaţia în BPN se înrăutăţeşte, îndeosebi în anul bugetar 2010. Dacă bugetul de stat poate găsi surse pentru acoperirea bugetului, apoi situaţia devine gravă în BASS. Analizele demonstrează că din anul 1999 până în 2008 mărimea medie a pensiei pentru limită de vârstă a crescut de la 85,4 lei (1999) până la 666,3 lei (2008), luându-se în calcul şi inflaţia. Dar această creştere nu arată o îmbunătăţire a situaţiei materiale a pensionarilor după limita de vârstă. Doi indicatori vorbesc elocvent despre acest lucru, şi anume: raportul dintre pensia pentru limită de vârstă şi minimul de existenţă pentru pensionar, constituind 57% – acesta fiind gradul de acoperire. Este important şi indicatorul ratei de substituire, care este obţinut prin raportarea pensiei medii pentru limită de vârstă şi salariul nominal mediu lunar pe ţară, acest raport fiind de 26,32 %. Aceasta este ponderea pensiei medii în salariul nominal mediu pe ţară.

Astfel, nici ponderea pensiei medii în minimul de existenţă (57%), nici rata de substituire (26,32%) nu îmbunătăţeşte soarta pensionarilor din Republica Moldova, dacă aceştia nu mai au alte surse de existenţă.

Ce am propune la acest compartiment?

1. Fondul de pensii să fie o structură distinctă, gestionată aparte, deoarece cheltuielile pentru plata pensiilor în BASS alcătuiesc cca. 70% din total cheltuieli, şi ţinând cont de importanţa strategică a pensionării pentru limită de vârstă (PLV), ar fi logic ca colectările şi plăţile ce ţin de PLV să fie separate într-un fond aparte de pensii.

2. Deoarece la baza sistemului de pensionare stă principiul solidarității generațiilor, ar trebui ca în Republica Moldova să ne dezicem de privilegii de pensionare pentru deputații în Parlament care, conform Hotărârii de Guvern nr. 412 din 22.04.2004, dacă își exercită mandatul timp de cel puțin doi ani, pot beneficia de dreptul la pensie în valoare de 75% din venitul mediu lunar asigurat de un deputat, la fel și pentru membrii guvernului în exercițiu și alte categorii, precum funcționarii publici, aleșii locali.

Aceste categorii sunt finanțate în proporție de 50% din BASS și de 50% din BS. Trebuie de unificat, astfel, încât baza pensionării să fie contribuția și stagiul necesar de muncă conform legislației.

3. Să fie recalculată pensia, deoarece categoriile de pensionari care s-au pensionat până la 1999 sunt neîndreptățiți, încălcându-se principiul echității sociale.

Este adevărat că situația în Sistemul Public de Asigurare în Republica Moldova este foarte dificilă. Dacă luăm în calcul raportul dintre populația ocupată și numărul pensionarilor, acesta este de 2 la 1. Adică 2 lucrează și plătesc contribuții pentru un pensionar. Acest raport se păstrează pe tot parcursul anilor 2003-2009, doar cu mici abateri în primii ani ai acestei perioade.

Prin urmare, deficitul BASS crește, fiind acoperit din transferurile de la Bugetul de Stat. Este nevoie de o reformă radicală în sistemul Asigurărilor Sociale de Stat în Republica Moldova.

Nu-i mai bună situația și în Bugetele Unităților Administrativ-Teritoriale (BUAT). Baza fiscală a teritoriilor este în scădere, iar transferurile de la Bugetul de Stat cresc, ajungând în unele raioane până la 80-90 % din totalul veniturilor BUAT.

După cum am menționat, numai Bugetul de Stat poate fi aprobat conform Legii privind sistemul bugetar și procesul bugetar cu deficit, celelalte componente ale Bugetului Public Național (BPN) în caz de deficit sunt finanțate de la Bugetul de Stat sub formă de transferuri. În tabelul 2 prezentăm ponderea transferurilor pe componentele structurale ale BPN.

Transferurile în BASS sunt necesare și motivate prin faptul că raportul între plătitorii de contribuții și pensionari este 2:1, pe când normal ar fi 5:1.

Transferurile în fondurile asigurărilor obligatorii de asistență medicală au o tendință de scădere.

Transferurile la BUAT sunt o mare problemă, ele fiind în creștere, iar în 2009 au constituit 57,52% în totalul veniturilor bugetelor UAT.

E de menționat, că problema modelării și reglării relațiilor interbugetare este una din cele mai importante în contextul consolidării perfecționării managementului procesului bugetar în Republica Moldova. Pentru bugetele unităților administrativ-teritoriale care se elaborează și se execută independent semnificația ei crește. La nivel central încă nu este determinat un model eficient de relații interbugetare, nu numai privind transferurile, dar și defalcările din veniturile generale de stat. La fel, nu sunt formulate criteriile de evaluare a structurii, precum și a eficienței relațiilor interbugetare. În acest sens, principalele aspecte ce trebuie analizate se referă la: funcția de stimulare, stabilitatea relațiilor interbugetare, promovarea politicii bugetare de către autoritățile locale.

Importanța bugetelor unităților administrativ-teritoriale derivă din funcția principală a acestora de a presta comunității servicii publice de înaltă calitate, a contribui la dezvoltarea economico-socială a teritoriului pe care îl administrează. Cu părere de rău, ponderea crescândă a transferurilor în bugetele unităților administrativ-teritoriale denotă un management slab al finanțelor publice locale.

Tabelul 2

Ponderea transferurilor în volumul total al veniturilor din bugetul de stat în anii 2005-2009, %

Anii	***Transferuri în veniturile bugetelor unităților administrativ-teritoriale***	***Transferuri în veniturile bugetului asigurărilor sociale de stat***	***Transferuri în veniturile fondurilor asigurărilor obligatorii de asistență în medicină***
2005	38,78 %	19,42 %	65,49 %
2006	45,24 %	15,20 %	64,18 %
2007	46,21 %	15,35 %	58,68 %
2008	53,10 %	14,17 %	54,96 %
2009	57,52 %	25,96 %	50,60 %

Sursa: Ministerulul Finanțelor al Republicii Moldova, www.mf.gov

Astfel, putem concluziona că situația financiară deficitară la nivel local este cauzată de:

• lipsa unei voințe manageriale la nivelul autorităților publice locale în vederea încasării restanțelor la plăți ale agenților economici în bugetele UAT, lipsa cunoștințelor manageriale din partea primarilor și consilierilor, care ar trebui să fie în stare să aleagă prioritățile de finanțare și să optimizeze cheltuielile bugetare; tendința administrației publice locale de a acumula solduri bănești la sfârșitul anului și repartizarea acestora la compartimentul cheltuieli în anul viitor, majorând deficitul bugetar și lipsind, astfel, bugetele UAT de mijloace circulare pentru acoperirea decalajului temporar de casă, apelând ulterior la Ministerul Finanțelor pentru transferuri.

În acest caz, este nevoie ca autoritățile publice

locale să ia atitudine faţă de eficientizarea utilizării resurselor financiare şi orientarea cheltuielilor bugetare la atingerea obiectivelor strategice ale localităţii respective.

• Se impune adoptarea unei noi Legi a Finanţelor Publice Locale, deoarece unele articole sunt deja depăşite. Este vorba, mai întâi de toate, de modalitatea de calculare a transferurilor.

În general, considerăm că e nevoie de o reformă radicală în procesul bugetar al Republicii Moldova. Trebuie de menţionat că la nivel de Buget de Stat din 2008 se implementează trecerea la elaborarea Bugetului de Stat pe programe şi performanţă.

Bugetul bazat pe programe şi performanţă reprezintă un instrument eficient de management în stabilirea priorităţilor şi luarea deciziilor privind alocarea resurselor bugetare în viitor în funcţie de rezultatele obţinute.



Elizabeth Ivanovsky. ***Monotipie,*** **aa 1990**

Un buget de program şi performanţă este un plan financiar care asigură stabilirea misiunii administraţiei publice, a scopurilor şi obiectivelor, precum şi evaluarea periodică a performanţei lor ca parte a procesului bugetar, care creează legătura dintre intrările necesare pentru punerea în aplicare a planului strategic de dezvoltare a administraţiei publice şi rezultatele anticipate.

Un buget de programe şi performanţă oferă răspunsuri la următoarele întrebări:

- Ce rezultate vor fi atinse? Ce indicatori de rezultate?
- Care va fi impactul asupra societăţii?
- Care va fi impactul asupra consumatorilor?
- Câţi bani vor fi cheltuiţi pentru a presta un serviciu pentru un scop anume?

La nivelul administraţiei publice locale procesul este în derulare.

Pentru Republica Moldova, reformarea procesului bugetar bazat pe performanţă va fi cel cu acoperire parţială, adică vom identifica activităţi centrate pe programe cu indicatori de măsurare. Astfel, procesul de elaborare va parcurge toate etapele: de la elaborare până la executare şi încheierea conturilor, cu monitorizare şi control pe durata procesului bugetar.

Bibliografie

1. Legea nr.847-XIII din 24 mai 1996 privind sistemul bugetar şi procesul bugetar.
2. Legea nr.397-XV din 16 octombrie 2003 privind finanţele publice locale.
3. Hotărârea Guvernului nr. 82 din 24 ianuarie 2006 „Cu privire la elaborarea Cadrului de cheltuieli pe termen mediu şi a proiectului de buget”.
4. Notele metodologice privind elaborarea de către autorităţile administraţiei publice centrale şi locale a proiectelor de buget pentru anul de planificare bugetară.
5. Ordinul Ministerului Finanţelor al Republicii Moldova privind Clasificaţia Bugetară nr. 91 din 20 octombrie 2008.
6. Regulamentul privind modul de elaborare, monitorizare şi raportare a bugetelor pe programe (MO nr. 45-46 / 107 din 04.03.2008).

DREPTUL LA APĂ – UN NOU DREPT FUNDAMENTAL AL OMULUI

Dr. hab. în drept ***Ion GUCEAC,*** *prof. univ.*

THE RIGHT TO WATER – A NEW FUNDAMENTAL HUMAN RIGHT

The author establishes the concept of water as a common asset of man and all living. In order to protect this asset the resource management system must consider, firstly, rational use and, secondly, the repel of all forms of pollution, which in turn would guarantee, in the long run, access to safe drinking water, a source of humanity and dignity. An important step in the materialization of the right to water in the Republic of Moldova is the recognition of the right by means of constitutional review and subsequently the implementation of it. As the author envisions, the constitutionalization of the right to water would guarantee enforcement in subordinate legislation. The constitutional acknowledgement and guarantee of the right to water retains a series of beneficial consequences for society: reinforcement of state liabilities to protect water resources, insurance of efficient protection of the subjective rights related to water, creation of a durable legal framework that will sanction through means of law the prejudice done to water resources.

Doctrina contemporană semnalează un proces de reanimare a drepturilor omului. Caracteristic drepturilor de astăzi este că acestea sunt interpretate nu ca aparţinând unui individ aparte, ci unui om – membru al societăţii şi participant la relaţiile sociale. Dacă drepturile naturale istorice se fundamentau pe o stare de natură, drepturile omului din prezent se fundamentează pe o stare a conştiinţei colective. Or, ceea ce dă fundament libertăţilor actuale este tot un drept anterior şi superior statului Dar nu ca un drept rezultând din natura lucrurilor, ci ca un drept rezultând din conştiinţa justiţiei aşa cum trăieşte ea la un popor la un moment dat.[1]

În general, drepturile care ocrotesc persoana şi viaţa ei socială sunt drepturi circumscrise geografic şi istoric, susceptibile să continue redimensionări potrivit regimului politic al societăţii respective, nivelului ei de dezvoltare materială şi culturală, precum şi vocaţiei şi posibilităţilor ei efective de integrare în sistemul valorilor juridice şi morale ale comunităţii internaţionale. În cazul unor asemenea drepturi, obligaţia fiecărui stat de a le proteja şi garanta este postulată cu preeminenţă. Comunitatea internaţională, prin mijloace şi în forme legal instituite, se asociază eforturilor şi proiectelor fiecărui stat, depuse în scopul protejării şi garantării acestor drepturi.

Pornind de la faptul că omul are, prin însăşi natura sa, oriunde şi oricând, drepturi prioritare celor ale societăţii şi ale statului, Adunarea Generală a Naţiunilor Unite, în cadrul Sesiunii a 64-a de la 28 iulie 2010, a aprobat o rezoluţie cu caracter consultativ prin care, pentru prima dată, apa curată şi salubritatea sunt declarate un drept fundamental al omului.[2] Urmare a unui vot istoric, 122 de state au considerat necesar să confere resurselor acvatice statutul de drept, mai mult – de drept fundamental al omului. Este de menţionat că 41 de ţări s-au abţinut de la adoptarea acestei rezoluţii, printre care Marea Britanie, SUA, Canada, Botswana şi Republica Moldova. O parte dintre cei care s-au abţinut de la vot şi-au exprimat îngrijorarea faţă de faptul că textul rezoluţiei nu defineşte cu claritate anvergura acestui nou drept fundamental al omului, precum şi obligaţiile pe care el le impune.

Deşi acest eveniment va fi catalogat pe viitor ca fiind un produs al sec. al XXI-lea, fundamentarea dreptului la apă a provocat discuţii cu mult timp înainte, fiind o problemă polemizată în mediul juridic şi ştiinţific internaţional.

Obstacole în instituirea dreptului la apă se regăsesc în diverse medii, printre care merită evidenţiat faptul că până nu demult, apa era considerată nu un patrimoniu, ci preponderent o resursă exploatabilă, o comoditate a civilizaţiei umane. Inedite, în acest sens, au fost prevederile directivei de stabilire a unui cadru de politică comunitară în domeniul apei, emisă de Parlamentul şi Consiliul European la 23 octombrie 2000, care constată că *apa nu este un bun comercial, ci un patrimoniu care trebuie protejat, apărat şi tratat ca atare.* [3] Totodată, folosirea apei în scopuri economice a atras după sine posibilitatea dezvoltării unui pol de societăţi comerciale care activează în domeniul resurselor acvatice. Implementarea unor prevederi protecţioniste asupra resursei exploatate ar servi drept temei pentru asumarea unor obligaţii nedorite de mediul de afaceri, fapt care ar crea, cel puţin, impedimente adiţionale în raport cu folosirea resurselor.*

---

[1] M. Djuvara, *Curs de drept constituţional*, *partea I*, 1924-1925, p. 82.

[2] Rezoluţia Organizaţiei Naţiunilor Unite A/RES/64/292 privind dreptul la apă şi salubrizare, 2010, http://www.un.org/ga/64/resolutions.shtml, accesat la data de 23 august 2010.

[3] Directiva 2000/60/CE a Parlamentului şi Consiliului European privind stabilirea unui cadru de politică comunitară în domeniul apei, din 23 octombrie 2000, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 15, v. 6, p. 193.

* Până în prezent, în Australia şi Noua Zeelandă resursele acvatice au fost supuse privatizării, companiile de investiţii fiind abilitate cu autorizarea din partea statului respectiv de a cumpăra dreptul asupra resurselor acvatice. În acest sens, resursele acvatice din aceste ţări au devenit o comoditate de piaţă.

Raționamentul ce-a stat la baza conceptualizării dreptului la apă a fost exprimat consecvent într-un şir de inițiative în care se reitera importanța protejării apei. Dintre acestea putem menționa: Declararea Decadei Internaționale a Acțiunilor „Apa pentru viață" (2005-2015);[4] Declararea anului 2008 ca „An al Salubrității";[5] Conferința Națiunilor Unite privind mediul şi dezvoltarea, Rio de Janeiro, 3-14 iunie, 1992[6]; Conferința Națiunilor Unite privind aşezările umane, Istanbul, 3-14 iunie, 1996[7]; Conferința Națiunilor Unite privind apa, Mar del Plata, 14-25 martie 1977[8] etc.

Premisele disputelor despre declararea dreptului fundamental al omului la apă curată îşi au originea în conceptul realizării dreptului la viață. Este inimaginabilă existența omului fără apă. În acest sens, devine evident că restricționarea intenționată a accesului la apă serveşte temei pentru a invoca violarea dreptului la viață.

Actualmente, 884 de milioane de oameni nu au acces la apă potabilă. Mai mult decât atât – 2,6 de miliarde nu beneficiază de condiții sanitare şi igienice minime, iar aproximativ 1,5 miliarde de copii sub 5 ani mor din cauza bolilor legate de consumul de apă şi condițiile de salubritate precare.[9] În conformitate cu raportul Organizației Mondiale a Sănătății şi UNICEF intitulat *Diarrhoea: Why children are still dying and what we can do*, în fiecare zi, în țările în curs de dezvoltare, 24 de mii de copii mor din cauze ce pot fi prevenite, cum ar fi prevenirea consumului de apă contaminată.[10]

Importanța dreptului la apă derivă şi din cadrul instituțional în care se adoptă. Organizația Națiunilor Unite reprezintă o instituție supranațională, un forum mondial care a adus în albia normalității recunoaşterea unor drepturi vitale ale omului, precum dreptul la hrană, dreptul la sănătate, dreptul la educație, dreptul la adăpost, dreptul la dezvoltare.

Un aspect important al Rezoluției ONU ce vizează dreptul la apă este neincluderea în textul acesteia a sintagmei *accesul la apă*. Prin urmare, textul rezoluției *declară dreptul la apă potabilă şi salubritate ca un drept care este esențial pentru viață şi toate drepturile omului.*[11] Pe când termenul *acces* presupune obligațiunea unui stat de a garanta cetățenilor accesul la o sursă de apă, ceea ce înseamnă o viziune mai îngustă a definiției dreptului la apă, implicând doar asigurarea că statul, în persoana sa sau prin intermediul unui terț, furnizează apă. În cazul în care persoana nu-şi poate dobândi apa, statul, în orice eventualitate, îşi îndeplineşte obligația de a-i oferi acces.

Declarația Universală a Drepturilor Omului, în art. 25 alin. (1), stipulează: *Orice om are dreptul la un nivel de trai care să-i asigure sănătatea şi bunăstarea lui şi a familiei sale, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum şi serviciile sociale necesare; el are dreptul la asigurare în caz de şomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență, în urma unor împrejurări independente de voința sa.*[12]

Din acest text deducem că fiecare ființă umană are:

- dreptul de a nu fi înfometat;
- dreptul la hrană adecvată;
- dreptul de a dispune de apă potabilă, curată.

Există însă şi alte drepturi care nu pot fi separate de dreptul de a dispune de apă potabilă, cum este dreptul de a se bucura de cel mai înalt standard de sănătate fizică şi mentală (acest drept nu poate fi conceput fără referință la apă curată); dreptul de a se bucura de beneficiile progresului ştiințific.

Pe lângă Declarația Universală a Drepturilor Omului, există o multitudine de instrumente importante în domeniul drepturilor omului care recunosc implicit dreptul la apă, şi anume: Pactul internațional privind drepturile civile şi politice, art. 6, 17[13]; Pactul internațional privind drepturile economice, sociale şi culturale, art. 7, 11, 12[14];

[4] Rezoluția Organizației Națiunilor Unite A/RES/58/217, privind declararea decadei internaționale a acțiunilor (2005-2015) "Apa pentru viață", http://daccess-ods.un.org-TMP-2872670.html accesat la 10 septembrie 2010.

[5] Rezoluția Organizației Națiunilor Unite A/RES/61/192, privind declararea anului 2008 ca „Anul Salubrității", http://un.org/ru/documents/ods.asp?m= A/RES/61/192, accesat la 10 septembrie 2010.

[6] Raportul conferinței Organizației Națiunilor Unite privind mediul şi dezvoltarea, A/CONF.151/26 (Vol. I), Publicația ONU, 12 august 1992, http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm accesat la 12 septembrie 2010

[7] Raportul conferinței Organizației Națiunilor Unite privind aşezările umane, A/CONF.165/14, Publicația ONU, 14 iunie 1996, http://www.un-documents.net/ac165-14.htm, accesat la 12 septembrie 2010

[8] Raportul conferinței Organizației Națiunilor Unite privind apa, E.CONF.70/29, Publicația ONU, Mar Del Plata 14-25 martie 1977, http://www.internationalwaterlaw.org/bibliography/UN/Mar_del_Plata_Report.pdf, accesat la 12 septembrie 2010

[9] Rezoluția Organizației Națiunilor Unite A/RES/64/292, privind dreptul la apă şi salubrizare, 2010, http://www.un.org/ga/64/resolutions.shtml, accesat la data de 23 august 2010.

[10] The United Nations Children's Fund (UNICEF),World Health Organization (WHO), *Diarrhoea: Why children are still dying and what can be done*, 2009.

[11] Rezoluția Organizației Națiunilor Unite, op. cit.

[12] Declarația Universală a Drepturilor Omului, 1948 , art. 25, http://www.un.org/en/documents/udhr/, accesat la 23 august 2010.

[13] Pactul internațional privind drepturile civile şi politice // *International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966, http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm, accesat la 23 august 2010.

[14] Pactul internațional privind drepturile economice, sociale şi culturale // *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 1966, http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm, accesat la 23 august 2010.

Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor, art. 14[15]; Convenția privind drepturile copiilor, art. 24[16]; Protocolul privind apa şi sănătatea la Convenția privind protecția şi utilizarea cursurilor de apă transfrontaliere şi a lacurilor internaționale, art. 2, 4, 5[17].

Deşi actele nominalizate prezintă dreptul asupra apei în diverse contexte, uneori fără forță juridică (Pactul internațional privind drepturile civile şi politice şi Pactul internațional privind drepturile economice, sociale şi culturale), cea mai completă definiție a dreptului la apă este dată în Comentariul general nr. 15 emis de Comisia Uniunii Europene pentru drepturile economice, sociale şi culturale[18]: *apa este o resursă limitată natural şi un bun public fundamental pentru viață şi sănătate*.

Dreptul la apă este indispensabil pentru a duce un mod de viață normal. Este o condiție esențială pentru realizarea altor drepturi ale omului. Dreptul la apă permite oricărei persoane să beneficieze de suficientă apă, în condiții de siguranță acceptabile, precum şi asigură utilizarea personală şi domestică. O cantitate adecvată de apă potabilă este necesară pentru a preveni moartea în urma deshidratării, pentru a reduce riscul maladiilor legate de apă.

Dreptul la apă presupune atât libertăți, cât şi obligații. Libertățile includ dreptul de a menține accesul la stocul de apă, precum şi dreptul cetățeanului de a nu fi deconectat arbitrar sau contaminat în urma aprovizionării cu apă. Prin contrast, obligațiile includ dreptul la un sistem de alimentare cu apă şi de gestionare a ei, care oferă egalitatea de şanse pentru consumator să se bucure de dreptul la apă.

Elementul primar al dreptului la apă constituie raportul dintre accesul la resursă şi suficiența acesteia pentru viața, demnitatea şi sănătatea umană. Această trăsătură categoric nu trebuie să fie interpretată în mod restrictiv, prin simpla referință la cantitățile volumetrice şi tehnologiile aplicate. Apa trebuie să fie tratată, în primul rând, ca un bun social şi cultural şi nu ca un bun economic. Modul de realizare a dreptului asupra apei trebuie să fie, de asemenea, durabil, fiind asigurată posibilitatea realizării dreptului respectiv şi de generațiile viitoare.

Izvorul de drept care reglementează relațiile ce țin de asigurarea folosirii raționale a apelor pentru necesitățile populației şi ale economiei naționale, protecția apelor împotriva poluării, impurificării şi epuizării, protejarea drepturilor persoanelor juridice şi fizice în Republica Moldova este Codul apelor.[19] Deşi acest act legislativ este depăşit, el conține anumite prevederi relevante. Printre acestea putem menționa dispozițiile art. 18 în conformitate cu care apa ca resursă naturală este proprietate publică exclusivă şi poate fi atribuită doar în folosință, în modul stabilit de legislația în vigoare. Codul atribuie calitatea de beneficiar de folosință a apei oricărei persoane juridice şi fizice. Pentru satisfacerea necesităților de apă potabilă, menajeră şi de altă natură, precum şi pentru aprovizionarea întreprinderilor alimentare se atribuie în folosință obiective acvatice, apele cărora întrunesc cerințele sanitare stabilite (art. 43 alin.(1)). Cu părere de rău, Codul apelor nu cuprinde dispoziții care ar stabili expres îndatoririle autorităților centrale şi cele ale administrației publice locale în ceea ce priveşte asigurarea dreptului fundamental la apă, cu toate că unele elemente constitutive ale acestui drept (disponibilitatea) totuşi se regăsesc în cuprinsul acestei legi.

O noutate la capitolul reglementării juridice a dreptului la apă reprezintă proiectul Legii apelor în proces de elaborare. În redacția propusă, proiectul menționat conține dispoziții care ar încuraja realizarea dreptului respectiv în perspectiva adoptării acestora. Astfel, art. 4 din proiect stabileşte că apa:

- reprezintă o resursă naturală regenerabilă, vulnerabilă şi limitată, un element indispensabil pentru viață şi societate, un factor determinant în menținerea echilibrului ecologic, o materie primă pentru activități productive, o sursă de energie şi o cale de transport; nu e un produs comercial oarecare, ci un patrimoniu natural care trebuie protejat, tratat şi apărat ca atare.

În timp ce elementul primar al dreptului la apă despre care am menționat poate varia în funcție de diferite condiții, următorii factori se aplică în toate circumstanțele:

- **Disponibilitatea.** Alimentarea cu apă pentru fiecare persoană trebuie să fie suficientă şi continuă, pentru utilizări personale şi domestice. Cantitatea de apă disponibilă pentru fiecare persoană trebuie să corespundă normelor stabilite de standardele sanitare. Unele persoane sau grupuri de persoane pot solicita cantități suplimentare de apă din motive

[15] Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor // *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, 1979. http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm accesat la 23 august 2010.

[16] Convenția privind drepturile copiilor. *Convention on the Rights of the Child*, 1989, http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm accesat la 23 august 2010.

[17] Protocolul privind apa şi sănătatea la Convenția privind Protecția şi utilizarea cursurilor de apă transfrontaliere şi a lacurilor internaționale *Protocol on Water and Health to the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundrary Watercourses and International Lakes*, 1999, http://www.unece.org/env/water/text/text_protocol.htm, accesat la 23 august 2010.

[18] Organizația Națiunilor Unite, Comisia pentru drepturile economice şi sociale, Comentariul general nr. 15 *Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, E/C.12/2002/11, 20 ianuarie 2003.

[19] Codul apelor al Republicii Moldova. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.10/287 din 30.10.1993.

de sănătate, precum şi a condiţiilor de muncă. În materie de disponibilitate, Codul apelor indică, prin art. 15, că beneficiar de folosinţă al apei este orice persoană juridică şi fizică, indiferent de forma de proprietate; art. 2 şi art. 16 din Cod stabilesc că toate obiectivele acvatice naturale şi artificiale de pe teritoriul Republicii Moldova sunt destinate uzului. Disponibilitatea resurselor acvatice este prevăzută în art. 23, care constată că obiectivele acvatice se atribuie în folosinţă în primul rând în scopul satisfacerii necesarului de apă potabilă şi menajeră al populaţiei, iar art. 28, alineatul (1) stipulează că folosinţa generală a apei poate fi realizată fără autorizaţie din partea autorităţilor.

- **Calitatea**. Apa de uz personal sau casnic nu trebuie să conţină microorganisme, substanţe chimice şi radioactive care constituie o ameninţare la adresa sănătăţii persoanei. În materie de calitate, Codul apelor al Republicii Moldova stabileşte obligativitatea statului (art. 101) de a ţine evidenţa resurselor de apă şi folosirea lor şi are drept sarcină stabilirea cantităţii şi calităţii apelor, a datelor privind folosirea apelor pentru necesităţile populaţiei şi ale economiei naţionale. În contextul respectiv, art. 102 edifică Cadastrul de Stat al Apelor ca pe un compendiu ce cuprinde datele evidenţei apelor conform indicilor de cantitate şi calitate, date privind înregistrarea folosinţelor de apă, evidenţa folosirii apelor şi starea lor ecologică. Totodată, beneficiarii de folosinţă a apelor sunt obligaţi să folosească raţional resursele de apă, să consume economicos apa, să efectueze măsuri de remediere şi îmbunătăţire a calităţii apei şi să prevină poluarea, impurificarea şi epuizarea obiectivelor acvatice (art. 37 lit. a) şi c)).

- **Accesibilitatea**. Se presupune ca apa, instalaţiile de apă şi de servicii implicite să fie accesibile tuturor persoanelor din jurisdicţia unui stat, fără discriminare. Acest factor este constituit din patru dimensiuni care se suprapun:

Accesibilitatea fizică: Apa, instalaţiile de apă şi serviciile implicite trebuie să fie accesibile fizic în condiţii de siguranţă pentru toate categoriile de populaţie. Apa potabilă trebuie să fie accesibilă în interiorul sau în imediata apropiere a fiecărei gospodării, instituţie de învăţământ şi la locul de muncă. Toate instalaţiile de apă şi serviciile trebuie să fie de calitatea corespunzătoare, cultural adecvată. Securitatea fizică nu ar trebui să fie ameninţată în timpul de acces la instalaţiile de apă şi la servicii.

Accesibilitatea economică: Costurile directe şi indirecte ale taxelor asociate cu asigurarea de apă trebuie să fie accesibile pentru toţi şi să nu compromită sau să ameninţe realizarea altor drepturi. În materie de accesibilitate, art. 30 din Codul apelor stabileşte că pentru folosirea apei şi poluarea ei se achită, în modul stabilit, plăţile prevăzute de legislaţia în vigoare, fapt ce garantează că resursele acvatice vor fi accesibile economic, statul fiind unica autoritate abilitată să reglementeze taxele pentru folosirea apei. Este de menţionat că actualul



Elizabeth Ivanovsky. Ilustraţie pentru "Les contes russes"

Cod al apelor are carenţe la capitolul accesibilitate, acest criteriu fiind enunţat vag şi în diferite contexte, lipsind o reglementare concisă şi directă în materie de accesibilitate.

Caracterul non-discriminator: Apa, instalaţiile de apă şi serviciile implicite trebuie să fie accesibile tuturor, inclusiv categoriilor vulnerabile de populaţie, în fapt şi în drept, fără discriminare.

Accesibilitatea informaţiei: include dreptul de a căuta, obţine şi a difuza informaţii cu privire la probleme de apă.

Necesitatea elaborării legislaţiei noi privind apele, care urmează să substituie actualul Cod al apelor, este dictată de mai mulţi factori, inclusiv de intenţia declarată de guvernul Republicii Moldova de integrare în comunitatea statelor Uniunii Europene, de prevederile Hotărârii Guvernului nr. 1345 din 24 noiembrie 2006 cu privire la armonizarea legislaţiei Republicii Moldova cu legislaţia comunitară[20] şi, nu în ultimul rând, de strategia privind aprovizionarea cu apă şi canalizare a localităţilor din Republica Moldova.[21] Lipsa reglementărilor cheie privind apa, precum şi numeroasele reforme care au avut loc în Republica Moldova au dat în vileag mai multe probleme ce ţin de managementul resurselor de apă. Lipsa mecanismului juridic de gestionare şi administrare a acestor resurse, dezvoltarea localităţilor şi apariţia unor noi genuri de activităţi economice ce exploatează resursele de apă ne orientează tot mai mult spre experienţa comunităţii europene în materie de reglementări privind apa, fapt ce ne obligă să luăm în vizor studierea, analiza şi adoptarea dreptului fundamental la apă.

În contextul elaborării noilor reglementări, precum şi în condiţiile de solidificare a dreptului la apă ca drept fundamental, este oportun a menţiona eforturile depuse prin proiectul „Elaborarea şi racordarea la acquis-ul comunitar a cadrului normativ privind valorificarea durabilă şi managementul resurselor acvatice" din cadrul programului de stat „Cercetări ştiinţifice şi de management ale calităţii apelor"[22], care şi-a propus ca obiectiv evaluarea cadrului juridic naţional şi comunitar la capitolul valorificarea durabilă şi managementul resurselor acvatice, efectuarea cercetărilor ştiinţifice şi elaborarea propunerilor privind armonizarea legislaţiei naţionale cu acquis-ul comunitar în domeniul valorificării resurselor acvatice, standardizarea indicilor calităţii, reutilizarea apelor reziduale şi irigare. Urmare a acestor cercetări, actualmente este elaborat proiectul de lege a apelor, care înglobează în sine totalitatea principiilor comunitare de gestionare a apei, precum şi propagarea valorii patrimoniale a apei.

Problemele sec. al XXI-lea, cum sunt schimbările climaterice, emisiile de gaze nocive în atmosferă, aruncarea deşeurilor în ecosistemul oceanic, au impact asupra apei. În consecinţă, avem de a face cu provocări precum evaporarea mult prea rapidă a apei, încălzirea globală, eroziuni ale solului. Astfel, modul de a trata apa doar ca o sursă pentru comoditatea noastră şi profit a dus la exploatarea disproporţionată a bogăţiilor naturii, inclusiv a celei acvatice, fiind neglijate principiile dezvoltării durabile. Această gândire distructivă trebuie modificată. Deşi mentalitatea populaţiei se pretează greu reeducării, declararea dreptului la apă este un pas spre adoptarea unei atitudini diferite, spre natură, precum şi spre o cooperare benefică în folosul comunităţii globale.

Conform datelor statistice[23], în oraşul Chişinău unei persoane îi revine 50,5 m^3 de apă, ceea ce reprezintă indicele maxim pe republică. Regiunile nordice sunt marcate cu indicele mediu de 4,7 m^3 de apă (raionul Donduşeni – 1,3 m^3 de apă; mun. Bălţi – 16,6 m^3 de apă), cele sudice sunt marcate cu indicele mediu de 6,2 m^3 de apă (raionul Cantemir – 0,5 m^3 de apă; raionul Basarabeasca – 11,4 m^3 de apă), raioanele din centrul republicii înregistrează un indice de 3,8 m^3 (raionul Şoldăneşti – 0,6 m^3 de apă; raionul Anenii Noi – 8,5 m^3 de apă).

În activitatea sa, Organizaţia Mondială a Sănătăţii operează cu indicele de 20 de litri de apă pe cap de locuitor, pe zi (0,6 m^3)[24]. Totodată, merită să accentuăm că acest standard este specificat pentru cazuri de urgenţă (calamităţi naturale, cutremure etc.), cuprinzând necesarul de apă pentru consum şi prepararea alimentelor, aceasta fiind considerată cantitatea de apă suficientă pentru necesităţile esenţiale, fără a fi incluse cele pentru igienă sau salubrizare. De menţionat că Organizaţia Mondială a Sănătăţii nu specifică în niciun act al său un standard al necesarului de apă, lăsându-se de înţeles faptul că o limită superioară sau medie nu ar trebui să existe în raport cu dreptul fundamental la apă.

Comunitatea ştiinţifică din Republica Moldova

[20] Hotărârea Guvernului nr. 1345 din 24 noiembrie 2006, cu privire la armonizarea legislaţiei Republicii Moldova cu legislaţia comunitară, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 189-192 din 15 decembrie 2006.

[21] Hotărârea Guvernului Nr.662 din 13 iunie 2007, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.86-89/696 din 22 iulie 2007.

[22] Lista programelor/proiectelor din sfera ştiinţei şi inovării finanţate de la bugetul de stat pentru anul 2009, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, ediţie specială, din 31 iulie 2009.

[23] Ministerul Mediului, Anuarul Inspectoratului Ecologic de Stat „Protecţia Mediului în Republica Moldova". Chişinău: Sirius, 2010, p. 83.

[24] G. Howard, J. Bartman, *Domestic Water Quantity,Service Level and Health,* World Health Organization*,* WHO/SDE/WSH/03.02, 2003.

acordă o atenţie sporită acestor probleme. Astfel, la 1 ianuarie 2009, ca rezultat al hotărârii Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică a demarat Programul de Stat „Cercetări ştiinţifice şi de management ale calităţii apelor" care are ca scop crearea bazei legislative, ştiinţifico-metodologice, cadastrale şi tehnologice pentru valorificarea durabilă şi managementul resurselor acvatice, aprovizionarea cu apă potabilă, implementarea tehnologiilor moderne de tratare, epurare, reutilizare a apelor reziduale şi irigare. Acest Program se încadrează în direcţia strategică a AŞM „Valorificarea resurselor umane, naturale şi informaţionale pentru dezvoltarea durabilă", adoptată prin Hotărârea Guvernului nr. 160 din 27.05.2005, cu privire la aprobarea Direcţiilor strategice ale activităţii din sfera ştiinţei şi inovării pentru anii 2006-2010[25]. Investigaţiile preconizate vor contribui esenţial la elucidarea unor aspecte cu caracter fundamental şi aplicativ vizând protecţia mediului, păstrarea genofondului faunistic şi valorificarea raţională a resurselor acvatice. Realizarea Programului va permite implementarea recomandărilor ştiinţifice în vederea redresării situaţiei ecologice în bazinele hidrografice ale râurilor Nistru şi Prut, elaborarea şi implementarea noilor standarde şi normative naţionale armonizate cu standardele ISO, a unor tehnologii moderne de aprovizionare cu apă potabilă, tratare şi epurare/reutilizare a apelor reziduale. Realizarea obiectivelor Programului va asigura perfecţionarea tehnologiilor de aprovizionare durabilă cu apă a populaţiei şi sectoarelor economic importante, îmbunătăţirea tehnologiilor de irigare, inclusiv cu ape uzate, fapt care prezintă o valoare atât economică, socială, cât şi de protecţie a mediului ambiant.

Oamenii au dreptul de a trăi cu demnitate. Aceasta înseamnă că nimeni nu trebuie să fie lipsit de dreptul la adăpost, hrană şi curăţenie, precum şi la apă. Reiterând importanţa rezoluţiei ONU prin care apa a fost declarată un drept fundamental al omului, precum şi a necesităţilor stringente de a oferi cetăţenilor un mediu sănătos de viaţă, în condiţiile dezvoltării durabile şi a politicilor de integrare, ne exprimăm nedumerirea în legătură cu faptul abţinerii Republicii Moldova de a vota pro la capitolul dreptul la apă şi salubritate.[26]

Astăzi urmărim cum evoluţia ideilor şi a instituţiilor la nivel internaţional a dus la formarea unei concepţii moderne asupra drepturilor omului, care se fondează pe doi piloni: drepturile omului sunt cele enunţate în izvoarele de drept internaţional; noţiunea de drepturi ale omului este indisolubil legată de cea de stat. Referitor la cel de-al doilea pilon trebuie să constatăm că noţiunea de drepturi ale omului are sens şi valoare doar în cadrul unei societăţi organizate în stat şi care este dotată cu o putere bine conturată ce *acţionează în cadrul relaţiilor dintre individ şi stat cu libertăţi de care individul trebuie să se bucure, cu dreptul său la justiţie în condiţiile stabilite de lege, cu dreptul său de a participa la treburile publice şi cu drepturile şi îndatoririle sale asupra statului ca un drept la un nivel de viaţă suficient şi la satisfacerea nevoilor sale fundamentale*[27].

În această ordine de idei şi în contextul discuţiilor pe marginea dreptului fundamental la apă, a cadrului legislativ asupra resurselor acvatice şi a protecţiei mediului în Republica Moldova, este oportună formularea unui deziderat ce ar cuprinde fundamentarea dreptului la apă nu doar la nivel de act legislativ. Este axiomatică afirmaţia că legea supremă în stat reprezintă Constituţia, în acest sens valorile consacrate în conţinutul ei fiind esenţiale pentru existenţa unei societăţi sănătoase, bazată pe cunoaştere. Şi invers, protejarea valorilor specificate reprezintă îndatorirea primară atât a statului, cât şi a fiecărui cetăţean. Consacrarea dreptului la apă în Constituţia Republicii Moldova este binevenită ca o tendinţă de consolidare a eforturilor depuse în scopul unei dezvoltări durabile, precum şi a caracterului european de promovare a valorilor în stat.

Consacrarea constituţională a dreptului la apă nu este o noutate absolută în procesul de revizuire constituţională, un asemenea fapt s-a produs în Belgia. Fiind un stat federal, fiecare regiune a statului belgian consacră dreptul la apă şi la salubritate în cadrul său legal. Mai mult decât atât, există un interes social sporit pentru garantarea realizării acestui drept. Existenţa dreptului nominalizat la nivel naţional este un pas iminent în dezvoltarea durabilă a statului belgian. În acest sens, în Camera Reprezentanţilor, la 23 februarie 2004, a fost înaintată o iniţiativă în care se solicita revizuirea art. 23 din Constituţia belgiană prin consacrarea în dispoziţiile acestui

[25] Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2005, nr. 104-106.

[26] Comunicat de presă al Organizaţiei Naţiunilor Unite, New York, http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm, accesat la data de 23 august 2010.

[27] *Apud* I. Cloşcă, I. Suceavă. *Tratat de drepturile omului*. Bucureşti: Europa Nova.1995, p. 43.

articol a dreptului fundamental la apă.[28] Este curios că inițiativa respectivă a fost inițiată în condițiile în care aprovizionarea populației statului belgian cu apă nu este una cu dificultăți. Astfel, în anul 2008 populația belgiană era asigurată cu apă de calitate la indicele de 100 procente atât în mediul urban, cât şi în mediul rural.[29] Totodată, conform datelor Eurostat, încă din anul 2005 volumul de apă pe cap de locuitor pe zi constituia 106 litri,[30] un volum care depăşeşte impunător minimul necesar european de 20 de litri de apă pe cap de locuitor, pe zi.

În concluzie, în speranța ameliorării situației din domeniul dat în Republica Moldova venim cu următoarele constatări: apa reprezintă un bun comun aparținând omenirii şi tuturor ființelor vii, de aceea este necesară o gestionare de durată a acestei bogății naturale printr-o utilizare rațională şi lupta contra tuturor formelor de poluare esențiale ce ar garanta pe termen lung accesul la apă, sursă a vieții şi demnității.

[28] C. Armeni. *The Right ot Water in Belgium. International Enviromental Law Reasearch Centre*, 2008, http://ielrc.org/research_water.php, accesat la 23 august 2010.
[29] World Resource Institute, Earth Trends Database, http://earthtrends.wri.org/searchable_db,/ accesat la 10 septembrie 2010.
[30] Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/EN/env_wat_esms.htm, accesat la 10 septembrie 2010.

Înainte de toate, apa este un element indispensabil pentru igienă şi sănătate. Menținerea gestionării publice a acestui sector este esențială pentru a asigura egalitatea de acces şi de securitate a aprovizionării. Este datoria comunității de a garanta tuturor ființelor umane accesul la apă în cantitatea şi de calitatea necesară pentru a duce o viață demnă.

Un pas important în materializarea dreptului la apă ar fi recunoaşterea oficială a dreptului la apă prin consacrarea acestuia în Constituția Republicii Moldova. În această ordine de idei, propunem completarea art. 37 Dreptul la un mediu înconjurător sănătos, din Legea fundamentală, cu un alineat având următorul conținut: *Orice persoană are dreptul la aprovizionare corespunzătoare cu apă de calitate şi în cantitatea necesară*.

În viziunea noastră, constituționalizarea dreptului la apă ar însemna garantarea acestui drept prin alte acte normative subordonate normei constituționale. Stipularea constituțională şi garantarea dreptului la apă pot avea consecințe dintre cele mai benefice: consolidarea obligațiilor autorităților publice de a proteja resursele acvatice, asigurarea unei protecții mai eficace a drepturilor subiective legate de apă, crearea unei temeinice baze legale pentru sancționarea prin justiție a daunelor aduse resurselor acvatice.



Elizabeth Ivanovsky. Ilustrație pentru "Les contes russes"

SOLUȚII PENTRU PREVENIREA ŞI DIMINUAREA CONSECINȚELOR INUNDAȚIILOR*

SOLUTIONS TO PREVENT AND DECREASE THE CONSEQUENCES OF FLOOD

The danger of floods is very up to date for the Republic of Moldova, so, two types of flood are characteristic: transboundary, caused by Dniester and Prut rivers, and local, caused by discharges of small streams, lakes, ponds. A group of experts from the Academy of Sciences of Moldova developed solutions to prevent damages caused by triggering floods. Among these are: the creation of National center of flood monitoring; the assessment of flood areas and the liable to inundation potential of Dniester and Prut rivers and small streams; the elaboration of "Scheme of protection of populated localities against flood"; the regular water sampling in flood areas to monitor the state of pollution; the implementation of flash flood model; the agreement between Ukraine-Republic of Moldova-Romania on monitoring, forecasting and sustainable exploitation of aquatic ecosystems etc.

Pericolul inundațiilor este unul foarte actual pentru Republica Moldova. Astfel de calamități care aduc prejudicii grave economiei, de genul celor din 2008 şi 2010, riscă să se repete la nesfârşit dacă nu vor fi întreprinse un şir de măsuri fundamentate ştiințific.

Pentru Moldova sunt caracteristice două tipuri de inundații: transfrontaliere, provocate de râurile Nistru şi Prut şi locale, provocate de deversări pe râurile mici, lacuri, heleşteie. Din păcate, actualmente în Republica Moldova nu există un cadastru național sau un registru adecvat cu caracteristicile hidrologice ale bazinelor acvatice în baza cărora să se elaboreze măsuri pentru prevenirea calamităților naturale.

În vederea susținerii activităților de prevenire a consecințelor inundațiilor, Academia de Ştiințe a Moldovei este deschisă pentru colaborare cu autoritățile naționale, luând în considerație faptul că în instituțiile academice activează savanți şi experți de marcă în domeniul monitoringului resurselor de apă, care sunt consolidați în cadrul Programului de Stat „Cercetări ştiințifice şi de management ale calității apelor".

În urma unor ample dezbateri ştiințifice, s-au cristalizat clar **măsurile ce se impun pentru prevenirea prejudiciilor cauzate de declanşarea viiturilor.**

Astfel, este necesară **crearea unui Centru național de monitorizare a inundațiilor**, care va stoca informația operativă despre inundații parvenită pe parcursul situațiilor excepționale de la instituțiile responsabile şi va coordona toate acțiunile în acest sens. Crearea unui asemenea centru este condiționată de lipsa unei colaborări coerente dintre instituțiile responsabile. Venim cu propunerea ca Centrul dat să fie constituit în cadrul Agenției „Apele Moldovei".

Este necesară **evaluarea zonelor inundabile şi a potențialului inundabil pe râurile Nistru şi Prut, precum şi pe râurile mici** pe care se pot declanşa inundații interne. Din partea Academiei de Ştiințe la aceste lucrări pot participa specialişti de la Institutul de Ecologie şi Geografie şi Institutul de Geologie şi Seismologie.

Institutul de proiectare "Acvaproiect" urmează să perfecteze şi continue elaborarea **„Schemei de protecție a localităților populate împotriva inundațiilor",** aprobată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova în anul 2000.

Prelevarea regulată a probelor de apă în zonele inundate pentru monitorizarea situației de poluare este imperios necesară. Academia de Ştiințe dispune de metode moderne de efectuare a

---

* La elaborarea soluțiilor au participat:

Acad. Gheorghe Duca, preşedintele AŞM;

Acad. Teodor Furdui, prim-vicepreşedinte al AŞM;

Dr. hab. Orest Melniciuc, Institutul de Ecologie şi Geografie al AŞM;

Dr. hab. Elena Zubcov, Institutul de Zoologie al AŞM;

Dr. conf. Viorica Gladchi, decan al Facultății de Chimie şi Tehnologie Chimică a USM, Catedra Chimie Industrială şi Ecologică;

Dr. Constantin Moraru, Institutul de Geologie şi Seismologie al AŞM;

Dr. Oleg Bogdevici, Institutul de Geologie şi Seismologie al AŞM;

Dr. Nicolae Arnăut, Institutul de Geologie şi Seismologie al AŞM;

Victor Bujac, administrator al "Direcției Baziniere de Gospodărire a Apelor", Agenția "Apele Moldovei"

analizelor probelor de apă **după diverşi parametri incluşi în Directiva UE privind apa.** Printre instituţiile care pot delega experţi pentru efectuarea unui asemenea monitoring menţionăm Institutul de Zoologie, Institutul de Ecologie şi Geografie, Institutul de Geologie şi Seismologie, Institutul de Chimie, catedra Chimie Industrială şi Ecologică a Facultăţii de Chimie şi Tehnologie Chimică a USM.

În cadrul Academiei de Ştiinţe a Moldovei este creat un grup de lucru care deja a efectuat prelevarea probelor de apă din zonele inundate şi le-a analizat în conformitate cu parametrii fizico-chimici, biologici, hidrochimici. Rezultatele obţinute vor fi folosite în scopul efectuării unui monitoring adecvat al calităţii apelor de suprafaţă şi subterane din zonele inundate sau cu pericol de inundaţii.

Cercetarea şi proiectarea, în scopul reconstrucţiei şi fortificării, a locurilor slabe ale digurilor de protecţie. După scăderea apelor va fi necesară pomparea apelor din beciuri, curăţarea fântânilor de mină ş.a. Activitatea de proiectare poate fi efectuată de Institutul de proiectare a sistemelor de gospodărire a apelor "Acvaproiect".

Implementarea modelului undei viiturilor se înscrie printre scopurile strategice. În cadrul Programului de Stat „Cercetări ştiinţifice şi de management ale calităţii apelor" se elaborează modelul cinematic al undelor de viitură şi riscurilor de inundaţii pe râurile Moldovei cu aplicarea tehnologiilor informaţionale de ultimă oră. Activitatea dată necesită investiţii suplimentare pentru procurarea softului licenţiat de peste hotare. Responsabilitatea pentru gestionarea modelului respectiv şi-ar putea-o asuma Institutul de Ecologie şi Geografie al AŞM şi Agenţia „Apele Moldovei".

Este strict necesară **asigurarea schimbului informativ privind situaţia la zi dintre Republica Moldova, România şi Ucraina**. În acelaşi timp, este obligatorie stabilirea relaţiilor de colaborare cu aceste ţări privind cadastrul apelor, monitoringul calităţii apelor de tranzit în afara perioadelor de pericol de inundaţii. Această colaborare poate fi asigurată prin crearea centrelor comune de monitorizare. Republica Moldova ar putea fi reprezentată de experţii Academiei de Ştiinţe, Ministerului Mediului, Centrului de Sănătate Publică, Serviciului de Stat „Hidrometeo".

Pentru prevenirea inundaţiilor pe râurile transfrontaliere este necesară **semnarea acordului între Ucraina-Republica Moldova-România privind monitorizarea, prognozarea şi valorificarea durabilă a ecosistemelor acvatice** (inclusiv restabilirea programelor internaţionale de cercetare în bazinele hidrografice ale fluviului Nistru şi râului Prut).



Elizabeth Ivanovsky. Ilustraţie pentru "Les contes russes"

SĂNATATEA PUBLICĂ BAZATĂ PE CUNOAŞTERE

Dr. hab. în medicină ***Mihai MAGDEI,***
Ministerul Sănătăţii

THE PUBLIC HEALTH BASED KNOWLEDGE

Sustainable development of countries in the contemporary stage is inevitably determined by the attitude of governments towards to public health, to social and economic policies and measures taken to improve the quality of human life - as fundamental to the prosperity of society. Thus, public health social placed in the spotlight - as the central goal of state policy and its practical activities should be aimed at reducing or eliminating the adverse influence of environmental factors. Country's legislation and policies to provide comprehensive measures of health sectors, to integrate the economics goals with the improvement and strengthening of health. This could be achieved only under a deep knowledge of health conditions, the links between social decisions addressed to environmental factors determining public health strategies with scientific arguments and mechanisms to review implementation of new principles public health as reflected in recently adopted legislation, and integrating all social forces in this work.

Introducere

Dezvoltarea durabilă a oricărei societăţi este determinată în mare măsură de resursele umane şi, nu în ultimul rând, de starea de sănătate a oamenilor. Nicio civilizaţie n-a avut soarta de a prospera având o populaţie cu sănătatea compromisă.

Ideea despre sănătate ca potenţial de dezvoltare este cunoscută din timpuri foarte îndepărtate[1], însă doar la intersecţia secolelor XX-XXI gândirea ştiinţifică tot mai accentuat plasează sănătatea populaţiei în centrul proceselor socio-umane şi economice ale statelor. Prin aceasta, subliniind interdependenţa sănătăţii populaţiei de mediul de existenţă, de activitatea individului şi nivelul de dezvoltare. Astfel, în raportul Comisiei OMS pentru macroeconomie şi sănătate (2001) este subliniat, că „...sănătatea reprezintă cauza, dar şi urmarea dezvoltării, astfel încât pe de o parte sănătatea bună este o premisă importantă pentru dezvoltare, iar pe de altă parte, fără o sănătate bună a membrilor societăţii, a colectivelor este imposibil a realiză oportunităţile legate de dezvoltare" [2].

De menţionat că pe parcursul secolului XX şi la începutul secolului XXI sănătatea populaţiei din multe ţări s-a îmbunătăţit în paralel cu ameliorarea indicilor de calitate a vieţii. Astfel de factori globali cum ar fi creşterea nivelului socio-economic al ţărilor, asigurarea cantitativă şi suficientă cu produse alimentare inofensive, cu apă potabilă de calitate, crearea unor condiţii igienice habituale şi ocupaţionale mai bune şi, desigur, implementarea unor modele eficiente de asistenţă medicală, – toate în ansamblu au contribuit semnificativ la ameliorarea indicilor de sănătate a populaţiei pentru multe ţări de pe glob (Ţările Scandinave, Germania, Italia, Japonia ş.a.). Secretul acestei prosperări este destul de simplu: ţările nominalizate, odată cu dezvoltarea intensivă a economiei, n-au omis componenta dezvoltării condiţiilor socio-umane care determină nivelul calităţii vieţii şi sănătăţii omului.

Etapa contemporană de dezvoltare a sectorului sanitar impune noi cerinţe faţă de formele şi metodele de activitate pentru ameliorarea, fortificarea şi promovarea sănătăţii populaţiei. Aceste cerinţe, în mare parte, sunt determinate de schimbările intervenite în societate în ultimele două decenii (criza economică urmată de schimbări sociale, medico-demografice, migraţionale, culturale, de comportament etc.) şi care au contribuit esenţial la înrăutăţirea indicatorilor de bază ai sănătăţii publice.

În plus, influenţa nefavorabilă a factorilor mediului ambiant, precum poluarea aerului sau apei, condiţiile igienice precare de habitat, modul nesănătos de viaţă, abuzul de alcool şi/sau alimentaţia neraţională, tabagismul sunt cauza multiplelor maladii şi decese. Unele studii concluzionează că doar un singur factor, tabagismul, contribuie la declanşarea a 12-15 la sută din toate tipurile de patologii[3]. Alte rezultate ale cercetărilor vin să demonstreze că factorii mediului ambiant „poartă responsabilitatea" de nivelul sporit al morbidităţii la populaţie în cca 25-28 la sută din cazuri[4]. Aici mai trebuie de subliniat, că acest indicator diferă de la ţară la ţară şi depinde de gradul de dezvoltare a sectorului economic şi social, de cultura funcţională şi organizatorică a sistemelor statului, de educaţia sanitară a indivizilor şi de mulţi alţi factori. Astfel, structura morbidităţii la populaţia Republicii Moldova din anii 50-60 ai sec. XX, dominată de maladii infecţioase, în ultimii 20-25 ani este determinată preponderent de maladiile non-

transmisibile şi generate de sinergismul complex al influenţei factorilor exogeni de mediu.

Problemele de sănătate şi determinantele ei *(starea de ansamblu)*

Rezultatele analizei comparative a indicilor de sănătate a populaţiei din statele europene şi din Republica Moldova denotă existenţa unor restanţe semnificative la acest capitol, plasând-o pe unul din ultimele locuri din Europa. După cum demonstrează rezultatele studiilor, condiţiile sociale afectează distribuirea bolilor în toate societăţile şi în toate timpurile, iar în această privinţă Republica Moldova nu face excepţie. Criza economică, prin care trece ţara, a modificat esenţial condiţiile sociale şi de trai ale populaţiei, acestea constituind substratul fundamental al sănătăţii publice, dar şi un factor determinant al dezvoltării durabile. Experienţa ţărilor care au trecut prin situaţii similare ne demonstrează că în aceste perioade de timp se acutizează toate fenomenele sociale, inclusiv cele care se referă la sănătatea populaţiei. Constituentele sănătăţii, manifestate prin morbiditate, invaliditate şi mortalitate înregistrează în această perioadă valori semnificativ-nefavorabile, care în final afectează fundalul dezvoltării durabile a societăţii.

Trebuie de subliniat, că manifestările şi tendinţele negative în sănătatea populaţiei se evidenţiau deja în ultimele decenii ale secolului XX. Dar, odată cu aprofundarea crizei din ultimii ani, situaţia medico-demografică continuă să se menţină nesatisfăcătoare sau chiar să se agraveze, fiind una din cele mai precare din regiune. Astfel, comparând indicatorii speranţei de viaţă la naştere, atestaţi în Uniunea Europeană (74,9 ani) cu cei din ţara noastră, aceasta a constituit 69,4 ani în a.2009, fiind una din cele mai scăzute din statele europene[5]. Dezvoltarea demografică nefavorabilă a ţării este determinată de menţinerea nivelului înalt al mortalităţii populaţiei, inclusiv a ratelor înalte ale mortalităţii în rândul populaţiei apte de muncă. Astfel, de mai mulţi ani, în republică se atestă un spor natural negativ determinat de nivelul scăzut al natalităţii şi de cel înalt al mortalităţii generale. Iar natalitatea joasă, la rândul ei, este consecinţa (directă şi indirectă) a proceselor socio-economice din ţară – declinul economiei, şomajul, migraţia excesivă a populaţiei ş.a.

Indicii demografici

Concomitent cu cele expuse mai sus, în situaţia demografică a ţării pe perioada de referinţă s-a observat o uşoară tendinţă de ameliorare. Rata mortalităţii pe parcursul a.a.2006-2009 a avut o tendinţă nesemnificativă de diminuare anual cu 0,2$\%_0$, indicii variind între 12,0 şi 11,8%0. Natalitatea a fost într-o uşoară creştere de la 10,5 până la 11,4$\%_0$ (fig.1.), iar rata mortalităţii infantile a avut tendinţe nefavorabile – crescând cu 0,3 la 1000 copii născuţi-vii şi stabilind un indice în limitele de la 11,8 (a.2006) până la 12,1$\%_0$ (a.2009). Cu toate acestea, indicele sporului natural s-a ameliorat de

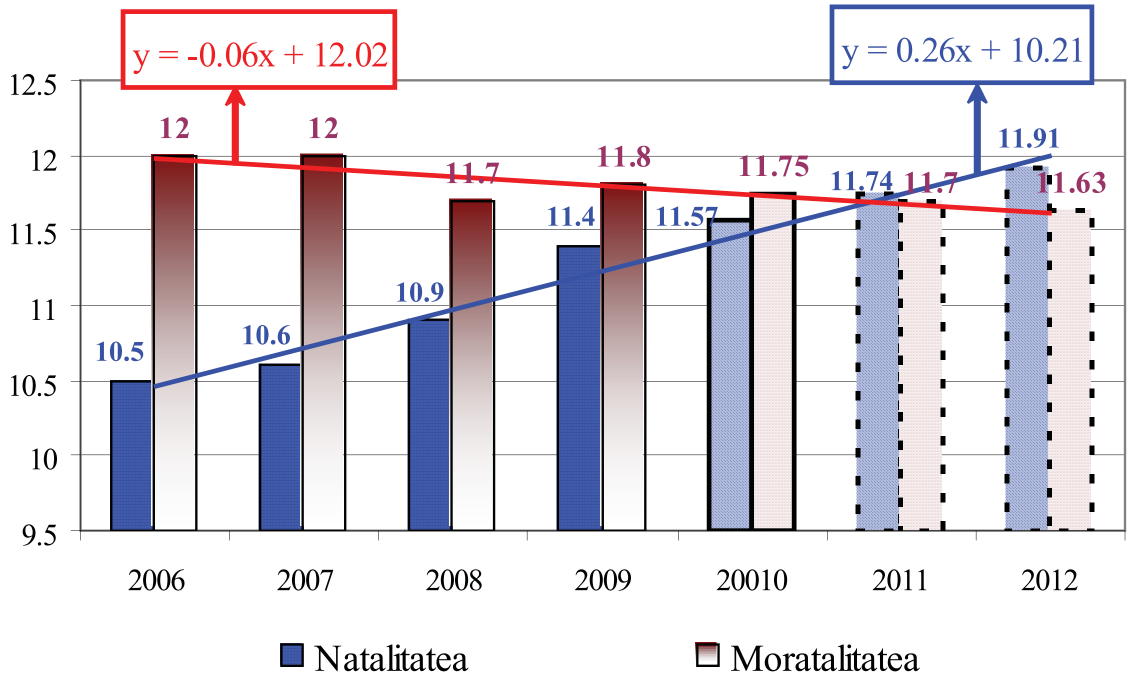


Fig. 1. Rata natalităţii şi mortalităţii (şi pronosticul acestora) a populaţiei Republicii Moldova
(la 1000 populaţie, anii 2010-2012 reprezintă un pronostic)

la minus 1,5 până la minus 0,4 la 1000 locuitori[6]. Ca urmare, cazurile de deces în rândul populației s-au micşorat cu cca 1000 persoane, (de la 43137 persoane în a.2006 până la 42139 în a.2009). Actualmente sporul natural pozitiv se atestă **doar** în mun. Chişinău şi Bălți, r. Ialoveni şi UTA Gaguzia (r-le Comrat, Ciadîr-Lunga şi Vulcăneşti).

Mortalitatea specifică, sau *indicii deceselor prin anumite maladii* atestă valori semnificativ înalte (în a.2009). Astfel, mortalitatea prin boli ale aparatului circulator (cu 662,4 decese la 100 mii populație) se plasează pe primul loc, având o pondere în structura cauzelor de decese egală cu 56,1%, urmată de mortalitatea prin boli cancerigene (cu o rată de 160,3$\%_{000}$) şi o pondere în structură de 13,6%, de mortalitatea prin maladii ale aparatului digestiv (cu 115,3 $\%_{000}$). Pe ultimul loc, în această ordine, se clasează mortalitatea populației prin maladii respiratorii cu 64,7 cazuri la 100 mii populație, deținând o pondere în structură de 5,5%.

Datele comparative ale structurii cauzelor de deces din Republica Moldova (fig.2) şi din România atestă o structură aproape identică, cu excepția traumatismului. Acesta în Republica Moldova se plasează pe locul 4 cu o pondere de 8,2% în structura sumară, în România traumatismul având ponderea de 5%, iar ca o cauză a decesului, aflându-se pe locul 5 după maladiile aparatului digestiv.

În structura principalelor cauze de mortalitate a populației, pe parcursul anilor 2006-2009, se înregistrează o uşoară diminuare a ratei mortalității prin maladiile aparatului circulator, respirator, digestiv ş.a.. Însă, rata mortalității prin tumori (preponderent prin cele maligne) atestă o creştere cu 6,9 cazuri la 100 mii populație.

Una din particularitățile, stabilite în urma analizei indicilor de mortalitate a populației, constă în rata înaltă a deceselor la persoane tinere şi cele în vârstă aptă de muncă, fapt care se menține o perioadă deja de 10-15 ani.

Rezultatele unei analize a indicelui *Anilor Pierduți de Viață* (*sau YLL – Years of Life Lost*)[7] a celor decedați în vârstă aptă de muncă (20-62 ani) din cauza bolilor **aparatului circulator, respirator şi digestiv**, denotă prezența unor probleme de sănătate extrem de grave.

Astfel, doar pentru a.2008, cei decedați în vârstă aptă de muncă din cauza patologiilor indicate mai sus, au constituit 7930 persoane, stabilind un indice *(YLL)* sumar de cca 181342 *Ani Pierduți de Viață*. Luând în considerație valoarea PIB-lui/per capita în acest an egal cu 1694 dolari[8] , s-a stabilit că pierderile (brutto) pentru economia țării au constituit 307,2 mln. dolari. O tendință alarmantă se observă în dinamica invalidității populației apte de muncă şi a copiilor. Concomitent, în țară se înregistrează fenomenul de îmbătrânire a populației, manifestat prin diminuarea numărului de copii şi adolescenți, dar şi prin creşterea numărului cetățenilor de vârstă avansată şi inapți pentru participarea la procesul de dezvoltare a țării.

Morbiditate

Indicele morbidității generale din ultimii ani atestă o tendință continuă de creştere, marcând 6,6 puncte procentuale față de a.2007. Conform calculelor se observă o creştere a dinamicii incidenței

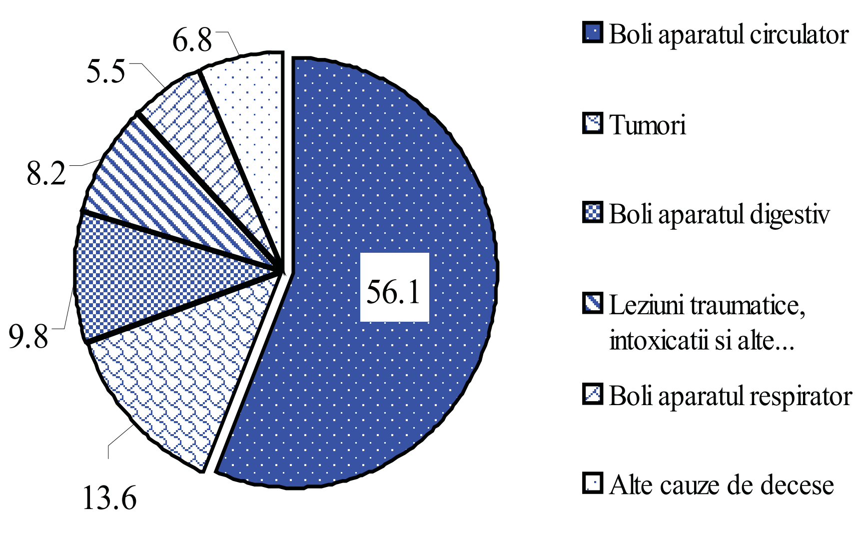


Fig. 2. Ponderea principalelor cauze de decese la populația țării, în a.2009 (în %)

cu 115,9 cazuri de boli la fiecare 10 mii populaţie pe an (faţă de media multianuală), iar pentru prevalenţă (fig.3) indicele dat constituie 233,1 cazuri la 10 mii populaţie pe an (a.a.2007-2009). Fenomenul acestei diferenţe, între incidenţă şi prevalenţă, indică asupra procesului de cumulare a bolilor în rândul populaţiei, în general pe contul bolilor cronice non-transmisibile.

Cercetările efectuate anterior au demonstrat că nivelul incidenţei stabilite în baza adresării pacienţilor după servicii medicale constituie doar a treia parte din nivelul real al morbidităţii existente în rândul populaţiei[9]. Iar pentru unele patologii acest decalaj este de câteva ori mai mare. Astfel, diferenţa semnificativă între incidenţă şi prevalenţă prin unele maladii în rândul populaţiei indică deficienţe în activitatea de **depistare activă** a cazurilor de maladii, sau aplicarea insuficientă a acestei forme de organizare a asistenţei medicale primare în teritorii.

Unele determinante ale sănătăţii

Cauzele stării precare a sănătăţii sunt destul de multiple şi polimorfe, fiind determinate în mare măsură de creşterea numărului şi influenţei factorilor de risc din mediul ambiant, de modul nesănătos de viaţă, precum şi de insuficienţa sau absenţa capacităţilor de aplicare a unor măsuri eficiente de profilaxie a maladiilor.

Creşterea morbidităţii generale în ultimii ani este determinată majoritar de influenţa factorilor comportamentali ai populaţiei – morbiditate manifestată prin rate înalte ale bolilor aparatului circulator, aparatului digestiv, respirator, ale traumelor ş.a.. De asemenea, o incidenţă înaltă prin tumori ale aparatului respirator dominant se atestă la persoanele fumătoare, iar maladiile psihice au atins rate înalte, inclusiv în rândul persoanelor alcool-dependente.

Este destul de alarmant acest fenomen, deoarece vârsta celor care folosesc abuziv alcoolul scade din an în an, iar numărul lor absolut este în creştere. Astfel, s-a stabilit că consumul de alcool creşte de la 42% la vârsta de 15-19 ani până la 68% la vârsta de 45-59 ani[10]. Incidenţa prin alcoolism înregistrând 111,7 cazuri la 100 mii populaţie în a. 2008 (faţă de 81,8 în a. 2001), contribuind prin aceasta la creşterea psihozelor alcoolice de la 5,9 cazuri la 100 mii populaţie în a. 2001 la 21,9 în a. 2008. Situaţia reală la acest capitol este mult mai gravă, deoarece în ţară nu se duce evidenţa consumului abuziv habitual, răspândit pe larg în rândul populaţiei rurale, inclusiv a tineretului. Statistica medicală de evidenţă primară tot mai frecvent înregistrează o creştere a numărului de femei alcoolice.

Este în creştere, de asemenea, numărul de persoane suferinde de narcomanie. Începând cu anul 1990, numărul narcomanilor luaţi la evidentă creşte în medie cu 30% anual, iar incidenţa prin consumul de droguri în anul 2008 a constituit 31,9 la 100 mii populaţie (sau. 1138 cazuri).

O situaţie alarmantă se constată în ceea ce priveşte morbiditatea prin tuberculoză. Incidenţa prin tuberculoză activă se înregistrează în permanentă creştere, de la 80,0 cazuri la 100 000 populaţie în anul 2001, până la 114,4 cazuri la 100 000 populaţie în anul 2008, fapt care depăşeşte de 3 ori valorile incidenţei din regiunea europeană (Banca de date Europeană „Sănătate pentru toţi”, 2006).

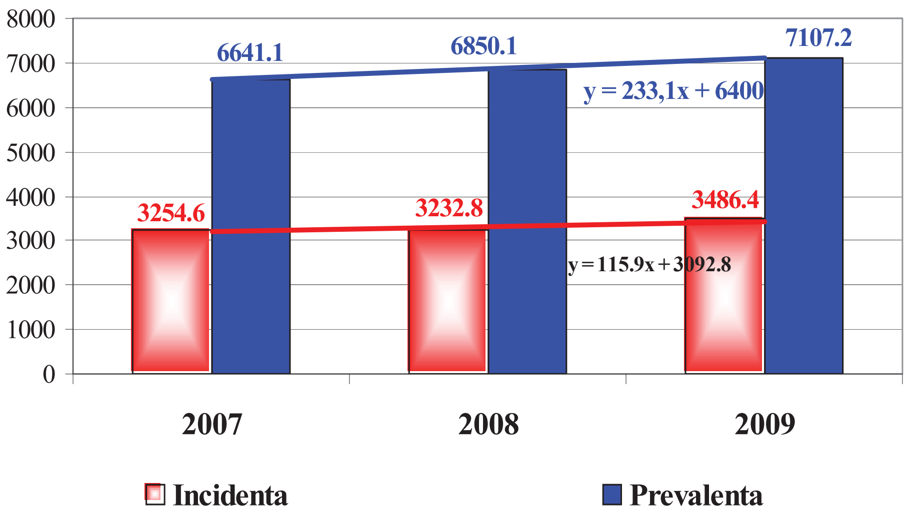


Fig. 3. Dinamica incidenţei şi prevalenţei generale la populaţia ţării, (la 10 000 populaţie)

O altă problemă de sănătate publică o reprezintă SIDA. Astăzi, suntem la etapa de debut a unei veritabile epidemii a acestei maladii, care se confirmă prin datele diagnosticului de laborator. Astfel, în anii1987-1996, cumulativ au fost înregistrate doar 67 persoane contaminate cu HIV, pe când numai în a. 2008 au fost înregistrate oficial 795 cazuri noi de purtători ai infecției HIV (sau 19,34 la 100 mii populație), sumar fiind înregistrați 4996 persoane, inclusiv 1535 în teritoriile de est, cu antrenarea în procesul epidemic a tuturor teritoriilor administrative. La un nivel înalt se menține şi morbiditatea prin infecțiile cu transmitere sexuală[11].

A fost în creştere şi nivelul morbidității prin maladiile infecțioase, acestea atingând indicatori semnificativi din cauza nerespectării regimului şi condițiilor igienice a „traseului" tehnologic de păstrare şi transportare a materiei prime, păstrare, realizare şi folosire a produselor alimentare finite, îndeosebi în perioada unor ceremonii familiare (nunți, cumetrii, prazdnice, onomastici s.a.).

Anumite stări morbide în rândul populației sunt condiționate de factorii mediului înconjurător, de instruire şi educație, ocupațional, de nivelul scăzut al instruirii fizice şi igienice a populației, preponderent a tinerilor, de stres, alimentația nerațională, deprinderile dăunătoare, sedentarismul, incompetența în problemele de profilaxie, planificarea familiei, atitudinea iresponsabilă din partea fiecărui individ față de propria sănătate,

De notat că starea sanitaro-igienică a mediului de viață, preponderent în spațiul rural, continuă a fi nesatisfăcătoare. Astfel, apa – ca element indispensabil al vieții şi activității omului – cu caracteristici care nu corespund parametrilor sanitaro-chimici şi microbiologici, în condițiile rurale devine un factor determinant pentru starea sănătății populației. Calitatea apei de băut, atât din sursele şi sistemele de distribuire, cât şi din fântâni, rămâne a fi destul de alarmantă[12]. Astăzi mai continuă practica punerii în funcțiune a sistemelor de apeduct fără sisteme de canalizare şi epurare, fapt care contribuie la poluarea şi înrăutățirea calității solului şi apelor de suprafață, sporeşte gradul de necorespundere dintre indicatorii sanitaro-chimici şi cei sanitaro-microbiologici în probele de apă ale râurilor şi bazinelor acvatice.

Un alt factor, determinant pentru starea de sănătate a populației, este mediul ocupațional, pe seama căruia în ultimii ani continuă să se înregistreze nivele sporite ale morbidității, inclusiv a cazurilor de boli profesionale condiționate de locurile de muncă ce nu corespund cerințelor sanitaro-igienice ş.a., intoxicațiilor acute profesionale şi neprofesionale etc.

Impactul social, medico-demografic şi economic al acestor determinante impune necesitatea intensificării acțiunilor de supraveghere a sănătății publice, organizarea unor acțiuni complexe şi coordonate de profilaxie, diminuare şi/sau eliminare a factorilor negativi la nivel statal, de promovare a modului sănătos de viață şi educație sanitară, mobilizarea socială masivă în acest scop a populației şi organelor de resort de orice nivel.

Aportul statului la fortificarea sănătății populați-ei şi la realizarea unor măsuri de profilaxie a maladiilor a fost insuficient în ultimii ani, iar în unele cazuri chiar formal. Programele Naționale în domeniul sănătății, de exemplu, fuseseră finanțate (conform sumelor planificate) cu deficiențe considerabile, cota acestora variind în limitele de 1,8 la sută pentru Programul Serviciului de Asistență de Urgență şi 94,1 la sută pentru Programul Național de profilaxie şi control al infecției HIV/SIDA.

Perceperea conceptuală a sănătății publice – o nouă abordare

La etapa actuală, menținerea şi fortificarea sănătății cetățenilor reprezintă un obiectiv social primordial al statului, care urmează să fie atins pe un fundal legislativ şi ştiințifico-metodic modern, bazat pe o nouă paradigmă. Potrivit acesteia, sănătatea populației, inclusiv sănătatea publică, trebuie să fie plasată în centrul activităților sociale ale statului.

Astfel, începând cu anii 80-90 ai secolului trecut s-a conturat şi conştientizat, la nivel regional şi global, „complexitatea domeniului şi, implicit, a necesității de colaborare coerentă, coordonată şi unitară la nivelul politicilor şi programelor comunitare, naționale şi internaționale, în vederea **intervenției eficiente**"[13] ....**şi integrate** pentru prevenirea maladiilor şi fortificarea sănătății.

Sănătatea, în ansamblul ei social, este obiectul de studiu al disciplinei ştiințifice şi domeniului său aplicativ numit **sănătate publică.** Scopul acestuia este argumentarea, elaborarea şi implementarea politicilor şi măsurilor de prevenire a maladiilor şi de promovare a sănătății populației prin crearea condițiilor optime de realizare maximă a potențialului de sănătate al fiecărui individ pe parcursul întregii vieți şi atingerea unor standarde adecvate de calitate a vieții.

Conceptul Noii Sănătăți Publice (NSP) include cu fermitate sănătatea în conceptul de dezvoltare a societății, conjugă eforturile pentru a asigura ocrotirea sănătății prin politici publice. Mai mult

decât atât, NSP este orientată spre atenţionarea societăţii asupra problemelor prioritare de sănătate, participând totodată la identificarea strategiilor cu ajutorul cărora ar fi posibil de a soluţiona aceste probleme.

Astăzi, majoritatea societăţii conştientizează importanţa problemei şi este preocupată de starea precară a sănătăţii din ţară, ultima fiind estimată nu numai ca indicator etic şi socio-uman, dar şi economic, cu impact evident asupra bunăstării şi calităţii vieţii. Ca urmare, în ultimii ani în ţară au fost întreprinse măsuri de proporţie menite să elimine sau să reducă riscurile pentru sănătate, să asigure accesul populaţiei la serviciile de sănătate inclusiv prin reducerea nivelului inechităţii sociale la acest capitol.

Suportul legal

Astfel, măsurile orientate spre ameliorarea sănătăţii au devenit parte componentă a celor mai importante decizii ale statului (*cum ar fi:* SCERS, Planul de Acţiuni UE – Republica Moldova, Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului, Politica Naţională de Sănătate, Strategia de dezvoltare a sistemului de sănătate, Legea privind protecţia consumatorilor, nr.105-XV din 13 martie 2003, Legea privind produsele alimentare, nr.78-XV din 18 martie 2004 ş.a.).

Apogeul acestor politici, prin care sănătatea publică este plasată în centrul atenţiei sociale[14,15], a devenit *adoptarea Legii organice a Republicii Moldova Nr. 10-XVI din 03.02.2009 Privind supravegherea de stat a sănătăţii publice*, care este orientată integral spre reglementarea activităţilor de dezvoltare socială şi economică a ţării în raport cu sănătatea în aşa mod, încât scopul central al politicilor statului şi activităţile practice să fie (sau trebuie să fie) centrate pe sănătatea populaţiei, pe condiţiile de îmbunătăţire a calităţii vieţii cetăţenilor, prin diminuarea sau eliminarea influenţei nefavorabile a factorilor de mediu. Astfel, orice document de politici în domeniul sănătăţii (actele legislative şi normative), adoptate în ţară, trebuie să prevadă măsuri complexe intersectoriale care să integreze scopurile activităţii economice ale societăţii cu cele de îmbunătăţire a condiţiilor de viaţă şi fortificare a sănătăţii populaţiei.

Paradigma dezvoltării noilor principii de sănătate publică, prevăzute de *Legea nr.10-XVI din 03.02.2009 Privind supravegherea de stat a sănătăţii publice*, de-facto lansează o ofensivă socială şi extinsă pentru popularizarea şi implementarea unor acţiuni fundamentale de ameliorare şi fortificare a sănătăţii, înrolând toate forţele sociale spre realizarea acestui deziderat. În final, prin această lege, Serviciul sanitaro-epidemiologic de stat al ţării se reorganizează, prin transformare, în **Serviciul de Supraveghere de Stat a Sănătăţii Publice**, iar instituţiile sale – Centrul Naţional Ştiinţifico-Practic de Medicină Preventivă şi Centrele de Medicină Preventivă teritoriale se reorganizează, fiind transformate, respectiv, în **Centrul Naţional de Sănătate Publică** şi **Centre de Sănătate Publică teritoriale**.

La etapa elaborării actelor legislative şi normative, specialiştii din domeniu au discutat pe larg Conceptul şi Strategia acestei reforme, iar mai apoi şi proiectul Legii privind supravegherea de stat a sănătăţii publice. S-a beneficiat generos, în acest scop, de consultanţă din partea experţilor Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii (special invitaţi, de către ministerul de resort), care au susţinut şi apreciat înalt iniţiativa legislativă a Republicii Moldova, menţionând, totodată, că acest pas este o aliniere fermă la rigorile şi standardele comunitare ale Uniunii Europene.

Rolul ştiinţelor de sănătate publică

În toată această operă socială rolul ştiinţelor de sănătate publică urmează a fi orientat spre argumentarea şi soluţionarea unui şir de sarcini:

- Identificarea, caracterizarea şi argumentarea măsurilor cu impact asupra procesului decizional în domeniul sănătăţii publice, luându-se în consideraţie varietatea aspectelor şi condiţiilor comunitare, teritoriale şi regionale;
- Elaborarea şi argumentarea definiţiilor unei înţelegeri mai bune a deciziilor aplicate, din punct de vedere al pragmatismului şi eticii acestora;
- Identificarea şi argumentarea legăturilor între caracterul deciziilor şi factorii care determină strategiile şi acţiunile de sănătate publică;
- Argumentarea căilor de armonizare şi adaptare a mecanismelor internaţionale de reglementare în domeniul sănătăţii publice;
- Argumentarea ştiinţifică a suportului informaţional şi investiţional pentru reforma de sănătate publică;
- Argumentarea căilor de diminuare şi/sau eliminare a diferenţelor în starea de sănătate a diferitor grupuri sociale şi regiuni socio-economice ale ţării;
- Identificarea şi argumentarea direcţiilor de dezvoltare a legăturilor intersectoriale în societate, orientate spre îmbunătăţirea determinantelor de sănătate;

- Argumentarea implementării diferenţiate a măsurilor şi responsabilităţilor în raport cu sănătatea populaţiei, pentru diferite organizaţii, întreprinderi şi ramuri economice.
- Argumentarea şi implementarea sistemului de monitorizare şi analiză a progreselor de performanţă a reformelor din sănătatea publică.

În procesul de cercetare a direcţiilor enumerate se pune accentul pe dezvoltarea ***sănătăţii publice bazate pe cunoaştere***, adică pe elaborarea şi implementarea unor măsuri în baza argumentelor ştiinţifice care obligatoriu ar avea un impact interramural şi intersectorial. Suportul organizaţional şi ştiinţifico-metodic pentru realizarea acestor direcţii de cercetare îl va asigura Centrul Naţional de Sănătate Publică, instituit prin lege, care îşi va asuma şi coordonarea acţiunilor respective în frunte cu Ministerul Sănătăţii.

Tot prin lege au fost stabilite direcţiile de soluţionare a problemelor de sănătate publică, care cuprind: a) prevenirea, supravegherea şi controlul bolilor transmisibile şi netransmisibile; b) monitorizarea stării de sănătate[16]; c) promovarea sănătăţii; d) sănătatea ocupaţională, e) monitorizarea factorilor de mediu cu prevenirea influenţei acestora asupra sănătăţii; f) elaborarea şi implementarea reglementarilor şi legislaţiei în domeniul sănătăţii publice; g) managementul sănătăţii publice; h) acordarea serviciilor de sănătate publică specifice (sănătate şcolară, urgenţe în caz de calamităţi, servicii de laborator); i) organizarea structurilor şi instruirea personalului pentru îngrijiri de sănătate a populaţiei social vulnerabile ş.a..

Concluzii:

1. Starea precară a sănătăţii populaţiei ţării la etapa actuală a reclamat necesitatea efectuării reformelor şi implicării mai extinse a societăţii în procesele de îmbunătăţire a indicilor de sănătate;
2. Investiţiile mereu crescânde în sistemul de sănătate a ţării din ultimii 5-7 ani, preponderent orientate spre suportul proceselor de diagnostic şi tratament al omului bolnav, developează ineficienţa principiilor fundamentale de utilizare a finanţelor pentru ameliorarea sănătăţii cetăţenilor;
3. Actualmente, în scopul unui salt calitativ în ameliorarea stării de sănătate a populaţiei, devine imperios necesară modificarea paradigmei de organizare şi coordonare a proceselor care determină indicii de sănătate, inclusiv prin reorientarea societăţii, a fluxului de mijloace alocate în stat şi a măsurilor întreprinse, spre fortificarea şi promovarea sănătăţii omului sănătos.

Bibliografie*:*

1. Abu ali ibn Sina. *Qānūn fi 'l-Tibb (Canonul Medicinei),* Medieval Sourcebook: Ibn Sina (Avicenna) (973-1037): On Medicine, c. 1020 CE// http://www.fordham.edu/ halsall/ source/1020Avicenna-Medicine.html.

2. Макроэкономика и здоровье: инвестирование в здоровье в целях экономического развития. / Доклад комиссии по макроэкономике и здоровью. ВОЗ, 2001 г. 18с.

3. Улучшение детерминантов здоровья./ ЕРБ ВОЗ, Копенхага, 2002, 14с.

4. Pruss-Ustun A., Corvalan C. *Preventing disease through healthly environments. Towards an estimate of the environmental burden of disease.* Geneva, World Health Organization 2006, (http://www.who.int/ quantifying ing_ehimpacts/publications, preventing disease.pdf).

5. Banca de date Europeană „Sănătate pentru toţi"// http://www.euro.who.int/HFADB

6. MS., CNMS,/ Indicatori preliminari în format prescurtat privind sănătatea populaţiei şi activitatea instituţiilor medico-sanitare pe anii 2008-2009. Chişinău, 2010.

7. Colin D Mathers, Christopher JL Murray, Alan D Lopez, et.all *Estimates of healthy life expectancy for 191 countries in the year 2000: methods and resultsю, / Global Programme on Evidence for Health Policy Discussion Paper No. 38* World Health Organization, -November 2001, 55p.

8. PIB-ul Republicii Moldova, 3% din cel al Romaniei/ Ziarul Financiar// http://www.zf.ro/politica/pib-ul-republicii-moldova-3-din-cel-al-romaniei-4182108/

9. Pantea V. Argumentarea sistemului optimal de asigurare a populaţiei rurale cu asistenţă medicală specializată de staţionar //Autoreferatul tezei de doctor în medicină, Chişinău, 1997, 28 p.

10. Studiul Demografic şi de Sănătate din Republica Moldova, CNSPMP, ONG MACRO, Calverton, Maryland, SUA, 2005, 371 p.

11. Banca de date Europeană „Sănătate pentru toţi", 2006.

12. N.Opopol, V.Pantea, I.Bahnarel ş.a. Sănătatea în relaţie cu mediul de existenţă./Tip. „Sirius", Chisinau 2007, 84 p.

13. Cucu A., Lupulescu D. Revista de Igienă şi Sănătate Publică. vol.56, nr.12006, Timişoara, 2006.

14. Second European Quality of Life Survey – First Findings. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Wyattville Road, Loughlinstown, Dublin 18, Ireland, 8 p.

15. WHO Report. Health and Environment in Europe: Progress Assessment. Regional Office for Europe, 2010, 168 p.

16. Пармская декларация по окружающей среде и охране здоровья. /Пятая министерская конференция по окружающей среде и охране здоровья "Защитим здоровье детей в изменяющейся среде"/ Парма, Италия, 10–12 марта 2010 г., 11 р.

PERCEPȚIA REFORMEI ÎN ŞTIINȚĂ: STUDIU SOCIOLOGIC

Dr. ***Valeriu MÎNDRU***

PERCEPTION OF REFORM IN SCIENCE: SOCIOLOGICAL SURVEY

The article presents a summary of the main results of sociological research that has been done recently in the institutions of science and innovation. he study was aimed to elucidate the changes that have occurred in scince recent years due to the implementation of reform and their level of understanding by scientists. For this purpose a standart questionnaire was developed that allows the monitoring reform process of science by certain indicators. On the strength of the research results there are developed concrete measures to improve operations and enhance the efficiency of science.

În perioada 13-20 august 2010, Institutul Integrare Europeană şi Ştiințe Politice al Academiei de Ştiințe a Moldovei a efectuat un studiu sociologic privind schimbările ce se produc în sfera ştiinței şi inovării în urma implementării reformei, precum şi nivelul de percepție a acestora de către oamenii de ştiință. Cercetarea de tip monitoring se efectuează deja al cincilea an consecutiv, în baza unui chestionar sociologic standardizat, structurat în câteva compartimente, care reflectă situația din domeniul ştiinței şi măsurile întreprinse în vederea îmbunătățirii acesteia, evaluarea de către cercetătorii ştiințifici a activității proprii şi a instituției în care sunt angajați, eficiența utilizării potențialului de muncă, resurselor umane, estimarea condițiilor de muncă, necesităților de dezvoltare a personalului ştiințific, nivelului de mulțumire a cercetătorilor de activitatea pe care o desfăşoară managerii Academiei de Ştiințe, instituțiilor academice, precum şi măsurile de sporire a activității ştiințifice şi afirmării ştiinței ca bază a dezvoltării societății.

Eşantionul cercetării a fost alcătuit din 365 de savanți din diverse instituții din sfera ştiinței şi inovării, dintre care 24 la sută sau circa fiecare al patrulea este doctor habilitat, 53 la sută sunt doctori în ştiințe şi 23 la sută sunt cercetători fără grad ştiințific. Circa 70 la sută dintre subiecții investigați activează în domeniul ştiinței mai mult de 15 ani. Datele şi informațiile rezultate din ancheta de teren au fost uneori corelate cu principalele variabile de alcătuire a eşantionului – domeniul de activitate, gradul ştiințific, vechimea în muncă, categoria de vârstă.

Aşadar, care sunt principalele rezultate ale cercetării, cum apreciază oamenii de ştiință schimbările ce se produc în sfera ştiinței şi inovării şi ce măsuri cred ei că ar fi necesar de întreprins pentru a îmbunătăți mersul reformei, eficiența activității ştiințifice?

Potrivit datelor investigației, reforma în domeniul ştiinței care a demarat acum cinci ani era una necesară şi aprobarea Codului cu privire la ştiință şi inovare era privită (poate mai puțin percepută) de către o mare parte a comunității ştiințifice ca o oportunitate de ameliorare a situației din domeniu. Din aceste considerente, peste o jumătate dintre cercetătorii ştiințifici chestionați la începutul implementării reformei acum cinci ani, declarau că direcția de reformare a ştiinței este satisfăcătoare.

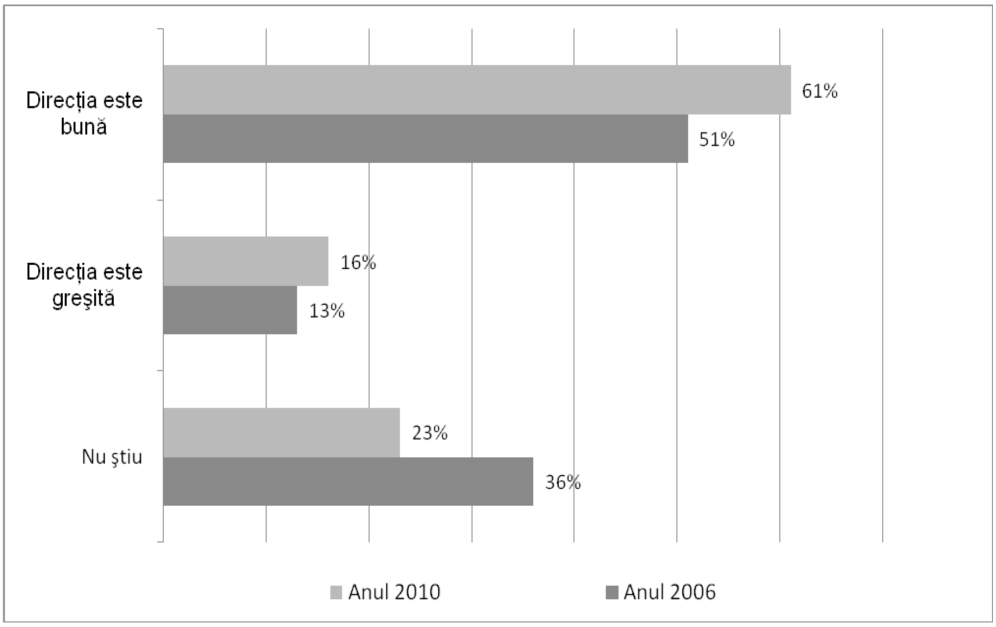


Fig. 1. Aprecierea direcției în care evoluează reforma în ştiință

Cu alte cuvinte, iniţial reforma a fost încuviinţată sau aprobată de 51 la sută dintre oamenii de ştiinţă. În prezent, numărul cercetătorilor care consideră că direcţia în care evoluează reforma în ştiinţă este corectă a crescut până la 61 la sută (Figura 1).

Astfel, în opinia comunităţii ştiinţifice, pe parcursul ultimilor 4-5 ani, în pofida mai multor impedimente cu precădere de ordin financiar, s-a îmbunătăţit managementul ştiinţei şi personalului (42%), a sporit accesul cercetătorilor ştiinţifici la diferite programe de cercetare şi schimbul de experienţă (56%), s-a îmbunătăţit organizarea şi finanţarea cercetărilor ştiinţifice (35%), calitatea lor (44%), s-au consolidat şi s-au extins relaţiile de colaborare cu instituţiile de profil de peste hotare (40%) etc.

Într-o anumită măsură, s-a îmbunătăţit şi situaţia tinerilor din sfera ştiinţei şi inovării: posibilităţile lor de angajare, de promovare, de creştere profesională. Drept că aceste schimbări sunt mai mult percepute şi menţionate în cadrul studiului de înşişi tinerii cercetători, mai puţin de către colegii lor de serviciu cu experienţă.

Sunt catalogate ca fiind satisfăcătoare şi relaţiile din interiorul colectivelor ştiinţifice. Potrivit datelor studiului, peste 90 la sută dintre cercetătorii ştiinţifici s-au declarat destul de mulţumiţi sau foarte mulţumiţi de relaţiile cu colegii de serviciu, precum şi de relaţiile cu directorul institutului, 87 la sută apreciază pozitiv relaţiile cu şeful de laborator sau de sector, 75 la sută sunt mulţumiţi de relaţiile cu administraţia Academiei de Ştiinţe. Astfel, în opinia majorităţii absolute a respondenţilor, actualmente în echipele de cercetare există un climat favorabil pentru desfăşurarea activităţii ştiinţifice.

În acest context trebuie menţionat că, potrivit studiului, circa 70 la sută dintre cercetătorii ştiinţifici, pe lângă proiectele instituţionale, participă şi la alte concursuri de proiecte şi programe care nu sunt finanţate de la bugetul de stat, fapt ce denotă nivelul înalt de activism, interesul sporit al unei părţi considerabile de cercetători ştiinţifici pentru munca de investigaţie, pentru extinderea arealului de cercetări ştiinţifice. Potrivit datelor Academiei de Ştiinţe, în anul 2009 au fost realizate în total 603 proiecte, inclusiv 314 proiecte instituţionale, iar suma alocaţiilor bugetare pentru cercetările fundamentale şi aplicate a constituit circa 261,5 mil. lei.

Toate aceste schimbări spre bine au impulsionat, într-o măsură mai mare sau mai mică, activitatea cercetătorilor ştiinţifici, a instituţiilor în general. Totodată, studiul pune în evidenţă faptul că, deşi se întreprind acţiuni concrete în vederea afirmării ştiinţei şi inovării ca bază a dezvoltării societăţii, situaţia în domeniu deocamdată nu poate fi considerată satisfăcătoare. În opinia cercetătorilor, reforma în sfera ştiinţei şi inovării deocamdată decurge anevoios şi cu puţine rezultate relevante. Numai 24 la sută dintre reprezentanţii comunităţii ştiinţifice consideră situaţia actuală din ştiinţă/învăţământ ca fiind satisfăcătoare, restul 3/4 dintre respondenţi sunt de părere că situaţia este puţin satisfăcătoare (43%), nesatisfăcătoare (23%) ori chiar critică (9%). Cu toate că peste 60 la sută dintre cercetători apreciază direcţia de reformare a ştiinţei ca fiind una corectă, numai 38 la sută dintre reprezentanţii ştiinţei consideră că reforma se desfăşoară într-un mod satisfăcător (Figura 2).

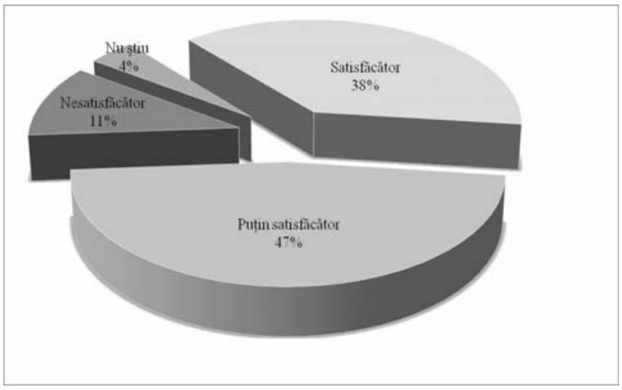


Fig. 2. Aprecierea mersului reformei în ştiinţă

Potrivit studiului, estimările negative ale situaţiei din domeniul ştiinţei şi educaţiei sunt determinate în mare parte de faptul că unele măsuri întreprinse în vederea reformării ştiinţei nu sunt suficient de eficiente şi, din aceste considerente, la mulţi indicatori situaţia a rămas aceeaşi sau chiar s-a înrăutăţit. Astfel, în opinia a circa o jumătate (48%) dintre subiecţii investigaţi, în primul rând, a rămas neschimbată atitudinea cercetătorilor faţă de muncă sau, şi mai grav, s-a înrăutăţit (10%). Conform propriilor estimări, circa 25-30 la sută dintre cercetătorii ştiinţifici muncesc la serviciu pe nota 7 şi mai joase, potenţialul său de muncă îl utilizează la nivel de cel mult 70 la sută şi rezultate relevante, care ar putea fi aplicate cu succes în practică, nu au (Figura 3).

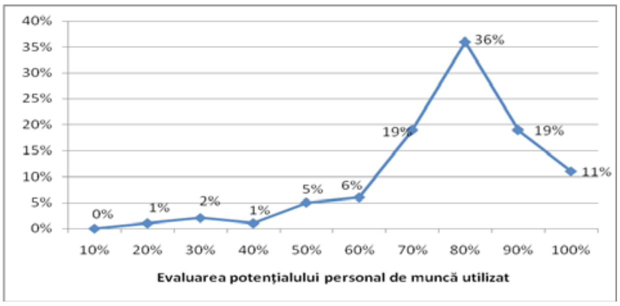


Fig. 3. Evaluarea potenţialului personal de muncă utilizat la serviciu

În opinia comunităţii ştiinţifice, nu a evoluat pozitiv în ultimii ani nici atitudinea statului faţă de ştiinţă. De această părere sunt peste 2/3 sau 68 la sută dintre oamenii de ştiinţă, inclusiv 42 la sută

dintre cercetători consideră că statul nu manifestă o atitudine adecvată faţă de ştiinţă, iar 26 la sută susţin că atitudinea statului faţă de ştiinţă în genere a devenit mult mai indiferentă.

În contextul acestor estimări, credem că este oportun să ne întrebăm care este rostul şi eficienţa parteneriatului Guvern-Academia de Ştiinţe. Cu atât mai mult cu cât oamenii de ştiinţă, iniţial, legau mari speranţe de semnarea acestui acord, considerând că în viitor Guvernul, ministerele, precum şi alte instituţii ale statului vor apela permanent la ştiinţă (aşa cum o fac alte state), vor solicita cercetări concrete axate pe necesităţile de dezvoltare social-economică a ţării şi împreună vor întreprinde măsuri eficiente de soluţionare a diferitelor probleme cu care se confruntă societatea. Totodată, era necesar de îmbunătăţit considerabil posibilităţile de implementare, de utilizare a rezultatelor ştiinţifice. Asta cu atât mai mult cu cât, în opinia mai multor cercetători, asemenea rezultate există. După cum denotă rezultatele cercetării, aproximativ 80 la sută dintre respondenţi consideră că rezultatele cercetărilor efectuate de ei în cadrul instituţiilor ştiinţifice, în mare măsură corespund necesităţilor de dezvoltare a societăţii noastre şi ar putea fi aplicate cu succes în practică (Figura 4).

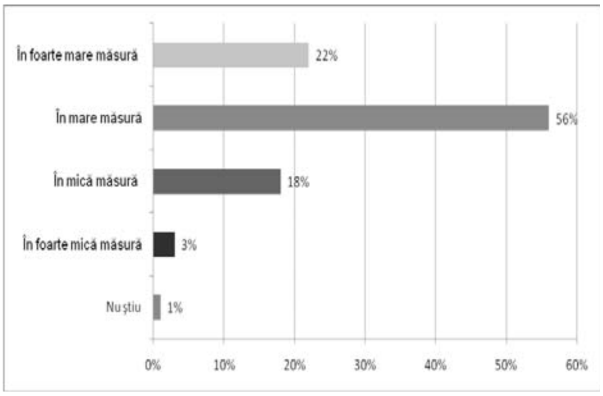


Fig. 4. Opiniile cercetătorilor ştiinţifici privind nivelul de corespundere a rezultatelor cercetărilor din domeniul în care activează necesităţilor de dezvoltare a societăţii noastre

O mare parte dintre cercetători consideră că s-au înregistrat puţine progrese în ultimii 4-5 ani şi în ceea ce priveşte motivarea cadrelor ştiinţifice, inclusiv stimularea lor materială. Circa 2/3 dintre cercetători sunt de părere că situaţia în această privinţă a rămas aceeaşi (38%) sau chiar s-a înrăutăţit (27%). Această opinie este susţinută, îndeosebi, de către cercetătorii care activează în ştiinţă de 16-25 de ani, precum şi de doctorii habilitaţi.

După părerea mai multor respondenţi, puţine schimbări în bine s-au produs şi în ce priveşte calitatea tezelor de doctorat, pregătirea profesională a tinerilor cercetători. Deşi peste 40 la sută dintre cercetătorii care activează în ştiinţă mai puţin de 5 ani susţin că în ultimul timp calitatea tezelor de doctorat s-a îmbunătăţit, peste 60 la sută dintre cercetători cu un stagiu mai mare, dimpotrivă, consideră că sub aspectul calităţii tezele au rămas la acelaşi nivel (41%) sau chiar s-au înrăutăţit (21%). Dintre doctorii habilitaţi, circa o jumătate estimează că a rămas neschimbată calitatea tezelor de doctorat, iar 18 la sută – că s-a înrăutăţit. Din aceste considerente, conform datelor studiului, numai 56 la sută dintre oamenii de ştiinţă apreciază activitatea institutului în domeniul pregătirii tinerilor cercetători ca fiind satisfăcătoare, 32 la sută consideră activitatea institutului în această privinţă puţin satisfăcătoare şi 12 la sută o califică drept nesatisfăcătoare. De menţionat, totodată, că actualmente, vârsta medie a cercetătorilor din sfera ştiinţei şi inovării este de 47 de ani, inclusiv 64 de ani a doctorilor habilitaţi şi 51 de ani a doctorilor în ştiinţe. Ponderea cercetătorilor ştiinţifici de până la 35 de ani constituie 30 la sută din numărul total al cercetătorilor ştiinţifici (Figura 5).

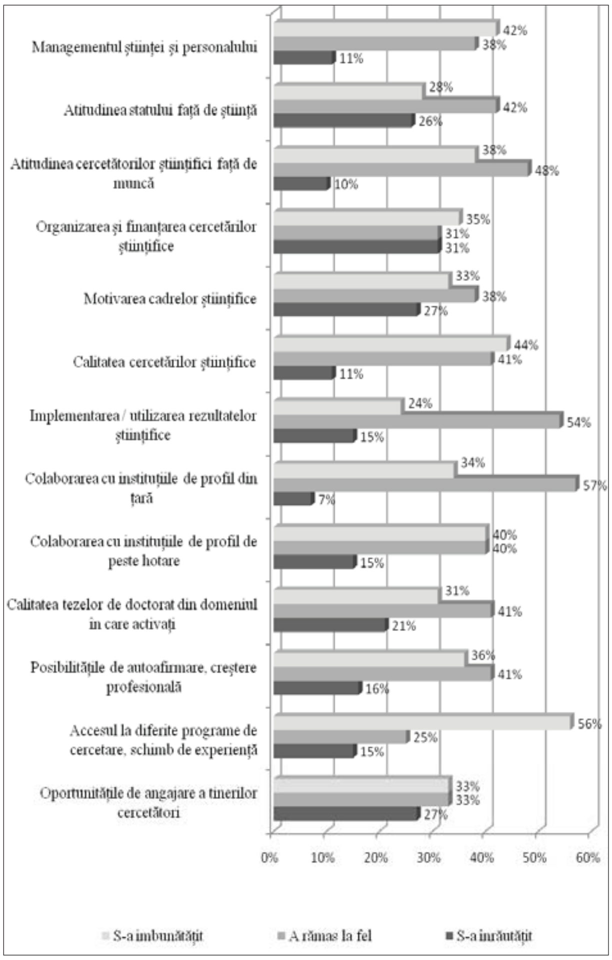


Fig. 5. Schimbările care s-au produs în ultimii 4-5 ani în sfera ştiinţei şi inovării şi nivelul de percepţie a acestora de către comunitatea ştiinţifică

Studiul denotă, de asemenea, şi un nivel destul de redus al satisfacţiei cercetătorilor de condiţiile

de muncă, fiind invocate, cu precădere, lipsa unei finanțări suficiente a cercetărilor de laborator sau de teren (55%), precum și lipsa unor forme permanente de creștere profesională: conferințe științifico-practice, deplasări de serviciu în instituțiile de profil de peste hotare, stagii în centrele științifice de prestigiu (22%) etc. Nu mai puțin stringentă este și problema asigurării laboratoarelor, sectoarelor cu utilaje, reactive, computere performante care, în opinia a peste 60 la sută dintre cercetători, ar contribui în mod substanțial la eficientizarea activității științifice, utilizarea rațională a timpului, creșterea productivității muncii. Conform datelor cercetării, mulțumiți de condițiile de muncă s-au declarat numai 40 la sută dintre subiecții investigați.

Potrivit studiului, cea mai mare parte a oamenilor de știință sunt nemulțumiți nu numai de condițiile de lucru, dar și de remunerarea muncii, de condițiile de viață. Astăzi, peste 80 la sută dintre cercetătorii științifici nu prea sunt mulțumiți (61%) sau chiar deloc nu sunt mulțumiți de salariile primite, de evaluarea activității sale (23%). În opinia a circa 3/4 sau 74% dintre cercetători, salariile lor sunt cu mult mai mici decât munca depusă. Din cauza retribuției modeste, o parte semnificativă, îndeosebi a generației tinere, în cazul unor oferte avantajoase de angajare la serviciu în alte domenii de activitate decât în cel al științei sau învățământului, ar fi dispusă să accepte asemenea propunere. Această intenție au declarat-o peste o jumătate dintre cercetătorii care activează în știință mai puțin de 15 ani, o parte dintre ei deținând gradul de doctor în științe.

Potrivit datelor cercetării, la sigur vor accepta să se angajeze într-un alt domeniu de activitate 21 la sută și, probabil, vor accepta 35 la sută dintre cercetătorii care activează în știință mai puțin de 5 ani și nu au grad științific. Dintre cercetătorii care dețin gradul de doctor în științe, 15 la sută la sigur vor accepta și 37 la sută mai curând că vor accepta dacă ar avea o astfel de ofertă. În niciun caz nu va accepta să abandoneze știința doar fiecare al cincilea cercetător științific, îndeosebi, doctorii habilitați (45%) și cei care au deja un stagiu de muncă în domeniu mai mult de 25 de ani (32%) (Figura 6).

De menționat, totodată, că după cum arată rezultatele investigației, majorarea salariilor ar fortifica interesul cercetătorilor științifici față de muncă și i-ar motiva pentru o activitate mai intensă, mai productivă. Cu atât mai mult cu cât, potrivit studiului, peste 2/3 dintre oamenii de știință nu sunt angajați în alte instituții de cercetare sau de învățământ și pentru ei, probabil, salariul ar putea fi unica sursă de venit.

Cu referire la condițiile locative, studiul constată că peste o jumătate dintre cercetătorii științifici consideră că, în prezent, ei nu dispun de condiții decente de trai, din care cauză 30 la sută dintre cercetători nu prea sunt mulțumiți, iar 21 la sută deloc nu sunt mulțumiți de condițiile sale locative. Nivelul redus de mulțumire al cercetătorilor științifici de condițiile de trai este caracteristic nu numai pentru cercetătorii tineri, dar și pentru reprezentanții altor categorii de vârstă, care au deja o bogată experiență în muncă, dețin grade științifice și dispun de rezultate științifice relevante.

Astfel, din analiza datelor cercetării rezultă că, pentru ameliorarea reformei și sporirea eficienței științei, care i-ar permite să se afirme ca bază a dezvoltării societății, este necesar de a asigura, mai întâi de toate, o finanțare satisfăcătoare a științei, de a consolida baza tehnică și materială a instituțiilor științifice și de a îmbunătăți nivelul de trai al oamenilor de știință.

Este necesară, de asemenea, o schimbare radicală a atitudinii statului față de știință, ca aceasta să devină o prioritate națională, iar guvernul, ministerele să solicite cercetări concrete, axate pe necesitățile de dezvoltare a societății. Știința urmează să fie antrenată plenar în elaborarea și implementarea politicilor și strategiilor de dezvoltare națională. Numai în asemenea condiții știința va deveni mult mai competitivă și atractivă, mult mai eficientă și va avea perspective reale de dezvoltare.

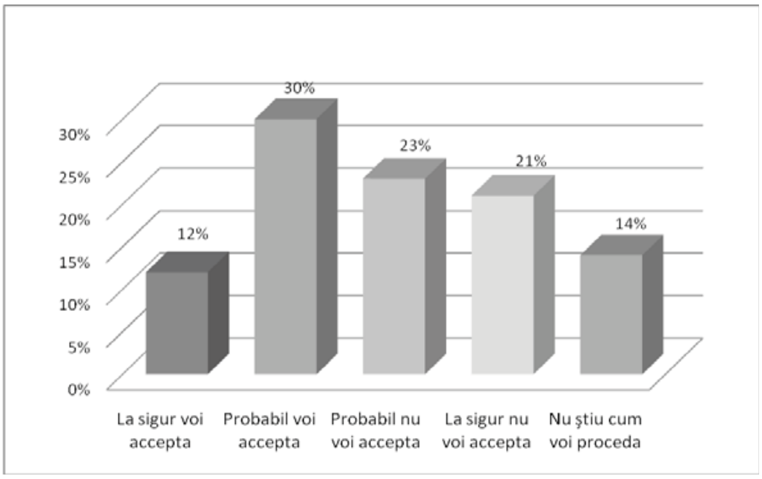


Fig. 6. Disponibilitatea cercetătorilor științifici de a accepta să se angajeze în alte domenii de activitate în cazul unor oferte avantajoase

PROTECȚIA DATELOR CU CARACTER PERSONAL. REGLEMENTĂRI LA NIVEL INTERNAȚIONAL ALE DOMENIULUI

Andrian ROŞA,
master în relații internaționale

PERSONAL DATA PROTECTION. REGULATIONS AT INTERNATIONAL LEVEL OF THE FIELD

The intensive development of the information technologies, which have an enormous influence on the privacy, has brought to the attention of international community the personal data protection area. This article aims to highlight the way the field of personal data protection is envisaged by the international society and namely within the international organizations. There will be described the main relevant acts issued by such bodies like Council of Europe, European Union, United Nations, OECD. Also, it will not be left aside mentioning the acts of international justice courts and forums. The article presents an analysis that furnishes, thus, a valuable background in systematizing the international provisions of the personal data protection domain with a view of coordinating the efforts at the national level to align the practices and regulations to international standards.

Dreptul la viața privată, consfințit în Constituția Republicii Moldova la capitolul drepturilor şi libertăților fundamentale[1], se află deja de mult timp în atenția comunității internaționale, care a tins să asigure un cadru regulatoriu ce ar introduce o reglementare cât de cât uniformă la nivel internațional a domeniului protecției vieții private. Recent, odată cu dezvoltarea dinamică a societății informaționale, accentul a fost pus anume pe protecția datelor cu caracter personal, care, în principiu, conțin totalitatea de informație capabilă să dezvăluie cu lux de amănunte viața privată a indivizilor.

Consiliul Europei

Deşi *Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale* a Consiliului Europei din 04 noiembrie 1950[2] face referință la dreptul la inviolabilitatea vieții private, primul instrument internațional menit să creeze cadrul general de standarde în domeniul protecției datelor cu caracter personal este considerată *Convenția pentru protecția persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal*, deschisă spre semnare pentru statele membre ale Consiliului Europei la Strasbourg, în ziua de 28 ianuarie 1981[3] şi intrată în vigoare la 1 octombrie 1985.

Convenția dată, prin urmare, atrage după sine responsabilitate şi protejează persoanele fizice de abuzurile care pot apărea la colectarea şi prelucrarea datelor, şi, totodată, instituie misiunea de reglementare a fluxului transfrontalier de date cu caracter personal. Acest tratat internațional nu numai că oferă garanții în ce priveşte colectarea şi prelucrarea datelor cu caracter personal, dar şi interzice, în cazul în care legislația națională nu asigură garanții corespunzătoare, prelucrarea unor categorii speciale de date ale persoanei privind originea rasială, opiniile politice, convingerile religioase şi alte convingeri, precum şi datele cu caracter personal referitoare la sănătate sau la viața sexuală, condamnările penale etc.

Convenția, de asemenea, acordă persoanei dreptul de a cunoaşte faptul că sunt colectate date despre aceasta, iar în caz de necesitate – dreptul de a le corecta. Limitarea drepturilor evocate în Convenție este posibilă doar în cazul când în pericol se află interesele supreme (adică securitatea statului, interesele de apărare etc.). Convenția prescrie în acelaşi timp anumite limitări privind fluxurile transfrontaliere de date cu caracter personal către acele state, în care reglementarea normativ-legislativă nu asigură un nivel adecvat de protecție. Până la momentul de față, 40 de state au ratificat Convenția nominalizată.

În ce priveşte Republica Moldova, statul nostru a semnat Convenția nr.108 la 4 mai 1998 şi a ratificat-o prin Hotărârea Parlamentului nr.483-XIV din 02 iulie 1999, aceasta intrând în vigoare din 1 iunie 2008. Decalajul de timp se explică prin faptul că cel târziu în momentul intrării în vigoare a prezentei Convenții în cazul Republicii Moldova era necesară adoptarea bazei legale naționale în domeniul protecției datelor cu caracter personal. În consecință, instrumentul de ratificare a fost depus la 28 februarie 2008, în urma adoptării Legii nr. 17-XVI din 15 februarie 2007 cu privire la protecția datelor cu caracter personal.

În acelaşi timp, odată cu instrumentul de ratificare a Convenției, au fost depuse Declarații prin care Republica Moldova anunța că nu va aplica

[1] Articolul 28 cu privire la viața intimă, familială şi privată.

[2] Articolul 8. Dreptul la respectare a vieții private şi de familie.

[3] Altfel numită şi Convenția nr.108.

Convenția față de prelucrarea datelor cu caracter personal de către persoane fizice exclusiv pentru necesități personale și familiale (cu condiția că prin acestea nu se încalcă drepturile subiecților datelor cu caracter personal), precum și față de prelucrarea datelor cu caracter personal atribuite la informații ce constituie secret de stat, dar, totodată, va aplica Convenția inclusiv față de datele cu caracter personal care nu sunt prelucrate în mod automatizat. De asemenea, Republica Moldova a desemnat Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal în calitate de autoritate competentă pentru implementarea prevederilor Convenției și pentru întreținerea raporturilor de asistență reciprocă cu alte state părți[4].

Convenția stabilește, în același timp, un Comitet Consultativ (T-PD), compus din reprezentanți ai statelor părți la Convenție, completat de observatori din alte state (membre sau nemembre) și organizații internaționale, care este responsabil de interpretarea prevederilor și de îmbunătățirea implementării Convenției[5].

Totodată, luând în considerare evoluția politică pe plan internațional, dar și a domeniului vizat în parte, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a adoptat la Strasbourg la 15 iunie 1999 *Amendamente la Convenția pentru protecția persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal, ce autorizează aderarea Comunităților Europene la aceasta*[6].

De asemenea, a fost adoptat și un *Protocol adițional la Convenția pentru protecția persoanelor*

[4] În acest context, în conformitate cu Legea nr. 17 – XVI din 15.02.2007 cu privire la protecția datelor cu caracter personal, în Republica Moldova, autoritatea responsabilă de controlul asupra corespunderii prelucrării datelor cu caracter personal cerințelor prezentei legi este Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal. Întru executarea acestei legi a fost adoptată Legea nr. 182 – XVI din 10.07.2008 cu privire la aprobarea Regulamentului Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal, structurii, personalului-limită și a modului de finanțare a Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal.

[5] Acest Comitet este responsabil, de asemenea, de elaborarea rapoartelor, ghidurilor și principiilor diriguitoare referitor la subiecte de genul clauzelor contractuale privind protecția datelor în timpul transferului datelor cu caracter personal părților terțe, care nu sunt supuse unui nivel adecvat de protecție a datelor, sau protecția datelor cu referire la biometrie. Printre altele, anume T-PD a adoptat Amendamentele și Protocolul adițional la Convenția pentru protecția persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal.

[6] Amendamentele nominalizate au fost, deocamdată, acceptate de 28 de state.



Elizabeth Ivanovsky. Schiță pentru textil, aa 1930

referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal, cu privire la autoritățile de control și fluxul transfrontalier al datelor, care a fost deschis pentru semnare de către statele semnatare ale Convenției la Strasbourg la 8 noiembrie 2001 şi a intrat în vigoare la 1 iulie 2004. Textul Protocolului adițional sporeşte protecția datelor cu caracter personal şi viața privată prin îmbunătățirea Convenției în două domenii: se asigură instituirea autorităților naționale de supraveghere responsabile de asigurarea conformării cu legile sau reglementările adoptate în baza Convenției referitor la protecția datelor cu caracter personal şi fluxurile transfrontaliere de date; iar în ceea ce ține de fluxurile transfrontaliere de date către țări terțe, datele pot fi transferate doar dacă statul destinatar sau organizația sunt capabile să asigure un nivel adecvat de protecție[7].

Pornind de la faptul că Legea nr. 17-XVI din 15.02.2007[8] stipulează că legislația Republicii Moldova în domeniul prelucrării datelor cu caracter personal constă inclusiv din Protocolul adițional la Convenție, în timpul de față se îndeplinesc procedurile interne atât pentru acceptarea Amendamentelor la Convenția pentru protecția persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal, cât şi pentru ratificarea Protocolului adițional la aceasta.

O altă sursă de bază juridică în domeniul protecției datelor cu caracter personal din partea Consiliului Europei sunt *Recomandările* şi *Rezoluțiile Comitetului Miniştrilor*. Acestea urmează să furnizeze suport adițional în transpunerea principiilor Convenției nr.108 în diferite sectoare, precum prelucrarea datelor cu caracter personal în rețeaua Internet, medicină sau poliție şi altele. Aceste documente recomandă guvernelor statelor membre să implementeze în legislația națională principiile directorii incluse în anexele Recomandărilor sau Rezoluțiilor şi să asigure o largă difuzare a acestor principii. De obicei, documentele menționate sunt însoțite de memorandumuri explicative, în care se tălmăcesc, pe articole, prevederile din anexele Recomandărilor şi Rezoluțiilor.

Uniunea Europeană (UE)

Baza legală în domeniul protecției datelor cu caracter personal pentru cele 27 state membre ale UE reprezintă un şir de *Directive, Decizii* sau *Regulamente* specifice *ale Comisiei Europene şi Consiliului European* sau acte internaționale ca *Tratatul pentru Uniunea Europeană* şi *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*.

Cu toate acestea, legea de bază care reglementează domeniul vizat, desfăşurând prevederile conținute în Convenția nr. 108, constituie *Directiva 95/46/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 24 octombrie 1995 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce priveşte prelucrarea datelor cu caracter personal şi libera circulație a acestor date.*

Această Directivă se aplică datelor prelucrate prin mijloace automatizate (de ex. Baza de date computerizată a clienților) şi datelor ce se conțin sau urmează să devină parte a sistemelor de fişiere neautomatizate (fişiere tradiționale pe suport de hârtie).

Directiva 95/46/CE nu se aplică prelucrărilor de date efectuate de către o persoană în scopuri pur personale sau casnice sau în cursul unei activități ce se află în afara domeniului de aplicare a legii Comunitare, precum ar fi operațiuni ce țin de securitatea publică, apărare sau securitate de Stat.

Actul nominalizat urmăreşte protecția drepturilor şi libertăților persoanelor în privința prelucrării datelor cu caracter personal prin stabilirea unor linii directorii care determină cazurile când aceste prelucrări sunt legale. Astfel, sunt prevăzute aspecte precum calitatea datelor, legalitatea prelucrărilor de date, categoriile speciale de prelucrări, informațiile care urmează a fi dezvăluite subiecților de date, dreptul subiectului de date de acces la date, excepții şi restricții, dreptul de opunere prelucrării de date, confidențialitatea şi securitatea prelucrării, notificarea prelucrării către autoritatea de supraveghere, dreptul persoanei la recurs în justiție şi compensații pentru încălcarea drepturilor garantate de legea aplicabilă prelucrărilor în cauză.

De asemenea, este reglementat transferul de date cu caracter personal de la un stat membru către o țară terță, care este autorizat când destinatarul oferă un nivel de protecție adecvat şi interzis dacă acesta nu asigură nivelul de protecție cuvenit, cu excepția derogărilor enumerate.

Directiva dată încurajează elaborarea codurilor de conduită la nivel național şi comunitar, care ar contribui la implementarea corespunzătoare a prevederilor atât naționale, cât şi comunitare.

Fiecare stat membru urmează să instituie una sau mai multe autorități publice independente, responsabile de monitorizarea aplicării pe teritoriul propriu a stipulărilor adoptate de statele membre conform Directivei.

Un moment aparte îl constituie crearea unui Grup de Lucru privind Protecția Persoanelor referitor la

[7] Actualmente, Protocolul adițional a fost ratificat de 22 de state.
[8] Articolul 3. Cadrul juridic

Prelucrarea Datelor cu Caracter Personal[9], compus din reprezentanți ai autorităților naționale de supraveghere, ai autorităților de supraveghere din instituțiile comunitare şi reprezentanți ai Comisiei Europene.

Obiectivele primordiale ale acestei structuri sunt furnizarea de opinii de expertiză de la nivelul statelor membre către Comisia Europeană pe marginea chestiunilor ce țin de protecția datelor, promovarea aplicării uniforme a principiilor generale ale Directivelor în toate statele membre prin cooperare între autoritățile de supraveghere a protecției datelor, consultarea Comisiei Europene privind orice măsuri comunitare care afectează drepturile şi libertățile persoanelor fizice cu referire la prelucrarea datelor cu caracter personal şi viața privată, emiterea recomandărilor pentru publicul larg şi, în particular, pentru instituțiile comunitare pe subiecte ce țin de protecția persoanelor cu privire la prelucrarea datelor cu caracter personal şi viața privată în UE.

În această ordine de idei, *Opiniile, Documentele de Lucru, Recomandările* şi alte acte *ale Grupului de Lucru al Articolului 29* servesc un izvor valoros pentru baza regulatorie a domeniului protecției datelor în Uniunea Europeană, dar care poate fi preluat ca o bună practică şi pentru alte state din afara Comunității Europene.

Organizația Națiunilor Unite (ONU)

Printre principalele documente internaționale în domeniul drepturilor omului se numără cele adoptate în cadrul ONU, în calitatea sa de for global cu vocație universală. Astfel, instrumentele internaționale care vizează dreptul la inviolabilitatea vieții private sunt: *Pactul internațional cu privire la drepturile civile şi politice* din 16 decembrie 1966[10] şi *Declarația universală a drepturilor omului* din 10 decembrie 1948[11].

Deşi un act internațional atare al ONU pentru protecția, în special, a datelor cu caracter personal, la moment, nu există, urmează a fi menționat un document care, totuşi, oferă un cadru general menit să atragă comunitatea internațională într-o albie mai mult sau mai puțin uniformă în ceea ce ține de subiectul abordat.

Astfel, prin Rezoluția Adunării Generale a ONU din 14 decembrie 1990 au fost adoptate *Liniile Directorii ale Națiunilor Unite cu privire la Fişierele Automatizate de Date cu Caracter Personal.*

Procedurile de punere în aplicare a reglementărilor cu privire la fişierele automatizate de date cu caracter personal sunt lăsate la inițiativa fiecărui stat şi supuse unor principii privind garanțiile minime care ar trebui să fie prevăzute în legislațiile naționale: legalitate şi corectitudine, exactitate, specificare a scopului, acces al persoanei interesate, non-discriminare, capacitate de a face excepții, securitate.

De asemenea, Liniile Directorii conțin prevederi despre necesitatea supravegherii şi sancțiunilor pentru încălcarea legislației în domeniul respectiv, dar şi despre fluxurile transfrontaliere de date, prin care se menționează că datele pot circula între statele care oferă garanții comparabile, iar în cazul în care nu există garanții reciproce, limitările privind astfel de circulații nu pot fi impuse în mod nejustificat, ci doar în măsura în care protecția vieții private o cere.

În ceea ce ține de domeniul de aplicare a respectivului document, principiile enunțate în acesta ar trebui să fie aplicate, în primul rând, la toate fişierele computerizate publice şi private, precum şi, opțional, la fişierele manuale. Totodată, dispoziții speciale, sau opționale, ar putea fi făcute pentru a extinde o parte sau toate principiile fişierelor persoanelor juridice, în special atunci când acestea conțin unele informații cu privire la persoane fizice.

Nişte stipulări aparte, în acelaşi timp, se referă la aplicarea Liniilor Directorii fişierelor de date cu caracter personal deținute de către organizațiile internaționale guvernamentale.

Organizația pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OCDE)

Merită a fi menționate şi nişte documente adoptate în cadrul Organizației pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică care întruneşte, la moment, 31 state atât europene, cât şi din afara continentului european.

Astfel, la 23 septembrie 1980, Consiliul OCDE a adoptat Recomandarea privind *Liniile Directorii asupra Protecției Vieții Private şi Fluxurilor Transfrontaliere de Date cu Caracter Personal,* care a avut un rol important în furnizarea de material pentru viitoarea Convenție nr. 108 a Consiliului Europei.

În acest context, Liniile Directorii prevăd definițiile de „controlor de date", „date cu caracter personal", „flux transfrontalier de date". De asemenea, aceste standarde minime, putând eventual fi completate cu măsuri adiționale pentru protecția vieții private şi libertăților individuale, includ în sine domeniul de aplicare, principiile de

[9] Denumirea comună fiind Grupul de Lucru al Articolului 29, numit astfel după articolul din Directiva 95/46/CE prin care a fost instituit.

[10] Articolul 17

[11] Articolul 12

bază de aplicare națională (de limitare a colectării, de calitate a datelor, de specificare a scopului, de limitare a folosirii, de transparență, de participare a individului, de responsabilitate).

Celelalte părți ale acestui document sunt dedicate principiilor de aplicare internațională a fluxului liber şi restricțiilor legitime, implementării la nivel internațional şi cooperării internaționale.

Un alt document adoptat în cadrul OCDE – *Liniile Directorii privind Securitatea Sistemelor şi Rețelelor Informaționale: spre o cultură a securității* – a fost adoptat sub forma unei Recomandări a Consiliului OCDE la 25 iulie 2002.

Aceste Linii Directorii sunt aplicabile tuturor participanților în noua societate informațională şi sugerează necesitatea unei conştientizări sporite a problemelor legate de securitate, inclusiv necesitatea dezvoltării unei „culturi a securității", ceea ce reprezintă concentrarea asupra securității la dezvoltarea sistemelor şi rețelelor informaționale, precum şi adoptarea noilor căi de gândire şi comportare la folosirea şi interacțiunea cu aceste sisteme şi rețele.

Cele nouă principii aplicabile participanților sunt următoarele: conştientizarea necesității de consolidare a securității, responsabilitatea pentru securitatea sistemelor şi rețelelor informaționale, reacționarea la incidente de securitate, respectarea eticii, conformitatea cu valorile democratice, asigurarea analizei riscurilor, proiectarea şi implementarea elementului securității, managementul securității, reevaluarea măsurilor de securitate şi întreprinderea modificărilor necesare.



Elizabeth Ivanovsky. Schiță de costum la spectacolul "Zâna viselor", aa 1930

În lumina celor expuse anterior, trebuie remarcate şi alte izvoare ale reglementărilor în domeniul protecției datelor cu caracter personal. Astfel, o sursă incontestabilă de norme care, deseori, servesc chiar la operarea modificărilor în legislațiile naționale sunt *hotărârile şi deciziile Curții Europene pentru Drepturile Omului* şi *Curții Europene de Justiție.*

În acelaşi timp, un adevărat atelier de noi tendințe şi idei îl constituie *forurile internaționale* specializate în domeniul vieții private şi protecției datelor cu caracter personal, mai cu seamă acelea care reunesc reprezentanți ai autorităților de supraveghere în domeniul dat.

Astfel, printre cele mai importante reuniuni internaționale pot fi incluse: *Conferința de Primăvară a Autorităților Europene pentru Protecția Datelor, Conferința Internațională a Protecției Datelor şi Vieții Private, Conferința Comisarilor pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal Francofoni, Grupul de Lucru Internațional pentru Protecția Datelor în Telecomunicații, Grupul Comisarilor pentru Protecția Datelor din Europa Centrală şi de Est, Atelierele de Lucru pentru Examinarea Cazurilor.*

Aceste foruri servesc o bună platformă de abordare a problemelor stringente cu referință la domeniul protecției datelor, de rând cu schimbul de experiență şi asistență reciprocă, fiind concepute standarde internaționale în acest sens prin formularea declarațiilor şi altor acte comune ale reprezentanților participanți.

În acest context, cel mai recent şi elocvent exemplu este *Propunerea Comună a Proiectului de Standarde Internaționale privind Protecția Vieții Private cu referire la prelucrarea Datelor cu Caracter Personal*, care a fost salutată la Conferința Internațională a Protecției Datelor şi Vieții Private, desfăşurată în Madrid, la 5 noiembrie 2009[12].

---

[12] Standardele nominalizate reprezintă produsul eforturilor conjugate a responsabililor de protecția vieții private din cincizeci de state, care reflectă multiplele abordări ale protejării acestui drept, integrând legislațiile de pe cinci continente. Acest document de consens aduce noi valori prin evidențierea naturii universale a principiilor şi contribuie la o mai bună protecție a drepturilor şi libertăților persoanelor într-o lume globalizată, caracterizată de fluxuri transfrontaliere a informației.

IMPACTUL MEDIEI SOCIALE ASUPRA POLITICULUI: O REALITATE CERTĂ

Dr. ***Alexandru S. ROŞCA***

SOCIAL MEDIA'S IMPACT ON POLITICS: AN UNDENIABLE REALITY

This article focuses on social media and its influence on politics. First of all, we examine its differences from traditional media. Next, we study the information eras that preceded the consolidation of the Internet. Then we minutely investigate the classical internet campaign of Barack Obama, to show the real intertwining between Web 2.0 and politics. The article also sheds some light on the blogosphere, focusing on its growing importance and authority. In the end, we consider some aspects of the social media impact on Moldovan politics.

Evoluţiile ultimilor ani par să confirme teza tehno-optimistă, conform căreia noile tehnologii de comunicare îşi pun amprenta pozitivă asupra proceselor politice şi potenţialului democratic al societăţilor cu un număr semnificativ de utilizatori ai Internetului. Astfel, informaţia politică devine mai inteligibilă, costurile participării se reduc şi emerg noi oportunităţi pentru implicarea politică. Media socială s-a impus, cu siguranţă, ca o forţă de luat în seamă pentru societăţile democratice dezvoltate. Să începem prin a o defini.

Media socială se referă la activităţi, practici şi comportament între comunităţile de oameni, care se întrunesc online pentru a face schimb de informaţii, cunoştinţe şi opinii folosind media conversaţională. Media conversaţională constă din web-aplicaţii care fac posibilă crearea şi transmiterea facilă a contentului sub forma cuvintelor, imaginilor, informaţiilor video şi audio[1].

Care sunt avantajele, oferite de media socială? Altfel spus, ce o deosebeşte de presă, radio, televiziune – aşadar, de media tradiţională?

- **Ambivalenţa statutului de utilizator**. Internetul şi media socială permit fiecăruia să fie, în anumite circumstanţe, atât un receptor, cât şi un emiţător al informaţiei. Spre deosebire de media clasică, operarea căreia revendică resurse financiare şi tehnologice solide, media socială oferă o perspectivă optimistă. Oricine (cu condiţia accesului la Internet) poate să-şi facă un blog pe o platformă automatizată, să-şi creeze o pagină pe reţele de socializare, să facă schimb de poze sau videoclipuri pe site-uri ca Flickr sau YouTube. Ceea ce nu înseamnă că potenţialul emancipator al Internetului trebuie supraevaluat. Aşa cum susţine M. Hindman (2008), mesajul politic direct al cetăţenilor promovat pe Internet nu se încadrează mereu în tipare „egalitariste". Într-adevăr, atunci când obstacolele de bază în calea participării politice sunt înlăturate, manifestările cetăţenilor nimeresc sub incidenţa unui anumit „egalitarism": votul fiecărui cetăţean contează în mod egal pentru rezultatele alegerilor, niciun voluntar nu are mai mult de 24 de ore pe zi să contribuie la succesul unui candidat electoral ş.a.m.d. Nu aşa stau lucrurile cu postările opiniilor politice, unde inegalitatea (măsurată cu numărul de cititori – *readership*) poate atinge cote dramatice.
- **Interactivitatea.** Spre deosebire de media clasică, Internetul oferă individului oportunitatea de a depăşi statutul de simplu consumator al produsului informaţional. De acum încoace, este posibil şi necesar un feedback. Oportunitatea de a plasa un comentariu pe un site de actualităţi denotă probabilitate şi promptitudine mult mai mari, în comparaţie cu apeluri telefonice la posturile de televiziune sau radio şi, mai cu seamă, scrisori trimise redactorilor de emisiuni politice. Nu mai este o comunicare unilaterală, ci un schimb bi- sau multidirecţional.
- **Structură neierarhică.** În timp ce media tradiţională este controlată de multe ori de corporaţii, magnaţi de presă sau chiar de guverne, Internetul (la stadiul său actual) nu este supus unor structuri superioare. Aceasta îi dă posibilitatea de a se lipsi de intermediari din cadrul mediei clasice care să ajusteze sau să modifice tranşant mesajul politic. Utilizatorii săi, de exemplu, nu mai sunt obligaţi să urmărească reportajele jurnaliştilor profesionişti, putând să apeleze la mostre ale „jurnalismului civic" (bloguri).

Campania prezidenţială din SUA a anului 2008 se constituie într-o mostră crestomatică al impactului pe care Internetul îl poate avea asupra politicii. Elucidarea scurtă a acestui subiect ne permite să vedem cum o folosire lucidă şi pragmatică a noilor posibilităţi mediatice schimbă destinul unei curse electorale şi stabileşte modele obligatorii de urmat pentru cei ce vor dori să repete succesul lui Barack Obama.

[1] Lon Safko, David Brake, David K. Brake. The Social Media Bible. John Wiley and Sons, 2009, p.6.

Bruce Bimber (2003) afirmă că în SUA campaniile prezidenţiale au cunoscut patru epoci informaţionale[2].

1. 1789-1820: este caracterizată de dominaţia informaţiei de nivel local şi o atenţie redusă acordată schimbului de informaţii între comunităţile naţionale.

2. 1820-1880: are loc prima revoluţie informaţională, soldată cu afirmarea poştei în calitate de importantă tehnologie de comunicare. În aceeaşi perioadă ziarele au încetat să fie doar nişte buletine comericale şi au început să publice actualităţi politice, lărgindu-şi considerabil audienţa.

3. 1880-1930: ca un efect colateral al industrializării ţării, între indivizi se dezvoltă relaţii strânse pe principiul specializării economice. Cei cu resurse mai solide încep să profite de ele pentru a se adresa guvernului în mod direct.

4. 1930-1990: afirmarea mediei electronice – a radioului în anii '30 şi a televiziunii în anii '50. A fost stabilit modelul de comunicare „unul-spre-mulţi", care a personalizat relaţia dintre candidaţi şi cetăţeni.

Craig A. Smith (2010) susţine că, începând cu anii '90, se stabileşte şi cea de a cincea epocă informaţională:

5. Din anii '90 până în prezent: afirmarea Internetului, aducând schimbări extraordinare. Posibilitatea unui schimb prompt şi ieftin de informaţii, ce ar permite indivizilor să fie organizaţi în lipsa unor organizaţii formale.

Acelaşi autor demonstrează impactul incontestabil, în cadrul acestei ultime epoci, al mediei electronice în general şi Internetului în particular asupra campaniilor prezidenţiale[3]:

- În 1992, campania prezidenţială a lui Bill Clinton a profitat de modeme, faxuri, satelite, e-mail şi actualităţi on-line.
- Campania prezidenţială din 1996 a fost prima care a folosit web site-urile şi i-a tratat pe utilizatorii acestora ca pe un auditoriu ţintă.
- Anul 2000 marchează începutul fundraisingului pe web, dat fiind că cetăţenii încep să mizeze pe Internet ca sursă de informaţii privind concurenţii electorali.
- Alegerile din 2004 au devenit primele „alegeri pe Internet", din trei motive: 1) candidatul democrat Howard Dean a mizat puternic pe reţeaua socială Meetup[4], pentru a aranja întâlnirile offline cu simpatizanţii săi; 2) blogurile s-au impus ca o relevantă sursă de informaţii; 3) pentru cetăţeni se prefigurează oportunitatea de a fi coautori ai mesajului campaniei.
- Campania „Yes We Can" a lui Barack Obama a fost prima care a profitat de internetul mobil, capacităţile smartphone-urilor, puterea reţelelor sociale ca Facebook, MySpace, Twitter, YouTube. De asemenea, această campanie a ridicat fundraisingul pe web la un nivel anterior inimaginabil.

Este cazul să ne oprim mai detaliat asupra campaniei prezidenţiale a lui Barack Obama, care a devenit crestomatică din perspectiva valorificării potenţialului oferit de Web 2.0. Aşa cum notează J.A.Clark şi B.F. Schaffner în suplimentul pentru guvernul american „Alegerile 2008": *Obama a urmat căi cu adevărat inovative de atragere a votanţilor, incluzând o extensivă publicitate pe Internet, precum şi procurarea de spoturi publicitare ce apăreau în jocuri video*[5]. Arianna Huffington, redactor-şef al The Huffington Post[6], susţine: *În lipsa Internetului, Barack Obama nu ar fi devenit preşedinte. În lipsa Internetului Barack Obama nici nu ar fi fost un candidat pentru această funcţie*[7].

Anticipând, se poate spune că republicanul John McCain de asemenea a încercat să folosească media socială în cadrul campaniei sale prezidenţiale. Mai mult, el s-a dovedit a fi unul dintre pionierii fundraisingului pe web: a fost primul politician american care a reuşit să colecteze un milion de dolari în 24 ore. Ceea ce a folosit echipa lui McCain în 2008 a fost YouTube, pentru spoturile publicitare din seria „celebrity"[8]. În cel mai reprezentativ spot din această serie, Barack Obama era comparat cu o celebritate din seria Britney Spears şi Paris Hilton, punându-se astfel la îndoială capacităţile sale de lider naţional[9].

[2] Vezi: Bruce A. Bimber. Information and American democracy: technology in the evolution of political power. Cambridge University Press, 2003, p. 47-99.

[3] Craig Allen Smith. Presidential Campaign Communication: The Quest for the White House. Polity, 2010, p. 182.

[4] Vezi grupul Democracy for America, organizaţie finanţată de Howard Dean, pe http://dfa.meetup.com/

[5] John A. Clark,Brian F. Schaffner. Elections 2008: an American Government Supplement. Cengage Learning, 2008, p. 14.

[6] http://www.huffingtonpost.com, actualmente clasat al doilea în top-5 al blogurilor politice după versiunea prestigiosului service de clasificare a blogurilor, *Technorati* (http://technorati.com/politics/)

[7] Claire Can Miller. How Obama's Internet Campaign Changed Politics. November 7, 2008, 7:49 PM. http://bits.blogs.nytimes.com/2008/11/07/how-obamas-internet-campaign-changed-politics/

[8] Sonali Batra. e-Campaigning: present and future. In: Next Generation Society Technological and Legal Issues: Third International Conference, E-democracy 2009, Athens, Greece, September 23-25, 2009, Revised Selected Papers; edited by Alexander B. Sideridis, Charalampos Z. Patrikakis. Springer, 2010, p. 90.

[9] Spotul poate fi urmărit pe http://www.youtube.com/watch?v=oHXYsw_ZDXg

Pentru stafful electoral al lui Barack Obama, Internetul a fost mediul primar al promovării politice. Şi asta în timp ce electoratul lui McCain era mai susceptibil de a folosi masiv internetul: 83 vs 76 la sută pentru suporterii lui Obama[10].

Utilizarea noilor posibilităţi mediatice a fost una dintre ţintele iniţiale ale campaniei candidatului democrat. Încă în februarie 2007, Obama s-a întâlnit cu Marc Andreessen[11] pentru a discuta referitor la perspectivele şi formele unei masive campanii pe Internet[12]. Până la urmă, din punct de vedere strategic, campania a cuprins 4 modele operaţionale[13]:

- **Mers încet (crawl)** – crearea unui web site (http://www.my.barackobama.com)
- **Mers (walk)** – îmbogăţirea acestuia cu podcasturi, video, jocuri etc.
- **Alergare (run)** – introducere pe site a unor voci influente, încorporarea unui blog, adăugarea publicităţii şi a bannerilor de sponsorizare etc.
- **Zbor (fly)** – recurgerea la reţele sociale, bloguri, valorificarea internetului mobil etc.

Prezenţa publicitară a lui Obama în reţea a eclipsat-o totalmente pe cea din media clasică. A fost scrisă şi o pagină nouă în istoria fundraisingului prezidenţial: timp de 21 de luni cât a durat campania, a fost colectată online o sumă de peste 500 mln. dolari[14]. Figura candidatului democrat era omniprezentă în cadrul reţelelor de socializare Facebook, Twitter, MySpace, LinkedIn, BlackPlanet, Digg, Flickr, Eventful etc.

Folosirea reţelei de socializare Facebook a fost mai ales impunătoare. Or, Chris Hughes, unul dintre cofondatorii acesteia, a fost şi coautorul strategiei online a candidatului democrat. Profilul public al lui Obama pe Facebook a adunat milioane de simpatizanţi în timpul campaniei. În plus, existau profiluri separate pentru campaniile locale şi regionale ale lui Obama[15]. M. Castells (2009) precizează că în iulie 2008 Obama avea pe Facebook 1 120 565 suporteri, în comparaţie cu 158 970 de suporteri ai H. Clinton sau cu cei 119 000 ai lui J. McCain[16].

Actualmente, Obama este cel mai popular politician american pe Facebook. La momentul când se scriu aceste rânduri, profilul său numără 12 905 108 simpatizanţi.

YouTube, ca instrument politic, şi-a demonstrat din plin eficienţa în timpul campaniei din 2008. Faptul că acesta permite accesul la o informaţie nealterată de filtrele redacţionale, de abordările personale sau corporative ale jurnaliştilor a fost apreciat de publicul american. Patru cuvântări ale lui Barack Obama au avut împreună peste 12 mln de vizualizări[17]. Ceea ce a fost, oarecum surprinzător, exact egal cu numărul de vizualizări ale celebrului video amator semnat de Amber Lee Ettinger, alias „Obama girl”, care s-a constituit într-o adevărată senzaţie a campaniei lui Obama[18].

S-a consemnat şi rolul uneori devastator pe care îl poate juca YouTube pentru politicieni. Două spoturi publicitare apărute pe YouTube în timpul campaniei prezidenţiale din SUA în acelaşi 2008 au avut un impact nefast asupra mesajului de candidat al democratei Hilary Clinton. Primul a fost spotul „Vote different” („votează diferit”)[19], unde, în cadrul unor decoraţii inspirate parcă din celebra anti-utopie orwelliană „1984”, Hilary Clinton, aidoma unui „Big Brother” se adresa unor indivizi depersonalizaţi, frustraţi şi şterşi, care o priveau pe monitoare gigantice. La un moment, o tânără femeie în vestimentaţie colorată, purtând logo-ul electoral al lui Obama, îşi făcea cale prin mulţime şi arunca în ecran un ciocan, spărgându-l. Era un spot ce articula primele dubii asupra capacităţii doamnei Clinton de a fi preşedinte şi chema la o abordare critică a mesajului ei de candidat. În timpul campaniei, spotul a fost vizualizat de cca 5 mln ori[20].

O altă fază a fost legată de apariţia pe posturile de televiziune din SUA a spotului publicitar în favoarea lui Hilary Clinton, numit „3 a.m.”[21] În acest spot spectatorii erau

[10] The Internet's Role in Campaign 2008. p. 10. Accesibil online: http://www.pewinternet.org/~/media//Files/Reports/2009/The_Internets_Role_in_Campaign_2008.pdf

[11] Unul dintre co-autorii primului web browser popular, Mosaic; fondatorul Netscape Communications Corporation iar din iunie 2008 şi membru al consiliului directorilor Facebook.

[12] David Carr. How Obama Tapped Into Social Networks' Power. November 9, 2008. http://www.nytimes.com/2008/11/10/business/media/10carr.html

[13] Craig Allen Smith, *op.cit.*,p. 178.

[14] 3 milioane de donatori au făcut 6.5 milioane donaţii online, donaţia medie fiind de 80 USD. Vezi: Jose Antonio Vargas. Obama Raised Half a Billion Online: http://voices.washingtonpost.com/44/2008/11/obama-raised-half-a-billion-on.html

[15] David Kirkpatrick. The Facebook Effect: The Inside Story of the Company That Is Connecting the World. Simon and Schuster, 2010, p. 293.

[16] Manuel Castells. Communication Power. Oxford University Press, 2009, p. 372.

[17] De la Mile High Stadium (http://www.youtube.com/watch?v=3Gesktad7iA) – 1,5 mln.; faimoasa cuvântare „Yes We Can” (http://www.youtube.com/watch?v=Fe751kMBwms) – 2,5 mln.; cuvântarea de la Iowa (http://www.youtube.com/watch?v=yqoFwZUp5vc) – 3 mln.; cuvântarea de triumf, ţinută în Chicago (http://www.youtube.com/watch?v=Jll5baCAaQU) – 5 mln.

[18] http://www.youtube.com/watch?v=wKsoXHYICqU

[19] Spotul accesibil pe http://www.youtube.com/watch?v=6h3G-lMZxjo

[20] Sonali Batra, *op cit,* p. 92.

[21] Spotul accesibil pe http://www.youtube.com/watch?v=7yr7odFUARg

întrebați pe cine ar dori să vadă răspunzând la telefon în Casa Albă la ora 3 dimineața, în cazul unei crize? Întrebarea propriu zisă era derutantă pentru electoratul american, căci sugera, practic, că H. Clinton este în așteptarea crizelor. YouTube s-a umplut imediat cu parodii ale acestui spot, unele cu răsturnări picante ale mesajului inițial și cu un număr impunător de vizualizări[22].

Blogurile au fost o parte componentă a campaniei electorale americane din 2008. Chiar de la începutul campaniei, candidații au invitat bloggeri notorii să fie parte ai staffului lor electoral, pentru a-i ajuta să înțeleagă blogosfera și modul de a menține relația cu acest nou spațiu mediatic. Subiectul dat necesită explicații mai desfășurate.

Originea termenului „blog" este un subiect disputabil. R. Blood susține că expresia „web log" a fost pentru prima data folosită de J. Barger în decembrie 1997[23], pentru site-ul său (http://www.robotwisdom.com), aranjat în ordinea cronologică inversă: cel mai recent articol ajungea primul pe pagină. În 1999, Peter Merholz[24] a redus expresia de „web log" la „blog", care s-a și consacrat. Pe parcursul anilor '90, o creștere spectaculoasă a blogosferei era temperată de necesitatea unor cunoștințe tehnice pentru a posta noutăți. Vara anului 1999 a adus o răsturnare de situație odată cu apariția primelor platforme pentru crearea automatizată a unui web log: Pitas (http://www.pitas.com), dar mai ales celebrul Blogger (www.blogger.com), lansat de compania Pyra Labs[25].

În calitate de media de comunicare, blogul are următoarele trăsături structurale:

- Postările sunt aranjate pe categorii și amplasate în ordinea cronologică inversă;
- Cititorii au posibilitatea să comenteze conținutul articolelor;
- Fiecare postare are o adresă permanentă (*permalink*);
- Pe blog există un calendar, ce permite navigarea în arhivă;
- Există posibilitatea căutării după un cuvânt-cheie;
- Există un *blogroll* (listă de link-uri, direcționând fie către site-urile altor bloggeri, fie către site-uri de referință, apreciate de autor).

[22] Un exemplu edificator: http://www.youtube.com/watch?v=v5jzl9ujOBU

[23] Blood, Rebecca. "Weblogs: A History and Perspective", *Rebecca's Pocket*. 07 September 2000. 26 July 2010. <http://www.rebeccablood.net/essays/weblog_history.html">.

[24] Administratorul blogului http://www.peterme.com/

[25] Pe 15 februarie 2003, Pyra Labs și Blogger au fost cumpărate de Google. Pentru comunitatea online acesta a fost un semn al "mainstreamizării" blogurilor în calitate de media.

La nivel individual, blogul este un mijloc de autoafirmare, autoperfecționare, de promovare a propriei imagini. Bloggingul ajută individul să devină un observator mai critic și pătrunzător al vieții ce îl înconjoară, indiferent de nișa pe care o are blogul, și asta fără a mai menționa dezvoltarea aptitudinii de exprimare.

Blogurile s-au impus demult ca surse notorii de informații alternative și independente, ca o medie nouă, ce este uneori în relații mai organice cu autentica opinie publică, în comparație cu media clasică.

Atuurile blogurilor față de mass-media clasică, așa cum le prezintă Barbara O'Brien (2004), sunt[26]:

- Blogurile au marele avantaj al interactivității și interconexiunii. Ele promovează dialogul între bloggerul și cititorii săi, între cititori aparte și între bloggeri aparte.
- Blogurile au abilitatea de a răspunde mai prompt la noutăți fierbinți în comparație cu presa și oferă comentarii mai rapid decât o fac radio sau televiziunea.
- Blogurile s-au dovedit a fi un instrument de succes pentru campanii politice și salvgardarea unor proceduri democratice.
- Blogurile culeg informații și viziuni din mai multe surse (inclusiv alte bloguri), oferind o „meta-viziune" asupra evenimentelor prezentate.
- Blogurile restabilesc individualitatea pe care media controlată de corporații nu o poate manifesta.
- Bloggerii sunt aidoma unor redactori de actualități pentru cititorii lor. Ei filtrează ceea ce este important și renunță la ce este mai superficial sau părtinitor.

Este important să subliniem că relația dintre bloguri și mass-media clasică nu este una de opoziție. Raporturile date devin tot mai strânse, spre avantajul ambelor părți. Cu certitudine, blogurile devin o sursă importantă de informații pentru media tradițională. În plus, are loc o sinteză între media tradițională și bloguri, deoarece prima dezvoltă în Internet canale paralele pentru un feedback al publicului. Pentru jurnaliștii notorii a avea un blog personal (afiliat sau nu cu varianta on-line a ziarului/canalului TV la care lucrează) a devenit o normă.

În statele democratice o campanie electorală este astăzi de neimaginat fără contribuția blogosferei și a bloggerilor ca sursă de obținere și răspândire a informațiilor politice și a creării imaginii politice necesare.

[26] Barbara O'Brien. Blogging America: political discourse in a digital nation. Franklin, Beedle & Associates, Inc., 2004, p. 3-4.

În mod principial, blogosfera poate deveni unicul canal de exprimare a opiniilor opozante, în situația în care toate celelalte resurse mediatice sunt subordonate unor regimuri nedemocratice şi netransparente. Situația blogosferei iraniene este cât se poate de ilustrativă în acest sens. Surprinzător doar la prima vedere, farsi este a patra limbă ca număr de bloggeri în lume. În această limbă se scriu mai multe bloguri decât în chineză, rusă, spaniolă sau germană.

Proliferarea blogurilor în farsi se explică prin starea „mediei clasice" din Iran, care refuză să satisfacă interesele publicului. Blogosfera, în schimb, oferă un spațiu confortabil (prin nivelul de securitate), în care oamenii să se poată exprima pe marginea unei largi palete de subiecte. Scriitorii iranieni folosesc blogurile pentru a depăşi cenzura, jurnaliştii – pentru a posta reportaje, care altfel ar fi mutilate de cenzură, ONG-urile – pentru a coordona activitățile etc.

Nu este întâmplător faptul că guvernul iranian a fost primul care, în aprilie 2003, a întreprins acțiuni directe împotriva unui blogger, Sina Motallebi (administratorul blogului www.rooznegar.com). A fost prima, dar nu şi ultima arestare în lunga listă a „jurnaliştilor civici" persecutați de autoritățile iraniene[27]. Naturalmente, media controlată de stat prezintă blogosfera iraniană ca „o rețea gestionată de CIA, menită să răstoarne regimul existent"[28]. Radicalitatea regimului face ca tot mai multe bloguri iraniene să fie scrise din anonimat.

În altă ordine de idei, este necesar să accentuăm că blogurile s-au impus şi ca nişte mijloace de penalizare a clasei politice şi de monitorizare a mediei clasice. Or, cea mai mare parte a conținutului unui blog politic este rezultatul unei analize a spațiului mediatic clasic. Exemplele cele mai edificatoare în această privință țin, iarăşi, de SUA.

Pentru primul caz este valabil exemplul lui Trent Lott, liderul Senatului american, care a fost nevoit să-şi dea demisia după ce unele aprecieri ale sale, catalogate drept rasiste, au provocat furia bloggerilor. S-a întâmplat în 2002, atunci când Lott a afirmat că republicanii l-au susținut pe senatorul Strom Thurmond în 1948, când acesta candida pentru postul de preşedinte. Lott a afirmat că dacă Thurmond devenea preşedinte „nu am fi avut problemele, pe care le avem astăzi". Dat fiind că platforma lui Thurmond în 1948 era una exclusiv rasistă, Lott s-a pomenit în centrul unui imens scandal mediatic, startul căruia a fost dat de blogurile *Eschaton* şi *Talking Points Memo*[29].

Un alt scandal poate ilustra capacitatea blogosferei de a se opune unor giganți ai mediei clasice. În 2004, Dan Rather, prezentatorul CBS care timp de un sfert de veac a fost un simbol al actualităților televizate americane, s-a văzut nevoit să se retragă după ce în emisiunea sa a făcut publice nişte documente din dosarul privind situația militară a lui G.W.Bush în timpul Războiului din Vietnam, care îl discreditau puternic pe preşedintele american. Şi de această dată, reacțiile au venit inițial din partea unor bloguri ca *Free Republic* şi *Power Line*, care afirmau că documentele prezentate de Rather sunt false. Scandalul a căpătat proporții suficiente pentru a-l face pe Rather, două luni mai târziu, să-şi dea demisia. Incidentul a primit denumirea de „Rathergare" sau „Memogate", după analogia cu Watergate.

***

Evident, nu oriunde pe glob ascensiunea blogurilor a fost atât de spectaculoasă, iar nivelul de autoritate a atins rate atât de impunătoare, ca în SUA. Totuşi, avantajele aduse de prezența pe blog pentru creşterea notorietății personale sunt conştientizate de politicieni pretutindeni. În iunie 2006, Angela Merkel a fost primul politician german, care, pe lângă faptul că şi-a făcut un blog, l-a înzestrat cu un video-podcasting[30]. În perioada alegerilor prezidențiale din Portugalia în 2006, fiecare candidat avea şi un blog oficial[31]. Lista cu exemple ar putea continua la nesfârşit.

Şi în Republica Moldova mai mulți oameni politici au intrat în blogosferă, dacă ținem cont de datele oferite de Blogosfera.md: Mihai Ghimpu, Vlad Filat, Marian Lupu, Veaceslav Untilă, Vitalia Pavlicenco, Vlad Cubreacov, Nicolae Dabija etc.. Adevărul e că în multe cazuri aceste bloguri sunt fie inactive, fie pur şi simplu departe de un model normal al „jurnalului pe Internet": nu sunt decât nişte dublări ale unor surse online de actualități politice sau ale site-urilor de partid. În mod emblematic, există bloguri de politicieni cu postări scrise la persoana a treia. Lipseşte condiția sine qua non a unui blog: opinia şi abordarea personală.

[27] Nasrin Alavi. We Are Iran. Portobello, 2006, p. 2.

[28] Ibidem, p.3

[29] Richard Davis. Typing politics: the role of blogs in American politics. Oxford University Press, 2009, p. 26.

30 Татьяна Петренко. Ангела Меркель пробует себя в роли блоггера. http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2121211,00.html

[31] oão Canavilhas. Political Blogs in Portugal. Accesibil online: http://www.bocc.uff.br/pag/canavilhas-joao-political-blogs-in-portugal.pdf

Blogosfera.md conține 106 bloguri, trecute la categoria „politica şi politici”. Pe lângă blogurile deja menționate ale politicienilor, celelalte aparțin analiştilor politici şi observatorilor independenți. Însă numărul dat este înşelător, dacă ținem cont de condiția unui blog activ. La nivel calitativ ar exista şi mai multe lacune, căci de prea multe ori nivelul abordării subiectelor politice pe bloguri este foarte superficial.

Cele expuse mai sus, raportate la acoperirea proastă cu Internet a populației, conduc la concluzia că blogosfera politică din Republica Moldova nu a devenit încă un spațiu pentru o comunicare eficientă, fiind, totuşi, în continuă dezvoltare. Ceea ce nu înseamnă că Moldova nu a cunoscut impactul politic al noilor mijloace media. Or, evenimentele din 7 aprilie 2009 s-au consacrat, inclusiv, sub denumirea de „Revoluție Twitter”. Participanții acestor acțiuni ar fi fost sensibilizați inițial de tweet-uri – mesaje scurte, de maximum 140 de caractere, de pe rețeaua socială Twitter, mesaje ce au avantajul de a nu fi, practic, afectate de cenzura guvernamentală. În perioada fierbinte a protestelor din PMAN, în cadrul Twitter a fost creat hashtag-ul #pman, care a concentrat mesajele despre ceea ce se întâmpla în centrul Chişinăului.

Astfel, există un precedent indiscutabil şi important al influenței mediei sociale asupra evenimentelor politice din țara noastră. Este abia un început.



Elizabeth Ivanovski. *Caii,* a 1936, hârtie, acvaforte

MONUMENTUL CĂRȚII LA CHIŞINĂU

Cum poate trăi cineva
fără să citească?
(Eugen Ionesco)

La 12 iunie 2010, cu prilejul celei de-a 64-a aniversări a Academiei de Ştiințe a Moldovei, la Chişinău a fost inaugurat Monumentul Cărții. Venită din partea comunității academice, ideea a fost una cât se poate de sugestivă şi firească: cartea a fost, este şi va rămâne peste secole una din genialele realizări ale spiritului uman.

Instalat în fața Bibliotecii Ştiințifice Centrale ,,A. Lupan" a AŞM, Monumentul Cărții vine să întregească mesajul cunoaşterii, esențial pentru o instituție de acest fel. Dar nu numai. Însăşi lucrarea, sculptură de forme mici, este o creație artistică ce potrivit menirii sale, pune în valoare clădirea modernă a Bibliotecii.

Autorul Monumentului Cărții este sculptorul Ion Cojocaru. Monumentul e realizat în marmură alb-gri, importată din nordul Indiei, cântăreşte 1 tonă 600 kg, având dimensiunile de 1.20 m pe 80 cm. Paginile sale urmează a fi completate cu 2 aforisme care vor fi alese în urma unui concurs anunțat de Academia de Ştiințe a Moldovei şi Ministerul Culturii.

Deja în dosarul aforismelor sunt depozitate sute de citate. Care din ele vor fi alese? Poate că spusele lui James Russell Lowell: *Cărțile sunt albinele care transportă cu iuțeală polenul de la o minte la alta.* Sau metafora sclipitoare a lui R. Emerson: *Sunt cărți… care ocupă în viața noastră acelaşi loc cu părinții…* Sau, cea din epigraf, a lui Eugen Ionesco: *Cum poate trăi cineva fără să citească?*

Viorica Cucereanu





HĂRȚI ISTORICO-ETNOGRAFICE, DE ZILELE PATRIMONIULUI EUROPEAN

dr. ***Dorin LOZOVANU***

Muzeul Național de Etnografie şi Istorie Naturală găzduieşte între **17 septembrie - 7 noiembrie 2010, Expoziția Internațională** ***Harți istorico-etnografice (Republica Moldova, spațiul etnic românesc şi sud-estul Europei)*** consacrată Zilelor Europene ale Patrimoniului. Expoziția îşi propune să pună în valoare harta ca instrument al cunoaşterii şi al dezvoltării societății umane. Aceasta, pentru că:

- Reprezentarea spațială a fenomenelor naturale şi socio-umane este de o importanță deosebită pentru majoritatea științelor actuale. Concepțiile regionării, arealității, limite şi interferențe, aspecte cantitative şi calitative, spații reale şi imaginare, toate pot fi reprezentate prin intermediul cartografiei.
- Hărțile sunt un rezultat al cercetărilor minuțioase, precum ele însăşi reprezintă o sursă de documentare şi cercetare care îşi păstrează valoarea științifică, iar deseori şi artistică sau de utilitate practică, indiferent de timpul realizării lor.
- Spațiul înconjurător, de la cea mai elementară percepție umană a mediului de abitare până la conceperea unor sistematizări globale, poate fi cel mai bine reprezentat prin intermediul cartografiei.
- Harta răspunde unei străvechi necesități umane, cea de a ne localiza în spațiu – de a ne defini locul ocupat şi de a prezenta cadrul natural şi socio-uman în care se desfăşoară toate procesele şi fenomenele.
- Harta merge mână în mână cu aventura cunoaşterii şi este un element definitoriu al civilizației umane, al clipelor de grație, dar şi al marilor tragedii. A exista pe o hartă înseamnă bucuria şi mândria identității, cursul firesc al naşterii, existenței şi afirmării unei națiuni. Şi nimic nu defineşte mai dramatic o catastrofă naturală sau ororile războiului aşa cum face sintagma „a şterge de pe hartă”. După cum a nu figura pe nicio hartă este echivalentul enigmei, al marilor întrebări, al misterelor, dar şi al provocărilor.
- Harta face parte din patrimoniul național prin valoarea sa istorică, simbolică, științifică şi artistică.

Expoziția include peste 180 de bunuri culturale din Republica Moldova, România şi Austria, compartimentate în:

- Baza de realizare a hărților: elemente de topografie şi cartografie ilustrate prin instrumente, metodologie, tehnici, proiecții cartografice;
- Evoluția teritorial-administrativă a Moldovei / Basarabiei ilustrată prin hărți originale (sec. XVIII – XXI);
- Hărți etnografice şi istorice relevante pentru Moldova, spațiul etnic românesc şi sud-estul Europei;
- Hărți tematice reprezentând elemente socio-economice şi demografice;
- Regiunile şi localitățile Moldovei istorice: hărți regionale, topografice, planuri ale localităților
- Atlase, cărți, globuri geografice, materiale cartografice.

În expoziție sunt etalate cele mai importante prin vechime, valoare cartografică şi socială hărți, având în epicentru Moldova. Bogăția şi reprezentativitatea expoziției se datorează conlucrării dintre Muzeul Național de Etnografie şi Istorie Naturală, gazda expoziției, şi Academia de Științe a Moldovei, Academia de Științe din Austria, Academia Română, Institutul de Geografie, Arhiva Națională a Republicii Moldova, Agenția Relații Funciare şi Cadastru, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Universitatea de Stat Tiraspol, Facultatea de Geografie, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Istorie şi Filozofie, Asociația de Geografie şi Etnologie din Moldova.

Expoziția va fi asociată mai multor evenimente științifice naționale şi internaționale. Concomitent ea este un laborator excelent pentru profesorii, studenții şi elevii preocupați de istorie, geografie, etnografie.



CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ MSCMP 2010

Două evenimente emblematice pentru Institutul de Fizică Aplicată al Academiei de Ştiinţe a Moldovei s-au produs în perioada 13-17 septembrie anul curent: Conferința științifică internațională "Ştiința materialelor şi fizica materiei condensate" (MSCMP-2010), ediția a V-ea şi, în cadrul acesteia, Simpozionul „Metode Electrice în Prelucrarea Materialelor". Co-organizatori, alături de IFA, au fost Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Tehnică a Moldovei, Institutul de Inginerie Electronică şi Nanotehnologii al AŞM şi Societatea Fizicienilor din Moldova, iar sponsori – Alianța Franceză din Moldova, Organizația Internațională pentru Migrație (Misiunea în Republica Moldova), Întreprinderea Editorial-Poligrafică Ştiința, Uniunea Societăților Tehnico-Ştiințifice din Moldova.

Conferința MSCMP-2010 este o continuare a seriei de conferințe internaționale în fizică (MSCMP-2001, 2004, 2006, 2008) care şi-au desfăşurat lucrările în Chişinău pe parcursul ultimului deceniu, pronunțându-se asupra evoluției şi problemelor unui domeniu extrem de important – ştiința materialelor şi fizica materiei condensate. Evenimentul a întrunit 78 savanți şi specialişti de peste hotare din Azerbaidjan, Belarus, Elveția, Estonia, Germania, Grecia, Finlanda, Franța, Israel, Lituania, Marea Britanie, Olanda, Polonia, România, Rusia, SUA, Taiwan, Turcia, Ucraina şi 165 din Moldova, inclusiv peste 30 de doctoranzi şi masteranzi. În total au fost prezentate 232 lucrări: 29 lecții plenare, 46 rapoarte orale şi 157 postere.

Simpozionul „Metode Electrice în Prelucrarea Materialelor" a fost dedicat centenarului naşterii remarcabilului savant, academicianului Boris Lazarenco – fondatorul şi primul director al Institutului de Fizică Aplicată, vice-preşedinte al AŞM, inventatorul metodei de prelucrare a materialelor prin electroeroziune, devenită una consacrată. Datorită acestei metode astăzi se rezolvă probleme complexe în industria constructoare de maşini, electronică etc. în diferite țări ale lumii.

Savanți de talie mondială au prezentat la Conferința MSCMP-2010 rapoarte invitate, elucidând cele mai actuale probleme ale fizicii materiei condensate, ştiinței materialelor, inclusiv a obiectelor nano-dimensionate şi a nanotehnologiilor. Printre lectorii invitați de peste hotare au fost: M. Katsnelson din Olanda, E. Burzo din România, B. Tsukerblat din Israel, D. Khokhlov şi A. Fedyanin din Rusia, B. Raquet şi W. Knapp din Franța, S. Schorr, M. Rusu, O. Schmidt şi V. Fomin din Germania.

La lucrările simpozionului au participat colegi, discipoli şi adepți ai academicianului Boris Lazarenco: Yu. Stişkov (St. Peterburg, Rusia), M. Bologa (Moldova), A. Dicusar (Moldova), T. Grosu (Moldova), P. Belkin (Kostroma, Rusia), A. Rybalko (Turcia), A. Ghitlevici (Germania), A. Beleakov (Rusia), N. Mogoreanu (Moldova), A. Anisovici, V. Azharonok (Belarus), I. Diakov şi alții. Câțiva cercetători au beneficiat de suportul Programului Diaspora, pentru a participa la Conferința MSCMP-2010.

Centrul Media al AŞM



Participanți la MSCMP, ediția a V-ea, 17 septembrie 2010

Proiect „Susținerea implementării componentei migrație şi dezvoltare a Parteneriatului pentru Mobilitate UE-Moldova" finanțat de Uniunea Europeană şi implementat de Organizația Internațională pentru Migrație

REVENIREA TEMPORARĂ A REPREZENTANȚILOR DIASPOREI ŞTIINȚIFICE DIN MOLDOVA

Organizația Internațională pentru Migrație, misiunea în Republica Moldova, în parteneriat cu Academia de Ştiințe a Moldovei, a lansat un proiect în premieră pentru Diaspora Ştiințifică din Moldova. Astfel, în bază de concurs, 30 de cercetători, reprezentanți ai Diasporei, vor reveni în țara lor de origine pe o scurtă durată de 7-11 zile pentru a desfăşura activități de cercetare la una din universitățile academice sau instituțiile științifice. Prin aceasta, se urmăreşte extinderea posibilităților Moldovei de a spori impactul migrației circulare asupra dezvoltării sectorului cercetare-dezvoltare.

Proiectul le va oferi reprezentanților Diasporei Ştiințifice din Moldova posibilitatea:

- Să contribuie la dezvoltarea sectorului cercetare-dezvoltare din Moldova prin intermediul schimbului de experiență şi cunoştințe;
- Să stabilească noi relații de colaborare cu colegii din Moldova sau reînnoi relațiile stabilite anterior;
- Să promoveze integrarea cercetătorilor din Moldova în comunitatea științifică internațională;
- Să consolideze relațiile de colaborare cu cercetătorii din Moldova pentru a participa în comun la programele internaționale, precum: Programul cadru 7 al Comisiei Europene, SCOPES, Programul NATO pentru pace şi securitate, instrumentele politicii europene de vecinătate etc.;
- Să se implice în procesul educațional (instruirea studenților, masteranzilor, doctoranzilor etc.);
- Să împărtăşească experiența de scriere a propunerilor de proiect cu colegii din Moldova;
- Să contribuie în calitate de experți în evaluarea proiectelor, programelor, strategiilor de dezvoltare şi legilor naționale etc.;
- Să contribuie la elaborarea publicațiilor științifice comune pentru a fi editate în Moldova sau peste hotare;
- Să participe la campanii de presă pentru conştientizarea societății referitor la exodul de creiere şi mecanismele de stopare a procesului în cauză.

Vizita de scurtă durată urmează a fi planificată în perioada septembrie 2010 – decembrie 2011. OIM va aloca beneficiarilor suport financiar pentru acoperirea cheltuielilor de transport şi diurnă.

Concursul este anunțat în cadrul inițiativei cu genericul: **„Abordarea fenomenului exodului de creiere şi consolidarea Republicii Moldova drept platformă de cercetare şi dezvoltare prin revenirea temporară a oamenilor de știință moldoveni expatriați"** finanțată de Uniunea Europeană şi implementată de OIM în cadrul proiectului: **„Susținerea implementării componentei de migrație şi dezvoltare a Parteneriatului pentru Mobilitate UE-Moldova".**

Concursul este deschis pentru cercetătorii originari din Moldova care în prezent activează în una din universitățile sau instituțiile de cercetare-dezvoltare de peste hotare în orice domeniu al științelor fundamentale sau aplicative şi care au experiență de muncă în cercetare în cadrul acestor instituții nu mai puțin de 3 ani.

MOLDOVA RĂMÂNE PATRIA NOASTRĂ

Interviu cu reprezentanţii Diasporei Ştiinţifice Moldoveneşti, membru corespondent al AŞM Boris Tsukerblat (Israel) şi doctorul în ştiinţe tehnice Pavel Belkin (Rusia)

-Stimaţi oaspeţi, Vă zic şi eu „Bine aţi venit!" şi Vă întreb, ce legături, de fapt, aveţi cu Moldova?

Pavel Belkin:

Moldova este o parte foarte importantă a vieţii mele. Aici am absolvit şcoala, am făcut primii paşi în ştiinţă, aici s-a născut şi şi-a făcut studiile feciorul meu. Sunt născut la Dnepropetrovsk, apoi tatăl meu s-a transferat cu serviciul la Iaroslavl, mai târziu în Moldova. Aici este înmormântat, la Chişinău, în cimitirul de pe str. Armenească. Iată de ce legăturile mele niciodată nu s-au întrerupt, inclusiv cercetările în comun. Colaborez cu cercetătorii laboratorului m.c. Alexandru Dicusar. Publicăm articole în revista *Elektronnaia obrabotka materialov*, participăm la conferinţe ştiinţifice. Iar contactele concrete şi vizitele în republică în ultimul timp s-au înteţit. Îi aduc aici deja pe discipolii mei, şi chiar pe discipolii discipolilor mei care, la rândul lor, au stabilit nişte colaborări promiţătoare şi aş vrea ca ele să continue.

Boris Tsukerblat:

Eu am trăit în Moldova din 1946, aceasta este patria mea reală. Destinul meu se aseamănă cu al prof. Belkin – am absolvit aici şcoala, universitatea, aspirantura, la Kazani mi-am susţinut teza de doctor, la Tartu – teza de doctor habilitat. Am lucrat într-o şcoală sătească 4 ani, un an la o şcoală din Chişinău. Apoi un an în Institutul de chimie, mă invitase remarcabilul savant Anton Ablov, fondatorul direcţiei ştiinţifice a magnetismului molecular în Moldova. În perioada 1997-2002 am activat la IFA. Aici am mulţi discipoli, 20 dintre ei au susţinut teza de doctor. În 1995 mi s-a conferit titlul de membru - corespondent al AŞM, fapt de care sunt foarte mândru. În 2002 m-am transferat cu traiul cu familia în Beer-Sheva, Israel, fiind invitat în calitate de profesor la Universitatea Ben-Gurion.

Legăturile mele cu Moldova nu s-au întrerupt: de la plecare încoace am vizitat de 4 ori Chişinăul. Aici lucrează elevii mei care au devenit savanţi importanţi, reuniţi în grupul de magnetism molecular condus de Sofia Clochişner, din care mai fac parte Andrei Palii, Serghei Ostrovschi, Oleg Reu. Am o relaţie excelentă cu directorul IFA, m.c. Leonid Culiuc, avem scrise multe lucrări împreună la sfârşitul anilor '90. Dascălul meu, prof. Perlin, spunea că îi consideră de elevi pe cei de la care el însuşi învaţă ceva. Mă mândresc, ca şi el, că am discipoli de la care azi pot învăţa. Şi, în fine, în egală măsură cu munca de cercetare, îi preţuiesc pe numeroşii mei prieteni pe care-i am aici, pe care-i iubesc şi care îmi răspund cu reciprocitate. De aceea, vin în Moldova nu doar pentru a munci, dar şi pentru a-mi vedea prietenii, cu care n-am întrerupt legăturile.



Boris TSUKERBLAT, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, profesor la Universitatea Ben-Gurion, Beer-Sheva, Israel. Domeniul ştiinţific: fizica corpului solid, magnetismul molecular.

Născut la 24.12.1939, la Hmelniţk (Ucraina). Se stabileşte în Republica Moldova în 1946. În 1961 absolveşte Universitatea de Stat din Chişinău. În 1967 îşi susţine teza de doctor, în 1975 – teza de doctor habilitat în ştiinţe fizico-matematice. În perioada 1965-1998 lucrează la Institutul de Chimie al AŞM, în 1996-2002 este cercetător principal la Institutul de Fizică Aplicată, în 1975-1995 este profesor de fizică teoretică la Universitatea de Stat din Moldova. A fondat direcţia ştiinţifică a magnetismului molecular în Republica Moldova. Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova. Este autor a 325 de publicaţii ştiinţifice. A pregătit 27 doctori în ştiinţă şi 4 doctori habilitaţi în ştiinţe. Câţiva discipoli ai săi, actualmente, sunt reuniţi în grupul de magnetism molecular, în cadrul IFA.

Din 2002 activează la Universitatea Ben-Gurion, Beer-Sheva, Israel. Calităţile sale de savant notoriu sunt completate de strălucite calităţi pedagogice.



Pavel BELKIN, doctor în ştiinţe tehnice, profesor, şeful Catedrei de fizică generală, Facultatea de Fizică şi Matematică, Universitatea de Stat „N.A.Nekrasov" din Kostroma, Federaţia Rusă. Domeniul de cercetare: ştiinţa metalelor.

Născut la 11.08.1945 în Dnepropetrovsk. Copilăria şi-o petrece la Chişinău, unde absolveşte şcoala medie. Îşi continue studiile la Facultatea de Fizică a Universităţii de Stat „M.V.Lomonosov" din Moscova. Pe parcursul anilor 1969-1991 a activat la Institutul de Fizică Aplicată al AŞM. Este fondatorul şcolii ştiinţifice „Modificarea electrochimică şi termică a metalelor şi aliajelor". A elaborat mecanismul transferului de ioni în condiţiile prelucrării anodice termoelectrochimice. Din 1991 activează la Universitatea de Stat „N.A.Nekrasov" din Kostroma. A organizat câteva conferinţe internaţionale la Kostroma consacrate metodelor electrofizice şi electrochimice de prelucrare a metalelor. Este autor a 163 lucrări ştiinţifice şi 29 lucrări metodice. Sub conducerea sa au fost pregătiţi 4 doctori în ştiinţe tehnice. Se mândreşte că a reuşit să-şi crească discipoli într-un domeniu atât de dificil cum este ştiinţa metalelor.

-Care este realizarea dvs principală în ştiinţă?

Boris Tsukerblat: Tema cercetării mele este magnetismul molecular, cercetez moleculele ce posedă calităţi magnetice. Se ştie că purtătorul magnetismului este *spinul* iar moleculele cu spin diferit de zero astăzi se bucură de o atenţie sporită. Din punctul de vedere al obiectului ştiinţei fundamentale, ele tăinuiesc unele procese extrem de interesante care se produc la nivel molecular, aşa zisele nanobiecte. Aceste molecule posedă un număr imens de ioni magnetici. Fiind destul de mici, ele nu pot fi descrise ca nişte corpuri solide clasice şi solicită mecanica cuantică ca metodă de cercetare. Pe de alte parte, aceste molecule sunt destul de mari, de aceea e dificil să le studiezi cu metodele mecanicii cuantice. Se spune că acestea se află la frontiera între fizica cuantică şi cea clasică. Aceste particule reprezintă obiectele nano-fizicii, adică fizicii obiectelor foarte mici si sunt la hotarul între mărimile clasice şi cuantice. Expunerea proprietăţilor clasice ale acestor molecule ar ocupa mult timp, de aceea în acest interviu voi evoca doar posibilele lor aplicaţii practice.

Mai întâi de toate, deoarece aceste molecule sunt destul de mari în raport cu obiectele clasice, cuantice, pe baza momentului magnetic al acestei molecule poate fi creată o anumită celulă a memoriei. Molecula, fiind magnetizată, e capabilă, de sinestătător, datorită dimensiunilor relativ mari în scara atomică, să păstreze momentul magnetic pe o perioadă destul de lungă de timp, poate chiar ani de zile. Ce-i drept, o memorie atât de lungă e posibilă din punct de vedere tehnic doar la temperatura de 1,5 grade Kelvin, adică temperatura la care molecula nu poate fi utilizată într-un aparat electronic. Pentru că această moleculă reprezintă o celula a memoriei, ea este un obiect extrem de promiţător pentru crearea dispozitivilor memoriei, precum hard discul sau CD. Se va deosebi de acestea prin faptul că celula memoriei pe baza moleculei magnetice este de milioane de ori mai voluminoasă, în ea poate încăpea de 1 milion de ori mai multă informaţie decât pe un disc obişnuit.

Voi aduce un exemplu cunoscut din literatură, un calcul publicat în revista Nature acum 10 ani, cum că un disc cu suprafaţa de 10 cm^2 poate conţine 50 000 Gb de memorie. Cercetările noastre sunt direcţionate ca să prelungim, sau cel puţin să elaborăm recomandări teoretice pentru obţinerea substanţelor capabile să păstreze memoria despre magnetizare un timp îndelungat – ani de zile, în condiţiile unor temperaturi de cameră rezonabile. Aceasta este una dintre direcţiile activităţii noastre – majorarea barierei pentru reorientarea spinului, elaborarea recomandărilor, concepţiilor teoretice noi reieşind din proprietăţile electronice ale moleculelor.

A doua direcţie de care mă ocup, de asemenea are legătură cu moleculele magnetice. S-a constatat că moleculele cu spin necompensat pot fi utilizate ca bit-informaţii cuantice. In ultimul timp, volumul discurilor sau viteza calculatoarelor creşte fulgerător, anual practic se dublează. De aceea este necesară crearea unor purtători de volume imense ale informaţiei.

În legătură cu aceasta a apărut ideea creării aşa numitelor *computere cuantice*, adică de a folosi proprietăţile cuantice ale *spin*-ului, atomilor şi moleculelor. Magneţii moleculari despre care vorbim posedă sau sunt capabili să posede asemenea proprietăţi. Unul din rezultatele noastre este că noi am demonstrat experimental şi, concomitent, teoretic că aşa ceva e posibil – a crea biţuri de memorie, adică purtători de memorie pe baza magneţilor moleculari. Această lucrare este rezultatul colaborării Universităţii Ben-Gurion din Israel cu centrul din Grenoble (Franţa) şi Universitatea din Bielefeld (Germania). În Grenoble au fost efectuate experimente, iar la Bielefeld analize chimice unice ale acestor molecule, aşa numitele .molecule $(V^{IV})_{15}$ alcătuite din 15 ioni de vanadium. Lucrarea este importantă pentru computerele cuantice şi a fost publicată în revista Nature în a.2008, fapt despre care agenţia AŞM a anunţat la momentul respectiv. Toate acestea au dovedit posibilitatea principială de creare a computerilor cuantice cu utilizarea moleculelor magnetice.

A treia direcţie importantă, pe care o explorăm împreună cu grupul magnetismului molecular din Chişinău Sofia Clochişner, Andrei Palii, Serghei Ostrovschi, Oleg Reu, este crearea unui dispozitiv care posedă memorie ce poate fi dirijată cu ajutorul luminii. Cercetăm molecule funcţionale care pot fi folosite în dispozitivele optice şi care posedă o serie de avantaje.

Am evitat intenţionat descrierea cercetărilor teoretice, pentru că într-un interviu succint aceasta ar crea doar iluzia înţelegerii. Aş vrea însă să menţionez de ce asemenea investigaţii sunt importante pentru Moldova. Pentru că Moldova, ca şi Israelul, nu este o ţară prea mare, nu dispune de resurse naturale care ar putea fi vândute. Spre deosebire de ţările mari, care comercializează gaz şi petrol şi care-şi pot permite chiar şi azi să nu dezvolte tehnologii înalte, Moldova nu are cum să-şi permite aşa ceva, pentru că cea mai importantă resursă a Moldovei sunt cercetătorii, oamenii cărturari care lucrează pe linia întâi a ştiinţei şi creează tehnologii avansate.

Programul atragerii savanţilor din Occident în ţara lor de origine, dezvoltarea câmpului informaţional de colaborare pentru a facilita integrarea ştiinţei Republicii Moldova în ştiinţa occidentală este unul de mare perspectivă. Acest punct al meu de vedere, unul personal, coincide în totalitate cu poziţia conducerii AŞM. În acest sens aş vrea să mai menţionez că Programul Diaspora, iniţiat de ASM şi Agenţia Naţională pentru Migraţiune, este un factor foarte important pentru integrarea ştiinţei moldoveneşti în cea occidentală. Datorită Programului Diaspora, bunăoară, prin care ni s-a finanţat vizita, particip şi eu, şi prof. Belkin la acest for important – Conferinţa ştiinţifică internaţională cu genericul "Ştiinţa materialelor şi fizica materiei condensate" (MSCMP-2010), ediţia a V-a.

Pavel Belkin:

Lucrez în Rusia din 1991. Profesorul Tsukerblat a pus foarte exact în evidenţă semnificaţia programului Diaspora, eu doar pot să confirm prin direcţia pe care o explorez – electrochimia aplicată. Mai bine zis, cercetarea unor obiecte electrochimice nonstandard. Sub aspect industrial, aplicativ acest domeniu se dezvolta încă în anii '60 sub conducerea acad. Boris Lazarenco. Aspectul aplicativ constă în faptul că condiţiile electrochimice permit realizarea modificării suprafeţelor materialelor pentru a le conferi proprietăţi necesare, în primul rând consolidarea mecanică, precum şi proprietăţi anti-corozive ş.a. Este esenţial că pe timpuri aceste lucrări au avansat până la producerea utilajului industrial şi pionierul a fost ASM. În anii '80, la uzina experimentală au fost lansate zeci de instalaţii, nu cunosc cifra exactă, care şi-au găsit aplicare în diferite întreprinderi ale Rusiei, Ucrainei, Belarus, Cazahstan, Moldova, posibil că şi în Republicile Baltice. Apoi legăturile s-au întrerupt şi elaborarea acestor instalaţii unicat s-a oprit. Un timp a mai continuat în Rusia. În Occident, cum le făceau, aşa le fac, ce-i drept într-o altă variantă. Locul de frunte îl deţin japonezii, pentru că în Europa procesul este cercetat, dar mai curând sub aspect ştiinţific. Cred că a venit momentul când totul poate fi rememorat şi renăscut aici, la Chişinău.

- Cum este percepută calitatea cercetării moldoveneşti de pe poziţia dvs din Rusia, Israel şi ce schimbări aţi remarca aici după plecarea dvs?

Pavel Belkin:

- În opinia mea, nivelul ştiinţei se măsoară cu numărul de publicaţii. Este foarte dificil să compari lucrări realizate în diferite domenii ale ştiinţei şi chiar în cadrul direcţiilor ştiinţifice ale unui domeniu ştiinţific. Dar eu reies întotdeauna din numărul de publicaţii în reviste, mai ales în cele serioase. Am în vedere articolele, căci monografiile sunt generalizarea acestora. Acestei probleme îi sunt consacrate lucrările extraordinar de interesante ale membrului corespondent al AŞM Alexandru Dicusar pe care le recomand tuturor cercetătorilor să le citească.

El explorează scientometria, ştiinţa care permite într-o anumită măsură aproximativ, dar corect, să evalueze valoarea lucrării ştiinţifice…

Boris Tsukerblat:

- Îmi permiteţi să intervin. Ştiinţa e o substanţă fină, ea nu se măsoară în cm, grame etc. Dar există norme comune de evaluare a unei lucrări ştiinţifice – numărul citărilor acesteia. Dacă lucrarea ştiinţifică publicată în revistă timp de 5 ani nu este citată, înseamnă că poate fi aruncată la gunoi, mă scuzaţi de expresie, că nu trebuie nimănui, că nu şi-a adus contribuţia în procesul ştiinţific. Al doilea criteriu, este **indicatorul H**, care arată nivelul cercetării. Toate acestea le poţi găsi pe internet, fiecare autor ce lucrări în ce ani a publicat, de câte ori şi de cine a fost citată lucrarea. Veţi găsi cele mai citate lucrări. Şi dacă una a fost citată de 300 ori, iar alta de 2 ori, cea din urmă nimănui nu trebuie. Eliminaţi citările pe care le-a făcut înşişi autorul, el s-ar putea de o sută de ori să-şi citeze propria lucrare, dar aceasta nu contează. Iată acesta este unicul nivel obiectiv al lucrării. Eu observ din păcate că se susţin azi teze, inclusiv în universităţi, indicatorul citării cărora este extrem de mic. Aceasta duce la scăderea nivelului cercetării pentru că standardele cercetării sunt artificial coborâte. Eu consider că acest indice trebuie să fie luat ca bază a evaluării lucrărilor ştiinţifice pretutindeni.

Pavel Belkin:

Analizată prin această prismă, direcţia în care lucrează dl. Tsukerblat, ea rămâne în Moldova la un nivel internaţional bun. Altceva e că aici posibilitatea contactelor şi colaborărilor cu şcolile ştiinţifice occidentale de frunte se realizează mai puţin. În universităţile occidentale asemenea cercetări sunt mai numeroase. Dar rezultatul oricum este comun, în ştiinţă nu sunt hotare, ca în politică.

În ce priveşte domeniul în care lucrez, l-aş considera la un nivel un pic mai jos, pentru că aici articole internaţionale eficiente se întâmplă mai rar. Avem o colaborare bună cu colegii din Belarus, cu Institutele de aviaţie din Moscova şi din Râbinsk, cu electrochimiştii din Ivanovo, cu cercetători moldoveni, ucraineni, iar cu cercetătorii europeni aceste contacte sunt rare, episodice.

În ce constă evoluţia? Nivelul în domeniul corpurilor solide este menţinut, sau chiar înmulţit, dar la IFA al AŞM sunt direcţii care sub aspect tehnic s-au cam stins, restrâns. Cea electrochimică nu, cercetătorii lucrează cu succes în acest domeniu, au granturi bune.

Boris Tsukerblat:

Vreau să spun că prof. Belkin şi-a cam diminuat aportul. Direcţia pe care o explorează cu adevărat este una importantă. De ea se ocupă la AŞM m.c. Alexandru Dicusar şi rezultatele sunt de rezonanţă internaţională.

În ce priveşte direcţiile mele ştiinţifice şi evoluţia acestora, începând cu anii '90 a început procesul de dezintegrare a potenţialului ştiinţific. La sfârşitul anilor '90 au apărut unele tendinţe pozitive. Poate că aceasta este legat nu doar de faptul că însăşi AŞM a întreprins nişte acţiuni reale, ci este legat de apariţia granturilor ştiinţifice: renumitul grant CRDF/MRDA, care a fost adus în Moldova de acad. Duca şi care ne-a ajutat foarte mult în acea perioadă, granturile internaţionale INTAS. Şi, într-un fel, la sfârşitul anilor '90 ştiinţa a început treptat nu că să renască, ar fi prematur s-o spunem, ci să intre în albia în care să poată avansa.

Extrem de important a fost că după căderea regimului totalitar au căzut şi toate barierele din faţa savanţilor, care au început să călătorească. Foarte mulţi tineri şi savanţi cu experienţă au avut posibilitatea să viziteze centre ştiinţifice, să asimileze orientări noi şi de aceea ştiinţa s-a păstrat în Moldova. Tendinţa aceasta s-a consolidat în ultimii ani. Conferinţa la care participăm lasă o impresie foarte bună, n-am reuşit deocamdată să vizitez Institutul de Fizică Aplicată, Institutul de Chimie, dar exact un an în urmă, la fosta mea vizită, am sesizat schimbări pozitive colosale. La Institutul de Chimie, de exemplu, este procurat utilaj modern, Institutul s-a transformat esenţial. Schimbări s-au produs la Institutul de Fizică Aplicată, se realizează o distribuire mai rezonabilă şi corectă a mijloacelor prin intermediul proiectelor direcţionate. Mă voi afla aici 11 zile în cadrul Programului Diaspora şi-mi voi crea o impresie foarte clară despre ce s-a schimbat într-un an.

În ce priveşte direcţia mea, la momentul actual grupul de magnetism molecular beneficiază de câteva granturi internaţionale prestigioase care, pe de o parte, permit colaboratorilor să primească suficienţi bani pentru a se concentra asupra ştiinţei şi asupra gândului cât poţi să câştigi, iar pe de altă parte, integrează, îi uneşte cu centre ştiinţifice avansate, din Elveţia, de exemplu, şi astfel se asigură procesul integrării Moldovei în ştiinţa UE. Iată de ce eu privesc cu optimism spre viitor, rezervat, dar optimist şi cred că în Moldova ştiinţa totuşi se va dezvolta, va renaşte şi va fi una de frunte. Iar mie destinul ştiinţei şi a republicii nu-mi este indiferent, se împleteşte cu viaţa mea.

-Dacă e să vorbim despre fizica în parametri globali, ce o caracterizează la etapa actuală a dezvoltării şi ce-aţi visa să se întâmple în fizică?

Pavel Belkin:

Îmi permiteți se împart fizica în 2 părți inegale, una fiind fizica pur fundamentală care se ocupă de descoperirea noilor fenomene, legi fundamentale şi care se află acum ca înainte de furtună. Mulți consideră că în curând se va produce o revoluție ştiințifică cu revizuirea tuturor reprezentărilor esențiale despre lume. Aceasta este o parte mai mică a fizicii, dar spectaculoasă.

Noi însă cu profesorul Tsukerblat lucrăm în domenii în care activează majoritatea fizicienilor. E vorba de aplicarea legităților cunoscute în sisteme noi care-s foarte multe, atât naturale, cât şi create de om. Una dintre direcțiile la modă azi au devenit nanotehnologiile. Este o direcție foarte interesantă, pentru că aceiaşi atomi, cuplându-se un pic altfel, atribui materialelor nu doar o proprietate nouă, ci principial nouă. Aplicarea acestora în industrie decurge însă destul de complicat pentru că mulți s-au pasionat de confecționarea obiectelor considerate uneori nişte jucării nu prea necesare fără de care te poți lipsi. Fizicienii, de regulă, nu se prea gândesc la consecințele ecologice, dar eu, fiind profesor, sunt nevoit să predau nu numai fizica, dar şi Ştiințele Naturii la facultăți umanitare, să abordez problemele societății în general, inclusiv cele de ordin ecologic. Problemele acestea ca şi cum nu se referă la fizică. Dar noi le legăm de aspectul aplicativ, în particular cu materialele noi. De aceea eu în timpul apropiat aştept nişte evaluări ştiințifice exacte a necesităților omului, ce este pentru el indispensabil şi de ce s-ar putea lipsi.

-Să înțelegem că omului i-ar trebui mai puțin?

Pavel Belkin:

-Le plac femeilor haine noi? După diferite semne superficiale, da. Dar experții spun că pentru femeie este cel mai important să fie iubită şi protejată.

Boris Tsukerblat:

- Laureatul Premiului Nobel, acad. Ghinzburg, membru de onoare al AŞM de altfel, care nu demult ne-a părăsit, o dată la fiecare 5 ani analiza succesele ştiinței fizice, făcea o trecere în revistă şi scria despre 10 cele mai importante probleme ale fizicii, cum le vedea. El dispunea de un potențial imens al viziunii bazat pe o imensă înțelegere a fizici. N-aş risca să spun ce-mi pare important în fizică, dar aş risca, şi aceasta poate că este o declarație lipsită de modestie, să enumăr nişte probleme existente.

Prima ar fi problema funcționalității atomilor şi moleculelor. Aceasta e o tendință care se dezvoltă azi în fizică şi care probabil e legată de miniaturizarea dispozitivelor electronice moderne, ele devin tot mai mici şi mai mici şi până la urmă particulele sau formațiunile macroscopice se pomenesc a fi prea mari ca să poată servi elemente de bază în dispozitivele contemporane. De exemplu, cipuri ş.a. De aceea mecanica cuantică, utilizarea cuantică a particulelor permite să fie folosiți unii atomi ai moleculelor în forma unor dispozitive funcționale, elemente de memorie, bituri cuantice ale informației etc. Această tendință este legată mai curând de nanofizică, nanotehnologii.

Aş vrea să repet, poate că intr-o altă variantă, ceea ce a spus prof. Belkin. Astăzi cuvântul *nano* a devenit atât de la modă, încât este folosit când trebuie şi când nu. Dacă într-o vopsea se adaugă un oarecare praf ca ea să lumineze, această este denumită *nano*vopsea. Şi tot aşa. Poți numi lucrurile cum vrei şi acestea vor rămâne doar cuvinte. Dar esența constă în faptul că nanofizica şi nanotehnologia sunt legate de proprietățile funcționale ale anumitor atomi, molecule şi altor formațiuni macroscopice, dar nu de faptul că se elaborează noi tehnologii în care se amestecă diferite substanțe, vopsite diferit, se creează bibelouri artificiale etc. Abuzarea de aceste cuvinte are anumite consecințe, destul de reale. Aceste consecințe constau în faptul că fondurile pentru ştiință sunt limitate, iar oamenii care se ocupă, aş spune poate că grosolan, de pseudoştiință, dispun de posibilități mult mai mari decât savanții să obțină aceste fonduri. Pentru că ştiința este un lucru destul de dificil şi special, e mai uşor de înțeles nişte explicații de felul – „noi am elaborat nanovopsea”, decât să-i înțelegi pe cercetătorii care se ocupă efectiv de nanoştiință, adică de nanofizică, fizica anumitor atomi, molecule şi de proprietățile lor funcționale.

Aceasta pe scurt despre direcția care-mi parte importantă pentru ştiință. Este aproape de activitatea mea şi de înțelegerea mea. Alte tendințe în ştiință sunt cercetarea materiei la un nivel mult mai aprofundat decât se cerceta până acum. Este vorba că procesele cercetate de fizica corpului solid, de nanofizică, acestea sunt procesele, proprietățile materiei care în principiu pot fi descrise de legile fundamentale cunoscute ale fizicii, mecanica cuantică, de exemplu. Aceasta nu înseamnă, că este uşor să le descrii, aceasta nu înseamnă că ştiința devine simplă. Ştiința este extrem de complicată, dar ea are fundamentul său, adică noi ştim ferm ce ecuații trebuie aplicate, cât de complicat ar fi să le rezolvăm, adică totuşi putem formula o abordare fundamentală. Desigur că realizarea ei cere o competență distinctă, înzestrare cu tehnică performantă, dar bazele fundamentale ale acestei ştiințe sunt cunoscute.

Există şi fizica, care se află la hotarul legilor cunoscute şi necunoscute. De exemplu, Marele Accelerator de Hadroni, care este chemat să rezolve unele probleme fundamentale ale ştiinţei încă necunoscute, să le descopere sau cerceteze. Cred că aceasta-i următoarea sarcină importantă a fizicii care s-ar putea să nu fie rezolvată în timpul vieţii noastre, care cere investiţii fantastice de mijloace. Cu toate acestea, ea este importantă şi este un fel de bază intelectuală a ştiinţei.

Mai departe. Există un număr mare de probleme aplicative. Acestea sunt crearea computerizată a medicamentelor, ştiinţele biologice etc.. Cercetarea materiei vii este un domeniu special al ştiinţei, de mate perspectivă.

- Şi totuşi, este capabilă fizica şi ştiinţa în general să răspundă la toate întrebările universului?

Pavel Belkin:

-Nu. Ştiinţa nu le poate pe toate. Nu cunosc oameni care ar gândi altfel. Eu le spun studenţilor: dacă 50 ani în urmă aş fi spus în auditoriu că ştiinţa are oarecare limite, eu în epoca credinţei în puterea absolută a ştiinţei probabil că aş fi fost marginalizat. Dar azi sunt lucruri care nu sunt în puterea ştiinţei, incontestabil.

-Şi atunci unde se află cheia răspunsurilor?...

Boris Tsukerblat:

- Aţi pus cea mai complicată întrebare posibilă.

- Dar şi cea mai interesantă.

Boris Tsukerblat:

- Da, incontestabil, cea mai interesantă. Cheia totuşi constă în dezvoltarea problemelor fundamentale ale ştiinţei.

Pavel Belkin:

Cu tot respectul pentru măreţia ştiinţei în care noi activăm, ea va rezolva multe probleme cu care se confruntă omul, dar cu siguranţă nu toate.

-Ce părere aveţi despre statutul actual al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi cum ar urma să evolueze?

Pavel Belkin:

E o problemă comună pentru mai multe instituţii academice din spaţiul post-sovietic. În URSS şi în ale ţări s-au constituit istoric trei tipuri de ştiinţă – universitară, academică şi ramurală, fiecare cu specificul său. În opinia mea, niciunul dintre acestea nu trebuie neglijat.

După părerea mea, Academia de Ştiinţe are o serie de neajunsuri, precum şi celelalte tipuri. Cât am lucrat la AŞM consideram, că structura existentă la nivel de laboratoare, direcţii, consilii ştiinţifice este excelentă, aproape optimă. Dar în structurile superioare, unde încep secţiile, apar multe lucruri neştiinţifice. Acolo unde încep să se distribuie banii, acolo e foarte importantă o abordare profundă. Dar în Academie e mult mai comod de făcut planificarea, prognozarea, să intri în contact cu structurile de stat şi cele private. Aici oamenii se ocupă de ştiinţă fără a se sustrage la predare. Nu se îneacă în problemele cotidiene ale producţiei, iar acest pericol în ştiinţa ramurală mai există. De aceea, în opinia mea, toate trei tipuri ar urma să fie păstrate, dar viaţa le cizelează pe toate, arată ce trebuie de schimbat şi ce nu.

B.Tsukerblat:

-Fără nicio rezervă susţin statutul AŞM care i-a fost conferit de Codul de ştiinţă şi inovare. La momentul elaborării şi adoptării nu mă mai aflam la Chişinău, mi l-a trimis acad. Duca cu rugămintea de a-l comenta, am propus nişte modificări neesenţiale, dar principiale. Baza fundamentală a acestei legi îmi pare foarte corectă. Singura corectă – Academia de Ştiinţe trebuie să fie centru de coordonare a ştiinţei în republică, unicul izvor de o expertiză cărturară a lucrărilor ştiinţifice.

După părerea mea, potenţialul ştiinţific al universităţilor este incomparabil cu potenţialul Academiei de Ştiinţe, tuturor universităţilor luate împreună. Pentru că în universităţile URSS, ştiinţa se dezvolta ca un interes particular al profesorilor, întrucât cea mai mare parte a timpului şi efortului lor este capturată de predare. Am o părere extraordinar de bună despre mulţi profesori universitari, de exemplu, profesorul meu Perlin, deşi era foarte ocupat în Universitate, era un savant de clasă. În totalitatea lor însă universităţile de la noi nu sunt instituţii capabile să devină centru de coordonare. Standardele ştiinţei sunt mai joase, se face mult mai puţină ştiinţă în universităţi, ea nu se găseşte la un nivel comparabil cu cel al AŞM, de aceea eu sunt adversarul decentralizării în acest sens. Academia de Ştiinţe trebuie să rămână centrul de coordonare care să determine politica ştiinţei, direcţiile ştiinţifice, care anume trebuie dezvoltate şi în care trebuie de investit bani.

A intervievat Viorica Cucereanu

STAREA DE CALITATE A ÎNVELIŞULUI DE SOL ŞI MĂSURI DE REMEDIERE

Membru corespondent al AŞM
Serafim ANDRIEŞ,
Dr. hab. ***Valerian CERBARI,***
profesor universitar,
Dr. ***Vladimir FILIPCIUC,***
Institutul de Pedologie,
Agrochimie şi Protecţie a Solului
„Nicolae Dimo"

STATUS OF SOIL QUALITY AND CORRECTIVE ACTION

The present article describes the most serious forms of soil degradation and namely: linear and surface erosion, dehumification, soil impoverishment of nutritive elements, salinisation, secondary compacting, and active land sliding. These forms and processes decrease soil production or destroy completely the soil cover. The annual economic damage from different types and forms of soil degradation is estimated at 436.5 million USD. The ecological damages are also significant: depletion of agricultural fields, biological degradation, surface water pollution with nutrients and organic substances.

Complex measures for soil conservation and increase of fertility are undertaken on the bases of the current state of soil covers and effective fertility. A concrete plan of actions for stopping soil degradation and for increasing the production capacity of agricultural fields for the period 2011-2020 is also proposed.

Solul constituie principala bogăţie naturală a Moldovei. Activitatea complexului agroindustrial, al cărui pondere constituie 30-35 la sută din PIB, este bazată pe exploatarea resurselor funciare. De calitatea solurilor depinde în mare măsură productivitatea plantelor de cultură, dezvoltarea sectorului zootehnic, situaţia ecologică şi bunăstarea populaţiei, mai cu seamă a celei din spaţiul rural.

Fondul funciar al Republicii Moldova la 1.01.2009 constituie 3,384 mln ha. Terenurile agricole ocupă 2503,6 mii ha (74,0 la sută), inclusiv: terenuri arabile – 1820,5 mii ha (72,7 la sută), plantaţii pomiviticole – 303,0 mii ha (12,1 la sută), pajişti – 356,1 mii ha (14,2 la sută). Pentru un locuitor revin numai 0,5 ha teren agricol, inclusiv 0,4 ha teren arabil. În proprietate privată se află 1 mln 877,1 mii ha. Numărul deţinătorilor de terenuri agricole proprietate privată este de 1 mln 310 mii, suprafaţa medie a unei cote de teren privatizat constituie 1,4 ha şi este divizată în 2-5 parcele individuale.

Reforma funciară în Moldova, ca rezultat al unei strategii neargumentate ştiinţific (parcelarea excesivă a terenurilor, amplasarea cotelor din deal în vale), nu a creat condiţii pentru sporirea fertilităţii solurilor, utilizarea durabilă a terenurilor, sporirea producţiei agricole, exercitând, prin urmare, un impact negativ asupra economiei ţării.

Conform datelor Cadastrului Funciar la 01.01.09, nota de bonitate a terenurilor agricole constituia 63 puncte [1]. Acest nivel de fertilitate a solului permite obţinerea unei recolte destul de modeste de 2,5 t/ha grâu de toamnă. De menţionat că, la începutul anilor '70 ai secolului trecut, nota de bonitate medie ponderată a terenurilor agricole era egală cu 70 puncte. Preţul anual al 1 punct/ha de bonitate este de cca 47 lei. Astfel, pierderile anuale recente, ca rezultat al micşorării notei de bonitate a solurilor constituie 330 lei pentru 1 ha, cea ce alcătuieşte sumar pentru terenurile agricole 825 mln lei.

Sunt evidenţiate şi detaliat descrise 5 tipuri şi 40 forme de degradare a solurilor [2]. Cele mai grave dintre acestea, care conduc la micşorarea capacităţii de producţie sau la distrugerea completă a învelişului de sol, sunt: eroziunea prin apă, suprafaţa afectată – 878 mii ha; dehumificarea – cuprinde toată suprafaţa terenurilor agricole de 2,5 mln ha; secătuirea solurilor de elemente nutritive pe 2,5 mln ha; soloneţizarea şi salinizarea solurilor, suprafaţa afectată – 220 mii ha; alunecările active de teren pe 81 mii ha; destructurarea şi compactarea secundară este caracteristică pentru toate solurile.

În tabelul 1 sunt prezentaţi principalii factorii de degradare a solului şi prejudiciul cauzat economiei naţionale.

1. EROZIUNEA SOLULUI

Situaţia actuală

Eroziunea este factorul principal de degradare a învelişului de sol şi de poluare a resurselor acvatice în Republica Moldova. Conform rezultatelor cercetărilor pedologice, suprafaţa solurilor erodate s-a majorat pe parcursul a 40 ani cu 284 mii ha (594 mii ha în anul 1965 şi 878 mii ha în prezent), crescând anual cu 7,1 mii ha. În funcţie de gradul de eroziune, fertilitatea solurilor erodate scade în felul următor: slab erodate – cu 20 la sută; moderat erodate – cu 20-40 la sută; puternic erodate – cu 40-60 la sută; foarte puternic erodate – cu 60-80 la sută [4].

Tabelul 1

Factorii de degradare a solurilor agricole din Republica Moldova [3]

Nr. crt.	Factorii şi formele de degradare a solurilor	Suprafaţa agricolă afectată, mii ha	Prejudiciul, mii dolari SUA	
			anual	ca rezultat al distrugerii complete a solurilor
1	Eroziunea prin apă	839,7	221365	-
2	Alunecări de teren	81,0	-	-
3	Distrugerea completă a solurilor de ravene	8,8	7622	370594
4	Compactarea secundară a solurilor arabile	2183,0	39730	-
5	Sărăturarea lăcoviştilor pe pante şi în depresiuni	20,0	3640	-
6	Sărăturarea solurilor aluviale şi lăcoviştilor aluviale	99,0	5405	-
7	Soloneţizarea solurilor automorfe	25,0	1820	-
8	Dehumificarea	1037,0	18873	-
9	Asigurarea slabă şi foarte slabă cu fosfor mobil	785,0	28574	-
10	Degradarea solurilor ca rezultat al irigării (sărăturarea, compactarea etc.)	12,8	699	-
11	Alţi factori şi forme de degradare	1258	108 751	2 947 910
	TOTAL	**2557**	**436 479**	**3 318 504**

În paralel cu eroziunea prin apă în suprafaţă, pe teritoriul ţării noastre este larg răspândită şi eroziunea hidrică în adâncime. În perioada anilor 1911-1965, suprafaţa ravenelor s-a extins de la 14434 ha până la 24230 ha (aproximativ de 2 ori), iar numărul acestora s-a majorat de 3 ori. După anul 1965 o parte din terenurile afectate de ravene au fost excluse din circuitul agricol şi trecute în fondul silvic, iar pe unele suprafeţe s-au efectuat lucrări de nivelare. Aceasta a condus la reducerea bruscă a numărului şi suprafeţei ravenelor pe terenurile agricole până la 8,8 mii ha în anul 1999 şi 11,8 mii ha în anul 2005. Stoparea lucrărilor de lichidare a ravenelor şi gospodărirea neraţională în agricultură generează creşterea în ultimii ani a numărului şi suprafeţei acestora.

Prejudiciul cauzat economiei naţionale de eroziune este colosal [3-5]. Pierderile anuale de sol fertil constituie 26 mln tone, ceea ce echivalează cu distrugerea a 2000 ha de cernoziom cu profil întreg şi nota de bonitate de 100 de puncte. Această cantitate de sol fertil conţine: humus – 700 mii tone; azot – 50 mii tone; fosfor – 34 mii tone; potasiu – 597 mii tone. Costul solului spălat racordat la preţul normativ al acestuia (1 ha – 926496 lei), este de aproximativ 1 mlrd 850 mln lei. Pierderile indirecte, exprimate în producţie agricolă, constituie valori stabile, repetate pe an ce trece. În prezent, producţia agricolă neobţinută din cauza eroziunii solurilor este de 525 mii tone de unităţi nutritive pe terenurile arabile şi 57 mii tone de fructe şi struguri pe terenurile cu plantaţii pomiviticole. Pornind de la preţul de 1,5 lei pentru o unitate nutritivă şi 1 kg de fructe şi struguri, costul recoltei pierdute din cauza eroziunii este de 873 mln lei. În ansamblu, pierderile anuale directe şi indirecte în urma proceselor erozionale constituie 2 mlrd 723 mln lei. Procesele erozionale au un impact negativ asupra mediului ambiant: ele conduc la înnămolirea iazurilor şi altor bazine acvatice, poluarea solurilor în depresiuni, a apelor subterane şi de suprafaţă cu pesticide şi îngrăşăminte chimice spălate de pe versanţi, distrugerea căilor de comunicaţie, a construcţiilor hidrotehnice şi sociale etc.

Combaterea eroziunii solului în Republica Moldova a devenit o problemă primordială, care poate fi rezolvată numai la nivel de stat.

Măsuri de prevenire şi combatere

1. Consolidarea terenurilor agricole privatizate.
2. Organizarea şi amenajarea terenurilor agricole (reţeaua de drumuri, dimensionarea câmpurilor, perdelele forestiere de protecţie a solurilor, sistemul de evacuare dirijată a surplusului de apă pluvială de pe versanţi etc.).
3. Aplicarea măsurilor silvoameliorative pe terenuri agricole slab productive sau distruse de alunecări de teren, ravene, soluri foarte puternic erodate; crearea carcasei verzi de perdele şi de plantaţii forestiere.
4. Implementarea măsurilor fitotehnice: asolamente antierozionale, creşterea culturilor în fâşii alternative, înierbarea spaţiilor între rânduri în plantaţiile pomiviticole etc. (fig.1).

5. Utilizarea procedeelor agrotehnice antierozionale: lucrarea solului de-a curmezişul pantei sau pe direcţia generală a curbelor de nivel; implementarea sistemului de lucrări pentru conservarea solului prin păstrarea reziduurilor vegetale; fisurarea; efectuarea drenajului-cârtiţă etc.

6. Aplicarea selectivă a măsurilor hidrotehnice.

Combaterea eroziunii în adâncime (ravenelor) este un procedeu complicat şi foarte costisitor. Prin urmare, se impune necesitatea efectuării lucrărilor de prevenire a eroziunii în adâncime prin executarea strictă a complexului de măsuri antierozionale. Cea mai simplă şi eficientă metodă de stabilizare a râpelor este împădurirea şi înierbarea lor.

2. DEHUMIFICAREA

Starea actuală

Humusul reprezintă unul din indicii principali ai fertilităţii, care determină în mare măsură însuşirile agrofizice, agrochimice şi biologice ale solului. În substanţa organică din sol se conţin 95 la sută din cantitatea totală de azot, 45 la sută de fosfor, 65 la sută de sulf. Asigurarea culturilor agricole şi biotei cu nutriţie minerală depinde în mod direct de cantitatea materiei organice în sol. Experimental s-a stabilit că majorarea conţinutului de humus cu 1 procent asigură obţinerea a 1,0 t/ha de porumb pentru boabe sau 0,8 t/ha grâu de toamnă [6].

Fondatorul pedologiei genetice V.Dokuceaev, efectuând două expediţii în scopul studierii solurilor Basarabiei, a apreciat cernoziomul din stepa Bălţi ca fiind „de primă calitate". Marele savant menţiona că „... cernoziomul este mai preţios decât aurul, cărbunele de pământ şi petrolul...".

Conform datelor de laborator, obţinute de V. Dokuceaev [7], solurile Moldovei conţineau de la 5 până la 9 procente de humus (tab.2). Rezerva de humus în stratul de 0-20 cm constituia circa 200 t/ha. Pe parcursul a 100 ani de exploatare a solurilor în agricultură conţinutul de humus s-a



Fig 1. Sistemul de cultivare a culturilor agricole în fâşii alternative la Staţiunea Experimentală de Stat a Institutului de Pedologie, Agrochimie şi Protecţie a Solului „Nicolae Dimo", com. Lebedenco, r-nul Cahul

micşorat cu 35-45 procente. La sfârşitul anilor '90 ai secolului trecut conţinutul de humus a constituit în medie 3,1 procente (tab. 2).

Institutul de Pedologie, Agrochimie şi Protecţie a Solului „Nicolae Dimo" efectuează monitoringul indicilor agrochimici pentru diferite soluri [8]. Periodic se determină bilanţul humusului în sol [6, 8, 9]. Pierderile de humus depind de mai multe procese, două dintre ele fiind principale: cele biologice (viteza de mineralizare, dehumificare) şi cele erozionale. Pentru formarea unui bilanţ echilibrat sau pozitiv de humus este necesar ca în medie pentru asolament să fie încorporate în sol cel puţin 10 t gunoi de grajd. În perioada chimizării agriculturii (a.a.1981-1990) se încorporau circa 6-7 t/ha îngrăşăminte organice şi 180-210 kg/ha NPK; cota ierburilor perene constituia 180-210 mii ha; se respectau, de regulă, asolamentele. Ca rezultat, în această perioadă bilanţul humusului a fost aproape echilibrat.

În ultimii 15 ani (1994-2009), cantitatea de îngrăşăminte organice s-a redus de 60 de ori şi constituie 0,1 t/ha, suprafaţa lucernei s-a micşorat de 4-5 ori, resturile vegetale pe mari suprafeţe se ard. Drept urmare, bilanţul humusului în sol este negativ – minus 0,7 t/ha, iar cu pierderile prin eroziune – minus 1,1 t/ha. Conform ultimelor estimări, anual de pe terenurile agricole se pierd 2,4 mln t de

Tabelul 2

Prognoza modificării conţinutului de humus şi recoltelor culturilor cerealiere [6]

Anul	Humus, %	Rezervele în stratul de 0-30 cm, t/ha		$N_{mineral}$, kg/ha	Recolta prognozată, t/ha	
		humus	azot		grâu de toamnă	porumb
1897	5-6	200	10	135	-	-
1950	4-5	150	8	115	-	-
1965	3,5-4,0	180	6	105	3,2	4,2
1990	3,0-3,5	110	5	85	2,5	3,4
2025	2,5-3,0	90	4	70	2,1	2,8

humus. Calculele de prognoză demonstrează că, în cazul menţinerii situaţiei actuale, către anul 2025 conţinutul de humus în solurile Moldovei se va micşora până la nivelul critic de 2,5- 2,8 procente, iar recoltele culturilor cerealiere, formate din contul fertilităţii naturale, se vor reduce până la 2,1 t/ha.

Măsuri de remediere

1. Minimalizarea pierderilor de humus prin eroziune în urma implementării complexului de măsuri antierozionale.
2. Restabilirea şi implementarea sistemelor zonale de asolamente pedoprotectoare cu micşorarea cotei culturilor prăşitoare pe versanţi şi extinderea suprafeţelor de ierburi perene.
3. Utilizarea, producerea şi aplicarea îngrăşămintelor organice, composturilor pentru formarea bilanţului echilibrat de humus prin dezvoltarea sectorului zootehnic.
4. Aplicarea raţională a îngrăşămintelor minerale în doze de 120-130 kg/ha NPK în medie pe asolament.

3. SECĂTUIREA SOLURILOR DE ELEMENTE NUTRITIVE

Starea actuală

Fiecare cultură agricolă extrage anual din sol unele şi aceleaşi elemente nutritive: azot, fosfor, potasiu, cupru, zinc, bor şi altele. Solurile Moldovei sunt relativ bogate în elemente nutritive care asigură formarea recoltelor de 2,5 t grâu de toamnă, 3,1 t porumb pentru boabe. Pentru obţinerea recoltelor înalte de 4,0-4,5 t grâu de toamnă, 5,0-6,0 t porumb pentru boabe, este necesară aplicarea îngrăşămintelor. Experimental s-a stabilit că fertilizarea solului asigură un spor în recoltă de 30-40 la sută.

Studierea dinamicii aplicării îngrăşămintelor în agricultura Moldovei în perioada anilor 1961-2009 a demonstrat următoarele. În anii 1961-1965 se aplicau 19 kg/ha de NPK şi 1,3 t/ha gunoi de grajd. În această perioadă bilanţul elementelor nutritive în sol era negativ, iar recoltele principalelor culturi agricole constituiau 1,6 t grâu de toamnă, 2,8 t porumb pentru boabe, 19,0 t/ha sfeclă pentru zahăr.

În perioada chimizării agriculturii (1965-1990) cantitatea de îngrăşăminte minerale încorporate în sol a crescut de 9 ori şi constituia 172 kg/ha NPK, iar a gunoiului de grajd s-a majorat de la 1,3 până la 6,6 t/ha. Pe parcursul a 15 ani (1976-1990), pentru prima dată în istoria agriculturii autohtone în sol s-a format un bilanţ pozitiv al elementelor nutritive. Ca rezultat s-a ameliorat starea agrochimică a solului: conţinutul de fosfor mobil în sol s-a majorat de 2 ori, iar cel de potasiul schimbabil a crescut cu 2-3 mg/100 g de sol. În anii 70-90 ai secolului trecut, în urma implementării tehnologiilor intensive, măsurilor de protecţie, ameliorare şi sporire a fertilităţii solurilor, recoltele grâului de toamnă s-au majorat considerabil şi au constituit 3,5-3,8 t/ha. Gospodăriile cu o agricultură avansată obţineau în medie câte 4,0-5,5 t/ha grâu de toamnă, 5,5-7,5 t/ha porumb pentru boabe, 45,0-50,0 t/ha sfeclă de zahăr.

Aplicarea echilibrată a îngrăşămintelor minerale din perioada menţionată are efecte benefice remanente. Postacţiunea îngrăşămintelor cu fosfor, aplicate în perioada chimizării agriculturii, se manifestă benefic asupra recoltelor până în prezent. Conform prognozelor Institutului „Nicolae Dimo", postacţiunea reziduurilor cu fosfor, acumulate în anii 1965-1990, se va manifesta până în anii 2012-2015. Epuizarea postacţiunii îngrăşămintelor va conduce la micşorarea conţinutului de fosfor mobil în sol până la nivelul natural (scăzut şi foarte scăzut) şi la scăderea productivităţii plantelor de cultură [6, 9].

În ultimii 15 ani, aplicarea îngrăşămintelor minerale s-a redus de 15-20 ori. Actualmente culturile agricole extrag anual din sol 150-180 kg/ha NPK. Cu îngrăşămintele minerale în sol se încorporează 15-20 kg/ha NPK, ceea ce constituie numai 10 la sută din exportul lor cu recoltele. Bilanţul azotului, fosforului şi potasiului în sol a devenit din nou negativ.

Vom menţiona că în ultimii 5-8 ani, cantitatea de îngrăşăminte aplicate în agricultură s-a majorat de 2-3 ori (de la 5-10 mii până la 15-20 mii tone). Însă dozele de îngrăşăminte aplicate sunt insuficiente pentru formarea unui bilanţ echilibrat de NPK şi, drept rezultat, solul se secătuieşte pe an ce trece de elemente nutritive.

Măsuri de sporire a fertilităţii solurilor

1. Cartarea agrochimică ciclică a terenurilor agricole o dată în 8-10 ani (câte 4 raioane anual) cu finanţarea de la bugetul de stat pentru evaluarea fertilităţii efective a solului şi aplicarea raţională a fertilizanţilor.
2. Implementarea „Programului complex de valorificare a terenurilor degradate şi sporirea fertilităţii solurilor. Partea II. Sporirea fertilităţii solurilor", aprobat prin Hotărâre de Guvern [9], care include:
   - optimizarea asolamentelor;
   - acumularea azotului biologic în sol în mărime de 25-30 mii t anual prin majorarea cotei culturilor leguminoase în asolamente până la 20-25 procente;

- încorporarea în sol a 5-6 t /ha gunoi de grajd, total 9-10 mln t;
- aplicarea anuală a îngrăşămintelor minerale, inclusiv 100 mii t de azot şi 90 mii t de fosfor.

3. Restabilirea Serviciului Agrochimic de Stat pentru monitorizarea fertilităţii solului şi folosirea raţională a îngrăşămintelor.

4. SOLONEŢIZAREA ŞI SALINIZAREA SOLURILOR

Starea actuală

Fondul ameliorativ include soloneţurile de stepă, mocirlele pe versanţi, solurile irigate şi de luncă (lăcoviştile, lăcoviştile mlăştinoase).

În anii 1966-1990 au fost efectuate lucrări de proporţii privind ameliorarea solurilor: irigarea, desecarea, amendarea gipsică etc. Condiţiile naturale ale Moldovei situează irigarea în rândurile sarcinilor primordiale, mai cu seamă pentru Zona de Sud, unde coeficientul hidrotermic constituie 0,5-0,6, iar secetele se repetă cu o frecvenţă de trei ani. În diferite zone pedoclimatice irigaţia permite sporirea recoltelor de 1,5-2,0 ori. Solurile irigate, care în anii ‘90 au atins suprafaţa de 308 mii ha (fig. 2), constituiau tezaurul nostru de aur. Pe terenurile irigate se cultivau culturile legumicole (câte 0,8-1,2 mln tone anual), furajere, cerealiere şi se obţineau recolte programate [6, 9, 10].

În urma parcelării excesive a terenurilor agricole, suprafaţa solurilor irigate a scăzut de 7 de ori şi în 2009 constituia circa 46 mii ha (fig.2). Actualmente irigarea terenurilor agricole se efectuează preponderent prin utilizarea surselor locale de apă (râuri interioare, lacuri, iazuri) care se caracterizează printr-un grad sporit de mineralizare, reacţie alcalină şi compoziţie chimică nefavorabilă. Ca rezultat, se manifestă procesele de salinizare şi soloneţizare secundară a solurilor.

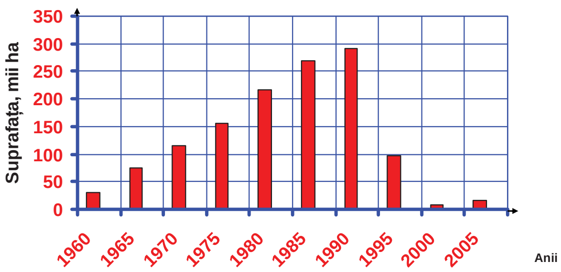


Fig.2. Dinamica suprafeţei terenurilor irigate

În anii 60-80 ai secolului trecut, s-a realizat un mare volum de lucrări privind ameliorarea solurilor de luncă (desecarea, irigarea, amendarea gipsică). Au fost incluse în circuitul agricol circa 180 mii ha din cele 230 mii ha pe care le ocupă solurile de luncă. Valorificarea agricolă pe scară largă a luncilor Moldovei, regularizarea scurgerilor râurilor, nerespectarea normelor tehnice de exploatare a sistemelor de desecare au condiţionat intensificarea proceselor de acumulare a sărurilor în sistemul „solul-apa pedofreatică”, salinizarea şi înmlăştinirea progresivă a solurilor, slitizarea ş.a.

În prezent starea ameliorativă a solurilor aluviale este următoarea: bună – 17 la sută, satisfăcătoare – 34 la sută şi nesatisficătoare – 49 la sută, ceea ce constituie circa 90 mii ha [10]. Prejudiciul cauzat de procesele de salinizare şi înmlăştinire a solurilor de luncă sunt imense şi alcătuiesc circa 50 mln lei [3].

Cu precădere, în zonele de nord şi centru sunt răspândite solurile cu un exces de umiditate (mocirle, lăcovişte mlăştinoase) pe circa 50 mii ha. În anii 70-90 au fost ameliorate (desecate, drenate) peste 40 mii ha. În ultimii 14-16 ani lucrări de ameliorare a solurilor excesiv umede şi de întreţinere a sistemelor de drenaj în stare funcţională practic nu s-au efectuat. Ca rezultat, actualmente, starea ameliorativă a solurilor drenate-desecate este în majoritatea cazurilor nesatisfăcătoare. Suprafaţa mocirlelor se extinde pe an ce trece. Se recomandă pentru viitorul cel mai apropiat reluarea lucrărilor de ameliorare a mocirlelor în diferite zone ale republicii, în conformitate cu „Programul complex de valorificare a terenurilor degradate şi sporirea fertilităţii solurilor”, aprobat de Guvernul Republicii Moldova prin hotărârea nr.636 din 26 mai 2003 [5].

În structura învelişului de sol al terenurilor arabile circa 25 mii ha ocupă soloneţurile de stepă care se caracterizează prin fertilitate scăzută. În anii 1965-1990 s-au efectuat lucrări de ameliorare în ciclu a acestor soluri după o tehnologie specială, elaborată de Institutul „Nicolae Dimo”, esenţa căreia constă în aplicarea lucrării ameliorative a solului, amendarea gipsică şi fertilizarea ameliorativă. Cercetarea pedoameliorativă în teren, proiectarea şi realizarea proiectelor în natură se efectuau de la bugetul de stat. Gipsul se obţinea de la carierea Criva, raionul Briceni, care în prezent nu mai lucrează pentru scopuri pedoameliorative. Considerăm necesară reluarea lucrărilor de ameliorare a soloneţurilor de stepă cu aportul statului. Astfel de lucrări, de asemenea, sunt prevăzute în „Programul complex...”, aprobat prin Hotărârea Guvernului RM nr. 636 din 26 mai 2003 [5].

Măsuri agropedoameliorative

1. Efectuarea monitoringului stării de calitate a fondului ameliorativ (solurile irigate, drenate, desecate, amendate) pentru elaborarea prognozelor evoluţiei solurilor şi stabilirea măsurilor de remediere.
2. Efectuarea lucrărilor de extindere a irigaţiei în viitorul apropiat, pe o suprafaţa de circa 75 mii ha.
3. Reluarea lucrărilor de desecare-drenare a

mocirlelor; restabilirea sistemelor de drenaj pe solurile de luncă, în primul rând, a luncii Prutului de Jos; de amendare a soloneţurilor de stepă, în conformitate cu Programul complex de valorificare a terenurilor degradate şi sporirea fertilităţii solurilor. Partea I. Ameliorarea solurilor degradate", acceptat prin Hotărâre de Guvern [5].

5. ALUNECĂRILE ACTIVE DE TEREN

Starea actuală

Caracteristica principală a alunecărilor de teren o constituie desprinderea unor mase de sol de diferite volume şi la diferite adâncimi şi alunecarea lor spre locuri mai joase, însoţită de deteriorarea completă sau parţială a învelişului de sol, ceea ce provoacă pierderi de terenuri agricole, distrugerea localităţilor, drumurilor şi altor obiecte de menire socială.

Factorii cauzali ai declanşării alunecărilor pot fi naturali (gravitaţia, natura şi modul de stratificare a rocilor, apele freatice, cutremurele de pământ etc.) şi antropici (defrişarea nejustificată a terenurilor împădurite, amplasarea insuficient studiată a unor obiecte economice şi hidrotehnice, terasarea versanţilor etc.). Vom menţiona că terenurile atacate de alunecările pasive constituie circa 800 mii ha şi sunt predispuse, în anumite condiţii, să treacă în categoria alunecărilor active [11].

Dinamica creşterii suprafeţelor alunecărilor active pe terenurile agricole este următoarea: anul 1970 – 21,2 mii ha; 1980 – 48,6; 1990 – 79,3; 1995 – 81 mii ha [11]. Pe parcursul a 25 de ani (1970-1995), ca rezultat al activităţii umane incorecte, suprafaţa alunecărilor de teren s-a extins cu 62,6 mii ha, crescând anual cu 2,5 mii ha.

Măsuri de stabilizare

1. Lucrările de prevenire şi combatere a alunecărilor de teren includ: construirea canalelor de evacuare a surplusului de apă pluvială; drenarea terenurilor prin diferite metode; captarea izvoarelor de coastă; împădurirea terenurilor afectate de alunecări sau cu pericol de alunecare.
2. Valorificarea terenurilor alunecate este costisitoare, dar mult mai costisitoare este delăsarea sau abandonarea suprafeţelor afectate. Cel mai simplu şi eficient procedeu de valorificare a terenurilor alunecate este împădurirea, care va contribui, în timp, la stabilizarea acestora şi ameliorarea stării ecologice.

6. COMPACTAREA SECUNDARĂ A SOLURILOR

Situaţia actuală

Sistemul existent de utilizare a solurilor a condus la compactarea stratului arabil. Stratul recent arat al cernoziomurilor se caracterizează printr-o structură bulgăroasă cu elemente structurale masive puternic compactate. Sub stratul de 0-25 cm recent arabil se evidenţiază un strat post-arabil (25-35 cm), foarte compact, cu structura prismatică, bulgăroasă sau monolită, conţinutul de agregate agronomic valoroase fiind foarte mic (30-50 la sută).

Cauzele deteriorării şi compactării structurii sunt: bilanţul negativ al humusului; lucrarea intensivă a solurilor cu maşini grele, cota mică a ierburilor perene în asolamentele de câmp.

Efectele negative ale destructurării şi compactării solului sunt: înrăutăţirea stării de aşezare; scăderea permeabilităţii şi a capacităţii de reţinere a apei; înrăutăţirea regimului aero-hidric; creşterea rezistenţei la arat; inhibarea dezvoltării sistemului radicular; calitatea necorespunzătoare a arăturii şi a patului germinativ. Ca urmare a acestor efecte capacitatea de producţie a solului scade, se intensifică fenomenul de secetă pedologică.

Măsuri de prevenire a compactizării şi de optimizare a stării de aşezare

1. Implementarea asolamentelor cu o cotă de 20-25 la sută a culturilor leguminoase, inclusiv 10-15 la sută ierburi perene.
2. Aplicarea îngrăşămintelor organice în doze optime.
3. Aratul de toamnă sau cizelarea o dată în 4-5 ani la adâncimea de 35-40 cm, pentru distrugerea stratului subiacent post-arabil compactat, aplicarea gunoiului de grajd în doze de (30-40 t/ha) o dată în 5 ani, de fosfor şi potasiu conform recomandărilor în uz.
4. Concomitent cu sistemul clasic de lucrare a solului este necesară implementarea treptată a „Sistemului minim de lucrări pentru conservarea solului". Aplicarea acestui sistem impune producerea unor maşini adecvate pentru efectuarea simultană a mai multor operaţiuni, cu efect minim de tasare a solului.
5. Pe terenurile în pantă este necesară implementarea în mod obligatoriu a Sistemului de agrotehnică antierozională.

Procesele şi formele de degradare a solurilor modifică regimul hidrologic, favorizează aridizarea şi condiţionează deşertificarea teritoriului [12]. În baza cercetărilor efectuate, s-a constatat că starea actuală a învelişului de sol este nesatisfăcătoare, iar pe circa 10 la sută din terenuri – critică.

În continuare, prezentăm planul de acţiuni privind implementarea complexului de măsuri de conservare şi sporire a fertilităţii solului pentru anii 2011-2020. Priorităţile acestui plan sunt: implementarea măsurilor complexe ştiinţific argumentate, simple în executare, puţin costisitoare, economic şi ecologic eficiente; aplicarea pe larg a practicilor agricole prietenoase mediului, preponderent fitotehnice şi agrotehnice care asigură protecţia solului şi minimalizarea poluării mediului cu nutrienţi.

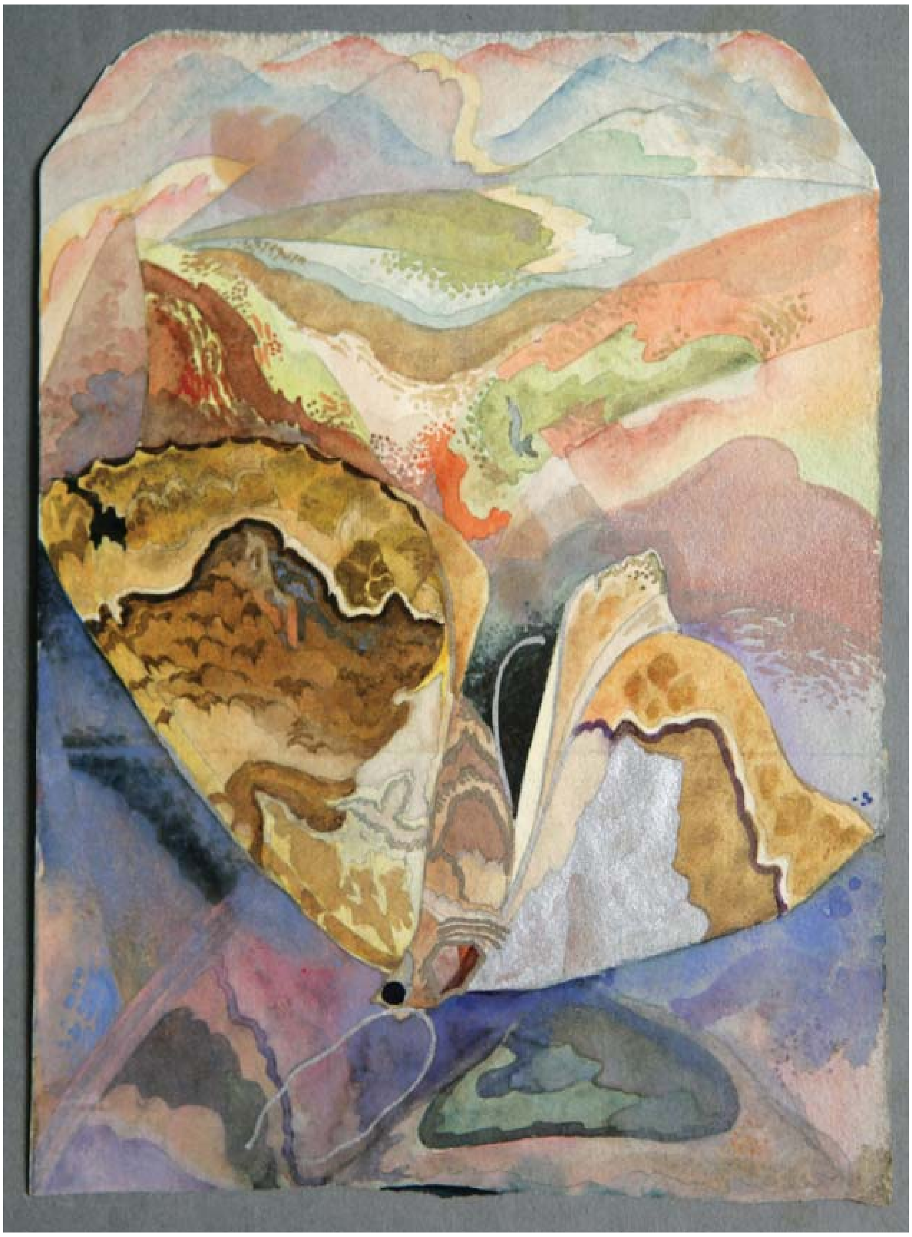
Planul de acțiuni privind conservarea şi majorarea fertilității solurilor în perioada 2011-2020

Nr. d/o	Denumirea acțiunii	Rezultatele preconizate şi indicii de performanță
1.	Crearea Sistemului informațional computerizat al stării de calitate a solului în baza cercetărilor pedologice şi agrochimice.	Rezultatele generalizate a stării de calitate a solurilor (indici pedologici, agrochimici, ameliorativi) la nivel de exploatație agricolă, comună, raion, republică pentru argumentarea ştiințifică a complexului de acțiuni.
2.	Elaborarea proiectelor de organizare a teritoriului comunelor în baza Sistemului informațional al stării de calitate a solului.	Proiecte ştiințific argumentate de organizare a teritoriului în baza structurii învelişului de sol, fertilității efective, particularităților geomorfologice, climatice şi de specializare a gospodăriei agricole.
3.	Organizarea hidrologică antiero-zională a teritoriului	Sistemul de evacuare inofensivă a surplusului de apă pluviale de pe versanți (canale şi debuşee înierbate, diguri ş.a.) şi construcția bazinelor de acumulare.
4.	Drenarea-desecarea solurilor arabile cu exces de umiditate.	Regimuri aerohidrice optimizate a solurilor cu exces de umiditate prin amenajarea sistemelor de drenaj (pentru izvoarele de coastă) şi de desecare (pentru solurile aluviale) în scopul creării condițiilor normale de creştere şi dezvoltare a plantelor de cultură.
5.	Aplicarea măsurilor fitoameliorative pentru prevenirea deteriorării terenurilor şi remedierea fertilității solurilor degradate.	Alunecări de teren şi ravene stabilizate prin împădurire şi înierbare; Fâşii forestiere de protecție reconstruite şi noi create; Fânețe culturalizate pe terenuri puternic erodate; Soluri cu starea de calitate fizică şi biologică remediată.
6.	Măsuri agrotehnice de conservare a fertilității solurilor: sisteme de culturi în fâşii alternative; asolamente pedoprotectoare; sistemul de lucrări pentru conservarea solului; culturi intercalate.	Asolamente ştiințific argumentate; Reducerea eroziunii solurilor până la limita admisibilă de 5 t/ha; Starea optimă de calitate fizică a stratului arat (densitatea aparentă 1,10-1,30 g/cm^3, structura agronomică valoroasă etc.).
7.	Ameliorarea solurilor sărăturate.	Omogenizarea învelişului de sol prin valorificarea (ameliorarea chimică) solonețurilor automorfe; Desalinizarea şi desolonețizarea solurilor arabile din şesurile de luncă; Protecția mediului de poluare prin reducerea suprafețelor şi volumelor de stocare a nămolului de defecație.
8.	Extinderea irigației inofensive pentru combaterea secetei pedologice.	Minimalizarea secetei pedologice; Obținerea recoltelor programate ale culturilor legumicole, cartofului, plantațiilor pomiviticole şi altor plante de cultură.
9.	Sporirea fertilității efective a solurilor prin aplicarea asolamentelor, cultivarea culturilor leguminoase perene şi anuale, utilizarea îngrăşămintelor organice şi minerale în condițiile schimbărilor climatice globale.	Reducerea consumului de apă pentru formarea recoltei cu 25-30%; Parametrii agrochimici, agrofizici şi biologici optimi ai solului; Acumularea azotului biologic în sol în mărime de 20 mii tone anual; Obținerea sporului în recoltă de 30-50%; Recolte scontate de 4,5-5,0 t grâu de toamnă, 6,0-7,0 t/ha porumb pentru boabe etc.
10.	Implementarea sistemului de agricultură durabilă în baza măsurilor elaborate.	Stoparea degradării şi sporirea fertilității solurilor; Recolte scontate şi stabile; Asigurarea securității alimentare a țării.
12.	Extinderea sistemului de agricultură ecologică.	Obținerea de producție agricolă ecologică; Majorarea exporturilor de producție agricolă şi de produse agroalimentare; Mediul ambiant nepoluat.

Implementarea măsurilor şi acţiunilor elaborate va asigura stoparea degradării solurilor, sporirea productivităţii plantelor de cultură şi ameliorarea stării ecologice în republică.

Bibliografie

1. Cadastrul funciar al Republicii Moldova la 1 ianuarie 2010. Chişinău, 2010. 985 p.
2. Крупеников И.А. Черноземы. Возникновение, совершенство, трагедия деградации, пути охраны и возрождения. Chişinău, Pontos, 2008, 285 c.
3. Program naţional complex de sporire a fertilităţii solurilor. Chişinău, Pontos, 2001. 117 p.
4. Eroziunea solului. Chişinău, Pontos, 2004. 421 p.
5. Program complex de valorificare a terenurilor degradate şi sporirea fertilităţii solurilor. Partea I. Ameliorarea solurilor degradate. Chişinău, Pontos, 2004. 212 p.
6. Andrieş S. Optimizarea regimurilor nutritive şi productivitatea plantelor de cultură. Chişinău, Pontos, 2007. 373 p.
7. Докучаев В.В. К вопросу о почвах Бессарабии. Почвоведение, 1990, №1. С. 1-22.
8. Monitoringul calităţii solurilor Republicii Moldova. Baza de date, concluzii, prognoze, recomandări. Chişinău, Pontos, 2010, 475 p.
9. Program complex de valorificare a terenurilor degradate şi sporirea fertilităţii solurilor. Partea II. Sporirea fertilităţii solurilor. Chişinău, Pontos, 2004. 125 p.
10. Buletin de monitoring ecopedologic. Ediţia II (pedoameliorativ), Chişinău, Agroinformreclama, 1995. 51 p.
11. Buletin de monitoring ecopedologic (terenuri degradate prin alunecări). Chişinău, 1996. 92 p.
12. Ursu A. Degradarea solurilor şi deşertificarea. Chişinău, Pontos, 2000. 307 p.



Elizabeth Ivanovsky. *Fluture,* aa 1930

ECONOMIA RAMURII VITI-VINICOLE A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL ASOCIERII CU UNIUNEA EUROPEANĂ

Dr. hab. ***Tudor BAJURA,***
vicedirector pe probleme ştiinţifice al Institutului de Economie, Finanţe şi Statistică
Acad. ***Boris GAINA,***
academician coordonator al secţiei de ştiinţe agricole, prof.

THE ECONOMICS OF THE VINE BRANCH OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF ASSOCIATION WITH EUROPEAN UNION

The work examines the current situation and development trends of the wine-making industry of the Republic of Moldova at the post-privatization stage. Based on the analytical materials there are submitted proposals regarding overcoming of the crisis situation (the state of degradation, in some cases) of the wine-making industry by the implementation of the restructuring economical mechanisms and instruments.

Introducere

Sectorul viti-vinicol al Republicii Moldova dispune de un potenţial valoros de producere a strugurilor, precum şi de prelucrare, păstrare şi comercializare a produselor viti-vinicole. Dincolo de suprafeţele considerabile ale plantaţiilor de viţă de vie, de capacităţile suficiente şi, relativ, moderne ale întreprinderilor de procesare a materiei prime şi de fabricare a produselor alcoolice, sectorul dat este puternic dotat cu specialişti de bază şi personal auxiliar calificat. Tot în calitate de activ al ramurii viti-vinicole poate servi brandul *Vinurile Moldovei*, bine cunoscut în lume, în primul rând, în ţările fostei Uniunii Sovietice. Sunt stabilite şi se menţin la nivel înalt relaţiile de colaborare de lungă durată dintre firmele-producătoare de produse viti-vinicole şi consumatorii acestor produse, care au demonstrat permanent fidelitatea şi preferinţele sale faţă de vinurile moldoveneşti, chiar şi în perioadele de grea încercare, bazate pe embargoul politic şi, deseori, ideologic în ceea ce priveşte exporturile produselor respective în Federaţia Rusă şi-n alte ţări post-socialiste.

Material şi metode

La baza cercetărilor economice privind dezvoltarea sectorului viti-vinivcol al Republicii Moldova sunt materialele informative ale Biroului Naţional de Statistică al Republicii Moldova, datele informative ale Agenţiei Relaţii Funciare şi Cadastru, precum şi dările de seamă contabile ale firmelor autohtone – producători de băuturi alcoolice.

În calitate de metode de bază privind cercetarea aspectelor economice ale ramurii viti-vinicole sunt utilizate metodele de formare a rândurilor dinamice, de analiză statistică, de formare a structurilor integrate, precum şi metodele de comparaţie, de extrapolare, de efectuare a cercetărilor monografice etc.

Rezultate şi discuţii

Deşi dispune de un potenţial bogat, sectorul viti-vinicol autohton, la etapa de post-privatizare (începând cu a. 2000), înregistrează ritmuri lente şi instabile de dezvoltare. Această constatare tristă este valabilă atât în ce priveşte plantaţiile de viţă de vie, cât şi capacităţile industriale de procesare a strugurilor, respectiv, capacităţile de maturizare şi comercializare a producţiei gata pentru consum.

Net inferioare sunt şi ritmurile de creştere a exportului produselor alcoolice fabricate şi îmbuteliate în Republica Moldova.

Starea actuală, precum şi dinamica dezvoltării suprafeţelor de plantaţii de viţă de vie, este reflectată în tab.1 [1;2;3].

Tabelul 1

Dinamica suprafeţelor de viţă de vie la etapa de post-privatizare, mii ha

Anii	Gospodării agricole (toate categoriile)		Sectorul corporativ de producţie (întreprinderile agricole)	
	suprafaţa totală	din care, pe rod	suprafaţa totală	din care, pe rod
2000	149,0	142,0	50,0	49,0
2001	154,0	150,0	46,0	44,0
2002	152,0	148,0	46,0	44,0
2003	149,0	143,0	46,0	43,0
2004	146,0	138,0	45,0	41,0
2005	148,0	140,0	44,0	39,0
2006	150,0	140,0	44,0	36,0
2007	150,0	138,0	41,0	34,0
2008	150,0	137,0	40,0	32,0

Cu toate că sectorul corporativ de producţie a fost şi rămâne principalul furnizor de materie primă în domeniul viti-vinicol, potrivit datelor reflectate în tab.1 ponderea acestui sector la capitolul suprafeţelor viţei de vie (mai ales la compartimentul „pe rod") este în permanentă scădere, constituind, în a. 2008, doar 23,4 la sută. La începutul perioadei de post-privatizare ponderea sectorului corporativ a constituit (ca suprafaţă a plantaţiilor pe rod) 34,5 la sută. De menţionat, că în cadrul întreprinderilor agricole şi ale celor agro-industriale corporative ritmurile de reproducere a plantaţiilor de viţă de vie sunt mai înalte decât în gospodăriile ţărăneşti (de fermier) şi gospodăriile casnice auxiliare. În a.2008, de exemplu, din toată suprafaţa plantaţiilor tinere – 13,0 mii ha – în cadrul sectorului corporativ de producţie au fost cultivate 8,0 mii ha sau 61,5 la sută din masivul total al plantaţiilor înainte de intrare pe rod.

Corespunzător, ponderea plantaţiilor tinere în gospodăriile corporative în acest an a constituit 20,0 la sută, pe când în cadrul gospodăriilor mici de producţie acest indicator a fost la nivel de doar 4,5 la sută.

Totodată, fie şi cu plantaţiile îmbătrânite de viţă de vie, gospodăriile ţărăneşti (de fermier) şi gospodăriile casnice auxiliare ale locuitorilor satelor demonstrează mereu productivitate mai înaltă a plantaţiilor de viţă de vie, având întâietatea şi în ce priveşte calitatea strugurilor, în primul rând, a soiurilor de masă (tab.2).

Din suprafaţa totală a viilor, soiurile de masă, în prezent, ocupă aproximativ 12,5 la sută, constituind 4,9–5,0 mii ha. Roada medie a soiurilor de masă, în ultimii ani, se cifrează la nivel de 28,2-34,8 chintale la 1ha.

Potrivit datelor operative, cu fabricarea industrială a vinului în Republica Moldova în prezent se ocupă mai mult de 200 de întreprinderi [4], numărul mediu anual al angajaţilor constituie 7,1 mii de lucrători (32,5 de lucrători în calcul la o întreprindere). Volumul producţiei fabricate, exprimat în preţuri curente ale a.2008, a constituit 2149,8 mln. lei. Fiind raportat la numărul de întreprinderi, volumul de producţie industrială a vinului, din roada a.2008, este egal cu 9,9 mln. lei la o fabrică de vin, iar în calcul la un lucrător mediu anual – 302,8 mii lei.

În total, au fost produse, în 2008, 157,7 mii tone de vinuri naturale şi spumante, din care: vinuri spumante constituie 5720 tone sau 3,6 la sută. Totodată, aceste volume formează doar 42,1 la sută faţă de volumele respective de producere a vinurilor naturale şi spumante în perioada de până la embargoul importului vinurilor moldoveneşti în Federaţia Rusă, care a fost exprimat în anii 2006-2007, dar se extinde şi până-n ziua de astăzi. Din această cauză, o mare parte a strugurilor sunt prelucrate în condiţiile casnice ale agricultorilor, fapt ce pune la îndoială atât calitatea producţiei gata, cât şi posibilităţile de a o exporta. Drept consecinţă, o mare parte din vinurile naturale, ulterior, sunt utilizate ca materie primă pentru producerea divinurilor, inclusiv, cu scopuri de export.

De menţionat, că anume exportul produselor alcoolice şi nealcoolice (care împreună formează un singur grup în rapoartele Biroului Naţional de Statistică) reprezintă principalul articol de export al economiei naţionale. Dinamica şi corelaţia volumelor de export-import al acestor produse este reflectată în tab.3.

Tabelul 2

Producţia totală şi medie a strugurilor la etapa de post-privatizare

Anii	Gospodării corporative (întreprinderi agricole)		Gospodării ţărăneşti (de fermier) şi gospodării casnice auxiliare	
	Producţia totală, mii tone	Producţia medie la hectar, chintale	Producţia totală, mii tone	Producţia medie la hectar, chintale
2000	218,0	44,6	485,8	46,7
2001	133,7	30,1	371,3	35,0
2002	166,8	37,4	474,4	45,6
2003	179,4	41,2	497,8	49,8
2004	190,2	46,4	495,4	51,1
2005	122,8	31,3	395,7	39,2
2006	92,2	23,8	,73,9	36,0
2007	119,5	30,8	478,5	46,0
2008	141,1	40,1	494,4	47,1

Tabelul 3.

Corelația dintre exportul şi importul băuturilor alcoolice şi nealcoolice la etapa de post-privatizare

Anii	Comerțul extern al băuturilor alcoolice şi nealcoolice		Coeficientul acoperirii importului prin exportul produselor Ke=E/I	Exportul net al băuturilor alcoolice şi nealcoolice, mln. dol. SUA (E-I)
	Export - E	Import - I		
2000	128,8	5,1	25,1	122,9
2001	174,7	13,6	12,8	161,1
2002	195,9	20,8	9,4	175,1
2003	242,1	19,7	12,3	222,4
2004	277,9	25,1	11,1	252,8
2005	314,5	34,0	9,3	280,5
2006	186,8	42,4	4,4	144,4
2007	135,5	47,8	2,8	87,7
2008	196,0	75,5	2,6	120,5

Conform datelor reflectate în tab.1-3, la etapa de post-privatizare ramura viti-vinicolă a Republicii Moldova se află într-o stare de stagnare, iar pe mai multe poziții – de degradare. Fiind înzestrată cu un potențial puternic la diferite nivele ale lanțului valoric, având în activul său mai mult de 200 de întreprinderi de procesare şi comercializare a vinului, atât viticultura, cât şi industria vinicolă, treptat, îşi pierd nu numai piețele externe de desfacere, dar şi piața internă, despre care fapt denotă, cu claritate, reducerea coeficientului de acoperire a importului cu export: de la 25,1 în a.2000 până la 2,6 în a.2008. Deşi producerea şi comercializarea vinului şi în prezent rămâne o ramură cu balanța de plăți pozitivă în cadrul operațiunilor de comerț extern, ritmurile atât de alarmante de cedare a pieței autohtone față de importurile masive ale produselor analogice (75,5 mln. dol. SUA în 2008) confirmă faptul pierderii competitivității industriei vinului pe ambele fragmente principale de desfacere – extern şi intern.

Drept cauze principale ale acestor constatări triste pot fi numite fenomenele de supra-parcelare a potențialului de producție la etapa privatizării (prima etapă a procesului de reformare, dar nu şi ultima), care au avut loc atât în sectorul agrar, cât şi în cadrul industriei de procesare a materiei prime agricole, dar şi în ceea ce priveşte comercializarea producției finite. Lipsa unor centre reale de concentrare a potențialului de producție pe tot lanțul valoric, lipsa legăturilor stabile şi de lungă durată dintre verigile principale ale acestora, influența puternică a forțelor terțe (inclusiv celor politice) în funcționarea complexului viti-vinicol autohton provoacă o stare permanentă de incertitudine şi deznădejde, mai ales în prima verigă a lanțurilor valorice – plantarea şi îngrijirea suprafețelor de viță de vie. Practic, statul s-a retras din problematica respectivă. De exemplu, sistemul creditelor ipotecare subvenționate, lansat la începutul a. 2007, practic, în prezent, este suspendat şi nu are nicio perspectivă de a fi revitalizat.

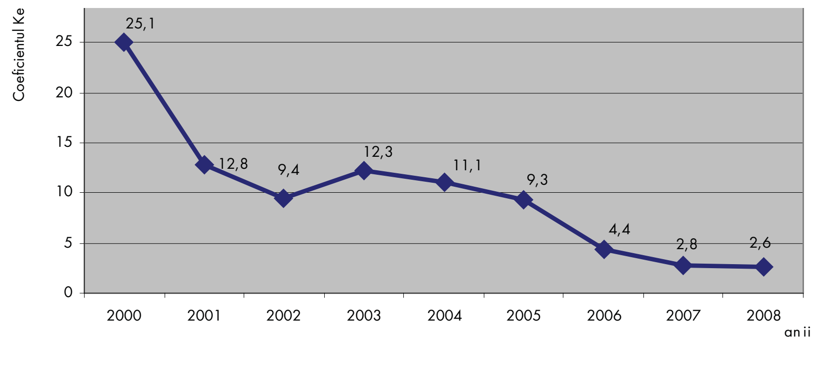


Fig. 1. Dinamica coeficientului acoperirii importului băuturilor alcoolice şi nealcoolice prin intermediul exportului

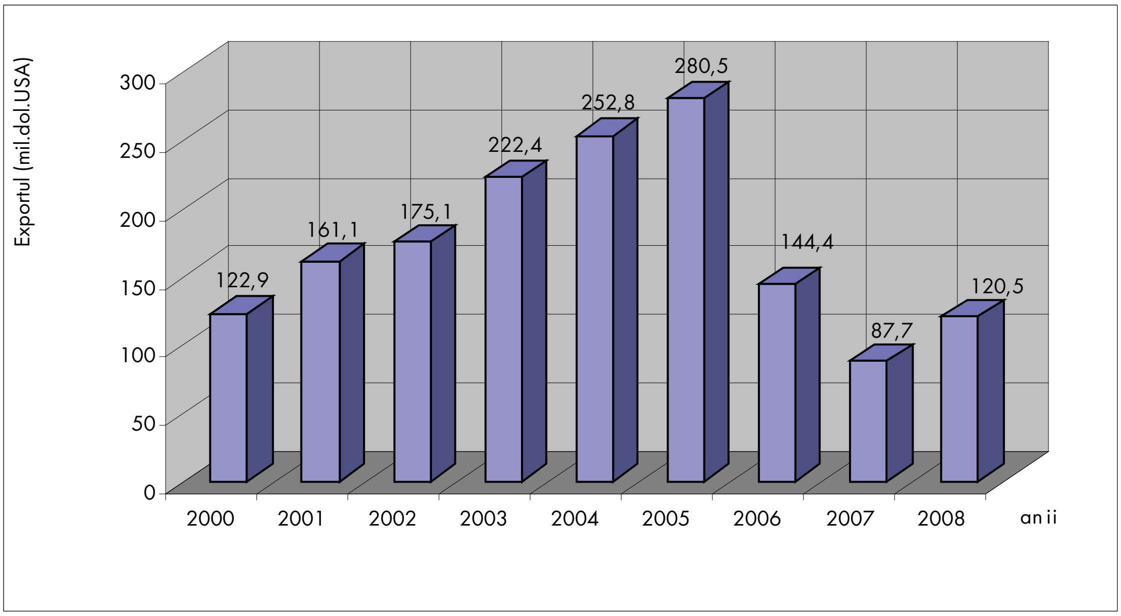


Fig. 2. Exportul net al băuturilor alcoolice şi nealcoolice, mln. dol. SUA (E-I)

Concluzii:

1. La finalizarea primului deceniu de post privatizare, ramura viti-vinicolă a Republicii Moldova se află într-o stare de stagnare, însoţită de pierderea pieţelor de desfacere, de nivelul tot mai scăzut (în comparaţie cu concurenţii externi) al competitivităţii, de reducerea indicatorilor principali de contribuţie a ramurii la formarea PIB-ului ţării etc.

2. O influenţă deosebit de negativă asupra ritmurilor dezvoltării ramurii viti-vinicole, în ultimii ani, este stipulată de restricţiile masive din partea autorităţilor Federaţiei Ruse privind exportul vinurilor moldoveneşti în această ţară, precum şi de criza financiară mondială din 2008 care a provocat micşorarea esenţială a volumelor de vânzare a produselor viti-vinicole atât pe piaţa internă, cât şi pe cele externe.

3. Având drept scop creşterea nivelului competitivităţii produselor viti-vinicole autohtone şi apropierea standardelor de calitate a acestora către indicii respectivi din cadrul Uniunii Europene, statul trebuie să fie implicat în aspectul investiţional de dezvoltare a ramurii prin elaborarea şi implementarea practică a mecanismelor economice eficiente, inclusiv – prin continuarea procesului de subvenţionare a creditelor ipotecare, alocate pentru plantaţiile noi de viţă de vie.

4. În paralel cu susţinerea financiară din partea statului, revitalizarea ramurii viti-vinicole trebuie să fie bazată pe scenarii bine argumentate de consolidare şi integrare pe verticală a producătorilor autohtoni de băuturi alcoolice. Urmează să fie implementate proceduri de falimentare a întreprinderilor insolvabile. Cu aspect de integrare, trebuie extinse practicile reuşite ale firmelor „LION – GRI" SRL, „Chateau Vartely" SRL, „Vitis Hânceşti" SA privind concentrarea în cadrul firmelor respective a proceselor de creştere, procesare, păstrare (maturizare) şi comercializare a vinurilor de origine controlată.

Bibliografie:

1. *Anuarul statistic al Republicii Moldova.* Biroul Naţional de Statistică al Republicii Moldova, Chişinău, 2004.

2. *Cadastrul funciar al Republicii Moldova la 1.01.2008*. Agenţia Relaţii Funciare şi Cadastru a Republicii Moldova, Chişinău, 2008.

3. *Hotărârea cu privire la aprobarea Cadastrului funciar, conform situaţiei de la 1 ianuarie 2009.* Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.69-71 din 10 aprilie 2009.

4. http://www. Vinmoldova.md/index.php? mod =catalog

EVALUAREA RESURSELOR AGROCLIMATICE ÎN CONTEXTUL POSIBILITĂȚILOR DE CULTIVARE A NOILOR SOIURI DE VIȚĂ DE VIE

*Acad. **Tatiana CONSTANTINOV**,*
*Dr. hab. **Maria NEDEALCOV**,*
Institutul de Ecologie şi Geografie, AŞM

AGROCLIMATICAL RESOURCES EVALUATION IN THE CONTEXT OF POSSIBILITY OF NEW GRAPES VARIETIES CULTIVATION

The knowledge of wintering conditions' regional particularities for perennial crops is of essential interest in the context of global climate change. Minimal extreme temperatures should be estimated in spatial and temporal for adequate approving of grapes variety, for they serve as limitrophe factors in cultivation. The obtained results have allowed determining optimal, favorable and stressed areas for viticulture.

La etapa actuală, în condițiile schimbărilor globale ale climei, evaluarea resurselor agroclimatice la nivel regional ocupă un loc aparte. Din punct de vedere al condițiilor de iernare, teritoriul Republicii Moldova serveşte drept hotarul de nord al amplasării teritoriale pentru unele culturi multianuale termofile, inclusiv şi pentru vița de vie. Ținând cont, că unele soiuri devin foarte receptive şi vulnerabile la stabilirea noilor condiții climatice, cunoaşterea acestora ar putea contribui esențial la sporirea productivității agricole, mai ales în condițiile omologării speciilor noi.

În aspect regional, în ultima perioadă de timp, sunt cunoscute lucrări [1,2] ce dovedesc o strânsa legătură corelativă dintre condițiile meteorologice stabilite în perioada iernării şi productivitatea unor culturi pomicole. Analiza anomaliilor climatice din lunile de iarnă, adică din perioada de iernare, denotă că acestea au un coraport de manifestare şi de prevalare a anomaliilor pozitive după anii '60 ai secolului XX, ceea ce, de fapt, nu contrazice concluziile cercetărilor anterioare [2]. De menționat, că în perioada inclusă în studiu (1960-2009) anomaliile pozitive depăşesc esențial norma climatică a iernii. Astfel, în 14 din 49 ani înregistrați după anii '60 anomaliile pozitive au depăşit cu 2^0C media multianuală. Asemenea anomalii au o frecvență de manifestare de aproximativ o dată la 3 ani, iar valorile temperaturii medii sezoniere sunt peste zero grade (fig.1a). Valorile pozitive record au fost înregistrate în anii 1961 şi 2007, când acestea au depăşit pragul de 4 ^{0}C.

În luna decembrie, anomaliile pozitive de peste 2 ^{0}C a mediei lunare se echivalează cu valori termice medii lunare de peste 1 ^{0}C şi mai mult. Asemenea valori termice au fost înregistrate în 18 cazuri pentru perioada menționată, având o frecvență de manifestare de aproape o dată la 4 ani (fig.1b). Aşadar, o dată în 4 ani în Republica Moldova apare riscul intrării incorecte în iernare a culturilor multianuale. Cele mai semnificative anomalii pozitive lunare sunt înregistrate ca şi în cazul anomaliilor pozitive sezoniere – în anii 1961 şi 2007.

Anomaliile pozitive de peste 2 ^{0}C din cea mai rece lună a anului (ianuarie) au o frecvență de manifestare o dată la 3 ani. Menționăm că în ianuarie creşte intensitatea manifestării acestora. Astfel, în 9 din 49 ani anomaliile pozitive au depăşit valoarea de 4 ^{0}C, iar în 3 cazuri – chiar şi valoarea de 6 ^{0}C. Anomaliile termice maxime pozitive de 6.8 ^{0}C au fost înregistrate în 2007, când temperatura medie a lunii ianuarie a constituit +3.9 ^{0}C (fig.1c).

În luna februarie, anomaliile termice de peste 2 ^{0}C au aceeaşi frecvență de manifestare, adică o dată la 3 ani, ca şi în cazul anomaliilor pozitive din ianuarie. Creşte numărul de cazuri cu anomaliile pozitive ce depăşesc valoarea de 4 ^{0}C (7 cazuri pe parcursul a 49 ani), iar în 2 cazuri – valoarea de 6 ^{0}C. Anomaliile termice maxime pozitive de 6.7 ^{0}C au fost înregistrate în 2002, când temperatura medie a lunii februarie a constituit +4.9 ^{0}C (fig.1d). Sporirea intensității anomaliilor pozitive din luna februarie poate contribui „la scoaterea prea devreme din iernare" a culturilor multianuale, condiționând compromiterea acestora în timpul manifestării înghețurilor de primăvară.

La omologarea soiurilor de viță de vie (tab.1) în vederea evidențierii rezistenței la ger este importantă şi cunoaşterea spațială a repartiției temperaturilor critice de vătămare. În acest context, au fost utilizate datele multianuale ce reflectă manifestarea temperaturilor minime extreme din perioada 1960-2009, date colectate şi înregistrate de către Serviciul Hidrometeorologic de Stat.

Modelarea spațială a temperaturilor de risc a fost efectuată prin intermediul programului Surfer, cu metoda de interpolare Radial Basis. Hărțile digitale obținute au permis evidențierea particularităților regionale în manifestarea temperaturilor critice pentru soiurile de viță de vie cu rezistență diferită la ger.

Figura 1a

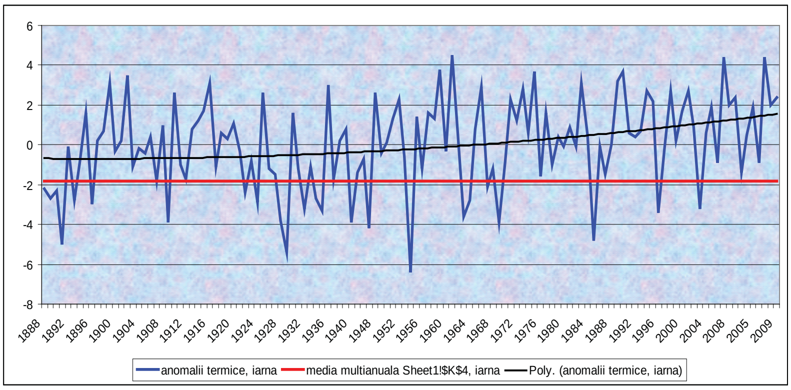


Figura 1b

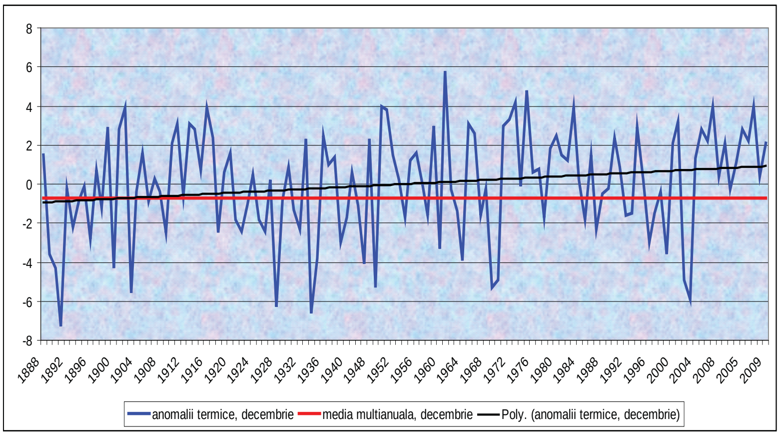


Figura 1c

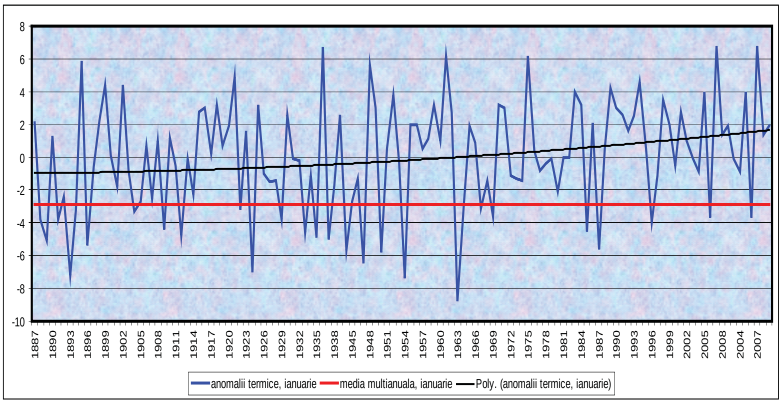


Figura 1d

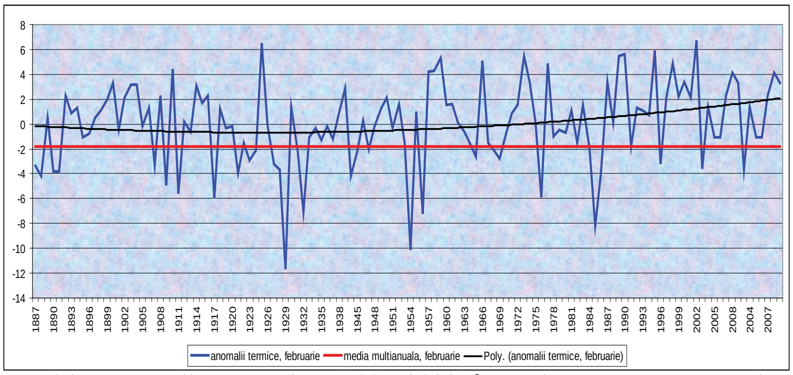


Fig.1. Repartiția anomaliilor termice (1887-2009) în perioada rece (a-sezoniere, b- decembrie, c-ianuarie, d-februarie) de pe teritoriul Republicii Moldova

Tabelul 1

Caracteristica succintă a soiurilor de viță de vie, propuse pentru înregistrare temporară, în scopul cercetării acestora în condițiile de producere

	Durata perioadei de vegetație		Mărimea strugurilor	Bobul				Rezistența la		
	zile	Σt act.		culoarea	forma	gustul	semințe	ger, ^{0}C	mană	oidium
Soiuri de struguri pentru masă - 27 soiuri										
Prima	105-110	2000-2100	Mare	Albastru-închis	Sferic		1-2	-17	Sensibil	Sensibil
Ora	105-110	2000-2100	Mare	Auriu	Slab oval		1-2	-17	Sensibil	Sensibil
Isa	120-125	2300-2450	Medie	Alb-gălbui	Sferic		1-2	-17	Sensibil	Sensibil
Danlas	125-130	2350-2500	Medie	Auriu	Sferic		1-2	-17	Sensibil	Sensibil
Lival	115-125	2300-2450	Mare	Albastru-închis	Sferic	Simplu	1-2	-17	Sensibil	Sensibil
Ester	110-120	2100-2200	Mare	Albastru-închis	Ovală	Simplu	1-2	-22	Relativ	Relativ
Favorit	105-110	2000-2100	Medie	Aurie	Sferic	Tămîios	1-2	-22	Relativ	Relativ
Muscat Poloskei	135-145	2650-2750	Medie	Aurie	Oval-cilindric	Simplu	1-2	-24	Relativ	Relativ
Black Emerald	115-120	2150-2250	Medie	Albastru-închis	Slab-oval	Simplu	Apiren	-17	Sensibil	Sensibil
Flame Tokay	140-145	2650-2750	Medie	Roz	Oval	Simplu	2-3	-17	Sensibil	Sensibil
Fantasy	120-125	2250-2750	Medie	Albastru-închis	Oval	Simplu	Apiren	-17	Sensibil	Sensibil
Wite Flame	105-115	2050-2150	Medie	Alb-auriu	Sferic	Simplu	Apiren	-17	Sensibil	Sensibil
Original	135-145	2550-2750	Medie	Roz-deschis	Oval-cilindric	Tămîios	2-3	-21	Sensibil	Sensibil
Arcadia	115-125	2150-2300	Mare, f.mare	Alb-auriu	Oval	Simplu	2-3	-21	Relativ	Relativ
Lora	110-115	2100-2150	Mare, f.mare	Alb	Oval	Simplu	1-2	-23	Rezistent	Rezistent
Talisman	127-135	2350-2500	Mare	Alb	Sferic	Simplu	1-3	-25	Rezistent	Rezistent

Sursa: Comisia de Stat pentru testarea soiurilor de plante

Aşadar, soirile de viță de vie sensibile la ger, cum ar fi *Prima, Ora, Isa, Danlas, Lival,* propuse pentru înregistrarea temporară în scopul cercetării acestora în condițiile de producție, au temperatura critică de vătămare de < -17 ^{0}C. După cum dovedeşte analiza probabilității de manifestare a acestora în spațiu, culturile nominalizate, sensibile la ger, pot fi compromise o dată în doi ani în partea de sud a republicii şi aproape în fiecare an în partea de nord şi parțial centrală (fig.2).

Pentru soiurile de viță de vie relativ rezistente la ger (*Ester, Favorit*), temperatura critică de vătămare la ger este de < -22 ^{0}C. Modelarea spațială a probabilității de manifestare a acestui fond termic ne permite să constatăm că în sudul republicii o dată în 10 ani apare riscul vătămării soiurilor respective. Pe măsura deplasării spre nord, riscul devine mai frecvent şi în partea centrală acest prag termic se manifestă o dată în 5 ani, iar în partea nordică – o dată în 2-3 ani (fig.3).

În cazul soiurilor de viță de vie rezistente la ger, cum ar fi soiul Talisman, propus pentru înregistrarea temporară în scopul cercetării acestuia în condițiile de producție, temperatura critică de vătămare este de -25^{0}C.

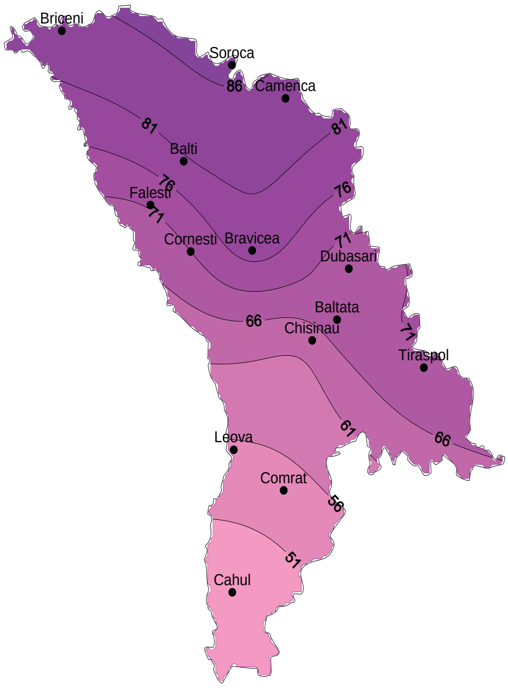


Fig.2. Riscul vătămării soirilor de viță de vie sensibile la ger (probabilitatea %, T< -17 ^{0}C) pe teritoriul Republicii Moldova

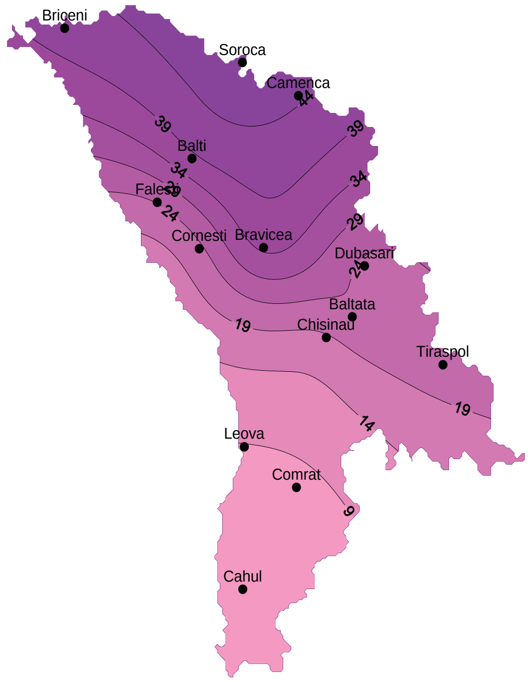


Fig.3. Riscul vătămării soirilor de viță de vie relativ rezistente la ger (probabilitatea %, T< -22 ^{0}C) pe teritoriul Republicii Moldova

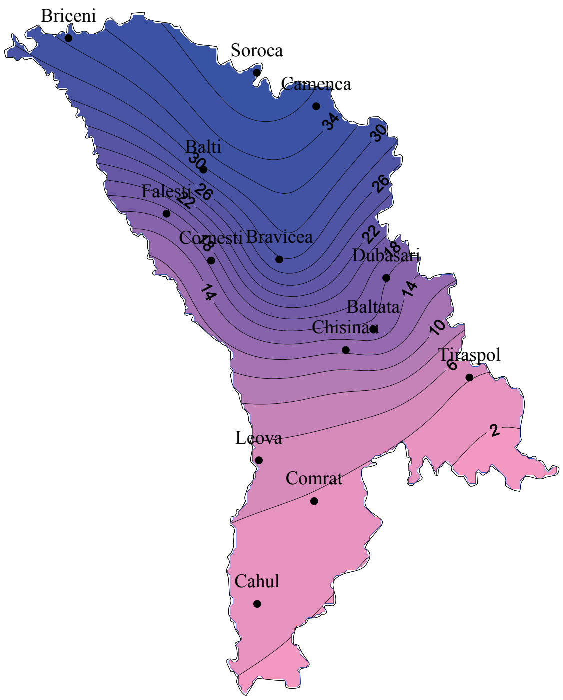


Fig.4. Riscul vătămării soirilor de viță de vie relativ rezistente la ger (probabilitatea %, T< -25 ^{0}C) pe teritoriul Republicii Moldova

Manifestarea cu caracter de pronostic a T< -25^{0}C) dovedeşte că arealul optim de cultivare este sudul şi sud-estul republicii, unde fondul termic scăzut se poate manifesta o dată în 50 ani. Riscul vătămării apare atunci când manifestarea temperaturilor menționate au probabilitatea de 10 la sută, adică arealul favorabil de cultivare a soiului propus este până mai jos de latitudinea mun. Chişinău.

În concluzie constatăm, că rezultatele obținute sunt extrem de importante la omologarea adecvată a soiurilor de viță de vie, în scopul prevenirii sau atenuării influenței factorilor meteorologici nefavorabili în timpul iernării acestora, a intrării şi ieşirii corecte din iernare, iar delimitarea arealelor optime favorabile şi de stres ar putea contribui esențial la sporirea productivității soiurilor de viță de vie în noile condiții climatice.

Bibliografie

1. Constantinov T., Nedealcov M., Rapcea M., *Evaluarea condițiilor de iernare şi amplasarea culturilor sâmburoase termofile în Republica Moldova (sfaturi pentru fermieri)* CZU 551.584+634.2; Tipografia AŞM. Chişinău ISBN 9975-62-123-6, 2002, 45 p.

2. Constantinov T., Nedealcov M., Rapcea M., *Modificările regimului termic şi condițiile de iernare a culturilor pomicole termofile* CZU 551.581+634.2; Tipografia AŞM. ISBN 9975-62-123-6, Chişinău 2005, 124 p.

PROBLEMA REZIDUURILOR DE FTALAȚI ÎN PRODUSE VINICOLE

Acad. ***Gheorghe DUCA,***
Acad. ***Boris GAINA,***
Prof., dr.hab. ***Rodica STURZA***

THE PROBLEM OF PHTHALATES RESIDUES IN WINE PRODUCTS

The problem of population exposure to phthalates contamination is a major concern to international regulatory bodies, but also non-governmental organizations, environmentalists, etc. The rejection by Rospotrebnadzor of some Moldovan wine lots, under the pretext that it contains dibutyl phthalate, has caused not only material damage to Moldovan producers, but also enormous moral damage, with direct impact on the reputation of Moldovan wine industry.

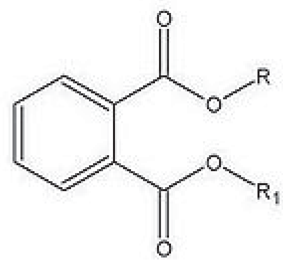
The article examines the issue of phthalates in general, the regulation of the problem at the national and international levels, possible ways of contamination of foodstuffs and the possibility to reduce these factors

Introducere

Ftalații reprezintă o clasă de produse chimice, constituite dint-un inel benzenic şi două grupări carboxilice în poziția *orto*- (figura 1), care se utilizează extrem de larg, fiind în special folosiți drept plastificatori – adaosuri la substanțele polimere (mase plastice, cauciucuri, vopsele), menite să le imprime polimerilor (PVC) plasticitate, extensibilitate şi rezistență la rupere. Acestea reprezintă 90 la sută din producția mondială de ftalați, ceea ce echivalează cu circa 3 mln tone/an. Alte 10 procente din producția mondială de ftalați se folosesc drept solvenți, denaturanți pentru alcool, în produsele cosmetice, de parfumerie, pesticide etc.

Ftalații nu sunt legați chimic în matricea polimerului. Prin urmare, ei pot să migreze în lichidul ce vine în contact cu acesta sau chiar să treacă în aer. Solubilitatea ftalaților în apă este foarte redusă. Pentru dibutilftalat (DBP), spre exemplu, solubilitatea în apă constituie doar 0,1 procente. Migrarea lor este accelerată în prezența grăsimilor şi a alcoolului, acestea contribuind la o solubilizare mai importantă a ftalaților.

Expunerea la ftalați nu este întotdeauna problematică, deoarece unii dintre ei nu sunt recunoscuți drept toxici (di-isodécyle DIDP, di-isononyle DINP) şi se utilizează pe larg în diverse dispozitive medicale (figura 1).



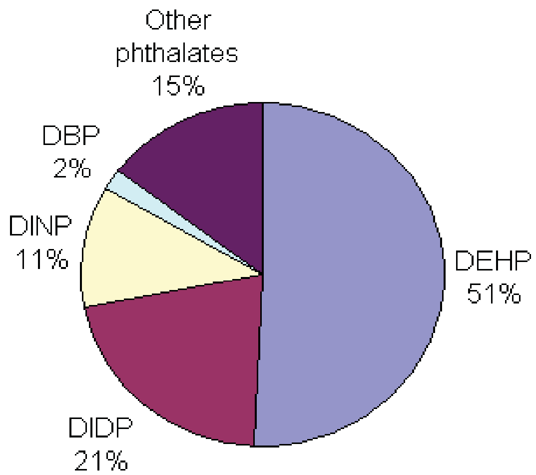


Figura 1. Utilizarea ftalaților ca plastificatori

Producția anuală de dibutilftalat (DBP) în Europa este de 26 000 t, iar consumul – de 18 000 t[1]. DBP se foloseşte preponderent în următoarele domenii:

- *Construcția maşinilor* (plastifiant şi solvent pentru vopsele şi lacuri pe bază de nitroceluloză);
- *Materiale de construcție* (mastică, agenți surfactanți, materiale pentru acoperirea suprafețelor interne şi externe, fibre din sticlă etc.);
- *Industria textilă* (lubrifiant pentru fibre textile, component al vopselelor pentru textile);
- *Liant pentru răşinile acetovinilice;*
- *Agent anti-spumant pentru insecticide;*
- *Adeziv pentru hârtie etc.*

Rata de expunere. Mulți cercetători atestă că rata de expunere la contaminare cu ftalați în majoritatea cazurilor este sub limita dozei zilnice tolerabile (DZT) [1-6]. Dar deoarece ftalații sunt omniprezenți, este destul de dificil de a determina cu exactitate doza expunerii. Potrivit unui studiu internațional [5], acest indice se situează în următoarele limite (tabelul 1). Femeile şi copiii mici sunt cei mai expuşi.

Tabelul 1

Doza zilnică de expunere la ftalați pentru diferite categorii de populație[1]

Categoria/ vârsta	Categorii de vârstă				
	Copii 0-1	Copii 1- 3	Copii 4- 10	Femei 18- 20	Bărbați 18- 80
Doza zilnică, *µg /kg GC*	55- 380	20- 183	5- 54	8- 124	8- 92

[1]*GC – greutate corporală,*

Căile de contaminare. Căile principale de contaminare cu DBP sunt:

- prin inhalare;
- prin ingestie, în formă de alimente şi apă contaminate;
- prin folosirea produselor de igienă, cosmetice, parfumuri etc.;
- prin folosirea obiectelor din PVC (jucării, mănuşi, recipiente din PVC etc.);
- prin diverse dispozitive medicinale (medicamente în capsule, aparate de perfuzie, dispozitive de transfuzie a sângelui etc).

În opinia experților, contaminarea prin inhalare şi prin ingestie deține un rol primordial. Cercetătorii olandezi arată că în apa de ploaie conținutul de DBP variază între 0,280-0,880 µg/l [14]. În Suedia se estimează că circa 75 la sută din cele 200 t de DBP, utilizate anual, sunt eliminate în atmosferă (lacuri şi vopsele, în special). Ulterior o bună parte poate fi inhalată, iar alta, după ploaie, nimereşte în lanțul alimentar. Conținutul de DBP, bunăoară, în apa râului Sena (în regiunea or. Paris, Franța) după ploaie depăşeşte de 5-7 ori conținutul de DBP, înregistrat pe timp secetos [8].

Riscul de contaminare cu ftalați prin ingestie. Pentru că sunt liposolubili, ftalații au tendința de a se concentra în alimentele bogate în grăsimi, precum untul, laptele, brânzeturile. Acestea reprezintă calea cea mai probabilă de contaminare alimentară a populației cu reziduuri de ftalați. Un studiu american a demonstrat că materialele de ambalaj pierd anual 1 procent din conținutul total de ftalați când sunt în contact cu alimentele şi cca 0,1 procente când sunt în contact cu aerul [14]. Pentru DBP, cercetătorii din Canada (IPCS şi Health Canada) au stabilit, că doza zilnică ingerată variază între 1,9 şi 7,0 *µg/kg* GC/ *zi* (*greutate corporală pe zi*), acestea provenind aproape în exclusivitate din alimentele cu un conținut sporit de grăsimi [12].

Efectul fiziologic şi metabolismul ftalaților. Ftalații sunt considerați substanțe nocive de gradul 3 (moderat toxice) care pot produce următoarele efecte (pe termen scurt): alergii, astm etc. Expunerea pe termen lung poate să conducă la perturbări ale sistemului nervos şi endocrin, sporirea riscului de cancer, anomalii ale dezvoltării la copii etc. [6-10]. Ftalații sunt considerați bioacumulabili, fiind limitați prin biodegradare, de aceea pot să se acumuleze în sol, apă şi în plante, sporind riscul contaminării prin lanțul alimentar [11-12].

Ftalații sunt produse liposolubile de o stabilitate înaltă care se absorb uşor pe cale orală şi respiratorie, mai puțin pe cale cutanată. În organism se distribuie rapid în țesutul adipos, în plămâni şi ficat. Cercetările efectuate pe animale de laborator au arătat că eliminarea ftalaților din organism se produce printr-un mod bi-compartimental, a doua fază de eliminare fiind destul de îndelungată, ceea ce se explică prin existența unui ciclu entero-hepatic [13-15]. Diftalații sunt supuşi unei etape de hidroliză enzimatică cu formarea metabolitului monosubstituit, a unui alcool primar şi a hexanolului cu substituent în poziția 2. Spre exemplu: DEHP generează MEHP mono(ethylhexyl) ftalat, 3-octanol şi 2-ethylhexanol (2-EH), care ulterior se oxidează în acid 2-etilhexanoic (2-EHA). 2-EHA prezintă, la rândul său, un metabolit toxic foarte activ. Activitatea hidrolitică este asigurată de lipaze şi esteraze (enzime pancreatice şi plasmatice).

Doze de referință şi clasificare

Pentru mediu. Diferite țări au adoptat, pentru o categorie de ftalați, dispoziții legale şi recomandări referitoare la nivelul maxim tolerabil de expunere la acțiunea lor (tabelul 2).

Tabelul 2.

Reglementarea expunerii la acțiunea unor ftalați şi clasificarea lor

Compuşi	*Valori limită de expunere*[1]	*Clasificare*[2]
DMP-dimetil ftalat	5 $mg.m^{-3}$ (USA, Franța)	
DEP- dietil ftalat	5 $mg.m^{-3}$ (USA, Franța)	
DBP- dibutil ftalat	5 $mg.m^{-3}$ (USA, Franța) 5 $mg.m^{-3}$ (Irlanda, Anglia) 3 $mg.m^{-3}$ (Suedia, Danemarca)	N; R50 T; Repr. Cat.2; R61 Repr. Cat.3; R62 28e ATP (2001)
BBP- benzilbutil ftalat	5 $mg.m^{-3}$ (Suedia, Danemarca) 5 $mg.m^{-3}$ (USA, Franța)	N; R50-53 T; Repr. Cat.2; R61 Repr. Cat.3; R62 29e ATP (2004)
DEHP-etilhexil ftalat	5 $mg.m^{-3}$ (USA, Franța) 10 $mg.m^{-3}$ (Germania) 10 $mg.m^{-3}$ (STEL3 USA)	5 $mg.m^{-3}$ (USA, Franța); 10 $mg.m^{-3}$ (Germania) 10 $mg.m^{-3}$ (STEL3 USA)

1. VME: TLV-TWA (Threshold Limit Value-Time Weight Average). Reprezintă valorile medii calculate pentru 8 h pe zi şi 40 h pe săptămână.

2. Clasificarea din anexa Directivei europene 67/548/CEE – N: toxic pentru mediul ambiant; R50-53: foarte toxic pentru mediul acvatic; R50: foarte toxic pentru organisme acvatice; T: toxique. Repr. Cat.2; R60: poate afecta fertilitatea; Repr. Cat.2 ; R61: riscuri în timpul sarcinii; Repr. Cat.3; R62: riscuri posibile pentru fertilitate; Xn: nociv pentru specia umană; R22: nociv în cazul ingestiei.

3. STEL: Short-Term Exposure Limit ou valeurs limites d'exposition de courte durée. Reprezintă concentraţiile medii la care poate fi expusă persoana nu mai mult de 15 min. pe zi.

La 16 decembrie 2008, a fost stabilită limita maximă tolerabilă de 1,3 μg/L DEHP pentru toate apele de suprafaţă (directiva 2008/105/CE). Alţi doi ftalaţi – DBP şi BBP figurează pe lista prioritară a Agenţiei Europene de Produse Chimice (ECHA) privind stabilirea LMT.

Conform ГН 2.1.5.1315-03 şi modificării ГН 2.1.5.2280-07 «ПДК химических веществ в воде водных объектов питьевого и культурно-бытового водопользования», pentru apa potabilă în Federaţia Rusă limita pentru DBP este stabilită de 0,2 mg/l.

Pentru alimente: Autoritatea europeană de securitate a alimentelor (EFSA) a fixat doza zilnică tolerabilă (DZT) pentru următorii esteri ai acidului ftalic :

10 *μg/kg* GC/ *zi* pentru DBP (EFSA Journal 2005, 242),

500 *μg/kg* GC/ *zi* pentru BBP (EFSA Journal 2005, 241),

50 *μg/kg* GC/ *zi* pentru le DEHP (EFSA Journal 2005, 243).

Pentru alţi ftalaţi, precum DEP, DMP şi DOP doza zilnică tolerabilă nu a putut fi stabilită de către EFSA.

Pentru obiectele, destinate contactului cu produsele alimentare. BBP şi DBP nu sunt autorizaţi pentru compoziţia vopselelor şi a lacurilor aplicate peliculelor de celuloză regenerată, care pot veni în contact cu alimentele *(Directiva 2004/14/CE din 29 ianuarie 2004).*

Utilizarea DBP, BBP şi DEHP în materiale din plastic şi alţi polimeri destinaţi contactului cu produsele alimentare este reglementată conform directivei europene *2007/19/CE din 02 aprilie 2007* de modificare a Directivei 2002/72/CE privind materialele şi obiectele din material plastic destinate să vină în contact cu produsele alimentare şi a Directivei 85/572/CEE a Consiliului de stabilire a listei de simulanţi utilizaţi pentru testarea migrării constituenţilor materialelor şi obiectelor din material plastic care vin în contact cu produsele alimentare.

Reglementare Federaţia Rusă. Conţinutul de DBP este reglementat în Federaţia Rusă prin documentul normativ ГН 2.3.3.972-00 «ПДК химических веществ, выделяющихся из материалов, контактирующих с пищевыми продуктами», limita de admisibilitate fiind < 0,01 mg/kg.

Reglementare Republica Moldova. În ţara noastră conţinutul de DBP (sau alţi ftalaţi) nu se reglementează în produse alimentare nici la momentul actual, nici în perspectivă (HG nr. 520 din 22.06.2010 *Cu privire la aprobarea Regulamentului sanitar privind contaminanţii din produse alimentare*).

Reglementarea conţinutului de DBP nemijlocit în produsele alimentare. Nu este stabilită nicio limită, deoarece acesta este un contaminant, care *apriori* nu ar trebui să fie prezent în alimente. Dar pe baza informaţiilor noi legate de evaluarea riscurilor substanţelor evaluate şi de nevoia de adaptare la progresele tehnice şi la normele actuale de calculare a migrării, a fost aprobată Directiva 2007/19/CE, care implică verificarea respectării limitelor de migrare specifice (LMS) ale simulantului D pentru aditivii autorizaţi şi facilitatori ai polimerizării (PPA).

Se introduce conceptul barierei funcţionale din plastic, şi anume prezenţa unei bariere în materialele sau obiectele din plastic care previne sau reduce migrarea din spatele barierei respective în alimente. Numai sticla şi anumite metale pot să asigure o blocare completă a migrării. Plasticul reprezintă o barieră parţial funcţională cu proprietăţi şi o eficienţă care trebuie evaluate şi care pot să faciliteze reducerea migrării substanţelor sub anumite LMS sau sub o limită de detecţie. Ţinând seama de dificultăţile tipului de analiză afectat de o toleranţă analitică mare, trebuie să se stabilească ***un nivel maxim de 0,01 mg/kg dintr-o substanţă neautorizată printr-o barieră funcţională din plastic, pentru alimente sau simulanţi de alimente***.

Migrarea substanţelor prevăzute în alimente sau în simulanţi nu poate să depăşească 0,01 mg/kg, măsurate cu siguranţă statistică printr-o

metodă de analiză, în conformitate cu articolul 11 din Regulamentul (CE) 882/2004.

Limita de migrare specifică (LMS) se exprimă întotdeauna ca o concentrație în alimente sau simulanți. Aceasta se aplică unui grup de compuşi, în cazul în care compuşii sunt înrudiți structural sau toxicologic, în special izomeri sau compuşi din acelaşi grup funcțional, şi include transferul posibil de compensare.

Totuşi, pentru esterul dibutilftalat, se stabileşte ***LMS = 0,3 mg DBP/kg de simulant de aliment.*** În cazul vinului drept simulant de alimente serveşte soluția de 15 procente de etanol.

Recomandări OIV. Nu există pentru moment. Au fost desfăşurate mai multe proiecte şi ante-proiecte, dar recomandări nu au fost formulate, la fel ca şi pentru reziduurile de pesticide:

Projets de résolution concernant les LIMITES de certains produits, en ETAPE 6

10.1. Résidus de produits phytosanitaires

OENO/SCMA/01/203 FR

OENO/SCMA/01/203 add.1

12. Avant-Projets de résolution concernant les LIMITES de certains produits, en ETAPE 2

12.1. Limites en Phtalates dans les vins.

Căile posibile de contaminare a produselor alimentare cu ftalați. Căile posibile de contaminare, în ordinea descreşterii probabilității de contaminare a alimentelor, sunt:

- în procesul de producere, şi anume în urma contactului:

a) cu materialele din cauciuc (nedestinate contactului cu produsele alimentare)

b) cu materiale plastice (nedestinate contactului cu produsele alimentare)

c) cu suprafețe vopsite

d) cu unele materiale adjuvante:

- la îmbuteliere/ambalare, în special la cald;
- din materia primă, dacă:
- mediul este contaminat;
- DBP intră în componența pesticidului utilizat;
- materia primă a fost în contact cu recipientele din plastic.

Această listă poate fi continuată, deoarece lista obiectelor ce conțin ftalați este imensă.

Proveniența ftalaților poate să difere de la un lot de produs la altul.

Diminuarea riscurilor de contaminare a produselor alimentare, inclusiv a celor vinicole, cu ftalați. Potrivit regulamentelor sanitare nr. 03.3.3.51 din 21.08.2003 *Normative tehnice de migrare a elementelor toxice din confecțiile care contactează cu produsele alimentare şi metodele de determinare* şi nr. 06.10.3.67 din 22.12.2004 *Reguli şi norme sanitaro-epidemiologice pentru materialele folosite în sectorul alimentar*, utilizarea dibutilftalatului în materialele şi obiectele destinate să vină în contact cu produsele alimentare este interzisă. Nu se admite nici migrația dibutilftalatului din astfel de materiale.

Actualmente se află în examinare proiectul HG *Regulament sanitar privind materialele şi obiectele destinate să vină în contact cu produsele alimentare*, care transpune prevederile Regulamentului CE nr.1935/2004 din 27 octombrie 2004 privind materialele şi obiectele destinate să vină în contact cu produsele alimentare. Acesta prevede, că *Ministerul Sănătății, în perioada 2011-2012, va elabora şi aproba, în modul stabilit, Regulamente sanitare vizând cerințele specifice pentru materiale şi obiectele active şi inteligente destinate să vină în contact cu produsele alimentare.*

Directiva nr. 2007/19/CE *Impact asupra materialelor din plastic (PVC) care pot veni în contact cu produsele alimentare,* intrată în vigoare în UE din 1 iulie 2008, este una specifică, prevăzută de către Regulamentul CE nr.1935/2004 din 27 octombrie 2004. Ea interzice fabricarea şi importul produselor PVC destinate contactului cu produsele alimentare, în componența cărora intră ftalati, stabileşte limitele globale şi specifice de migrare şi modul de testare a acestora.

Astfel, aderarea la Directiva nr. 2007/19/CE, care transpune prevederile Regulamentului CE nr.1935/2004 din 27 octombrie 2004 privind materialele şi obiectele destinate să vină în contact cu produsele alimentare, ar permite diminuarea gradului de contaminare a produselor alimentare cu reziduuri de ftalați.

Dar aceasta este doar o parte a problemei, care ține de autorități.

Cum responsabilitatea majoră pentru inofensivitatea produsului ține de producător, este necesar ca acesta să-şi analizeze fluxul tehnologic, toate elementele care ar putea să conducă la contaminarea produsului, şi să le excludă. Este timpul ca sistemele managementului calității, care sunt implementate în majoritatea întreprinderilor din sectorul agroalimentar, inclusiv cele vinicole, să devină funcționale şi să-şi justifice aplicarea, deoarece în cazul contaminanților, precum sunt ftalații, sursa contaminării va fi întotdeauna diferită de la un caz la altul.

Bibliografie

1. CE: The Scientific Committee on Medicinal Products and Medical Devices: Opinion on Medical Devices Containing DEHP Plasticized PVC. EU RA DBP 2004.

2. Communication 2006/C 90/04 du 13 avril 2006 de la commission européenne.

3. CE JRC Institute of health and Consumer protection Toxicology and chemical substance. Phthalates Risk assessment report – 2008.

4. CEHRH. Center for the Evaluation of Risks to Human Reproduction. NTPCERHR expert panel.

5. CSTEE. Scientific Committee on Toxicity, Ecotoxicity and the Environment. Opinion on the results of a second risk assessment of phthalates in human health part. Brussels: European Commission; 2004.

6. T. Lovekamp-Swan, B.J. Davis, Environ. Health Perspect. 111 (2003) 139.

7. Caroline Sablayrolles, Mireille Montr´ejaud-Vignoles, David Benanou, Lucie Patria, Michel Treilhou . Development and validation of methods for the trace determination of phthalates in sludge and vegetables. Journal of Chromatography A, 1072 (2005) 233–242.

8. Barnabé S, Beauchesne I, Cooper DG, Nicell JA. Plasticizers and their degradation products in the process streams of a large urban physicochemical sewage treatment plant. Water Res 2008, 42: 153- 162.

9. Becker K, Seiwert M, Angerer J, Heger W, Koch HM, Nagorka R, Roßkamp E, Schlüter C, SeifertB, Ullrich D. Phthalate in urine of children and in house dust. Int J Hyg Environ Health 2004, 207: 409 - 417.

10. Berman T, Hochner-Celnikier D, Calafat AM, Needham LL, Amitai Y, Wormser U, Richter E. Phthalate exposure among pregnant women in Jerusalem, Israel: results of a pilot study. Environ Int 2009, 35 : 353 - 357.

11. Montuori P, Jover E, Morgantini M, Bayona JM, Triassi M. Assessing human exposure to phthalic acid and phthalate esters from mineral water stored in polyethylene terephthalate and glass bottles.Food Addit Contam Part A 2007, 25: 511 - 518.

12. Meeker JD, Calafat AM, Hauser R. Di(2-ethylhexyl) Phthalate Metabolites May Alter Thyroid Hormone Levels in Men. Environ Health Perspect 2007, 115: 1029 - 1034.

13. Peakall DB. Phthalate esters: occurrence and biological effects. Residue Rev 1975, 54: 1 - 41.

14. Peijnenburg WJGM, Struijs J. Occurrence of phthalate esters in the environment of the Netherlands. Ecotoxicol Environ Safe 2006, 63: 204 - 215.



Elizabeth Ivanovsky. ***Schiță din natură,*** **aa 1920**

ADSORBANȚI MINERALI NATURALI. PROSPECȚIUNI

Dr. hab. ***Vasile RUSU,***
conferențiar cercetător

NATURAL MINERAL ADSORBENTS. PROSPECTS

The physicochemical properties of mineral adsorbents from Moldova (bentonites, diatomite, tripoli) also their practical application (for purification of wastewater obtained in production of dairy and meat products, for refinement of sunflower oil, for optimization of drinking water) were briefly analyzed. Some directions for improving the properties of adsorbents were outlined, particularly emphasizing the potentialities of a new class of porous materials synthesized from clay minerals by pillaring with oxides of different metals (pillared clays, PILCs).

Se dedică profesorului universitar
Mihail Cherdivarenco,
fondatorul Şcolii adsorbanților minerali
din Moldova

Adsorbanții minerali naturali reprezintă materiale de origine minerală, având structură poroasă, chimie a suprafeței complexă şi proprietăți sorbtive pronunțate. În funcție de structură, componența chimică şi proprietățile fizico-chimice, adsorbanții minerali sunt clasificați în trei categorii principale, incluzând silicați disperşi, silicați stratificați şi sub forme de panglici, silicați cu structură în carcasă (zeoliți).

Silicații disperşi (diatomite, tripoli, opoci) sunt de origine sedimentară şi se caracterizează printr-un conținut mare (60-95 %) de bioxid de siliciu. Diatomitul s-a format ca rezultat al depunerii în perioade îndelungate geologice a scheletelor algelor monocelulare (diatomeelor). Tripoli (trepel) după compoziția chimică este apropiat diatomitului, deosebindu-se însă prin origine, considerat în majoritate de proveniență minerală. Spre deosebire de diatomit, particulele de tripoli au o formă sferoidală, având diametrul 1-2 µm. În Republica Moldova zăcăminte mai însemnate de diatomit şi tripoli sunt localizate în lungul fluviului Nistru, pe traseul Naslavcea – Camenca.

Silicații stratificați şi sub forme de panglici sunt clasificați în mai multe grupe. Din punct de vedere cristalo-chimic, mineralele argiloase prezintă silicați cristalini de aluminiu sau magneziu, având o structură stratificată, un "sandviş" din straturi tetraedrice şi octaedrice. Straturile tetraedrice şi octaedrice, suprapuse, formează pachete de tipul 1:1 (strat tetraedric:strat octaedric) sau 2:1 (strat tetraedric:octaedric:tetraedric).

Minerale cu structura de tip 1:1 sunt caolinitul, dickitul, nacritul, hallouzitul. Mineralele de tip 2:1 se clasifică în două categorii. O categorie include mineralele care se dilată în apă sau solvenți polari, de exemplu montmorilonitul, nontronitul, vermiculitul, sauconitul, saponitul, hectoritul. Altă categorie reprezintă mineralele 2:1 care nu se dilată, de exemplu ilitul, muscovitul, biotitul, flogopitul. Un grup distinct îl constituie mineralele sub forme de panglici sau fibroase, precum atapulghitul, paligorschitul, sepiolitul, structura cărora prezintă un strat dublu de tetraedre de siliciu, care se leagă formând fibre prin intermediul ionilor de magneziu, aluminiu, fier.

Montmorilonitul în stare pură nu este prea răspândit în natură, mai frecvent acest mineral constituind componentul principal al bentonitelor. Zăcăminte mai însemnate de bentonite în Republica Moldova se află în localitățile nordice – Prodaneşti (r-l Floreşti) şi Naslavcea (r-l Camenca), de asemenea la sud-vestul republicii, în localitățile Cociulia-Lărguța (r-l Cantemir). Componentul principal al bentonitelor de la sud-vestul republicii este montmorilonitul. Valorile capacității de schimb cationic al acestui bentonit ating 70-100 mechiv/100g de argilă, suprafața specifică atinge 120 m^2/g, razele efective ale porilor constituie 0,7 şi 3-4 nm, mărimi caracteristice pentru montmorilonit. Proprietățile sorbționale ale bentonitului față de adsorbați standard (benzen, azot, metanol, apă) sunt apropiate capacității adsorbționale a ascangelului (Georgia), considerat cel mai bun bentonit industrial în ex-URSS. Bentonitul din Naslavcea are un conținut mai mic de montmorilonit, incluzând în cantități diferite hidromică, cuarț, calcit, caolinit. Suprafața specifică atinge valori până la 75 m^2/g, capacitatea de schimb cationic ajunge la 90 mechiv/100g, în complexul de schimb cationic predominând ionii Ca^{2+} şi Mg^{2+}.

În procesul adsorbției adsorbaților polari montmorilonitul se dilată. Grație acestei proprietăți bentonitele au capacitatea de a adsorbi nu numai molecule cu dimensiuni mici, dar şi macromolecule, de exemplu aminoacizi şi compuşi proteinici, coloranți şi oxiacizi [1, 2]. Bentonitele pot fi aplicate în tehnologii de purificare a apelor uzate obținute în producerea lactatelor şi produselor din carne, de asemenea pentru purificarea borhotului obținut la producerea coniacurilor [3], pentru

clarificarea (rafinarea) uleiului de floarea soarelui [4-6].

S-au efectuat studii ample în vederea utilizării bentonitelor pentru optimizarea tehnologiilor de potabilizare a apelor în Moldova [7-9]. Schemele tehnologice utilizate actualmente pentru potabilizarea apei cuprind mai multe etape, incluzând dezinfecția apei prin clorurare. Cercetările din ultimul timp dovedesc că substanțele humice din apă pot interacționa cu clorul în procesul clorurării, formându-se halogen-alcani (derivați clorurați ai alcanilor), fiind constatată acțiunea cancerigenă şi mutagenă a diferitelor „fragmente", obținute din substanțele humice la clorurare. Studiile efectuate demonstrează că procesul de coagulare cu sulfat de aluminiu se intensifică în prezența bentonitului, procedeul fiind recomandat pentru utilizare în tehnologiile de potabilizare a apei [7].

Investigațiile recente evidențiază încă un aspect important al efectului coagulării în prezența bentonitului, şi anume intensificarea adsorbției substanțelor humice în prezența bentonitului şi ionilor Fe^{3+} sau Al^{3+} [8]. Astfel, incluzând în tehnologiile de potabilizare a apei etapa de coagulare cu sulfat de aluminiu în prezența bentonitului, se îmbunătățesc o serie de indici de calitate a apei – indicatorii organoleptici, se intensifică adsorbția substanțelor humice şi eliminarea ionilor metalelor, inclusiv a ionilor de aluminiu reziduali din coagulant, se micşorează riscul formării halogen-metanilor la etapa următoare de dezinfecție a apei prin clorurare.

În linii generale, suprafața specifică a adsorbanților minerali naturali variază într-un interval comensurabil cu cel înregistrat pentru silicagel şi alți adsorbanți sintetici. Datorită structurii micro-mezoporoase şi gradului fin de dispersare, adsorbanții naturali posedă proprietăți sorbționale mai largi şi pot fi aplicați pentru adsorbția substanțelor cu dimensiuni moleculare într-un diapazon destul de mare sau chiar a formațiunilor coloidale. Posedând proprietăți structural-sorbționale comensurabile cu cele ale adsorbanților sintetici, adsorbanții naturali sunt mult mai ieftini, în consecință fiind rentabilă utilizarea lor într-un singur ciclu, fără a se pune problema regenerării, ceea ce din nou avantajează costul lor.

În perioada anilor 70-80, Republica Moldova importa cantități impunătoare de bentonite (ascangel, Georgia) folosite pentru clarificarea (limpezirea) vinurilor şi sucurilor, de diatomite (opoca Zikeevka, Breansk) folosite pentru regenerarea uleiurilor minerale, de diatomite (kieselgure din Ahalțih, Georgia şi Lapland, peninsula Kola) folosite pentru filtrarea vinurilor, sucurilor, pectinelor etc. [1].

Analize comparative ale caracteristicilor fizico-chimice şi sorbțional-structurale ale adsorbanților naturali (diatomite, tripoli, bentonite şi subbentonite) din cca. 50 de localități din Moldova relevă că aceştia posedă proprietăți comparabile cu cele ale unor adsorbanți importați [1]. Bentonitele din localitățile Lărguța, Prodaneşti, Naslavcea, precum şi diatomitele din localitățile Ghidirim, Camenca, Senătăuca, pot fi utilizate în locul celor importate.

Pentru îmbunătățirea proprietăților sorbționale şi catalitice ale bentonitelor din republică, s-au efectuat studii complexe în vederea activării lor chimice, fiind elucidate modificările în rețeaua cristalină a montmorilonitului, modificările chimiei suprafeței, capacității sorbționale şi de schimb cationic [1, 4-6]. În scopul modificării chimiei suprafeței montmorilonitului se practică diferite procedee, incluzând tratarea lor cu soluții acide diluate sau concentrate, la rece sau la diferite temperaturi.

În ultimele decenii au început cercetări intense pe plan global în vederea sintezei unei clase noi de materiale cu proprietăți de site-moleculare, având dimensiunile porilor mai mari în comparație cu zeoliții obişnuiți. Astfel de materiale au fost obținute prin interstratificarea mineralelor argiloase, îndeosebi din clasa montmorilonitului cu proprietăți de dilatare pronunțate, cu specii oligomerice căpătate prin hidroliza hidraților oxizilor cationilor polivalenți, mai cu seama ale Al^{3+}. Ele se caracterizează printr-o înalta stabilitate termică şi suprafețe mari. Prin procedee speciale pot fi obținuți oligomeri ai oxi-hidroxi complecşilor de aluminiu într-un diapazon larg, cu sarcini de la $[Al_2(OH)_2(H_2O)_8]^{4+}$ până la ionul Keggin, $[Al_{13}O_4(OH)_{24}(H_2O)_{12}]^{7+}$.

Activitatea catalitică a argilelor "pilonate" ("pivotate") se datorează modificărilor acidității suprafeței mineralului şi/sau introducerii unor poziții (centri) active în procesul intercalării oligomerilor, de aceea procedeul utilizat devine un factor crucial în formarea caracteristicilor finale ale produsului. Grație îmbunătățirii proprietăților (creşte suprafața specifică, volumul porilor, stabilitatea termică, caracteristicile acide), în comparație cu argilele inițiale folosite pentru sinteze, adsorbanții intercalați pot fi utilizați în calitate de catalizatori acizi la efectuarea unui spectru larg de reacții şi sinteze chimice fine, exemple fiind reacții de hidroxilare, disproporționare, esterificare, alchilare, izomerizare, aromatizare etc. Alt domeniu foarte promițător de aplicare a argilelor "pilonate" este utilizarea lor în calitate de catalizatori în producerea

biocombustibilului din uleiuri vegetale, în speţă, din cele de palmier, soia, floarea soarelui sau rapiţă.

În ultimul timp, se atrage o atenţie deosebită mineralizării complete a poluanţilor organici din ape, aceste tehnologii asigurând un tratament avansat al apelor uzate (*TAAU*). Metodele principale, aplicate în cadrul tehnologiilor TAAU, sunt oxidarea fotocatalitică omogenă sau eterogenă folosind oxigen, ozon, peroxid de hidrogen sau în îmbinare. Oxidarea fotocatalitică eterogenă cu peroxid de hidrogen, numită oxidarea umedă catalitică cu peroxid de hidrogen (*OUCP*), este efectuată în prezenţa argilelor "pilonate" cu oxizi ai diferitelor metale (Al, Cu, Cr, Fe, Ru, Ti etc.) şi reprezintă o tehnologie TAAU de perspectivă.

Oxidarea umedă catalitică cu peroxid de hidrogen (*OUCP*) în prezenţa montmorilonitului "pilonat" a fost testată pentru tratamentul diferitelor categorii de ape uzate, precum cele provenite de la întreprinderile textile, de prelucrare a lemnului, de producere a vopselelor, coloranţilor, hârtiei etc. Avantajele aplicării argilelor "pilonate" sunt net superioare în comparaţie cu alte categorii de catalizatori, permiţând eliminarea selectivă a substanţelor organice şi înlesnind costul purificării apelor uzate.

O categorie aparte prezintă apele uzate provenite de la unele întreprinderi alimentare (de producere a uleiurilor din măsline, a sucurilor din citrice, fabrici de bere, de vin), conţinând compuşi polifenolici toxici şi slab biodegradabili. Pentru oxidarea completă a acestor poluanţi se aplică oxidarea umedă catalitică cu peroxid de hidrogen în prezenţa montmorilonitului "pilonat". Tehnologia OUCP a fost testată, de asemenea, pentru oxidarea completă a compuşilor organici cloruraţi, cum sunt agro-chimicalele din ape (de exemplu, erbicidele), compuşii policloruraţi ai difenilului (folosiţi în industria electronică sau componenţi ai lacurilor, cleiurilor, materialelor plastice), clor-derivaţii metanului, fenolului, substanţelor humice (proveniţi la etapa de dezinfectare a apei cu clor în tehnologiile de potabilizare).

Adsorbanţii intercalaţi posedă o structură poroasă mult mai dezvoltată în comparaţie cu alţi adsorbanţi minerali, ceea ce face foarte atractivă utilizarea lor în calitate de membrane pentru separarea gazelor, schimb ionic, sorbţia compuşilor organici. Acest domeniu de aplicare este avantajos atât din punct de vedere economic, cât şi din cel ecologic, de exemplu pentru controlul şi evitarea deversărilor pesticidelor, erbicidelor şi altor agro-chimicale în mediul acvatic. Adsorbanţii intercalaţi sunt utilizaţi pentru purificarea apelor uzate, poluate cu metale grele, de exemplu pentru eliminarea Cr, Ni, Pb, Cd.

Analiza literaturii de specialitate relevă că în perioada anilor 2000-2006 au fost publicate peste 20 000 de publicaţii dedicate adsorbanţilor minerali, dintre care cca. 85 la sută se referă la utilizarea lor în calitate de catalizatori [10]. Din publicaţiile consacrate catalizatorilor, circa 46 la sută s-au referit la catalizatorii obţinuţi pe bază de minerale argiloase şi argilele intercalate, demonstrând interesul sporit pentru această categorie de catalizatori. De menţionat că în perioada dată, numărul de patente cu aplicarea mineralelor argiloase (mai frecvent, montmorilonit modificat) în calitate de catalizatori acizi a fost mult mai mare, în comparaţie cu numărul de patente ce au referinţe la argilele intercalate (în calitate de catalizatori acizi). De asemenea, utilizarea în această perioadă a argilelor intercalate în calitate de catalizatori comerciali pentru cracare a fost mai redusă, dându-se preferinţă argilelor neintercalate, mult mai ieftine. Statistica menţionată evidenţiază faptul că argilele intercalate sunt deocamdată mai mult la nivel de studiu de laborator, motivaţia principală fiind costul lor înalt de preparare şi comercializare. Pe de altă parte, perspectivele menţionate de utilizare a argilelor intercalate vor stimula creşterea consumului acestora, ceea ce va stimula creşterea producerii lor prin metode mai mecanizate. În consecinţă este posibilă scăderea costului lor de comercializare [10].

Un alt factor ce ar stimula utilizarea acestei categorii de catalizatori pe o scară industrială largă este sistematizarea metodologică. Or, numeroasele cercetări de laborator s-au soldat cu anumite succese de aplicare industrială, acestea însă având mai mult un caracter accidental decât sistemic.

De menţionat că, deocamdată, în literatura de specialitate nu există anumite criterii fizico-chimice pentru constatarea condiţiilor optime pentru sinteze, în funcţie de diferiţi factori. Obiectivele studiilor iniţiate în Institutul de Chimie al AŞM la etapa dată presupun aplicarea metodelor electrometrice (pH-metrice, conductometrice), ca indicii pentru stabilirea condiţiilor optime pentru sinteze a adsorbanţilor intercalaţi [11].

În ansamblu, constatăm că Republica Moldova este relativ bogată în zăcăminte de adsorbanţi minerali, cu proprietăţi fizico-chimice relevante, ceea ce evidenţiază posibilităţi reale de utilizare a acestora în practică.

REFERINȚE

1. Кердиваренко М.А. Молдавские природные адсорбенты и технология их применения. Кишинев: Картя молдовеняскэ. 1975. -190 с.

2. Институт Химии АН МССР (1959-1984). Отв. ред. Влад П. Ф.. Кишинев: Штиинца, 1987.

3. Ропот В.М., Стратулат Г.В., Руссу В.И. и др. Очистка коньячной барды от взвешенных веществ. Виноделие и виноградарство СССР, 1979, № 3, с.44-45.

4. Кердиваренко М.А., Шеремет Н.В., Кренис Г.А., Руссу В.И. Влияние химической активации на адсорбционно-структурные свойства основных типов природных адсорбентов МССР. Известия АН МССР, сер. биол. и хим. наук, 1974, № 1, с. 61-66.

5. Кердиваренко М.А., Шеремет Н.В., Руссу В.И., Василеску Т.Н., Русу В.К., Ропот В.М. Кислотная активация глин для адсорбционного осветления масел. Известия АН МССР, серия биол. и хим. наук, 1990, Nr. 5, p.56-62.

6. Кердиваренко М.А., Шеремет Н.В., Руссу В.И., Василеску Т.Н., Русу В.К., Ропот В.М. Роль активных центров активированных глин в адсорбционном осветлении масел. Известия АН МССР, серия биол. и хим. наук 1991, Nr. 1, p.56-61.

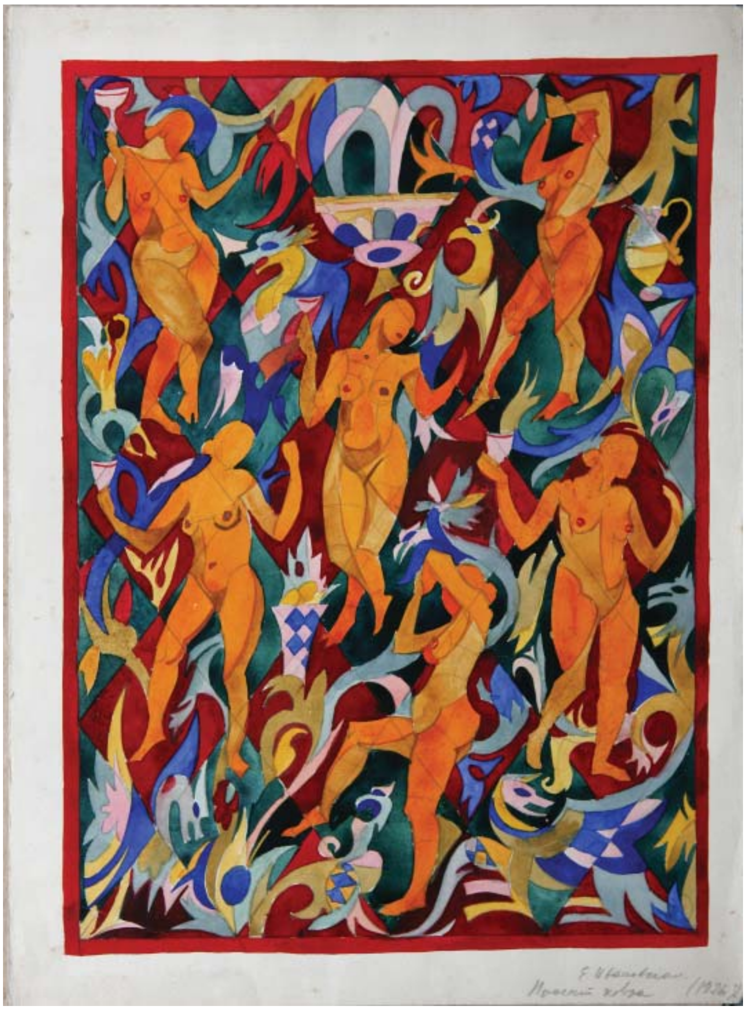
7. Индричан Л.Л., Кондрась П.С., Тоток Г.Т., Русу В.И., Ропот В.М., Болотин О.А. Рекомендации на применение бентонитовых глин МССР для очистки природных вод. Утверждены Министерством Жилищно-коммунального хозяйства МССР. Кишинев: Штиинца, 1986.

8. Rusu V., Maftuleac A., Vrînceanu A., Lupaşcu T. Adsorbția substanțelor humice pe adsorbanți minerali. Revista de Chimie (Bucureşti). 2006, Vol. 57, Nr. 7, p. 759-764.

9. Rusu V., Vrînceanu A., Polevoi I. Composition of mineral phases of the Ghidirim diatomite. Chemistry Journal of Moldova. General, Industrial and Ecological Chemistry. 2007, Vol. 2, No. 1, p. 63-66.

10. Centi G., Perathoner S. Catalysis by layered materials: A review. Microporous and Mesoporous Materials. 2008, Vol. 107, p. 3–15.

11. Vasile Rusu, Raisa Nastas, Aliona Vrinceanu, Tudor Lupaşcu. Synthesis of pillared montmorillonite by aluminum oligomers as cross-linking agents. IX International Symposium on Chemistry of Colloids and Surfaces, 29-30 May 2008, Galatzi, Romania. Abstracts Book.



Elizabeth Ivanovsky. Studiu pentru covor, a. 1926

DESTINUL INTELECTUALILOR BASARABENI ÎNTRE REFUGIU ŞI EXIL

Dr.hab. ***Ana-Maria PLĂMĂDEALĂ***

BASARABIA INTELLECTUALS BETWEEN REFUGE AND EXILE

The article is dedicated to the unsolved problems of the report "refuge-exile". The phenomenon is debated in the overall Romanian context, focusing upon regional aspects.

Using the multi-disciplinary approach, the author refers to multiple aspects: historical, artistic, psychological. However, the psychoanalytic perspective becomes axis mundi of exegesis, highlighting an exceptional state of mind. The main categories of the method allowed eluding the stunning transformations in artistic and civic consciousness of exile. It suggests the biographies of Druta, Ungureanu, Loteanu, Doga, Dolgan, Mursa to emphasize the devastating consequences of the failure in the cultural process of its best representatives. On the other hand, there is discovered the immanence of the identity crisis of the Basarabia migrants within perverse conditions of oriental exile.

In conclusion, the author refers to the vital necessity to include the spectrum "refuge-exile" in the study of the art, for an in-depth knowledge of the unique complexity of the artistic trends in RSSM.

Despre exilul românesc şi cel basarabean s-a vorbit în diverse aspecte. Niciodată însă exilul, ca o problemă-cheie a culturii româneşti, în general, şi a celei basarabene, în special, nu a devenit obiect autonom de studiu. În cazul monştrilor sacri de talia unui Eugen Ionesco, Mircea Eliade, Constantin Brâncuşi, Emil Cioran, fenomenul numit de cele mai multe ori „emigraţia" a fost evocat doar prin intermediul unor memorii. Nu cunosc lucrări analitice, în care problema enunţată să fi fost abordată global întru evidenţierea repercusiunilor plecării din Ţară a acestor somităţi din sfera filozofiei şi artei. Nu s-a dezvăluit nici impactul infiltrării ideatico-estetice a spiritului ancestral românesc în cultura universală, schimbându-i landşaftul.

Dan Mihăilescu atestă tranşant că marii emigranţi ai culturii române „decenii la rând nu au făcut altceva decât să ţese din ghemul de lână adunat acasă în lucrări, bineînţeles mai subtile, mai expresive, mai dense ori mai impunătoare, amplificând moştenirea livrească şi reflexivă din anii debutului" [1]. Nu s-a mers mai departe în vederea dezvăluirii dimensiunii româneşti a mesajelor avangardiste ale unui Ionesco sau Brâncuşi, Eliade sau Cioran. Indubitabil, ei au cucerit lumea europeană în urma fructificării unor viziuni originare ale fondului românesc spiritual (vezi geneza mioritică a filozofiei eşecului lui Cioran, structura arhetipală a teatrului absurdului ionescian, semantica cosmogonică a *Coloanei infinitului* şi a *Păsării măiestre* a lui Constantin Brâncuşi, cristalizarea de către Mircea Eliade a noilor exegeze în teoria mitului universal prin spectrul mitologiei etnice etc.).

Mândri ori supăraţi de succesul conaţionalilor, românii n-au cutezat să se întrebe: îmbogăţind cu nuanţe ancestrale româneşti cultura universală, aceşti directori de conştiinţă nu au văduvit, în acelaşi timp, propria cultură, condamnată la înstrăinarea de revelaţiile prorocilor săi? Dialogul dintre corifeii expulzaţi şi ţara silită să orbecăiască în haosul comunist a fost întrerupt pentru decenii. Or, astfel se explică că nu s-a întâmplat conştientizarea destinului celor plecaţi în spaţiul duplicitar al refugiului-exil.

După ferma mea convingere, invidia şi ranchiuna a împăianjenit ochii celor rămaşi, care nu au fost capabili să înţeleagă că celebrii emigranţi nu au fost scutiţi nici ei de angoasele stării de exil. Dimpotrivă, „libera alegere" a determinat o şi mai profundă frământare interioară. Persistenţa mustrărilor de conştiinţă s-a soldat cu instituirea de către Mircea Eliade a unui veritabil mit al diasporei româneşti (poate e cazul să inaugurăm un asemenea mit şi al diasporei moldoveneşti de la Moscova anilor 70-80).

Mircea Eliade îşi găseşte justificarea în esenţa ontogenetică a emigraţiei care ar fi, după părerea lui, „prelungirea transhumanţei păstorilor români" şi, prin urmare, conţine un argument întru autoconsolare, deoarece „ruptura" exista deja în trecut. Cert lucru că drama „rupturii" este trăită de el ca o moarte iniţiatică, filozoful religiilor lumii accentuând că „probele iniţierii, printre care cea mai tulburătoare este cea a copacului fără rădăcini – nostalgie, suferinţele, pericolul pierderii identităţii, găsesc unica raţiune în creaţie"[2]. Astfel, Eliade plăsmuieşte mitul dimensiunii creative a exilului, ignorând latura tragică a imanentei refulări în subconştient a propriei patrii, culturi, limbi. Despărţirea inerentă de sinele fiinţial semnalează imanenţa metamorfozei dramatice – niciunul dintre celebrii emigranţi români nu au găsit până la urmă în acel refugiu decât un exil. Nici Cioran, nici Eliade, nici Ionesco, nici Brâncuşi nu au putut să se elibereze în subconştient de obsedantele teme identitare, niciodată nu au mai simţit alinarea solitudinii existenţiale, mult mai pronunţată în străinătate.

Obsesia paradisului pierdut al copilăriei – o stare

arhetipală a sufletului etnic îngrozit de părăsirea Centrului lumii – întrepătrunde filozofia lui Cioran, melancoliile moldoveneşti îl însoţesc toată viaţa pe raţionalul Mircea Eliade, soldându-se cu efervescenţa operelor sale de romancier (*Maitreyi, Nunta în cer*), singurătatea sihastrică a „întunecatei renunţări" devine modus vivendi al lui Constantin Brâncuşi, iar refuzul rostului existenţial în teoria absurdului ionesciană izvorăşte din stratul dionisiac al mitologiei româneşti. Toate aceste conştiinţe excepţionale polemizau cu înverşunare până la sfârşitul vieţii cu propria patrie. Dar aducându-i reproşuri dure, blestemând-o, o deplângeau şi-i cereau iertare. Spre sfârşitul vieţii (vezi neapărat *Convorbiri cu Emil Cioran*[3], dar şi interviurile lui Ionesco, jurnalul lui Mircea Eliade), în profunzimea „nu"-urilor celebrilor emigranţi se ascunde tot mai pronunţat sentimentul unei vinovăţii irecuperabile.

Obţinând în lumea civilizaţiei europene mult râvnita libertate, care le-a favorizat împlinirea în calitatea lor de oameni de cultură, ca persoane umane au fost urmăriţi de păcatul renegării propriilor origini. Din acest punct de vedere, cei plecaţi benevol prezintă o categorie poate şi mai dramatică, fiind privaţi de justificările elocvente ale celor forţaţi să părăsească vetrele strămoşeşti. Indubitabil, recunoaşterea mondială le-a adus emigranţilor români nu numai o enormă bucurie şi sentimentul îmbătător al cuceririi lumii, dar şi acutizarea sentimentului culpabilităţii faţă de ţara ce le-a inoculat forţa zborului imaginaţiei şi creaţiei.

Repet, nici ei nu au fost scutiţi de omniprezenţa stării de exil cu dezolantele ei incertitudini ale unor orfani părăsiţi într-o lume străină şi care trăiesc viaţa altora, prefăcându-se că e a lor proprie. Deoarece, cum s-a confesat recent Norman Manea, „Exilul este o experienţă extremă. Nimeni nu a plecat în exil pentru că e foarte fericit acasă… În exil eşti deposedat de tot. Eşti un anonim, ţi se ia limba, ţi se iau prietenii, cărţile din bibliotecă, e o dislocare în necunoscut…"[4]. Or, parafrazându-l pe un alt mare exilat, Iosif Brodski, omul exilului este invariabil obsedat de trecut, „alergând de-a-ndărătelea, mai ales cu gândurile şi visele", acolo unde se simte în „teritoriu sigur" [5]. De aici instaurarea imanentă în forul interior al emigranţilor a complexului izgonirii din rai ca a unui dat imuabil, chiar şi în cazul evadării din iadul în care se prefigurează de cumplitele catastrofe istorice baştina devastată. Totuşi, exilul occidental, spre deosebire de cel răsăritean, cum vom căuta să demonstrăm în cele ce vor urma, nu-l expune pe intelectual unor necruţătoare crize identitare, integrarea într-un nou context etnocultural fiind absolvită de imperativul renunţării la originea etnică.

Am insistat să raportez oximoronul „refugiu-exil" la contextul general românesc. După o meditaţie îndelungată, am descoperit imuabilitatea inversării ecuaţiei, refugiul transformându-se irecuperabil într-un exil. Este ceva fatal în această prefigurare dramatică. Ca şi cum păşeşti în zona grandioasă şi ezoterică a tragediei greceşti, eroii căreia întotdeauna cutezau să-şi amăgească destinul care, irevocabil, îi ajungea din urmă.

Am putea presupune că anume dispersarea categoriilor refugiului şi exilului a condus la o confuzie ideatică de fond. Cei refugiaţi erau consideraţi sub aripa ocrotitoare a ţării adoptive, fără să fi conştientizat faptul că mai devreme sau mai târziu vor îmbrăţişa şi ei condiţia vitregă a unor exilaţi. Doar alăturarea acestor stări de spirit aparent oximorone şi antonimice, ne facilitează accederea la esenţa interdependenţei. Răsturnând ordinea tradiţională, vom putea demonstra filiaţia contrariilor.

Complexitatea şi insuficienţa teoretică, filozofică şi psihologică a abordării corelaţiei „refugiu-exil" ne absolvă din start de tentativa conturării exhaustive a problemei şi elaborării unor concluzii persuasive. În momentul de faţă este mult mai important să semnalăm fenomenul, evidenţiind orizonturi metodologice ce s-ar preta specificului joncţiunii interioare a opoziţiilor. Principiile istorico-comparative fiind indispensabile, conştientizăm prioritatea demersului psihanalitic, dat fiind faptul că axis mundi a ecuaţiei ţine de categoriile refulării şi sublimării. Considerând că pentru un veritabil creator viaţa prezintă, de fapt, un exil din patria artei, nu avem cum să nu conştientizăm că cei ce au luat (forţat ori benevol) drumul pribegiei, sunt sortiţi la un exil dublu, deci trăiesc stările exemplare ale psihanalizei la o cotă maximă.

A fost să fie ca anume fosta RSSM să conţină nişte argumente elocvente în vederea cunoaşterii complexităţii acerbului fenomen. Ponderea coeziunii „refugiu-exil" în spaţiul nostru impune necesitatea dezvăluirii legităţilor şi excepţiilor, devierilor şi disociaţiilor unor aspecte istorice, artistice şi psihologice în totalitatea manifestării lor. Fără acest sondaj preventiv nu avem cum să elucidăm nu numai specificul evoluţiei artei din ultimele decenii ale secolului XX, ci şi paradoxurile estetice şi spirituale ale generaţiilor mai tinere. Or, poate că anume acea marea confuzie de valori, determinată de particularităţile unice ale genocidului cultural în RSSM, le-a şi inoculat postmoderniştilor instinctul evazionist din faţa unor drame existenţiale şi naufragii sociale.

La sfârşitul anilor 60 - începutul anilor 70, încheind într-un mod dramatic îmbătătoarea epocă

a „renaşterii etnice”, se înregistrează un exod al oamenilor de cultură din RSSM, fără precedent în contextul fostei URSS. Cauza este bine cunoscută: după înăbuşirea „primăverii din Praga”, favoritul lui Leonid Brejnev, Ivan Bodiul a obținut în sfârşit mâna liberă de a-şi satisface ranchiuna față de duşmanii săi de clasă – intelectualii basarabeni. Instaurarea instantanee prin revenirea la cenzura atroce a dictatului ideologic a condus la schimbarea la față a tematicii şi mesajului artei naționale. În acest context, pentru cei mai reputați oameni de cultură nu exista nicio altă cale de supraviețuire decât imperativul exilului, fie al celui forțat, fie al celui autoimpus, fie al celui interior (vezi tipologia lui Dorin Tudorean) [5]. Avangardiştii anilor ‘60 (cu excepția lui Mihai Grecu) Ion Druță, Emil Loteanu, Ion Ungureanu, Eugen Doga, Mihai Dolgan, Mihail Kalik nu aveau alternativă, Moldova anilor ‘70 pentru veritabilii artişti devenind o țară a înfrângerilor.

Desigur, se proliferează din start două tipuri de exilați, două categorii distincte care, până la urmă, se dovedesc totuşi similare la nivelul destinelor creatoare. Din prima categorie fac parte cei izgoniți din țară prin metode administrative. Astfel s-a procedat cu Ion Ungureanu, demis din postul de regizor-şef al teatrului „Luceafărul”, cu Mihai Dolgan – conducătorul ansamblului „Noroc”, desființat în 1970, cu Leonid Mursa, concediat din postul de director al studioului „Moldova-film” prin litera de lege a Hotărârii Biroului CC al PCM. Toți trei au fost învinuiți de „promovarea tendințelor burghezo-naționaliste”. De filiație română, bineînțeles.

În cealaltă categorie se înscriu toți acei care din instinct de conservare au ales evadarea din climatul obscur instaurat de Ivan Bodiul la începutul anilor ‘70. „Opurile” acelei perioade, care nu mai aveau nimic comun nici cu arta, nici cu sufletul uman, ci satisfăceau fără jenă ambițiile revanşarde ale guvernanților comunişti din RSSM, mărturiile de arhivă strigătoare la cer ale vremurilor de restrişte semnalează fără echivoc imposibilitatea supraviețuirii în aceste condiții a elanului creator. Nu numai Ungureanu, Dolgan şi Mursa, dar şi Doga, Druță, Loteanu, hărăziți de talent, nu aveau cum să se înscrie în paleta agroindustrială a acestei perioade devastatoare. Toți erau sortiți să se avânte în aventura pribegiei. Îi păştea fatalmente imperativul exilului răsăritean, drumul fiind jalonat de hotarele fostei URSS. Astfel, Moscova, într-adevăr, le-a deschis orizonturi artistice incitante, imposibil de închipuit în atmosfera dezoxigenată a Moldovei epocii de stagnare în cea mai cruntă dintre posibilele variante, cea bodiulistă.

Însă ce s-a întâmplat cu toți cei care au cutezat (ori au fost forțați!) să-şi schimbe destinul creator, adaptându-se unui nou mediu etnic şi cultural; ce impact a avut această despărțire de plaiul natal asupra identității spirituale a artiştilor consacrați când s-a produs mutația ontologică în urma căreia refugiul s-a transformat în exil – toate aceste probleme cultural-psihologice complexe nu au fost conştientizate ca nişte situații-limită atât pentru artiştii respinşi de Patria lor, cât şi pentru cultura patriei rămasă fără Artişti.

Or „golurile” şi „rupturile” în evoluția procesului cultural din RSSM în urma expulzării celor mai talentați, deci şi celor mai „vinovați”, a facilitat demolarea unor cetăți spirituale cum ar fi literatura, cinematografia, teatrul, în mare parte şi muzica. Fără rebelii care au luat drumul pribegiei era mult mai uşor să-i subjugi pe cei rămaşi, silindu-i să accepte misiunea ruşinoasă de a se preface în artişti angajați de putere, în artişti de curte. Jubilau în această atmosferă irespirabilă nu numai cerberii ideologici, dar şi tagma impostorilor în ale artei, care au „recuperat” cu râvnă vidul format.

În RSSM bodiulistă animozitatea înverşunată față de intelectuali, în general, şi artişti, în special, nu se poate compara cu nicio altă republică ex-sovietică, prigoana, cum ne demonstrează mărturiile selectate din arhiva de partid, luând forme dintre cele mai perverse şi perfide. În urma acestor lupte crâncene ale puterii sovietice cu artiştii exponențiali s-a ajuns la rezultatele scontate: decapitarea cinematografiei (în urma emigrării lui Kalik, Loteanu, Derbeniov), a teatrului (văduvit de un dramaturg de talia lui Ion Druță şi de un regizor înzestrat cum este Ion Ungureanu), a muzicii de estradă (în urma plecării lui Eugen Doga şi reîntoarcerii în Siberia a lui Mihai Dolgan, născut acolo de părinții deportați).

Începe o perioadă halucinantă prin paroxismul paradoxurilor cultural-artistice. Centrul căutărilor artistice în albia demersurilor ancestrale româneşti se mută din Chişinău la Moscova, memoria ripostând uitării. A urmat aproape un deceniu când flacăra românismului lumina din metropola sovietică prin piesele lui Ion Druță, montate de Ion Ungureanu, prin muzica inspirată a lui Eugen Doga la filmele „ruseşti” ale lui Loteanu, dar şi din Siberii de gheață se revărsa plânsul chitarelor lui Mihai Dolgan. Astfel, diaspora moldovenească reuşea ceea ce cei din RSSM nu aveau cum s-o facă – să asigure continuitatea procesului artistic basarabean.

În acei ani, din Moscova venea o gură de aer proaspăt, o speranță de supraviețuire, în pofida seismelor istorice, a virtuților sufletului etnic. Nu a putut să dureze însă la nesfârşit existența acestor lumi culturale paralele, a celei adevărate la Moscova şi a celei contrafăcute la Chişinău, emigranții persistând în promovarea arhetipurilor spiritualității române,

cei din RSSM fiind supuşi unei mancurtizări violente şi excelând în fabricarea filmelor propagandiste cu un pronunţat iz publicitar. Aceste două universuri nu se întâlneau, nu se întrepătrundeau, ci, mai degrabă, în condiţiile cenzurii moldoveneşti, se respingeau reciproc. Astfel s-a şi produs o înstrăinare dintre „ai săi" şi dintre deja „străini", care nu va mai fi recuperată niciodată.

Cu timpul însă, în conştiinţa emigranţilor se produce o inevitabilă ruptură de solul natal. Or, spre deosebire de exilul occidental, unde artistul nu este constrâns să se afilieze unei alte ierarhii de valori precum şi ideologiei oficiale, exilul răsăritean, chiar dacă se maschează în hainele refugiului, se soldează mai devreme ori mai târziu cu imperativul răscumpărării. Cruzimea situaţiei constă în faptul că această întorsătură dramatică a destinului îi paşte atât pe cei care au plecat la „liberă alegere" din patrie, cât şi pe cei siliţi să părăsească plaiul natal şi care, în condiţiile istorice date, nu aveau unde să se aciueze în afară de Moscova.

Pătrunzându-mă de acest adevăr trist, nu am cum să urmez sfatul lui Andrei Strâmbeanu şi să nu-i pun pe toţi emigranţii „într-o oală" [7]. Identitatea tuturora a fost supusă unor încercări insurmontabile, ceea ce a condus la o dedublare a harului artistic, la o debusolare a personalităţii creative silite să oscileze între două tipuri distincte de cultură – cea slavă şi cea de filiaţie latină. Pentru Emil Loteanu această „răsădire" a codului artistic într-un sol străin s-a răsfrânt cel mai devastator, generând sfâşierea eului artistic, dar şi la Ion Druţă a condiţionat, până la urmă, pierderea originalităţii viziunii asupra lumii prin spectrul catarsisului mioritic. Alte pericole îl păşteau pe Ion Ungureanu – o superstiţie în vederea intrării de două ori în acelaşi râu, care l-a şi motivat să prefere legământul tăcerii în sfera creaţiei teatrale, dezvăluind, de fapt, o necruţătoare exigenţă morală faţă de sine însuşi. Cu părere de rău, moartea lor artistică nu a fost să fie una pe plai, aidoma păstorului mioritic, dar şi a lui Călin Ababii, ci una cauzată de irosirea sinelui interior pe drumurile vitrege ale pribegiei.

A. Strâmbeanu îi poziţionează pe emigranţii noştri în două tabere opuse: în cea a martirilor şi în cea a profitorilor. Susţinând, pe bună dreptate, că „demiterea din fruntea studioului „Moldova-film" a lui Leonid Mursa a însemnat sfârşitul secolului de aur al cinematografiei noastre, precum şi demiterea lui Ion Ungureanu din fruntea teatrului „Luceafărul" a însemnat pierderea unei comori naţionale ce nu va mai fi găsită niciodată" [8], Andrei Strâmbeanu nu acceptă, în ruptul capului, că şi pierderea unor Loteanu, Doga, Druţă, Dolgan s-a răsfrânt la fel de devastator asupra peisajului artistic naţional. Chiar dacă exilul lor a fost autoimpus, nu după bani şi onoruri au plecat, ci din spaima eternă a artistului de a-şi pierde lira. Vom căuta să demolăm această gradare superficială, considerând că şi aceste personaje se înscriu în categoria martirilor, deoarece au plătit cel mai necruţător tribut dintre cele posibile, devenind străini sie înşişi.

Ion Druţă, datorită excepţionalei sale intuiţii a dezvrăjit, el primul, mitul supravieţuirii sufletului etnic nealterat în cadrul exilului răsăritean. Presimţirile itinerarului dramatic al propriului destin condiţionează o schimbare radicală a mesajului său artistic. O nouă etapă în creaţia druţiană semnalează piesa *Doina*, unde seninătatea contemplativă a universului său monologic este spintecată de instaurarea unui dialog antinomic. Şi dacă compasiunea autorului faţă de oponentul eroului liric Doina – Tudor Mocanu – este abia perceptibilă, ea se manifestă însă mai pregnant faţă de Pavel Rusu şi Mihai Gruia, marcând dedublarea conştiinţei scriitorului prin dislocarea din eternitate în istorie. Simplificând lucrurile se poate spune că oponenţii sunt, de fapt, fiecare în parte, purtătorii unor adevăruri: primii – ai „homo naturalis", cei de-ai doilea – ai oamenilor „sub vremuri". Faptul că Ion Druţă se regăseşte mai degrabă în credo-urile unui Pavel Rusu şi Mihai Gruia denotă o desacralizare a propriilor valori, care s-a produs după câtiva ani ai exilului răsăritean, prefigurând sâmburele său creativ. În *Sfânta sfintelor*, desolidarizându-se involuntar de sinele său, Druţă depozitează motivele sale biografice, dar şi starea sa de spirit în virtuţile lui Mihai Gruia, nu în cele ale lui Călin Ababii.

Ion Ungureanu mărturiseşte că spectacolul nu prindea viaţă până ce regizorul nu a situat în prim-plan, în calitate de erou liric, pe omul de stat Mihai Gruia. Prin acest act intuitiv Ion Ungureanu a scos în vileag o complexă stare de spirit a scriitorului Ion Druţă – un ostatic, par excellence, al exilului răsăritean. Identificarea cu Mihai Gruia s-a dovedit copleşitoare. Or, ca şi Mihai, Ion Druţă a părăsit copacul copilăriei – salcia, ca şi Gruia, scriitorul este împovărat de consătenii săi de misiunea eroului justiţiar, ca şi Gruia, se detaşează tot mai iremediabil de plaiul natal, fiind ademenit de fervoarea culturală şi socială a vieţii marelui megapolis. Avalanşa de examene de conştiinţă la care este supus Mihai în urma acţiunilor „trăsnite" ale lui Călin semnalează, de fapt, criza artistică şi umană a autorului, determinată de răsturnarea propriei ierarhii de valori. Prin extinderea şi aprofundarea prezenţei scenice a oponentului lui Călin Ababii – Mihai Gruia, regizorul Ion Ungureanu involuntar îl obligă pe demnitarul de stat dar, tangenţial, şi pe Ion Druţă să-şi asume responsabilitatea pentru dezastrul antiuman al regimului comunist.

Actorul Igor Ledogorov – interpretul lui Mihai Gruia, denotă un rafinament psihologic mai rar întâlnit, descoperind cu disperare în actele de rebeliune ale lui Călin nişte adevăruri uitate şi nişte precepte morale pierdute de el în iureşul carierei politice. Gruia, deşi îl probozeşte pe Călin, înlăuntrul său rămâne perplex şi fără replică în faţa curajului consăteanului de a dezavua caracterul pervers al mascaradei sovietice, la care mai ieri participa şi el. Druţă îi rezervă cu generozitate lui Mihai Gruia ispăşirea păcatelor. Când moare Călin, Mihai demisionează din înaltul post, înţelegând că fără Călin se pierde justificarea activităţii sale în înaltele sfere. Însă dacă eroul său rătăcitor Mihai Gruia prin acest gest îşi rezervă mântuirea, Ion Druţă în această piesă, îşi ia, de fapt, adio de la faţeta idealistă a harului său, întruchipată în inspirata cântare a inocenţei unui suflet neimplicat în compromisurile timpului, aceea,care-l motiva pe vremuri să se regăsească în spaţiul arhetipal şi paradigmatic al eroilor spirituali. Ambiţiosul Druţă nu-şi mai poate însă permite, aidoma personajelor sale sihastre, existenţa într-o lume ce vine în contrasens cu cea reală, înrolându-se cu fervoare în viaţa culturală a metropolei, mai târziu şi în cea politică din fosta URSS.

Sfânta sfintelor s-a dovedit a fi nu numai o spovedanie a lui Ion Druţă, ci şi una a regizorului Ion Ungureanu şi a compozitorului Eugen Doga. Moldova părăsită, întruchipată succesiv de Doina, mătuşa Ruţa, Călin Ababii, rămâne pentru ei o icoană, un spaţiu sacru, însă în subconştient ei îşi dau deja seama că o privesc cu ochii unui Pavel Rusu ori Mihai Gruia, adică din exteriorul efemer, nu din interiorul peren. Excepţionala expresivitate în redarea zbuciumului interior al personajelor titulare accentuată de Ion Ungureanu până la dimensiunile unei tragedii, ascunde în subtext drama celor trei coautori rupţi de baştină. Şi un Ungureanu, şi un Doga, aidoma lui Druţă, îi extrapolează protagonistului spectacolului, spre abolire, unele stări de spirit de esenţă hamletiană. Ei încă nu ştiu că nu vor mai găsi drumul de întoarcere, cum s-a întâmplat cu Mihai Gruia, la Şălcuţa copilăriei. Or, Druţă îşi ispăşeşte (în creaţie) vina faţă de ţara lăsată de ei (în realitate) de izbelişte... Sentimentul vinei, chiar dacă nu sunt vinovaţi sau se cred nevinovaţi, sălăşluieşte şi în sufletele celorlalţi doi coautori.

Cu timpul, Druţă se înstrăinează definitiv (ultimul popas fiind în 1984 în „Toiagul păstoriei") de rebelii săi eroi care puneau diagnosticele necruţătoare regimului sovietic. Nu-l mai interesează problemele naţionale, mai târziu nici cele sociale, Druţă îmbrăţişând o formulă cât se poate de vicleană: „de naţionalitate sunt creştin".

Existenţa între două culturi şi două istorii se soldează inevitabil prin imanenţa optării în favoarea uneia dintre ele. Iniţial, Druţă depune un efort considerabil de a-şi altoi creaţia la confluenţa a două universuri etnoculturale. Acest spectru dublu se reliefează în povestirea *Întoarcerea lui Tolstoi*, scrisă de Ion Druţă la sfârşitul anilor '60. Tolstoi, în viziunea lui Druţă, apare ca un înţelept blând, o personalitate ce şi-a depăşit etapa moralizatoare a ultimelor scrieri, accedând în sfera superioară a opţiunilor spirituale. Fără să exagerăm, am putea conchide că introducerea în cultura rusească a criteriilor spirituale şi a modalităţilor metaforice şi simbolice ale desfăşurării subiectului, precum şi a filozofiei naive a sufletului etnic, produce un efect uimitor. Or, făptura lui Tolstoi, în viziunea druţiană se relevă în ipostaze nebănuite şi manifestări nemaiîntâlnite.

S-ar putea presupune că Ion Druţă, prin parabola lupului hăituit, regăseşte coordonatele dintre destinul geniului rus şi cel al basarabeanului exilat, accentuând condiţia eternă a artistului pribeag. O asemenea pătrundere în spaţiul altui suflet etnic prin intuiţiile şi revelaţiile propriei spiritualităţi nu se vor mai repeta însă. În romanul *Biserica albă* nu mai există întrepătrundere a două lumi, ci un flagrant contrapunct dintre ele. Şi, deşi descrierea satului Sălcuţa şi conturarea făpturii Ecaterinei mici este marcată de virtuozitate stilistică, mesajul romanului rămâne eclipsat de ponderea temelor, dar şi a personajelor din spaţiul rusesc. Totuşi, aici mai există o fărâmă de dialog între două lumi şi două culturi, o punte de legătură întru înţelegerea unor virtuţi eterne.

Mistuirea definitivă a scriitorului în focul necruţător al exilului răsăritean se reliefează în operele sale, dar şi în atitudinile civice ale ultimelor decenii. Am atestat aceste metamorfoze covârşitoare în studiul „Ion Druţă: Vicisitudinile destinului creator" [9]. Aici aş dori să accentuez mutaţiile ontologice ale creaţiei druţiene ce ne deschid un orizont mai profund şi mai complex al evaluării repercusiunilor întâlnirii a două tipuri de conştiinţă.

Problema discordanţei de fond ţine de binecunoscutul eticocentrism al culturii ruse şi esteticocentrismul spiritualizat al celei româneşti, în varianta basarabeană. Or, Constantin Noica atenţionează: „Cei care au văzut morala acolo unde era spiritualitate n-au înţeles nici ce este, nici ce poate fi înlăuntrul lumii româneşti, cel puţin pe linia prelungită în cultură a orientării noastre ţărăneşti şi populare" [10]. Indubitabil, Ion Druţă după Sadoveanu este cel mare adânc implantat în tiparele originare ale dimensiunii mitofolclorice a discursului artistic naţional. Din acest punct de vedere, etapa moldovenească a lui Ion Druţă (dar şi a

lui Emil Loteanu, Eugen Doga, Ion Ungureanu etc.) se raportează exemplar acestei legităţi ancestrale, deoarece ei sunt nativ fascinaţi de soluţia mioritică a restabilirii armoniei, nu de cea a „rupturii” obsedante în cultura rusă.

Fenomenul druţian este plămădit pe acest sol estetico-spiritual. În celebra dramă *Casa mare* tratarea inedită a unei probleme morale a produs o adevărată revoluţie în dramaturgia sovietică. Extrapolând situaţia duplicitară din sfera polemicilor moraliste în cea a virtuţilor spirituale, Ion Druţă a dezvăluit soarta umană în coordonate ontologice revelatorii.

Întru argumentarea ideii noastre – fiind implementată preponderent în dimensiunea spirituală, nu şi în cea morală, cultura română are o deschidere mai pronunţată spre etern şi cosmic, – îl cităm pe marele filozof rus Mihail Bahtin care propune o delimitare de esenţă între moral şi spiritual. Astfel, filozoful atestă: „Principiile spirituale (libertatea interioară, ponderea umanului, conştiinţă, dreptate) sunt categorii universale şi imuabile... *Spiritualitatea* se cristalizează întotdeauna în interiorul personalităţii, reprezentând principiul şi modalităţile existenţei indispensabile de conţinutul „eului”. *Moralitatea* însă ţine întotdeauna de interese de grup (naţionale, religioase, de clasă, de breaslă)..., reprezentând un sistem închis de norme şi reguli, adus din exterior, care limitează libertatea opţiunii” [11-subl.n.-A.-M.-P.].

O idee la fel de sugestivă a aceluiaşi Mihail Bahtin consolidează concepţia noastră referitoare la simbioza inedită a tipologiei eroului druţian, care îmbină manifestările unui marginal cu aspiraţiile nobile ale eroului spiritual. Astfel, Bahtin relevă următorul paradox: „A reacţiona în concordanţă cu morala existentă înseamnă a fi bine adaptat societăţii. A acţiona în funcţie de criterii spirituale înseamnă adesea a fi condamnat de societate, a fi într-un permanent pericol de a pierde libertatea, uneori chiar şi viaţa” [12]. Anume marginalii lui Ion Druţă – Ruţa, Călin, Simion, Ecaterina mică, păstorul sunt, cu adevărat, fiinţe libere, împlinindu-se ca personalităţi. Tudor Mocanu, Pavel Rusu, Mihai Gruia, urmând morala timpurilor vitrege, vor rămâne însă pe veci spirite rătăcitoare. Anume răsturnarea temerară a valorilor, în urma căreia eroii proclamaţi de sistem se transformă în antieroi, iar antieroii blamaţi de regim în eroii salvatori ce trec bariera efemerului, încadrându-se în „marele timp” (M. Bahtin), a însemnat enorm în reabilitarea eternului omenesc în cel mai inuman sistem politic. Când însă scriitorul a hotărât definitiv să „coboare din căruţa naţiunii” pentru a se încorpora „în ritmul vertiginos al troikăi ruseşti” [13], dominanta spirituală a fost sfârtecată de cea moralistă (în special, de factură religioasă), ultimele piese druţiene semnalând anihilarea valenţelor artistice.

O altă paradigmă a raportului „refugiu-exil” reprezintă destinul creator al sclipitorului temperament cinematografic care a fost Emil Loteanu. Regizorul izgonit din Moldova nu de jure, ci de facto a cutezat să-şi amăgească condiţia de exilat, descoperind afinităţile ideatico-estetice în creaţia tânărului Gorki şi tânărului Cehov (Cehonte). Aderarea la etapa romantică a acestor somităţi ai culturii ruse le-a permis lui Emil Loteanu şi lui Eugen Doga, coautorul fidel al discursului filmic, să îmbrăţişeze speranţa utopică de a trăi o a două tinereţe artistică în albia firească a entităţii ancestrale. Şi dacă în filmul *Şatra*, dar, mai ales, în *Dulcea şi tandra mea fiară* se semnalau unele inconveniențe între conţinut şi formă, ele erau eclipsate de o rară pasiune în tratarea trăirilor personajelor şi o dezlănţuire fascinantă a polifoniei cinematografice. Or, în aceste filme s-au şi epuizat resursele de fuziune între două culturi.

Când Emil Loteanu a cutezat să cucerească un teritoriu mult mai complex şi enigmatic, aderând la unul dintre cele mai importante mituri ale neamului – mitul geniului, s-a şi produs acea „cădere” care i-a şi marcat subita degradare. Or, în *Ana Pavlova*, greşeala fatală în nerealizarea imposibilităţii tratării mitului ontic al unei etnii în cadrul altei mentalităţi conduce la pierderea desăvârşită a intuiţiei artistice – calitate forte a personalităţii lui Loteanu. Ignorând in corpore toate enigmele sufletului slavon, regizorul se aventurează în spectaculozitatea turistică a turneelor genialei balerine.

Intervine însă şi un alt motiv al disocierii dezolante. Angajându-se, după părăsirea Moldovei, în activitatea Asociaţiei Experimentale din cadrul „Mosfilm"-ului, Emil Loteanu îmbrăţişează cu ardoare modelul filmului comercial, renegând mesajul estetic şi spiritual al filmului de autor. Entuziasmul s-a dovedit a fi de moment şi are o explicaţie prin faptul că Emil Loteanu a nimerit la studioul „Mosfilm”, cel mai important studio al filmului sovietic rusesc. A fost silit să caute o nouă formulă pentru a face faţă concurenţei crâncene. Asta cu atât mai mult cu cât Asociaţia experimentală se baza pe sistemul occidental al autogestiunii. În filmul *Ana Pavlova* ambiţiile de a rivaliza cu supraproducţiile gen Hollywood au eclipsat aspiraţia majoră a cunoaşterii sufletului uman.

Pierzând totalmente în această fervoare comercială forţa de interiorizare proprie demersului fiinţial, în următorul său film *Luceafărul* regizorul nu mai reuşeşte, fiind vlăguit de experienţa filmului comercial, să mai renască din propria cenuşă. În

această peliculă sesizăm cu stupoare că destinul atât de cutremurător al lui Mihai Eminescu i-a servit un prilej de a-şi ostoi obsesia revanşardă faţă de gloata inamică care i-a respins filmul *Ana Pavlova*[14]. Căzut pradă acestor resentimente, pe Loteanu, trecut prin prea multe încercări şi decepţii pentru firea-i exaltată, maximalistă, l-a doborât totuşi „deceniul negru" – anii '90, când exilul autoimpus din patrie s-a suprapus cu exilul forţat din artă. Deşi, cum a remarcat nu o dată, şi în primul exil nu se mai scriau poezii, în cel de-al doilea, decepţionat de obscuritatea timpului pragmatic, ce devora cu voluptate idealurile romantice, el a pierdut unica şansă de supravieţuire şi împăcare cu lumea şi cu sine prin catharsisul creaţiei...

Repercusiunile grave în sfera creaţiei ale exilului răsăritean se dublează cu cele politice şi psihologice. Cei care erau constrânşi să-şi părăsească patria erau consideraţi pe vremuri nişte disidenţi cu pronunţate aspiraţii românofile. Infinitele reveniri cu misiuni apostolice ale lui Ion Druţă şi persistentele reîntoarceri ale lui Emil Loteanu cu idei revoluţionare ale renaşterii din scrum a cinematografiei naţionale, nu mai trezeau entuziasmul scontat din partea intelectualităţii. Şi nu numai din considerente reacţionare şi conformiste. Nici unul, nici altul nu au reuşit să-şi păstreze nealterat imaginea unui veritabil erou naţional, amândoi îmbrăţişând doctrina moldovenismului şi cea a unor incurabili nostalgici ai URSS. Reîntoarcerea fiilor rătăcitori s-a soldat de fiecare dată cu o situaţie psihologică cumplită: o nerecunoaştere reciprocă dintre cei reveniţi şi cei ce au trăit în aşteptarea lor. De fapt, şi cei refugiaţi, şi cei rămaşi în temniţa bodiulistă au întârziat la trenul destinului, culturii basarabene fiindu-i aduse răni mortale.

Or, nihilismului total al tinerelor generaţii, obsesiilor vis-a-vis de „terenul viran" al artei din RSSM, reproşurilor dure faţă de ţinuta morală a predecesorilor li se poate contraargumenta doar prin dezvăluirea complexităţii, paradoxurilor şi inconsecvenţelor flagrante ale destinelor artiştilor răsădiţi în solul searbăd al exilului răsăritean. Şi chiar dacă în acest sol au apărut nişte flori de o nemaiîntâlnită frumuseţe, ele au fost imediat strivite de îngheţurile timpurii.

P.S. Îmi dau perfect seama că am atins doar vârfurile acelui aisberg cultural, care într-o mare măsură ne-a afectat evoluţia artistică a ultimelor decenii. Au rămas neacoperite nu numai întrebările fără răspunsuri, dar şi o serie de răspunsuri fără interogaţii. Din acel morman de iţe încurcate aş evidenţia doar un singur aspect-cheie. În ghemul basarabean al relaţiei „refugiu-exil" te şochează cel mai mult caracterul tragic şi, în acelaşi timp, pervers al acestei relaţii. Or, toţi acei care s-au refugiat în capitala URSS au cerut adăpost în cadrul unui sistem ce a adus pe meleagurile natale înrobirea sovietică. Oare în subconştient nu au simţit imanenţa concreşterii odioase a martirilor cu călăii? Este adevărat, străinii i-au salvat de ai săi. Dar ai săi nu au fost oare pervertiţi de directivele venite de la aceiaşi străini?

P.P.S. Niciodată, scriind studiile mele, nu am cunoscut un asemenea zbucium interior, o asemenea balansare între înţelegere şi incertitudine, sentimentul dezolant că îmi scapă tocmai esenţa unui fenomen, prea complicat şi controversat să-l pot dezvălui şi analiza. În subtextul acestor frământări se ascunde însă întrebarea sacramentală: am sau nu am dreptul să-i judec pe aceşti oameni năpăstuiţi, care au avut neşansa să se nască în Basarabia – ţara fatalei neîmpliniri istorice. Într-un moment de maximă tensiune am înţeles de ce aş avea acest drept moral: părinţii mei Vladimir şi Valentina Plămădeală au avut un destin asemănător, refugiindu-se în 1948, în preajma noului val de represalii din RSSM, la Moscova. Aici m-am născut la sfârşitul următorului an. În exil.

Referinţe bibliografice:

1. Mihăiescu, Dan. *Dulcile chingi ale libertăţii // Idei în dialog*, 2008, nr.11, p.7.
2. Eliade, Mircea. *Literatura diasporei*. Craiova, 1996, p. 7-9.
3. *Convorbiri cu Cioran*. Bucureşti, 1993, p.35.
4. Manea, Norman. *Pledoaria exilului // Idei în dialog*, 2009, nr. 18, p. 16.
5. Citat după: Cimpoi, Mihai. *Istoria deschisă a literaturii române din Basarabia,* Chişinău, 1996, p. 17-18.
6. Idem, p. 21.
7. Strâmbeanu, Andrei. *Discurs rostit cu ocazia conferirii titlului de Doctor Honoris Causa actorului, regizorului şi omului de cultură Ion Ungureanu// Literatura şi arta*, 2009, 28 mai, nr. 21, p.3.
8. Idem
9. Plămădeală, Ana-Maria. *Ion Druţă: vicisitudinile destinului creator// Arta 2007*, Chişinău, Bussines-Elita.
10. Noica, Constantin. *Pagini despre sufletul românesc*, Bucureşti, 1991, p. 94.
11. Бахтин, Михаил. *Философия поступка*. Севастополь, 2002, p. 11.
12. Idem, p.13.
13. Plămădeală, Ana-Maria. *Ion Druţă: vicisitudinile destinului creator// Arta 2007,* p. 91.
14. Vezi argumentarea mai detaliată a acestei idei în *Emil Loteanu – destin de viaţă lungă*, Chişinău, Cartea Moldovei, 2008.

PATRIMONIUL CULTURAL IMATERIAL ŞI MODERNITATEA: MUZICA TRADIŢIONALĂ ÎN TRANZIŢIE

*Dr. **Vasile CHISELIŢĂ**,*
Institutul Patrimoniului Cultural al A.Ş.M.

THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND MODERNITY: TRADITIONAL MUSIC IN TRANSITION.

The author's approach represents a first attempt to summarize the field data and materials that were put together during the transboundary research project called: "The modernization processes of the intangible cultural heritage in Romania and Moldova. The phenomenon of folklorism and the traditional musical and literary creation.". The investigation has revealed that the older genres of the traditional music can't entirely explain the moment of radical social, cultural, political and economic changes that occurred in the society during the post-communist period of transition of the '90s. Acting like a sort troubadours of modernity, "the new minstrels" rely on efficiently assimilating the technological innovations in art, especially by using the facilities of the electronic instruments. The contemporary process of economic and cultural modernization and globalization leads to a critical and selective exposure of the wedding traditions to a new intercultural dialogue. New forms of music are emerging, as a synthesis of different elements from the folk, traditional and ethnic culture, so that the current repertory will correspond to the necessities and the aesthetical preferences of the society in transition.

În perioada anilor 2008-2010, Institutul Patrimoniului Cultural şi Institutul de Filologie din cadrul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, pe de o parte, şi Institutul de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu" al Academiei Române, pe de alta, au participat, în baza schimbului interacademic, la un proiect comun de cercetare cu tema „Procese de modernizare a patrimoniului cultural imaterial din România şi Republica Moldova. Fenomenul folclorismului şi creaţia tradiţională muzicală şi literară". Propunându-şi studierea proceselor de conservare, revitalizare şi valorificare a tradiţiilor populare în contextul modernizării şi globalizării economice şi culturale de la răspântia secolelor XX şi XXI, documentarea şi analizarea elementelor de patrimoniu imaterial în societatea modernă urbanizată sau în curs de urbanizare, grupul de cercetare, format din opt specialişti (a câte 4 din fiecare parte), a acumulat un volum considerabil de materiale etnologice muzicale şi literare. Fixate în format audio şi video, acestea oferă cercetătorului un set important de indicii privind unele tendinţe, dinamici şi factori de evoluţie a culturii tradiţionale la etapa contemporană. Prezentul demers constituie o primă încercare de totalizare a datelor, materialelor şi observaţiilor de teren în albia unor viziuni noi despre tradiţie, inovaţie şi modernitate.

Conceptul de „patrimoniu cultural imaterial" şi-a găsit expresia plenară în textul Convenţiei UNESCO (Paris, 17 octombrie 2003), document ratificat de Republica Moldova în anul 2006, în baza căruia a fost elaborat şi publicat (în martie 2010) Proiectul de Lege privind protejarea patrimoniului cultural imaterial[1]. Conform datelor sintetizate din sursa citată[2], domeniul patrimoniului cultural imaterial cuprinde totalitatea creaţiilor tradiţionale, orale, autentice, transmise din generaţie în generaţie, exprimate în forme verbale, muzicale, coregrafice şi teatrale, precum şi ansamblul obiceiurilor, practicilor, reprezentărilor, expresiilor, cunoştinţelor şi abilităţilor – împreună cu instrumentele, obiectele, artefactele, vestimentaţia specifică, accesoriile şi spaţiile culturale asociate acestora – pe care comunităţile, grupurile şi, după caz, indivizii le recunosc ca parte imanentă, indispensabilă şi integrantă a tezaurului lor cultural, ele exprimând fundamentele spirituale identitare, valorile morale, etice şi estetice ale poporului, mărturia esenţializată a gândirii, activităţii, sensibilităţii şi imaginaţiei creatoare a oamenilor, din trecutul istoric şi până în prezent.

Un aspect important al stadiului actual al patrimoniului imaterial îl reprezintă muzica tradiţională de nuntă din Republica Moldova, în special, evoluţia ei relativ recentă, mai cu seamă, în perioada post-sovietică, de la răspântia secolelor XX-XXI. Se cunoaşte că arta muzicală populară, în general, şi cea legată de ceremoniile nupţiale, în particular, oferă „un teren fertil de modelare a noilor comportamente în contextul tranziţiei de la comunism la capitalism"[3]. Muzica de nuntă constituie un domeniu relevant al discursivităţii şi al schimburilor de valori culturale, un veritabil barometru al tensiunii dialectice dintre tradiţie şi inovaţie, un indicator sensibil al dinamicilor şi tendinţelor culturale din societatea modernă.

Dată fiind complexitatea şi insuficienta cunoaştere a proceselor de modernizare a tradiţiilor populare la etapa actuală, în textul de faţă ne vom limita doar la unele observaţii cu caracter preliminar. Baza materialelor noastre de teren o constituie

înregistrările efectuate în cadrul a cinci ceremonii de nuntă, respectiv, din oraşul Chişinău şi Drochia, comunele Mileştii Mici – Ialoveni, Giurgiuleşti – Cahul (Republica Moldova) şi din oraşul Brăila (România), toate reprezentând secvenţe ale tradiţiei nupţiale contemporane din mediul urban, peri-urban şi cel rural.

De menţionat, mai întâi, că atât în Republica Moldova, cât şi în România, dar şi în alte ţări din estul Europei şi din spaţiul ex-sovietic, au loc importante mutaţii de ordin economic, social, demografic, cultural care influenţează, în mod direct sau indirect, procesele de existenţă, continuitate şi modernizare a patrimoniului cultural imaterial. Societatea rurală, altădată principalul focar, generator, depozitar şi furnizor de valori ale culturii orale (spirituale, intangibile, imateriale), se află astăzi într-o evidentă derută şi desuetudine. Fenomenul sugerează semnele unei crize sociale şi identitare.

Declinul ruralităţii spirituale autohtone s-a accentuat dramatic, mai cu seamă, în epoca colectivizării comuniste forţate din a doua jumătate a secolului XX. Brutalitatea şi intensitatea „transformărilor socialiste" a afectat, în primul rând, „valorile fundamentale ale spaţiului rural: proprietatea funciară şi gospodăria privată, moralitatea, coeziunea familiei, mare parte a tradiţiilor, a obiceiurilor şi a culturii populare"[4]. O nouă turnură în acest proces de revizuire, renegociere, reasamblare, reechilibrare şi „reaşezare dinamică" a valorilor culturii tradiţionale se remarcă în aşa numita „perioadă de tranziţie" de la răspântia secolelor XX şi XXI. Satul patriarhal pare a nu mai constitui astăzi un cadru referenţial unic şi imuabil al creaţiei imateriale. Unii sociologi consideră că însăşi „configuraţia de tip ţărănesc a intrat în recul" şi că întregul sistem de articulaţii, care lega într-un tot funcţional existenţa colectivă şi individuală în spaţiul ruralităţii istorice, „s-a prăbuşit"[5]. Mereu în schimbare şi primenire, sub presiunea noilor factori economici, comunitatea rurală îşi modifică esenţial cadrul său vital.

În noile condiţii de viaţă socială se impune o nouă artă populară, aflată în diverse relaţii de complementaritate cu arta tradiţională, însă tot mai strâns legată de valorile economice, de lumea tranzacţiilor comerciale. Apare şi o nouă muzică „în stil popular", creată şi interpretată într-un nou context hegemonic, determinat, în primul rând, de interesul comercial, un interes axat pe mecanismele economiei de piaţă. „Noii lăutari", un fel de „trubaduri ai modernităţii", pun mare preţ pe asimilarea ingenioasă a inovaţiilor tehnologice în artă, pe arsenalul bogat de expresie al noilor instrumente electronice, pe sistemele digitale şi *multi-media.* A fi un bun muzicant înseamnă astăzi, mai mult ca oricând, „a stăpâni eclectismul, competenţa tehnică şi experienţa"[6]. Noua infrastructură de creaţie, axată pe un fundament electronic şi computaţional, deschide calea unui intens proces de hibridizare a muzicii tradiţionale. Amalgamarea şi juxtapunerea stilurilor populare, fuziunea formelor tradiţionale



Elizabeth Ivanovsky. Schiţă pentru costume, a. 1929

cu elementele muzicii moderne *pop, ethno* şi *rock* constituie un factor important al creaţiei şi interpretării artistice. Are loc un veritabil proces de recitire, recompunere, recombinare, reciclare, resemantizare, reinterpretare şi, în ultimă instanţă, revalorizare a elementelor de patrimoniu cultural. Paradigmele culturii tradiţionale sunt antrenate într-un amplu "joc hermeneutic, al interpretărilor şi evaluărilor succesive"[7], joc marcat de tendinţele şi ghidat de modelele culturii de consum occidentale. Asistăm la un proces de deschidere, critică şi selectivă, voită sau impusă, modestă sau amplă, latentă sau manifestă, ce creează premisele unui nou dialog intercultural al tradiţiei moştenite, în contextul modernizării şi globalizării economice şi culturale contemporane. Noi forme de muzică, bazate pe elementele populare, tradiţionale şi etnice, se impun, pentru a răspunde necesităţilor societăţii aflate în tranziţie. Creşte exponenţial ponderea genului de muzică comercială *pop* „ca derivaţie modernă a formelor muzicii etnice locale"[8]. Genurile mai vechi ale muzicii tradiţionale nu-şi mai găsesc un răspuns artistic adecvat momentului de schimbări radicale în viaţa culturală, socială, politică şi economică, ce au survenit în perioada tranziţiei post-comuniste de după 1990. Ele sunt nevoite să accepte noile forme de „copertare" electronică şi digitală. Funcţionarea culturii în epoca globalizării ţine seama, cum observă M. Maliţa, „de calitatea ei de a fi resursă economică: un produs comercializabil"[9].

Obiectul investigaţiilor noastre de teren l-a constituit faza nupţială propriu-zisă, adică ziua înregistrării (civile şi/sau cununiei religioase) a căsătoriei şi a banchetului ritual (masa mare), de regulă, duminica, mai rar, sâmbăta (iar la oraş, şi vinerea). Relevanţa proceselor de modernizare a tradiţiilor muzicale legate de acest cadru ceremonial nu apare uniformă, fenomenul fiind marcat de importante nuanţe particulare, de ordin social şi regional.

Ca şi în trecut, un grad mai mare de inovare a tradiţiilor nupţiale se manifestă în mediul urban. Un element comun, atât mediului urban, cât şi celui rural, îl reprezintă însă tendinţa celebrării evenimentului festiv în săli specializate (restaurante, cafenele, case de cultură etc.). Conservarea obiceiurilor legate de drumurile rituale, destul de tenace încă în localităţile din spaţiul rural, a determinat diferenţierea funcţională a două categorii de formaţii muzicale: 1) formaţiile ambulante, constituite din 4-5 instrumente tradiţionale, de regulă, aerofone de tip occidental, interpretând marşuri şi melodii de dans; 2) formaţiile staţionare, de local, constituite din 3-5 sau mai mulţi instrumentişti şi solişti vocali, axate pe o structură organofonă hibridă, centrată în jurul unui nucleu electronic (*keyboard* sau sintetizator şi computer), interpretând un repertoriu mixt, axat pe muzica tradiţională, *neo-tradiţională*[10]*, ethnopop, popfolk, poprock, dance*, pe alte genuri şi stiluri muzicale de popularitate.

În spaţiul urban (uneori şi în cel peri-urban sau chiar rural), se remarcă tendinţa substituirii, totale sau parţiale, a drumurilor rituale tradiţionale cu un fel de „pelerinaje nupţiale de protocol". Astfel, după oficierea căsătoriei civile la primărie, în sunetul celebrului *Marş de nuntă* al lui F. Mendelssohn, alaiul tinerilor însurăţei se îmbarcă în limuzine şi îşi face prezenţa publică în cadrul ceremoniei depunerii solemne de flori, de regulă, la monumentul gloriei militare sovietice, uneori şi/sau la unul din monumentele naţionale. Fenomenul relevă reminiscenţa unor practici cutumiare din perioada comunistă, bazate pe concepte şi simboluri ale modului „socialist" de viaţă. Paradoxală şi anacronică la prima vedere, reţeaua unor astfel de „obiceiuri" şi trasee nupţiale protocolare de sorginte ideologică sovietică, este menţinută şi dezvoltată în continuare, în aşa-numita „perioadă de tranziţie post-comunistă", de această dată, aparent din raţiuni pur economice (dacă nu şi politice), de către diverşi agenţi comerciali, printre care cameromani şi fotografi. Ofertele lor comerciale vizează un larg spectru de servicii, incluzând diferite scenarizări, unele cu caracter anecdotic, avându-i ca protagonişti pe miri, fenomenul deseori tinzând să se substituie obiceiurilor tradiţionale ce ţin de împodobitul miresei sau de bărbieritul mirelui, aşa cum am putut observa, spre exemplu, la Drochia.

Un rol deosebit de important îl are obiceiul numit „datul mâinii", adică ceremonia întâmpinării festive a oaspeţilor de către miri şi naşi. Desfăşurat în preambulul sălii de banchet, acest moment simbolizează solemnitatea şi rumoarea nupţială ce domnea altădată în curtea caselor ţărăneşti. Întreaga ceremonie este asistată de muzica de marş, interpretată de formaţia lăutărească tradiţională sau de cea modernă, „de salon". Reluată în repetate rânduri, după scurtele interludii improvizate de dans, ceremonia dată prilejuieşte un amplu spaţiu discursiv, în care muzicienii îşi pot etala din plin inspiraţia, fantezia şi elanul lor creator, construind adevărate suite de marşuri. Structura compoziţională a acestora articulează, într-o manieră liberă şi improvizatorică, mai multe melodii, de regulă, preluate din cele mai variate genuri de muzică (tradiţională, de fanfară, de promenadă, clasică, de popularitate ş.a.). Noii lăutari se lansează astfel în veritabile „periple muzicale" cu caracter globalizant.

Suitele de marşuri capătă un aspect compozit, ele fiind plăsmuite prin juxtapunerea şi prelucrarea unor motive muzicale contrastante ca origine, stil şi caracter. Pe lângă melodiile de marşuri populare cunoscute, intrate de mai mult timp în arsenalul mijloacelor de expresie lăutărească, în conţinutul lor se regăsesc deopotrivă creaţii de muzică clasică şi de delectare. Un exemplu concludent în acest sens ni l-a oferit formaţia din Ialoveni, protagonista manifestării nupţiale din comuna Mileştii Mici. Acordeonistul formaţiei, un bun cunoscător al repertoriului de muzică universală, a introdus în suita de marş două melodii contrastante, dar foarte cunoscute publicului: *Rondo*-ul (denumit şi *Marş turcesc*) din *Sonata în la-major* de W. A. Mozart şi celebra romanţă populară *De ce nu-mi vii* de Gh. Dima/I. Filip, pe de alta. Coeziunea şi fluenţa sintagmatică a materialului în cuprinsul suitelor lăutarii o realizează prin procedeele tradiţionale, apelând la anumite fraze de legătură, la o serie de formule stereotipe, menite a gestiona modulaţia tonală şi a asigura, în acelaşi timp, transferul de energie intonaţională de la un conţinut melodic la altul.

Unele nunţi urbane de local tind să capete un aspect elitist şi fastuos, acestea facilitând producerea diverselor inovaţii ceremoniale. Astfel, întâmpinarea alaiului nupţial la restaurant este oficiată uneori de fanfarele academice, tocmite în mod special pentru evenimentul festiv. Constituite din muzicieni „de conservator" şi conduse de un dirijor, acestea interpretează „pe note" un vast repertoriu de muzică universală şi naţională, cuprinzând atât marşuri clasice şi de promenadă, cât şi valsuri, tangouri, melodii latino-americane la modă, alternate cu dansuri tradiţionale autohtone. Aceloraşi fanfare academice li se încredinţează deseori şi asistarea ceremoniei „la datul mâinii". O inovaţie aproape indispensabilă scenariului actual îl reprezintă şi ceremonia trecerii mirilor pe sub „podul de flori", moment simbolic ce precede începutul banchetului nupţial propriu-zis. Format din perechile de tineret, special aranjate în formă de coloană, acesta imprimă evenimentului o aură de solemnitate rituală deosebită, accentuată şi prin „punerea în mizanscenă" a renumitului *Marş de nuntă* al lui Mendelssohn. Din acest moment, intră pe rol un important personaj al nunţii moderne, „maestrul de ceremonii", numit îndeobşte „prezentator" sau „tamadà" (termen preluat din filmele sovietice), el substituind funcţia protocolară de „dregător", „paharnic" sau „diriguitor" al meselor mari de altă dată. Personajul cumulează deopotrivă şi funcţia de interpret, solist vocal (gurist, „jumătate bard de han, jumătate număr de varieteu", cum observa Constantin Brăiloiu, încă în anii interbelici[11]). În zilele noastre, lui i se atribuie şi rolul de „regizor", promotor al elementelor de *show-biz* în cadrul nunţilor moderne.

În general, ceremoniile prilejuite de „masa mare" tind să fie tot mai impregnate cu elemente aparţinând spectacolului şi divertismentului. Alături de cântecele tradiţionale „de pahar", foarte viabile şi destul de diversificate tipologic, un loc important li se rezervă unor mini-spectacole de muzică *pop, ethno* sau *popfolk*. Structurate din trei-patru recitaluri, de regulă, a câte o oră fiecare, acestea fac obiectul activităţii comerciale a vedetelor locale din domeniu. În peregrinările lor nocturne, „noii barzi ai nunţilor" se axează pe inovaţiile tehnologice, în special, pe magnificul dispozitiv digital, tip *mini-disc, dischetă, CD* etc., ele asigurând *feedback*-ul evoluţiei solistice, substituind astfel orchestra sau formaţia instrumentală. Regizate într-o manieră tot mai spectaculară, banchetele nupţiale se transformă deseori în veritabile arene concertistice, destinate „galei vedetelor locale" de muzică *pop* sau *popfolk*. Nu mai puţin populare, în special, pe la nunţile din mediul rural, sunt şi „concertele" *live* sau *feedback* cu vedete ale muzicii folclorice neo-tradiţionale, cu soliştii de top ai diferitor ansambluri populare, precum *Lăutarii, Mugurel, Folclor* ş.a. Şi în acest domeniu, un element indispensabil succesului de piaţă îl reprezintă publicitatea. Popularitatea interpreţilor de muzică populară (sau *neo-tradiţională*) devine obiectul unor forme speciale de *marketing* cultural, un aspect mai puţin studiat până acum.

În structura ceremonialului nunţilor orăşene tinde să se impună o nouă funcţie protocolară, cea de „maestru coregraf", nearticulată însă sub aspect taxonomic. Astfel, se obişnuieşte ca jocul ritual al colacilor, jocul zestrei, precum şi al altor secvenţe coregrafice cu caracter protocolar, în special a celor legate de semnificaţia *hostropăţului* sau a *săltatelor*[12] de altădată, să fie interpretate de una sau două perechi de dansatori profesionişti, în costume naţionale de scenă. Formelor stilizate de dans le răspund conducătorii şi membrii trupelor coregrafice profesioniste sau de amatori. Lor li se datorează şi introducerea în circuitul ofertelor nupţiale a dansului de gală, numit *Polca moldovenească*. Preluat din repertoriul cunoscutei trupe chişinăuiene de dans modern *Codreanca*, operă a unei celebre stilizări coregrafice, realizate, pe la sfârşitul anilor 1970, de maeştrii Petru şi Svetlana Gozun, brodată pe melodia folclorică *Polca din bătrâni*, în prelucrare de Nicolae Botgros[13], acest dans a devenit un fel de *hit* local.

Trebuie de remarcat, totuşi, vivacitatea şi

conservarea destul de bună a unor vechi categorii ceremoniale ale repertoriului de nuntă. Printre acestea: a) cântecele de pahar, *de masă* sau de *de vivat*, brodate pe melodii săltăreţe de dans, însoţite de jocul ritual al paharelor, secondate de bătăile cadenţate din palme ale mesenilor; b) melodiile rituale *de hostropăţ*, de jucat zestrea, darurile sau bucatele tradiţionale, axate pe un ritm de structură ternară asimetrică; c) cântecul ritual al miresei, *la legătoare*, *la deshobotat*, deseori reprezentat de cunoscutul cântec *Ia-ţi, mireasă, ziua bună*, sau de vreo melodie instrumentală „de jale", cu caracter improvizatoric, tip doină; d) melodiile instrumentale la *spălatul pe mâini*, însoţind ceremonia închinării colacilor, având un caracter liber improvizatoric, tip doină „de jale"; e) melodiile *de ascultare*, inclusiv cele cu caracter de virtuozitate instrumentală lăutărească, precum celebra piesă concertistică *Doina şi Ciocârlia* ş.a.; f) melodiile tradiţionale de marş. Un trend involutiv îl atestă însă *Danţul* ritual de nuntă. Odată cu modernizarea cadrului general de manifestare, el nu-şi mai află locul consfinţit de tradiţia veche, ţărănească. Deseori *danţul miresei* apare înlocuit de *valsul tinerilor*.

Preocupaţi de nivelul competitivităţii pe piaţa serviciilor muzicale, noii lăutari „se lasă purtaţi pe valul electronizării şi computerizării"[14]. În consecinţă, modul de creaţie şi de interpretare muzicală se schimbă radical. Sunetul muzical nu e pur şi simplu emis de instrumente sau de vocea umană, ci e de-construit şi re-modelat de diverse maşinării, adică este „pus pe fire", difuzat puternic, „regizat" după parametrii inovaţiilor tehnologice. Manifestările sonice provenite din uzul tehnologiilor electronice relevă un aspect total necunoscut vechilor lăutari. Un nou val de „alfabetizare muzicală" se prefigurează acum. Astfel, confruntat cu necesitatea operării electronice a înregistrărilor, „noul lăutar" e chemat să concureze şi în postura de tehnician, un fel de „artist al procesării sonore". Interpretarea muzicală îi reclamă tot mai insistent necesitatea valorificării unor tehnici specifice de *DJ*, precum mixarea, forfecarea, secţionarea creaţiilor. Mania fragmentării şi combinării arhitectonice a materialului pare să domine autoritar actul de creaţie. Fenomenul favorizează oarecum ideea de colaj şi de spontaneitate, confundată deseori cu iluzia improvizaţiei autentice, specifice muzicii lăutăreşti de odinioară. Realitatea sonoră contrazice însă astfel de aparenţe, care trimit, mai curând, la o simplă manieră de abordare post-modernistă a patrimoniului cultural moştenit.

Aspectele menţionate şi multe altele, neelucidate în prezentul demers, solicită atât etnomuzicologilor, cât şi folcloriştilor şi etnografilor să ia serios în consideraţie diversele forme ale artei populare moderne, rezultate din uzul tehnologiilor. Specialiştii trebuie să apeleze în continuare la acest domeniu, încă slab delimitat şi problematizat ştiinţific, al cărui aparat critic şi limbaj nu este suficient cristalizat, pentru a putea propune răspunsuri pertinente la provocările vieţii culturale contemporane şi pentru a asigura un cadru ştiinţific adecvat în procesul evaluării şi protejării patrimoniului cultural imaterial.

Referinţe:

[1] Text disponibil on line, pe site-ul: http://www.mc.gov.md (rubrica "Transparenţă decizională").

[2] *Convenţia UNESCO privind salvgardarea patrimoniului cultural imaterial* (Paris, 17 octombrie 2003), art. 2.

[3] Rice Timothy. *Bulgaria or Chalgaria: the attenuation of bulgarian nationalism in a mass-mediated popular music*. In: Yearbook for Traditional Music, Vol.34, 2002, p. 35.

[4] Otiman Păun Ion. *Drama satului şi a ţăranului român într-un secol de iluzii, dezamăgiri şi speranţe*. In: Academica, revistă fondată de Academia Română, Anul XVII, 201-202, Nr. 64-65, iulie-august 2007, p. 11.

[5] Bădescu Ilie, Buruiană Claudia, Şerban Adela. *Puterea economică şi spirituală a gospodăriei rurale în România, la sfârşit de mileniu*. In: Revista română de sociologie, Serie nouă, anul XVIII, nr.3-4, Bucureşti, 2006, p. 187-198.

[6] Perrenoud Marc. *La figure du musicos. Musiques populaires contemporaines et pratique de masse.* In: Ethnologie française, Tome XXXVII, 2003/2, p. 684.

[7] Mamulea Mona. *Dialectica închiderii şi deschiderii în cultura română modernă*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2007, p.14.

[8] Rice Timothy, *op.cit.,* p. 26.

[9] Maliţa Mircea. *Zece mii de culturi, o singură civilizaţie*. *Spre geomodernitatea secolului XXI*. Prefaţă de Ricardo Diez-Hochleitner. Bucureşti: Nemira, 1998, p. 53.

[10] Termen propus de cercetătoarea americană D. Buchanan, cu referire la muzica populară scrisă, compusă, prelucrată, orchestrată, stilizată, inspirată din muzica tradiţională, promovată în scenă de către ansamblurile profesioniste de stat, simbolizând hegemonia politică şi administrativă, procesul standardizării culturale şi al construcţiei noii identităţi naţional-etatiste în perioada comunistă. Cf.: Buchanan Donna. *Metaphors of Power, Metaphors of Truth: The Politics of Music Professionalism in Bulgarian Folk Orchestras*. In: Ethnomusicology, Vol.39, No.3, 1995, p. 381-416.

[11] Brăiloiu Constantin. *Opere/Oeuvres, Vol. VI, Prima parte.* Introducere, clasificare, note de Emilia Comişel. Bucureşti: Editura Muzicală, 1998, p. 199.

[12] Termen specific dansurilor rituale de nuntă din sudul Basarabiei. Cf.: Mocanu Maria. *Giurgiuleşti. Monografiei etnofolclorică*. Chişinău: Cartier, 1999, p. 34-36.

[13] Cf. volumul: *Scena artistului amator. Sugestii repertoriale* (alcătuitor: Tudor Colac). Chişinău: Literatura artistică, 1988, p. 258-266.

[14] Rădulescu Speranţa. *Taifasuri despre muzica ţigănească. Chats about gypsy music.* Bucureşti: Paideia, 2004, p. 36.

MĂNĂSTIREA VORONEȚ – IMPORTANT CENTRU DE CULTURĂ ŞI SPIRITUALITATE[1]

Acad. **Andrei EŞANU**
Valentina EŞANU

Study VORONEȚ MONASTERY - IMPORTANT CENTER OF CULTURE AND SPIRITUALITY, is a compartment of emerging volume "Voroneț Monastery. History. Culture. Spirituality" which includes aspects of cultural and spiritual activity of Voronet monastery, founded 600 years ago and achieved its peak during Stephen the Great and his successors times (fifteenth and sixteenth century). With the support of country rulers and many famous monks, including Daniil Sihastrul, Grigorie Roşca and abbot Macarius, at the monastery along the centuries had activated a school, a scriptural, a library and the exceptional artists who have left on Voronet walls immortal paintings. With its cultural and spiritual activities Voronet monastery was for centuries a important center of attraction for clergies, pilgrims and lovers of beautiful from different countries.

Mănăstirea Voroneț face parte din celebra salbă de ctitorii ale lui Ştefan cel Mare şi Sfânt. Ea a fost fondată cu aproape şase secole în urmă, dar s-a consolidat ca centru monahal mai ales în timpul domniei lui Ştefan cel Mare şi celei a urmaşilor săi direcți Bogdan al III-lea şi Petru Rareş.

Biserica înălțată de Ştefan cel Mare în 1488 cu hramul Sfântul Gheorghe a intrat în Lista Monumentelor Istorice ale României, edificiu înscris în Lista patrimoniului Mondial UNESCO ca monument arhitectonic istoric şi de artă reprezentativ pentru stilul moldovenesc medieval şi mai ales prin superbele sale fresce interioare şi exterioare, care s-au păstrat în variantele lor originale de o complexitate şi colorit unic. În biserica mănăstirii s-a păstrat până astăzi mormântul unuia dintre cei mai venerați sfinți români, Daniil Sihastru, contemporan cu Ştefan cel Mare şi cel al mitropolitului Grigorie Roşca, prin grija şi efortul căruia sfântul locaş voronețean a ajuns la o mare înflorire în sec. al XVI-lea. Mănăstirea Voroneț este situată în partea de nord-vest a vechii Moldovei, pe valea râului Moldova, în satul Voroneț, la 4,5 km sud de oraşul Gura Humorului, județul Suceava.

Interesul nostru sporit față de trecutul acestei celebre ctitorii ştefaniene este motivat prin faptul că la Biblioteca Ştiințifică Centrală „Andrei Lupan" a Academiei de Ştiințe a Moldovei a fost identificat Pomelnicul Mănăstiri Voroneț[2] – o rarisimă şi destul de bogată sursă istorică, care prin informațiile sale unice din secolele XIV-XVIII a deschis nebănuite orizonturi de cunoaştere nu numai pentru istoria Voronețului, dar şi pentru cea a Țării Moldovei, aspecte care şi-au găsit reflectare în volumul aflat sub tipar "Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate".

[1] Studiul de față este un fragment dintr-o lucrare monografică dedicată istoriei Mănăstirii Voroneț, în curs de apariție.

[2] Eşanu Andrei, Eşanu Valentina, *Pomelnicul mănăstirii Voroneț. Studiu şi text*, în *Analele Putnei*, Mănăstire Putna„ 2008, IV, nr. 2, p. 91-247.



Biserica zidită de Ştefan cel Mare în 1488 la Voroneț

Încă din domnia lui Ştefan cel Mare, dar mai ales după 1488, mănăstirea Voroneț devine un important centru de credință şi cultură din Moldova medievală. Se pare, că de la bun început la Voroneț s-au aşezat monahi dintre cei mai evlavioşi şi iubitori de carte. După toate probabilitățile, apariția monahului Daniil la Voroneț după o perioadă de şedere la Putna şi de sihăstrie a dat nu numai un impuls, dar şi a imprimat vieții monahale din acest lăcaş un nivel de trăire duhovnicească deosebit de înalt, de aspirație spre cele mai curate stări de perfecțiune sufletească. De această atmosferă cultural-spirituală a fost atras, probabil, şi Ştefan cel Mare, care, conform tradiției fixate de Ion Neculce, a venit la Daniil Sihastrul pentru mărturisirea păcatelor şi atingerea gradului suprem de smerenie cu scopul de a fi sfătuit cum să procedeze după pierderea unei lupte grele cu turcii.

Probabil, Ştefan cel Mare a fost de mai multe ori oaspete dorit la Voroneț. Vizitele voievodului erau însoțite de fiecare dată cu daruri bogate „înzestrând-o cu de toate"[3] între care, alături de moşii erau neapărat cărți, cum ar fi *Tetraevanghelul* din 1490, veşminte şi odoare bisericeşti. Exemplul a fost urmat de alți voievozi, între care fiul său, Bogdan al III-lea voievod, Petru Rareş voievod, Alexandru Lăpuşneanu, care dăruiesc sau confirmă anumite donații către mănăstire. Deseori „milele" domneşti se făceau cu ocazia **prăznuirii hramului mănăstirii** sau pe la alte praznice împărăteşti. Aşa de exemplu, la 27 martie 1598, „la hramul Sfântului Marelui Mucenic Gheorghii" Ieremia Movilă voievod dăruieşte „1 bute săcară; 1 bute slad; 1 poloboc vin; 1 poloboc stridie; 3 camene (pietre –n.n.) ciară; 6 taleri de chieltuială; 3 zloți la tămâe"[4], ca la 3 aprilie 1602, acelaşi voievod să vină

[3] Pomelnicul Mănăstirii Voroneț (Biblioteca Ştiințifică Centrală „Andrei Lupan" a AŞM, Chişinău , Ms. 28756). În continuare *Pomelnicul mănăstirii Voroneț*, p. 26.

[4] Mazerean Vartolomei, *Condica Mănăstirii Voronețul*. Ed. de S.F.Marian, Suceava, 1900, 115 p. În continuare *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 78, d. 2.

„la Sfânta mănăstire Voronețul în zioa praznicului" cu aceleaşi daruri[5]. La 21 aprilie 1614 întocmeşte „catastif de praznic ce au dat şi au miluit … sfintei sale mănăstiri Voronețului" Ştefan Tomşa voievod care vine cu aceeaşi ofrandă[6]. Uneori domnii, cum ar fi Constantin Mavrocordat, care la 7 noiembrie 1733 dă mănăstirii Voroneț „din vama mare câte 2 ocă untdelemn şi câte 8 dramuri tămâe pe lună, ca să fie pentru luminare înaintea sfintelor icoane[7]." Asemenea gesturi par să ne spună că nu rareori domnii țării vizitau mănăstirea Voroneț şi prin prezența lor întregeau atmosfera sărbătorească din „ziua praznicului" Sfântul Gheorghe sau Sfântul Daniil şi alte sărbători creştine. În Pomelnicul mănăstirii sunt înscrişi spre pomenire numeroşi boieri cu cele mai înalte ranguri cu membrii familiilor lor, ceea ce arată că pe parcursul secolelor XV-XVIII la mănăstire domnea permanent evlavia şi atmosferă de credință.

Încă de la hotarul secolelor XV-XVI, ba poate şi de mai înainte, la mănăstirea Voroneț călugării ştiutori de carte au întemeiat aici **o scriptorie**, în care erau copiate cărțile necesare oficierii slujbei religioase. Drept exemplu, ar fi copierea unui *Tetraevanghel* la 1490 de către călugărul Pahomie din partea locului. Pe semne, de pe acele timpuri a fost înființată, la fel ca şi pe la alte mănăstiri, **o şcoală** de slavonie unde erau aduşi „la pedeapsă", adică la instruire şi educație, copii de boieri şi altă nobilime, de preoți, tineri, care învățau carte spre a deveni preoți, copişti de cărți, dieci pentru cancelariile ținuturilor şi oraşelor, dascăli pentru biserici şi şcoli din întreaga Moldovă.

Descoperirea Psaltirei voronețene şi a Codicelui voronețean, lecturarea lor de către monahii şi ucenicii de la Voroneț, fapt despre care ne vorbesc însemnările de pe aceste cărți manuscrise, i-a determinat pe cercetători[8] să considere că de pe timpul aflării lui Grigorie Roşca la Voroneț (anii 50-60 ai sec. XVI) aici activa o şcoală mănăstirească, în care monahi şi tineri studiau în limbile slavonă şi română.

Puține sunt şi exemplele concrete care ar demonstra că un tânăr sau un monah şi-a făcut studiile la şcoala mănăstirească de la Voroneț, dar există şi de acestea. În una din însemnările de pe *Tetraevangheliarul* din 1550/1551 dăruit de mitropolitul Grigorie Roşca mănăstirii Voroneț „… unde din fragedă copilărie m-am închinat lui Dumnezeu, cu rugăciunea Sfântului părinte al nostru Daniil cel Nou, şi unde am primit cinul îngeresc, şi unde mult m-am trudit cu sufletul"[9] reiese că înaltul prelat moldovean şi-a urmat învățătura de carte şi a crescut duhovniceşte sub îndrumarea monahilor din partea locului. Ataşamentul şi dărnicia deosebită de care a dat dovadă mitropolitul Moldovei Grigorie Roşca în anii 40-50 ai sec. al XVI-lea față de mănăstirea Voroneț poate fi explicată şi prin adâncă recunoştință față de mediul evlavios din partea locului sau de toți cei care au avut grijă de educația şi instruirea sa, în primul rând față de Daniil Sihastru.

Dintre alte exemple din care reiese că la Voroneț au învățat carte mai mulți tineri fac parte şi inscripțiile lăsate pe peretele bisericii Sf. Gheorghe: „Eu, Gheorghiță sinu (fiul –n.n.) popi[i] lui Vasile ot Câmpulungu, am învățat la popa Martin la strană, văleat 7…(restul stricat)"[10], tot acolo aflăm înscrise numele „Ion pisar" (1740/1741), „diac Toader", „Zel… diacul, Ves… diacul", „Sohdan diac" (1766/1767) [11]. De asemenea şi pomelnicul grafiti care cuprinde numele „Dimitru, Grigore, Pingi (sic!), Vasile, Gheorghe, Manul, Ioniță, Luca ot Vorone. În patul acestor prunci eşti Hristoase Isuse" pare să fie o înşiruire de nume de învățăcei de la mănăstire[12].

Activitatea şcolii mănăstireşti voronețene este confirmată şi de alte exemple, din care reiese că a învățat carte „Constantin ot Dorna", prin 1733 „aice la Voroneț cu popa Aftanasie, rus" [13], care după cum reiese dintr-o însemnare de prin 1739/1740, de pe o altă carte, acelaşi preot s-a stabilit la Voroneț pentru mai multă vreme, dându-şi aici obştescul sfârşit[14].

După câte se pare, şcoala de dieci de la Voroneț

[5] *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 79, d. 3

[6] *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 79, d. 5.

[7] *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 83, d. 18.

[8] Păcurariu Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1980, p.451.* Mitric Olimpia, *Cartea românească manuscrisă din Nordul Moldovei*, Bucureşti, 1998, p.32.

[9] Bogdan I., *Evangheliile de la Homor şi Voroneț din 1473 şi 1550* , în *Analele Academiei Române*, Bucureşti, Mem. secț. Istorice, Ser. II, tom XXIX, 1907, p. 651.

10 Brătulescu Victor, *Nume de călugări şi de dieci în grafitele de la mănăstirile Voroneț şi Homor*, în *Mitropolia Moldovei şi Sucevei,* Iaşi, An XLI, 1965, nr. 9-10, p. 543.

[11] Ibidem, p. 541-545. Este interesant faptul, că în urma lucrărilor de restaurare a celei mai vechi biserici de piatră cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" de la mănăstirea Căpriana au fost scoase în vileag numeroase inscripții murale cu nume de dieci din sec. XVII-XVIII, inscripții care par să demonstreze că la această mănăstire, la fel ca şi la Voroneț, activa o şcoală de dieci (Andrea/Andrii, Maftei, Vasilaşco/Vasilachi, Vrălan, Apostol, Proca) (vezi: Ciocanu S., *Fortificații şi edificii medieval la mănăstirea Căpriana*, în anuarul *Arta*, Chişinău, 2008, p. 51-64.).

[12] Brătulescu Victor, *Nume de călugări şi de dieci*, p.541.

[13] *Însemnări de pe manuscrise şi cărți vechi din Țara Moldovei*. Un Corpus Editat de I. Caproşu, E. Chiaburu. Vol. I (1429-1750), Iaşi, 2008, p. 466.

[14] Ibidem, p.489.

a continuat să activeze şi după închiderea mănăstirii, căci pe la 1790 „Ioanichie, dascal homoran" copia aici un „Osmoglasnic… pentru învăţătura diecilor"[15]. La fel, a continuat să mai pâlpâie un timp şi scriptoria mănăstirii în care pe la 1801, „Ironim Stolear, ot monastirea Voroneţ" copia „Viaţa minunatului Isop preînţeleptul"[16].

Dacă mai mulţi dintre cei care au învăţat carte la Voroneţ au ajuns mitropoliţi, episcopi, egumeni pe la alte mănăstiri, aceasta arată că aici şi-a desfăşurat activitatea un centru de instruire şi educaţie spirituală destul de înaltă.

Din cauza condiţiilor grele şi a numeroaselor războaie, devastări, incendii până la noi a ajuns doar o mică parte din zestrea spirituală şi cărturărească a Voroneţului, mai ales din cele copiate aici.

Pe întreg parcursul existenţei sale fiind atraşi de atmosfera spirituală de adânca credinţă şi serviciile divine, de parastasele de pomenire a voievozilor, boierilor, dar şi a oamenilor din păturile scăpătate şi de jos ale ţării mănăstirea Voroneţ era vizitată de monahi de pe la alte mănăstiri din împrejurimi: Humor[17], Neamţ[18], Slatina[19], Bisericani[20], de mulţi credincioşi din ţinuturile, târgurile şi satele din toată Moldova şi chiar de pe alte plaiuri, între care din Transilvania, Rusia, precum şi de pe pământurile bulgare, sârbeşti şi ucrainene. Drept dovadă sunt atât persoanele trecute la Pomelnic, între care şi „ţarii moschiceşti" din sec. XVI-XVIII de la Ivan al IV-lea până la Elisaveta Petrovna[21], precum şi diferite inscripţii de pe pereţii bisericii cum ar fi Vâlcu Ungureanul (1630/1631)[22], probabil din Transilvania; Anania Mileşev (1607/1608) şi Theodor Mileşev (1633/1634) din Serbia[23]; ieromonah Dimitrii (1666) din Poltava[24].

Cum am putea explica altfel faptul că după retragerea la Voroneţ fostul mitropolit Grigorie Roşca dăruia un acoperământ pentru Sfânta Masă mănăstirii bulgare Rila[25], decât prin aceea că pe atunci la mănăstirea moldoveană a ajuns să se închine şi să adune „milostenie" nişte călugări bulgari cum făceau de obicei atâtea lăcaşe sfinte din Balcani şi Orientul Apropiat ajunse la mare sărăcie din cauza stăpânirii otomane. Uneori, fie întâmplător, fie intenţionat diferite feţe bisericeşti sau laice rătăcind prin lume se aciuau la mănăstirea Voroneţ. Aşa s-a întâmplat cu „popa Aftanasie, rus" pe care-l îl află la Voroneţ un învăţăcel din satul Dorna pe la 1733[26]; iar „Ifrim, ardelean" de obârşie, îşi atestă la 13 mai 1781 şederea la mănăstirea Voroneţ printr-o însemnare de pe un „Apostol" (1743) pe când încheia copierea unei ample însemnări cronicăreşti privitoare la istoria Ţării Moldovei[27], fapt care scoate în vileag prezenţa unei atmosfere cărturăreşti şi de interes faţă de trecutul bisericii moldoveneşti şi a Ţării Moldovei în general.

Odată cu întemeierea în ţările vecine şi cele româneşti a tipografiilor, fiind vorba de sec. al XVI-lea, la mănăstirea Voroneţ ajunge şi cartea tipărită care nu numai că costa mai puţin, dar şi se citea şi se învăţa mai uşor. Cu toate acestea, în sec. XVI-XVIII în mănăstirea Voroneţ, ca şi în întreaga Moldovă, continua să predomine cartea manuscrisă. Această realitate o constatăm şi pe la 1775, pe când biblioteca mănăstirii număra, conform Condicii întocmite de Vartolomei Mazereanu, 78 de cărţi, dintre care numai 22 erau cărţi tipărite, adică 30 la sută.

La data lichidării mănăstirii în 1775 de către autorităţile austriece, constatăm că sub îndrumarea egumenului Macarie la Voroneţ avea loc o înviorare evidentă a vieţii culturale şi spirituale. Dar fenomenul nu a avut finalităţi importante din cauza amestecului în treburile mănăstirii al noilor autorităţi.

Redeschisă după 206 ani sub diriguirea înţeleaptă a Maicei Stareţe Irina, la mănăstirea Voroneţ se încearcă reînnodarea firului istoriei şi revigorarea vieţii spirituale, încât sfântul lăcaş îşi recapătă treptat faima de altădată. Astăzi, spre mănăstire îşi îndreaptă paşii pentru a se ruga lui Dumnezeu, a cinsti memoria înaintaşilor şi a admira frumoasele fresce voroneţene şi irepetabilul „albastru de Voroneţ" sute şi mii de credincioşi din împrejurimi, pelegrini din întreagă Românie şi de peste hotare.

---

15 Mitric Olimpia, *Manuscrise româneşti din Moldova. Catalog*, vol.II, Iaşi, 2007, p.78-79.

16 Ibidem, p. 166-167.

17 De exemplu, „*ermonah Ioan ot Homor*" vizita mănăstirea Voroneţ ani de-a rândul, după cum reiese din inscripţiile sale lăsate pe peretele bisericii Sf. Gheorghe în anii 1756, 1757, 758 (Brătulescu Victor, *Nume de călugări şi de dieci* p. 542, 544, 545).

18 „*Ieromonah Iorest ot Neamţu"*, 1747/1748 (Ibidem, p. 545).

19 „*Isaie ot Slatina*" (Ibidem, p. 543).

20 „*Monah Gavril din Bisericani*" (*Însemnări*, vol. I (1429-1750), Iaşi, 2008, p. 417).

21 *Pomelnicul mănăstirii Voroneţ*, p. 37.

22 Brătulescu Victor, *Nume de călugări şi de dieci,* p. 543.

23 Ibidem, p. 542.

24 Ibidem, p. 544.

25 Moisescu Gh., Lupşa Şt. Filipaşcu Al., *Istoria Bisericii Române*, vol. 1, Bucureşti, 1957, p. 394.

26 *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei*. Un Corpus Editat de I. Caproşu, E. Chiaburu. Vol. I (1429-1750), Iaşi, 2008, p. 466.

27 Ibidem, vol. II, Iaşi, 2008, p.339-340.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN AŞEZAREA CHIŞINĂU „VALEA MORILOR"

Sergiu BODEAN, *cercetător ştiinţific,*
Centrul Arheologie,
Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE SETTLEMENT "VALEA MORILOR" FROM CHISINAU

The article presents main results of the archaeological excavations of the pluristratigraphic settlement "Valea Morilor", Chisinau, carried out during the 2009-2010 field season. The archaeological survey includes study of a variety of complexes representing Aeneolithic, Early Iron Age, Antiquity, and Middle Age. As a result of excavations carried out by the research group of archaeologists from the Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova, the part of archaeological complex situated in the area of planned ground works was saved and included in the national cultural heritage. The archaeological survey from "Valea Morilor" represents the first archaeological excavations on vast surface in Chisinau that revealed important finds of Aeneolithic Age.

Patrimoniul arheologic al oraşului Chişinău a început să fie pus în valoare începând cu anii '50 ai secolului trecut. Prin cercetări perieghetice au fost descoperite o serie de aşezări din paleolitic-evul mediu dezvoltat. Două din ele au fost cercetate prin săpături. Este vorba de aşezarea hallstattiană situată la marginea de nord-est a oraşului, cercetată în anii 1955-1956 de către A.I. Meljukova[1], şi de cea care aparţine culturii Sântana de Mureş-Cernjahov, cercetată de E.A. Rikman în anul 1956[2]. Ultima este situată pe versantul de nord al văii Husia din zona Petricani a oraşului. Descoperiri din perioada hallstattiană au fost efectuate în zona Buiucanilor Vechi în anul 1982[3].



Bordei medieval cu cuptor pietrar

O altă descoperire care completează cunoştinţele noastre despre habitatul uman de pe teritoriul Chişinăului a fost făcută în primăvara anului 2009 în zona lacului din parcul „Valea Morilor"[4]. În procesul lucrărilor de reconstrucţie a lacului au fost deranjate resturile unei aşezări pluristratificate. La momentul descoperirii s-a constatat că o parte a ei fusese deja distrusă în procesul de construcţie şi amenajare ulterioară a lacului, iar o altă parte necesita săpături de salvare deoarece pericolul distrugerii era iminent.

În anii 2009-2010 o echipă de cercetători de la Centrul Arheologie al Institutului Patrimoniului Cultural al AŞM[5] a efectuat în această aşezare cercetări arheologice de salvare. Săpăturile au scos în evidenţă mai multe nivele de locuire din diferite perioade istorice. Cel mai vechi aparţine culturii Precucuteni-Tripolie A (faza Precucuteni III) (mil. V î. Hr.). În acest nivel au fost cercetate vestigiile unei construcţii de suprafaţă cu tavanul de lut cu pleavă aşternut pe un pat de bârne despicate şi a câtorva gropi. Din ele a fost recuperată ceramică fină cu decor canelat, incizat şi pictură roşie crudă, ceramică grosieră decorată cu alveole, impresiuni executate cu unghia, proeminenţe, unelte de muncă din piatră (râşniţe, frecătoare) şi silex (gratoare, lame retuşate etc.), statuete antropomorfe, o măsuţă-altăraş decorată cu caneluri şi pictură roşie crudă. Dintre formele de vas atestate se remarcă vasele bitronconice, vasele cu corpul bombat, fructierele, vasele piriforme, capacele, străchinile, lingurile, polonicele, chiupurile.

[1] Мелюкова А.И. Культуры предскифского периода в лесостепной Молдавии//МИА СССР, №96, Москва, 1961, с. 35-52; Leviţki O. Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpaţi, Bucureşti, 1994, p. 34, 161.

[2] Рикман Э.А. Памятники сарматов и племен черняховской культуры (АК МССР, вып. 5), Кишинев, 1975, с. 124.

[3] Агульников С.М., Ткачук М.Е. Находки раннего железного века с пос. Старые Боюканы//Археологические исследования молодых ученых Молдавии, Кишинев, 1990, с. 105-107.

[4] Aşezarea a fost descoperită de către paleontologul Teodor Obadă.

[5] Echipa de cercetare în anul 2009 era compusă din: Sergiu Bodean (responsabil), Sergiu Popovici, Vitalie Burlacu. În anul 2010: Oleg Leviţki, dr. habilitat (responsabil), Sergiu Bodean, Serghei Agulnicov, Vitalie Burlacu, Sergiu Popovici, Ghenadie Sîrbu, Sergiu Heghea, Ion Noroc.

În nivelul de locuire care aparține culturii Cucuteni-Tripolie (etapa Tripolie BII) au fost descoperite fragmente de vase bitronconice, străchini pictate cu negru, negru şi roşu, fragmente de vase Cucuteni C, unelte de silex. Un interes aparte prezintă o groapă cercetată în acest nivel care pe lângă fragmentele ceramice caracteristice perioadei conținea numeroase fragmente de vatră şi capul unei figurine zoomorfe.

Perioadei hallstattiene îi aparține o groapă menajeră cercetată în anul 2010. Din umplutura ei provin fragmente de ceramică grosieră şi fină cu decor canelat, oase de animale, fusaiole, pietre. Nivelul de locuire din epoca antică (cultura Sântana de Mureş-Cernjahov, sec. III-IV) este reprezentat în aşezare prin gropi menajere. În ele, precum şi în stratul de cultură, a fost descoperită ceramică cenuşie lucrată la roată, fragmente de amfore romane, un fragment de fibulă de bronz, o mărgică.

Suprafața aşezării a fost locuită şi în evul mediu timpuriu, dovadă servind vestigiile a trei bordeie şi a câtorva gropi menajere din acea perioadă. Bordeiele erau înzestrate cu cuptoare pietrar, în ele fiind descoperite fragmente de ceramică cu decor în formă de linii incizate ondulate, fusaiole, unelte de muncă din piatră. Evul mediu dezvoltat este reprezentat în exclusivitate prin material ceramic.



Ceramică precucuteniană cu decor incizat

Materialele rezultate în urma cercetărilor din aşezarea Chişinău „Valea Morilor” aduc noi contribuții la cunoaşterea habitatului uman în această zonă începând cu preistoria şi terminând cu epoca medievală. În premieră pe teritoriul oraşului Chişinău, aici au fost descoperite şi cercetate vestigii din epoca eneolitică. Rezultatele acestor investigații vor contribui la o mai bună cunoaştere a istoriei oraşului Chişinău şi vor fi incluse în lucrările de sinteză privind istoria lui.



Echipa de cercetare de la şantierul arheologic Chişinau „Valea Morilor”, august 2010

CERCETAREA ENCICLOPEDICĂ – ATRIBUT AL CUNOAŞTERII MULTIDISCIPLINARE

Dr. **Didina ŢĂRUŞ,**
şef secţie, Instituţia Publică Enciclopedia Moldovei

ENCYCLOPEDIC RESEARCH - ATTRIBUTE OF MULTIDISCIPLINARY KNOWLEDGE

The encyclopedic research in the Republic of Moldova, reinstated by the 10 volume „Encyclopedia of Moldova" project, is based on the hoarding and disemination of knowledge, along with fueling the collective reflection with information sourced in each and every branch of science and art. The experience regarding the classification of science/art, along with the selection of the terminological repertoire, the elaboration of articles, the establishment of correlations between themes and concepts in various sciences/arts are all put to great use in the context of the mutations that take place in the evolution of the encyclopedia concept and the access to the encyclopedic knowledge. Through both its content and the organizing of the materials, the "Encyclopedia of Moldova" will be an edition of synthesis, which will offer information to multiple subjects and themes, while respecting the principles of professional deontology. It must be stressed that encyclopedic research is multidisciplinary, it is an attribute of the knowledge of complex reality and it necessitates the full contribution of the academic scientific community and the international collaboration.

Reluarea cercetărilor enciclopedice academice în Republica Moldova, prin proiectul unei ediţii enciclopedice universale în 10 volume, are loc într-un context de reevaluare şi reconsiderare în ceea ce priveşte limitele cunoaşterii, misiunea cercetării ştiinţifice în general. Crezul pozitivist că progresul umanităţii este determinat de dezvoltarea cunoştinţelor a fost clătinat de o serie de cataclisme care nu au fost anticipate şi evitate prin puterea cunoaşterii. Deşi se înregistrează o dezvoltare explozivă a ştiinţei într-o multitudine de domenii distincte, la început de secol XXI cunoaşterea pare să genereze multe incertitudini, iar aplicaţiile ei suscită nu numai încredere, ci şi tot atâta nelinişte.

Într-un timp al dilemelor, proiectele enciclopedice, ca mod de tezaurizare şi diseminare a cunoştinţelor, nu mai pot să contribuie doar la satisfacerea curiozităţii. Misiunea unei enciclopedii devine *alimentarea reflecţiei* colective, care are nevoie să înţeleagă, să promoveze progresul, anticipând riscurile şi prevenind dezastrele.

Pe parcursul evoluţiei enciclopedismului pot fi urmărite schimbările care s-au produs în interpretarea conceptului enciclopediei şi în modul de sistematizare şi accesare a cunoştinţelor. În epoca medievală, enciclopedia era „oglinda lumii", un inventar în care credinţa era plasată în centrul tuturor cunoştinţelor. Ea servea drept suport atât în învăţământul creştin, cât şi în cel musulman, budist etc. În sec. al XVI-lea, în Europa occidentală cuvântul „enciclopedie" era interpretat ca instruire ce cuprindea întregul ciclu al cunoaşterii. Peste două secole, pentru D. Diderot (1713-1784), enciclopedia devine „o înlănţuire de cunoştinţe", scopul ei fiind nu doar asigurarea accesului la ansamblul de cunoştinţe umane, dar, totodată, şi la legăturile dintre acestea. Peste alte două secole, din perspectiva globalizării, se încearcă a explica cum s-au produs *mutaţiile* în accesul la cunoştinţele enciclopedice, determinate de saltul în tehnologia informaţiilor, dar şi mutaţiile de ordin conceptual. Ultimele marchează trecerea de la fundamentele enciclopediei antice, ce îngloba o listă simplă sau complexă de cunoştinţe destinată unei caste de intelectuali, către enciclopedia *colaborativă* din sec. XX şi XXI, cu semnificaţia de „tendinţă de acumulare sistematică de cunoştinţe din diverse ramuri". Enciclopedia se transformă dintr-o lucrare singulară, „oglindă a lumii", ce reflecta inclusiv raporturile cu puterea, într-o „oglindă a satului global", organizată pe platforma internetului, cu acces universal.

Proiectul de cercetare cu caracter enciclopedic şi de editare a *Enciclopediei Moldovei* (EM) este, în primul rând, un demers de iniţiere pentru o nouă generaţie de cercetători. Aceştia învaţă pe parcurs, sunt antrenaţi în cercetări multidisciplinare şi complexe, valorifică experienţa altor ţări în ce priveşte particularităţile selectării temelor, organizării repertoriului terminologic, elaborării articolelor de enciclopedie. Pentru spaţiul nostru este, totodată, un demers de recuperare culturală, o încercare de statornicire a unei tradiţii, de ieşire din anonimat şi intrare în raza de vizibilitate a „oglinzii satului global". Ar mai putea semnifica asumarea

sincronizării cu principiile *neutralităţii obiective* în abordarea tematicii şi problematicii ştiinţifice, ruperea de un anumit tip de raporturi cu puterea, de anumite influenţe şi presiuni. Este cunoscut faptul că, deşi se proclamă ataşamentul la valorile pluralismului, autorităţile sunt mereu tentate să menţină controlul şi să-şi impună propriul adevăr.

Asocierea enciclopediei cu acumularea sistematică de cunoştinţe în diverse ramuri este o viziune oarecum utopică. În realitate, astăzi o enciclopedie universală nu mai este un inventar, nici chiar în sute de volume nu ar putea fi reflectate toate cunoştinţele ce se acumulează. Sub aspect practic, ea semnifică mai degrabă *selectare* şi *organizare*, înglobarea unei ierarhii a cunoştinţelor, în baza clasificării şi sistematizării acestora într-o ordine de la general la particular. Din fiecare ştiinţă trebuie selectat nucleul, ansamblul de adevăruri esenţiale – concepte, rezultate, aplicaţii etc. Apoi, cunoştinţele triate urmează a fi organizate sub aspectul asigurării integrităţii, unităţii şi clarităţii de stil, al accesibilităţii pentru utilizator/consumator.

În lucrarea lor de referinţă de acest gen, D. Diderot şi D'Alembert au aplicat o structură triplă de organizare a cunoştinţelor, actuală şi în prezent: *lista* alfabetică, *arborele ierarhizat* al ştiinţelor ce reflecta sistemul cunoştinţelor umane şi *trimiterile/referinţele* de la un articol la altul, care indicau relaţiile parentale sau afinităţile între materii. Există opinii potrivit cărora metoda lui D. Diderot şi D'Alembert de utilizare a mai multor structuri interconectate constituie anticiparea concepţiei moderne a hipertextelor ce stau la baza enciclopediilor în versiune electronică. Tradiţia este continuată de autorii contemporani ai enciclopediei franceze „Universalis", care adaptează conceptul „înlănţuirii cunoştinţelor", oferind utilizatorului posibilitatea de a circula prin *câmpul* cunoştinţelor pe traiectoriile de tip „reţea". O astfel de metodă se adresează nu atât capacităţii utilizatorului de a consuma cunoştinţe brute, cât talentului de a-şi pune întrebări, de a reflecta, de a apela la materiale legate/corelate, de a se aprofunda în căutare pe diverse direcţii pentru a găsi răspunsurile.

În *Enciclopedia Moldovei*, ca şi în orice enciclopedie universală, conceptualizarea obiectelor, proceselor, fenomenelor realităţii se va realiza prin intermediul terminologiei ştiinţifice. În acest context un rol central îl joacă Registrul general de termeni (repertoriul terminologic), ce integrează registrele ramurale de termeni ai ştiinţei şi artelor. În procesul de elaborare a Registrului general de termeni au fost delimitate şi, în mare parte, parcurse următoarele etape: documentarea, selectarea domeniilor/ramurilor ştiinţei şi artelor; elaborarea arborilor ramurali ai clasificării tematice şi a Arborelui general al clasificării tematice; culegerea/selectarea termenilor şi organizarea lor sub formă de registre ramurale; identificarea termenilor ştiinţifici interdisciplinari în scopul soluţionării cazurilor de omonimie prin definirea adecvată a termenului omonim în cadrul fiecărei ştiinţe (ex: ACT *(filos.)*, ACT *(jur.)*, ACT *(teatr.))*; expertizarea şi validarea registrelor de termeni; integrarea termenilor în cadrul Registrului general (cca 45 mii de termeni în varianta de proiect).

Pentru sistematizarea şi clasificarea fondului lexical al *Enciclopediei Moldovei* s-a recurs la adaptarea, combinarea unor moduri de ordonare şi clasificare aplicate pe plan naţional şi internaţional. În scopul identificării ramurilor/domeniilor ştiinţifice au fost supuse analizei comparative diverse nomenclatoare (nomenclatorul specialităţilor ştiinţifice, nomenclatorul domeniilor de formare profesională, nomenclatorul activităţilor din economia naţională ş.a.). Clasificarea propusă de Organizaţia pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OCDE), aplicată şi în Republica Moldova, în care se delimitează 6 domenii complexe ale activităţii de cercetare-dezvoltare (ştiinţe naturale şi exacte; ştiinţe inginereşti şi tehnologice; ştiinţe medicale; ştiinţe agricole; ştiinţe sociale; ştiinţe umaniste), a fost pusă la baza structurii nivelului 1 al Arborelui clasificării tematice a termenilor. În vederea completării nivelului 1 a fost analizat şi modelul de clasificare a enciclopediei „Universalis", care are 22 de teme/rubrici pe nivelul 1, predominând ramuri/teme concrete şi mai puţin domeniile complexe. Examinarea acestor şi altor abordări a permis sinteza Arborelui clasificării tematice a termenilor EM, completarea listei de ramuri ale ştiinţei şi artelor la nivelul 1 (Figura 1).

În urma evaluărilor de expert, pentru reflectarea în cadrul celor 10 volume, fiecărui dintre domeniile/ramurile ştiinţei şi artelor i s-a atribuit o cotă (în procente) din volumul total, reieşind din proporţia procentuală de 40:60 dintre ştiinţele exacte şi naturale şi, respectiv, ştiinţele sociale şi umaniste. În procesul elaborării volumelor, aceste cote orientative vor fi respectate cu o anumită

flexibilitate, fiind posibile ajustări şi redistribuiri de spaţiu editorial.

Atât prin conţinut, cât şi prin organizarea materialelor, se va tinde spre imprimarea unui spirit de sinteză întregii ediţii a *Enciclopediei Moldovei*. Ea nu va înlocui alte lucrări şi colecţii existente, ci va oferi utilizatorului informaţii noi, nu atât pentru simpla lectură a răspunsurilor, cât pentru consultare, înţelegere, obţinere de explicaţii la întrebările pe care şi le pune acesta. Articolele enciclopediei vor prezenta cunoştinţe sigure la multiple subiecte şi teme, informaţii despre personalităţi notorii pe plan naţional şi internaţional. La scrierea articolelor se vor avea în vedere anumite principii, printre care: *pertinenţa materialului* (expunerea cunoştinţelor verificabile, corespunzătoare titlului şi structurii articolului la un anumit subiect, dezvoltat în surse demne de încredere); *neutralitatea* punctului de vedere (evitarea conţinutului evaziv, citarea surselor veridice, prezentarea tuturor punctelor de vedere pertinente); beneficierea de *dreptul de autor*; respectarea *artei de a cunoaşte* (Codul bunei conduite /Codul deontologic al cercetătorului, loialitate, evitarea atacurilor la persoană, dezbateri la unele subiecte). Textul articolului va fi completat în mod organic cu materiale ilustrative (hărţi, fotografii, desene, portrete, scheme, schiţe tehnice, diagrame etc.).

Cercetarea enciclopedică multidisciplinară, ca atribut indispensabil al cunoaşterii realităţii complexe, ale cărei produse sunt ediţiile de anvergură – dicţionarele enciclopedice, enciclopediile tematice şi universale ş.a., necesită implicarea plenară şi contribuţia comunităţii ştiinţifice academice şi universitare, transpunerea dezbaterilor la anumite subiecte în paginile lucrărilor. De asemenea, colaborarea internaţională în domeniu, invitarea savanţilor cu renume în calitate de autori va conferi un plus de credibilitate şi notorietate lucrărilor elaborate.

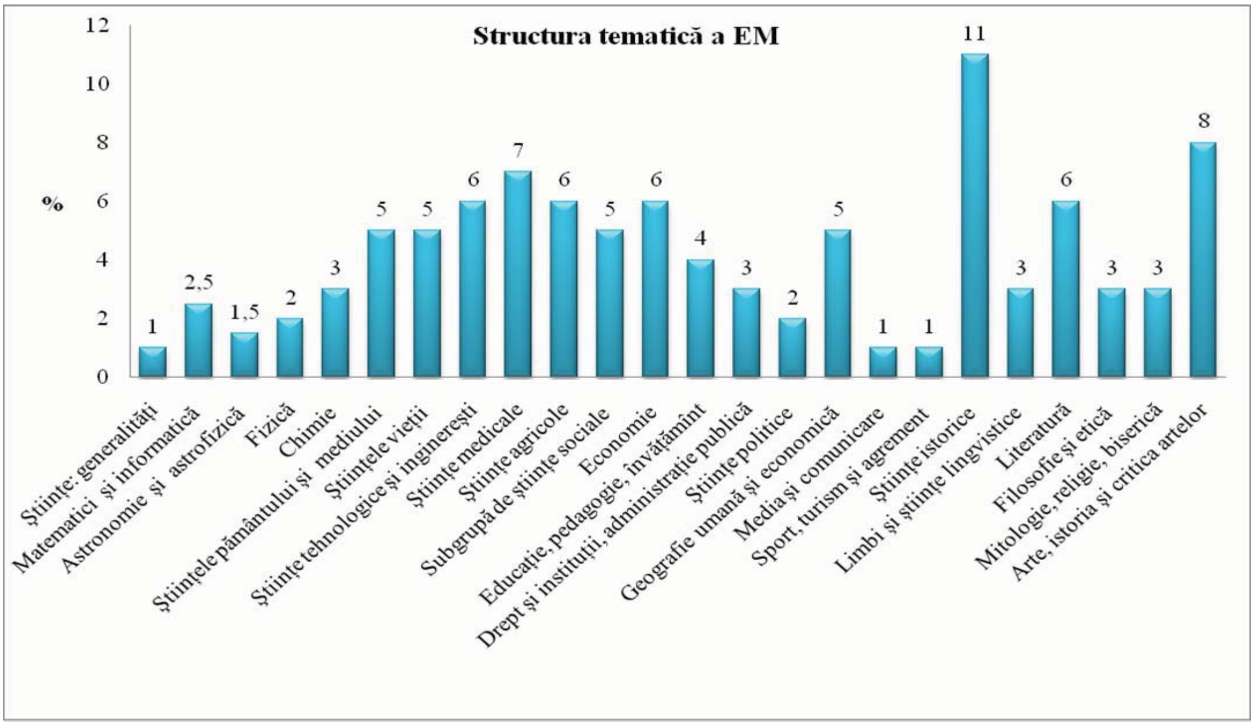


Figura 1

Notă: Subgrupa de ştiinţe sociale include: sociologie, societate civilă, demografie, urbanistică, habitat, ştiinţe militare, antropologie socială, etnologie, etnografie şi antropologie, psihologie şi psihanaliză.

CLOPOTELE DE PLUMB ŞI DE ARAMĂ ALE LUI VICTOR TELEUCĂ

*Academician **Haralambie CORBU***

COPPER AND LEAD BELLS OF VICTOR TELEUCA

During a conversation with writer Iacob Burghiu, the late and talented poet, novelist and film director Vlad Iovita was confessing: "[Victor Teleuca] is a great poet. He will be the one who will make us famous… If we are lucky to be read by the entire world". It is too early to speak about the alignment of poet and philosopher Victor Teleuca to the worldwide artistic and scientific elite. Time will do it for us. What we can do, and we ought to do, is to try to look at the Teleuca phenomenon in the nationally, regionally and globally philosophical, historical and cultural context. Thus, it is necessary to emphasize and to find the real place that should be taken by this eminent personality in the context of our national culture with its borders open to communication and universality.

Trecerea prin această lume, plină de minuni, dar şi de grele păcate, stă, de cele mai multe ori, sub semnul unei enigme imprevizibile şi indescifrabile până la capăt, căci destinul fiecărui individ – cu atât mai mult acela al unor personalităţi ieşite din comun – poartă în străfundurile sale pecetea timpului şi spaţiului istoric, geografic, cultural şi spiritual în care acesta s-a format. Identificarea tuturor acestor subterane necesită în mod obligatoriu cultura, cunoştinţele şi experienţa respectivă, lucru care nu e uşor de realizat, însă care, prin eforturi bine orientate şi bine organizate, prin înalt profesionalism şi autodisciplină, pot, în cele din urmă, să atingă scopuri de adevărată performanţă.

Există însă, mai ales când e vorba de personalităţi marcante de creaţie, un domeniu aproape insesizabil şi inaccesibil până şi pentru aşa-zişii experţi de forţă – acela al instinctului ereditar, al intuiţiei genetice, al talentului înnăscut, transmis de predecesori prin canale numai de ei ştiute/neştiute. Această taină genetică moştenită de la mama devine piatră de încercare pentru numeroasele generaţii de admiratori care, succedându-se de-a lungul secolelor, vor să-i dezlege enigma. Ea rămâne însă de fiecare dată nedezvăluită – integral – de către cei prezenţi, urmaşii luând-o ca şi cum de la început. În istoria culturii, ştiinţei, literaturii şi artelor asemenea



Victor TELEUCĂ

personalităţi sunt calificate drept geniale sau, cel puţin, atinse de aripa *harului divin*.

E prematur să vorbim astăzi despre o aliniere a poetului şi filosofului Victor Teleucă la elita artistică şi ştiinţifică de rang mondial. Asta urmează să o facă timpul, dacă o va face. Ceea ce putem şi suntem datori, e să încercăm să privim *fenomenul Teleucă în context* filosofic, istoric şi cultural naţional, regional şi universal. Lucru care, de fapt, a şi început, mai cu seamă în ultimii zece-doisprezece ani. Astfel, e necesar să se pună în lumină, să se găsească locul real pe care trebuie să-l ocupe această distinsă personalitate în contextul culturii noastre naţionale cu frontierele larg deschise spre comunicare şi universalitate.

Una din chestiunile fundamentale ce ţin de abordarea şi interpretarea *fenomenului Victor Teleucă* e identificarea sau formularea unui răspuns satisfăcător la întrebarea: De unde vine, unde se află şi care sunt prognozele de mâine ale acestei apariţii cultural-artistice atât de neobişnuite, cu temelii originare şi identitare dintre cele mai profunde şi insesizabile în istoria propriului popor dar şi a umanităţii în ansamblu, a propriului Eu, a propriei fiinţe dar şi a fiinţei umane în totalitatea şi nemărginirea ei? – Răspunsurile urmează a fi găsite pentru a demonstra o dată în plus că enigmele/tainele creaţiei poetului-filosof se complică şi se distanţează tot mai mult, pe măsura iluziei dezlegării lor, creând premisele unor noi câmpuri şi zone de cunoaştere/necunoaştere a fiinţei/nefiinţei în cuprinsul/necuprinsul unui spaţiu malefic fie individual, fie extrapolat la dimensiuni planetare sau cosmice chiar.

Această „procedură” de aflare a adevăratei încărcături semantico-stilistico-estetice a creației poetului e condiționată, parțial, de faptul că nu tot ce a scris autorul a ajuns să vadă lumina tiparului – nici în timpul vieții, nici după trecerea sa în eternitate. Există, în acest sens, numeroase argumente, exemple şi mărturii. Vom aminti doar de faptul că primul volum în grafie latină, intitulat *Piramida singurătății*, a apărut tocmai în anul 2000, în timp ce volumele următoare: *Ninge la o margine de existență (Poezii, reflecții şi alte deziceri de sine,* 2002), *Improvizația nisipului* (2006) şi poemul *Decebal* (2003) văd lumina tiparului numai după stingerea din viață a autorului lor.

Recent, tot în 2010, pe masa cititorului ajunge minunatul poem liric-filosofic *Răsărit de Luceafăr*, scris încă în anul 1988. Surprize cutremurătoare de acest fel ar putea să mai aibă loc, ele completând esențial imaginea creatorului acestor mărgăritare poetice, inclusiv şi acel consacrat marelui Eminescu. Căci „Eminescu, zice V. Teleucă în ante-prefață la poem, este stâlpul de Foc ce ne duce prin pustiul arid spre propria noastră cunoaştere, imaginara Țară a făgăduinței”. Anume marele geniu, care a fost şi va rămâne autorul „Luceafărului” nepereche, „când se revarsă zorii/ şi-adormi pe cele scrise / fruntea lui mai grea ca munții, / nici el nu-şi închipuise / care lege se alege / din cuvinte şi din vise, / un ceva ce n-are capăt, / un simbol din vremi cernut, / altfel nu era ce este / şi ce-a fi cu timp şi spațiu / într-o soartă încăput”.

Principala condiție însă, în ce priveşte adecvata (nu însă şi definitiva!) recepționare şi interpretare a operei şi personalității scriitorului în ansamblu, e examinarea acestora în context interdisciplinar, interspațial şi intertemoprar, indiferent despre ce se discută la moment: despre opera literară, despre eseul filosofic, despre intervenția publicistică ş.a.m.d., sau despre biografia scriitorului cu toate urcuşurile şi lunecările ei, biografie zidită – real şi imaginar – în opera-i propriu-zisă.

Privit din acest unghi, Teleucă-omul şi Teleucă-scriitorul trebuie cercetat ca personalitate venită <u>din</u> şi formată, în bună parte, <u>în</u> *mediul rural*, cu tradițiile sale populare şi literatura orală multiseculară, continuat şi rotunjit, în cea mai mare parte, în *mediul urban*, în mediul cuvântului scris, în mediul cultural al valorilor artistice – naționale şi universale. Concomitent, mediile respective trebuie raportate la condițiile istorice, sociale şi politice complicate sau pe de-a dreptul dramatice prin care a trecut în această perioadă de timp *baştina* poetului, Basarabia – Republica Moldova: în componența Statului Român, în componența URSS, în anii de Independență şi căutare a unor soluții proprii de ființare şi afirmare. De la prima publicație literar-artistică, poemul *Răscruce* (1958), până la ultimele volume apărute post-mortem şi despre care am pomenit deja, s-au perindat epoci întregi şi cutremure social-umane care au zguduit şi au schimbat lumea.

Toate acestea au trecut, într-un fel sau altul, prin sufletul şi conştiința cepeleuțeanului Victor Teleucă. Modest din fire şi blajin la suflet, înzestrat de la Dumnezeu cu harul contemplării şi analizei lucrurilor în dimensiunea, complexitatea şi profunzimea lor, autorul poemului *Decebal* prefera, mai ales în ultimii ani de viață, discuțiile cu sine însuşi, cu propriul <u>eu</u> pentru ca în cele din urmă să ancoreze pe vârfurile unei filosofii poetice sau, dacă vreți, a unei poezii filosofice, greu de imaginat în condițiile istorice precare pe care a avut a le înfrunta.

Cu toate acestea, în scrisul autorului, privit în ansamblu, se observă nu numai un *salt calitativ* absolut nou, o reformare fundamentală a cuvântului şi imaginii poetico-filosofice, dar şi o *continuitate* evidentă dintre cele intuite şi dibuite în anii tinereții. Nu lipsesc şi căutările de sine, accentuate mai cu seamă în a doua perioadă a vieții sale, după înlăturarea din toate funcțiile oficiale şi mai puțin oficiale, pe care le-a îndeplinit de-a lungul anilor în cadrul Uniunii Scriitorilor din Moldova (de secretar al Comitetului de conducere al U.S., de lucrător de răspundere în colegiul de redacție al revistei „Nistru” ş.a.), punctul de vârf constituindu-l demiterea (în 1983) din funcția de redactor-şef al săptămânalului „Literatura şi arta”, în fruntea căruia s-a aflat timp de aproape două decenii, începând cu anul 1964 (până 1977 cu denumirea „Cultura”).

Motivul oficial al destituirii era „încălcarea disciplinei financiare” de către redactorul-şef. Cauza adevărată, intuită de cei mai mulți, zice poetul Arhip Cibotaru în memoriile şi analizele sale, profunde şi competente, din paginile *romanului-fapt*, romanului-document *Pe timpul lui Teleucă* (Editura *Universul*, Chişinău, 2010) a fost cu totul alta – „curajul redactorului de a susține cele mai valoroase opere literare şi cele mai de seamă realizări în domeniul culturii ce nu cadra cu schemele oficiale” (429). Munca de creație propriu-zisă (numim doar câteva publicații artistice de până la destituire*: La ruptul apelor* – 1960, *Nelinişti* – 1962, *Din patru vânturi* – 1964, *Insula cerbilor* – 1965, *Îmblânzirea focului* – 1971, *Alte nelinişti* – 1975, *Încercarea de a nu muri* – 1980, *Goniți pasărea de cenuşă* – 1982 ş. a.) se sincroniza cu activitățile publice despre care am pomenit. Însă şi una, şi alta nu i-au adus prea multă



Victor TELEUCĂ, 1960

recunoştinţă şi satisfacţie sufletească. Oficialităţile se arătau deranjate de orientarea ne-dogmatică, ţintită atât cât se putea, spre promovarea realelor valori, de către „nomenclaturistul" Victor Teleucă. O bună parte din colegii săi de breaslă – din neagră invidie sau din cauza unor orgolii nemăsurate – îi purtau pică, îl urau şi îl defăimau atât pe din-faţă, cât şi, mai ales, pe din-dos, atât până la destituirea din funcţiile publice, cât şi după. Atacatul şi umilitul de multe ori nu a deschis front de luptă şi răzbunare, cum ar fi fost poate firesc, ci s-a retras în sinele său imaginar şi de necuprins, zidindu-şi o lume şi un univers artistic propriu, inconfundabil, chiar dacă soarta l-a adus la o stare fizică şi materială din cele mai triste şi deplorabile, câştigându-şi bucata de pâine pentru traiul de toate zilele prin activităţi aleatorii, prin ţinerea unor cursuri liceale plătite cu 1,40 lei pe oră. Şi asta se întâmpla cu scriitorul, filosoful şi omul de cultură Victor Teleucă care avea nu numai meritele despre care am amintit mai sus, dar care a dat dovadă, pe vremuri, de mare bărbăţie şi curaj civic şi artistic, fiind autorul primului poem-odă consacrat limbii materne – *O altă limbă mai frumoasă nu-i* (1960) şi a primului volum de versuri în literatura noastră dat la cuţit (1960) pentru ciclul *Ciocârlii basarabene*. Doar aceste



Victor TELEUCĂ. 1979

două exemple de curaj şi de înaltă ţinută morală ar fi fost suficiente sa-i asigure Poetului-filosof un loc de primă mărime în literatură/cultură, dar şi în cadrul mişcării naţionale de reînnoire şi revenire la temeliile originare ale neamului. Nu a fost însă să fie! Modestul şi cumpătatul până la limită Victor Teleucă a neglijat toate acestea, dându-le benevol uitării. În schimb mulţi dintre foştii „nemulţumiţi" şi turnători de meserie au devenit, peste noapte, „victime" ale fostului regim totalitar, „eroi" şi „promotori" ai luminii şi progresului.

În aceste condiţii ingrate, Victor Teleucă continua sa-şi ducă povara talentului şi chemării sale, fapt despre care vorbesc convingător cărţile apărute în ultimii ani ai vieţii scriitorului, dar şi, mai ales, cele ce au văzut lumina tiparului după părăsirea de către el a acestei lumi. La descoperirea şi redescoperirea valorilor la care ne referim şi-au pus umărul, mai direct sau indirect, unii reprezentanţi de seamă ai mediului nostru literar-cultural, rolul decisiv revenindu-i însă tandemului familial Dumitru şi Mariana Gabura – iniţiatorii, coordonatorii, supraveghetorii şi susţinătorii material-financiar ai acestor ediţii deschizătoare de noi drumuri şi perspective în istoria literaturii din perioada post-modernă. Sperăm că acest nobil efort va avea toată înţelegerea şi continuarea.

Rămânea însă, până mai ieri, în umbră, un domeniu de importanţă vitală pentru înţelegerea şi asimilarea fondului literar Victor Teleucă în totalitatea lui – acela al *prezenţei* poetului în critica şi istoria literară, în conştiinţa cititorului contemporan. Mai cu seamă acest gol se simţea în cea de a doua parte a activităţii scriitorului, desfăşurată după destituire din funcţii şi marginalizare.

Volumul *Victor Teleucă – un heraclitean transmodern* (Editura „Universul", Chişinău, 2010) completează şi acoperă esenţial această lacună. Compartimentul I al cărţii cuprinde *referinţe critice despre Victor Teleucă*, acestea fiind semnate de nume notorii în domeniu cum ar fi Theodor Codreanu, Mihai Cimpoi, Mihail Dolgan, Eliza Botezatu, Ion Ciocanu, Ana Bantoş ş.a. Doar câteva exemple. „Transmodernismul lui Victor Teleucă de după anii de tăcere, – remarcă Th. Codreanu, – este un fenomen de latenţă, iar nu unul pe deplin conştientizat. Dimpotrivă, revenind la viaţa literară, el a încercat o sincronizare cu postmodernismul din lume şi din Ţară, temându-se, probabil, să nu pară un tradiţionalist desuet sau un modernist pe cale de învechire. Sufletul basarabean, adânc implantat în tradiţie, i-a jucat, însă, festa (în cel mai frumos sens al cuvântului – H.C.) căci, fără voia lui, *a înfăptuit o*

profundă sinteză între modernitate şi tradiţie, ceea ce l-a propulsat în plină postmodernitate" (subl. n. – H.C.) (p. 8-9). Doar un singur volum de poezii şi reflecţii, cum este acela intitulat *Minge la o margine de existenţă* (2002), reţine în el, la fel de bine, atât substanţa modernistă, cât şi nuanţe determinatorii de romantism, suprarealism, expresionism. „Volumul, precizează autorul studiului, pare o foarte derutantă amestecătură de scrituri, de la versul clasic şi de la poemul în proză la versul liber împănat cu textualism, nelipsind aforismul sau eseul. Prozaismul se îmbină cu lirismul inefabil, cu delirul verbal mânios sau ironic, cu observaţia banală abundând în „sofisme", străluminate, în câteva valuri, de observaţii profunde şi de înaltă filozofare. Simţi, însă, că amalgamul acesta e doar aparent, căci se coagulează într-o inefabilă unitate de viziune stilistică. În deschiderea către nou, el nu a aruncat la coşul cu gunoi nici tradiţia, nici spiritualitatea creştină, şi asta, în virtutea unui instinct naţional" (p. 10). În altă ordine de idei, dar în aceeaşi cheie analitico-sintetizatoare: *poet, înainte de toate*, „Victor Teleucă nu rămâne doar un simulant al *cogito-ului* cartezian. El e un mare poet dublat de un gânditor temeinic, veşnic bântuit de nisipurile mişcătoare ale existenţei în căutarea drumului spre Fiinţă" (p. 32).

Alte aspecte ale fenomenului Victor Teleucă sunt abordate de acad. Mihail Dolgan, însă ele, până la urmă, concordă, în mare parte, cu cele identificate de unii dintre colegii săi de studii şi cercetare.

Pădurea de mituri personale, citim la un moment dat, pe care a creat-o Victor Teleucă: mitul Miriştilor, mitul Neliniştilor, mitul Îmblânzirii Focului, mitul Momentul Inimii, mitul Clipei de Vârf, mitul Dramaticului Eu, mitul Horelor, mitul Triunghiul Ocniţei, mitul Crizei de Timp, mitul Stelei Polare, mitul Piramidei Singurătăţii ş.a. – constituie una din cele mai frumoase şi ingenioase achiziţii ale poetului şi filosofului nostru. *Ca nimeni altul*, citim în continuare, „Victor Teleucă a căutat să descopere şi să îmblânzească contrariile dialectice ale vieţii, secundate de neliniştile metafizice; ca nimeni altul, Victor Teleucă, a explorat la maximum aparenţele şi paradoxurile existenţiale, dincolo de care a intuit esenţele primordiale ale Trecerii Noastre prin Timp" (p. 44).

Câmpul lirico-filosofic al creaţiei lui V. Teleucă, lirosofia şi lirohistoriosofia din interiorul acesteia îşi află interpretări noi şi originale în eseurile acad. Mihai Cimpoi. „În meditaţiile existenţiale ale lui Victor Teleucă, scrie, de pildă, autorul în prefaţa la cartea *Ninge la o margine de existenţă*, sunt atraşi, ca punct de reper, Platon şi Aristotel, Noica şi Hegel, Derrida, Arhimede şi Buddha, Proust şi Heraclit, Eminescu şi Blaga. Text, intertext, hipotext, construcţie şi deconstrucţie, discurs baroc, aborescent şi notaţie lirică sau prozaistică nepretenţioasă, „gândire" (a) logică şi semilogică, gânduri în „stare curată" sau sofisticate, filosofante aranjate pe registre florante ale meditaţiei, – iată farmecul poemelor „transfinite" ale lui Victor Teleucă ce se înscrie cu tot harul său „dialectic", lirosofic prin excelenţă în contextul mitopoieticii moderne şi postmoderne" (p. 39).

Cuvinte deosebit de calde, emoţionante şi pline de adevăr la adresa lui Victor Teleucă-Omul, lansa, ceva mai înainte, distinsul criticul literar, prof. univ. Eliza Botezatu. „Lumea, notează ea, a fost, într-adevăr, dragostea poetului, dar şi drama lui; taina, dar şi revelaţia lui… Ne-a fost drag şi aproape, pentru omenia lui negălăgioasă, pentru capacitatea lui de a fi fidel în prietenie, pentru demnitate. Cu toată aparenţa de om firav, a fost un om puternic: a rezistat în faţa timpului, a suportat marginalizarea nedreaptă din ultimul deceniu, s-a retras în lumea cărţilor şi a creat" (p. 111).

Elementul expansiv, emotiv, profund uman, îmbinat cu analize şi observaţii relevante de natură liro-filosofică, predomină în compartimentul doi al cărţii *Victor Teleucă – un heraclitean transmodern*, compartiment, întitulat: „Medalioane, dedicaţii, interviuri". Peste treizeci de scriitori, oameni de cultură şi artă îşi spun cuvântul despre acel care a fost şi rămâne omul de omenie şi scriitorul jertfit verticalităţii, frumuseţelor şi profunzimelor cuvântului – Victor Teleucă. Evocările colegilor de breaslă şi a bunilor săi prieteni întru ale cuvântului trebuie citite pe viu, savurate şi asimilate în toată complexitatea şi diversitatea lor. Ne vom referi doar la o precizare de fond care aparţine regretatului Grigore Vieru, făcută cu ocazia lansării volumului-postum *Improvizaţia nisipului* (2006). Citām: „Un coleg de generaţie l-a numit în presă pe V. Teleucă *copoi comunist*… (subl. n. – H.C.). Am mai spus de atâtea ori şi în presă că nu toţi foştii membri de partid şi nu toţi oamenii care au ocupat posturi mari de conducere… au fost nişte netrebnici, ci printre ei au fost şi oameni extraordinari, care, pe timpurile groaznice de teroare, de cenzură draconică, au ştiut să ajute cultura din interior, riscându-şi pâinea, riscându-şi cariera, şi unul dintre ei, unul dintre aceşti mari bărbaţi, a fost V. Teleucă. (p. 142). Şi mai la vale: „Teleucă a avut curajul să publice versurile pentru care a pătimit. Atâtea lucrări a publicat! El a fost un disident. Poate, unicul scriitor. Vreau să-i văd pe acei care-l învinuiesc şi-i aduc acuze, unde sunt romanele lor? Un roman de sertar, unde e el?

Unde e o nuvelă de sertar? Nu am văzut-o. Unde e o piesă de sertar? Nu am văzut-o. Unde este un eseu? Nu l-am văzut. Unde este un poem? Nu l-am văzut. L-am văzut la V. Teleucă. Încă n-am citit toată cartea. Dar am citit eseul zguduitor „Car frumos cu patru boi", dedicat limbii române. Iată un poet care nu s-a bătut cu pumnul în piept, dar a lucrat în tăcere la masa lui de scris" (p. 143).

Rămâne ca cititorul să parcurgă de sine stătător eseurile-mărturii ale lui George Meniuc, Nicolae Dabija, Gheorghe Vodă, Iacob Burghiu, Arcadie Suceveanu, Tudor Țopa, Mihail Gheorghe Cibotaru, Vlad Zbârciog şi toți ceilalți ca să se pătrundă de fiorul şi deosebita satisfacție de a se afla în una dintre rarele case mari ale literaturii noastre din a doua jumătate a secolului XX.

Compartimentul III: „Victor Teleucă. Eseuri. Medalioane" încheie, de fapt, volumul *Victor Teleucă – un heraclitean transmodern*. De astă dată cuvântul despre marii predecesori, dar şi despre colegii şi prietenii săi contemporani, şi-l spune, cu argumentul necesar, însuşi protagonistul cărții, Victor Teleucă. Scrise în deplină cunoştință de cauză şi cu multă pasiune (echilibrată!), eseurile despre Mihai Eminescu, Ion Creangă, Lucian Blaga, Nichita Stănescu, Nicolae Costenco, George Meniuc, Bogdan Istru, Vitalie Tulnic, Emil Loteanu, Petru Zadnipru, Grigore Vieru, Agnesa Roşca, Petru Cărare, Nicolae Esinencu şi alții, evocările, analizele şi aprecierile lui Victor Teleucă se impun şi se mențin în memoria cititorului ca documente importante, atractive şi incitante, dar şi obiective, în ce priveşte personalitățile nominalizate.

Am dori, printre altele, să reținem un amănunt: Victor Teleucă subliniază de câteva ori, că lectura cărților nu este o distracție, ci o muncă şi efort intelectual deosebit, dat fiind că sensurile şi subînțelesurile adevăratelor opere artistice nu plutesc la suprafață şi nu se află la îndemâna oricui. George Meniuc, zice V. Teleucă în eseul respectiv, şi-a făcut debutul în literatură ca poet modernist, de aceea „El nu a fost căutat şi citit, cărțile lui aşteptau pe rafturile librăriilor pentru faptul că erau scrise pe adresa unui cititor cultivat, iar cititorul cultivat mai este aşteptat până astăzi şi încă nu mai vine" (p. 302). Ceva asemănător desprindem din eseul despre Petru Zadnipru: „În poezia lui parcă nu-i nimic complicat şi totuşi să ne amintim câte dificultăți trezeşte analiza poeziei eminesciene „Somnoroase păsărele" care îl pune în impas şi pe elev şi pe învățător. Lectura literară nu este numai o delectare, ci şi o muncă" (p. 333). Se poate uşor constata că aceste observații priveau nu numai cititorii operei scriitorilor nominalizați, dar şi pe cei ai propriei creații, ai literaturii artistice de valoare, în genere.

Vom aminti, în finalul acestor rânduri, de nişte gânduri răscolitoare şi întregitoare ale lui Arhip Cibotaru din volumul *Pe timpul lui Teleucă*, titlu care vrea să sugereze – şi sugerează – că autorul poemului „Răsărit de Luceafăr" reprezintă o epocă în viața unei întregi generații şi a culturii noastre, în general. Căci plecarea lui materială de pe acest pământ nu înseamnă şi plecarea lui din sufletul şi conştiința neamului. El a lăsat în urmă o operă „ca un palat, ale cărui geamuri luminate se văd din depărtare", geamuri, care continuă să lumineze, şi vor lumina, în continuare „pentru noi, noi toți". Cineva, zice autorul *romanului-fapt* şi prietenul de o viață al făuritorului acestor lumini, „a încercat să dea cu pietre în aceste geamuri. Laşii, de obicei, preferă să se bată cu morții. Pietrele au fost aruncate, dar geamurile au rămas întregi. Ori că ele sunt prea înalte, ori că acel cineva e prea jos de statură (în literatură, bineînțeles" (p. 364-365).

Clopotele pe care le-a tras Victor Teleucă în învolburarea plumburie a timpului au avut şi au rezonanța sunetului purificator şi întremător cu voce de aramă a vulturului de munte care cheamă neîncetat întregul Ființei noastre, spre înălțimile şi adâncurile realului faptic şi imaginar, a urieşescului în necuprinsele lui manifestări, apariții şi forme de existență/inexistență. Întru valorificarea acestor zăcăminte sau comori urmează să fie deştelenite încă multe straturi de pământ, de humă şi cernoziom teleucian.

Un pas important spre venirea şi prezența perpetuă a poetului şi filosofului Victor Teleucă în actualitatea veşnic vie şi în mişcare ar fi traducerea/resensibilizarea unui volum selectiv din opera poetului – mai întâi într-o limbă, iar apoi şi în altele – de circulație internațională, cum ar fi engleza, franceza sau rusa, acesta fiind însoțit de un studiu şi comentariu pe măsura-i. Acest gând l-a intuit şi l-a formulat – mulți ani în urmă – regretatul şi talentatul poet, nuvelist şi regizor de film Vlad Ioviță, care într-o convorbire cu scriitorul Iacob Burghiu, îi mărturisea: "[Victor Teleucă] E un poet mare. Acesta o să ne scoată în lume… Dacă vom avea noroc să fim citiți şi de lumea mare" (*Victor Teleucă – un heraclitean modern*, p. 182).

Acest noroc se află, în bună parte, în mâinile compatrioților şi conaționalilor distinsului nostru poet. E nevoie de curaj şi putere de voință pentru ca acest noroc să nu ne ocolească.

S-A STINS DIN VIAȚĂ UN GENIU AL METAFOREI

Acad. **Mihail DOLGAN**



Anatol CODRU (1.05.1936–17.08.2010)

A încetat să bată inima,în continuă ardere de sine,a unui geniu al Metaforei poetice de o extraordinară modernitate şi putere de inovație – a poetului - academician **Anatol Codru**.

În spațiul dintre Nistru şi Tisa *doar* un Anatol Codru,originar din Transnistria,a putut să concureze cu Nichita Stănescu,cu sorți de izbândă,în construcția unui univers artistic şi a unui "limbaj poiezesc" absolut singulare şi absolut fascinante. Foarte multe dintre metaforele, simbolurile şi miturile poeziei lui A.Codru încă urmează să mai fie decodate şi gustate estetic de către cititorii atenți ai viitorului – atâta adâncime filozofică şi inefabil ontologic conțin în ele, atâta mister metafizic sugerează. Şi în opera poetică propriu-zisă,şi în filmele documentare de anvergură, şi în publicistica ardentă, Anatol Codru a cultivat un civism şi estetism militant,demonstrând magistral teza lui Tudor Vianu că metafora măiastră *este poezia însăşi*,cu cele trei componente definitorii ale ei: frumusețea,omenia şi adevărul,cărora le-a slujit cu devoțiune cinci decenii în şir.

Ca reprezentant fidel al generației şaizeciste,temeinică şi întemeietoare,Anatol Codru a fost şi este un "credincios adept al istoriei", care "a purtat sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care îl ocupă în înlănțuirea timpurilor" (l-am citat pe Eminescu).

Marea artă a poeților remarcabili,observa Lucian Blaga,rezidă în iscusința lor de a opera cu *cuvinte de vrajă*. Anatol Codru a posedat de minune această rară artă,a reuşit să logodească în aşa fel cuvintele şi imaginile cum foarte puțini dintre contemporani au ştiut s-o facă. Ca,de exemplu, în piesa lirică *Onomatopee*:,*Nu mai am pace,/ Cuvânt mă-nfioară./ Cine mă tace,/ Cine mă zboară?/ Cine mă munte,/ Lacrimă cine mă,/ Cine mă frunte,/ Cine mă inimă?/ Cine mă nume/ Şi mă Ioane,/ Cine mă lume/ Şi mă aleană…/ Graiule neperitor,/ Stea care vorbeşte flori!*

Placerea cea mare de a ciopli în neştiutul pietrei şi al cuvântului,pentru a le îmblânzi şi "înomeni",pentru a le estetiza şi sacraliza constituie crezul călăuzitor al poetului: *Eu cu dalta,de când sânt,/ Am descălecat cuvânt,/ Ca să-I fac de jurământ/ Istui grai,care mi-i dat /Să mi-l nărui în pacat,/ Să-l înalț şi să-l îmbun/ Cu ce-i mare la om bun,/ Despuiat de rău şi soartă - / Dulcele cuvânt de piatră,/ Ca să-l rânduiesc în cărți,/ Cum e lespedea-n cetăți.* La fel ca şi "plăcerea de-a minți cu flori".

Anume aşa a făcut în cărțile lui de căpătâi: *Îndărătnicia pietrei, Piatră de citire,Mitul personal,Întîmplarea mirării, Ruperea din neființă, Piatra înşine.*

De la volumul de debut *Nopți albastre*, apărut în 1962,pe când era încă student,colegul şi prietenul meu de universitate Anatol Codru m-a făcut să-i îndrăgesc pentru totdeauna modul său poetic profund autentic şi cutezător – reformator,să-i urmăresc şi să-i valorizez critic mai toate cărțile ulterioare,să-i promovez lirica lui complexă într-o perioadă când nu prea era înțeleasă,nici agreată,chiar dacă aşa şi n-am izbutit s-o includ în manualele şcolare ale perioadei. În schimb,i-am acordat un loc de cinste în temerara lucrare colectivă *Literatura română postbelică(*1998) şi în cunoscutul *Dicționar General al Literaturii Române* în mai multe volume, editat la Bucureşti.

Totodată,opera poetică a lui Anatol Codru mi-a servit,în investigațiile mele,drept solidă bază artistică pentru ridicarea şi dezbaterea unor probleme teoretico-estetice de importanță în evoluția liricii contemporane,cum ar fi:contribuția adusă de poet la conturarea orientării metaforico-moderne în literatura de azi,rolul metaforei în transfigurarea artistică a realității şi în crearea unor lumi posibile,secunde,problema eului liric şi "autoexprimarea",evoluția tropului de la parțial la global,transformarea metaforelor obsedante în mituri personale,funcțiile estetice şi structuratoare ale metaforei paradoxale,metafora ca principală modalitate subversivă în lupta contra regimului totalitar,complexitatea algebrică a gândirii metaforice ş.a.

Ca mai toți poeții mari,Anatol Codru şi-a construit,cu ajutorul metaforelor obsedante,un original şi polifonic *mit personal: mitul pietrei*,în care eul personal se conjugă perfect cu eul social,emblematic concretizat prin Ionii şi Mariile Moldovei,precum şi cu alte structuri arhetipale. Am putea spune chiar că autorul şi-a durat din piatră şi în piatră un fel de "mioriță" proprie,numai a sa,o mioriță cu semnul nemuririi pe frunte. În concepția artistică a lui A.Codru "piatra" ar semnifica: duritate şi forță de rezistență,tărie şi îndărătnicie,îndrăzneală şi spirit activ,protest camuflat contra regimului totalitar,continuitate şi dăinuire,izvor de frumuseți şi bucurii orfice,nesupunere şi eternitate. Într-un cuvînt,"piatra" lui Codru ne învață limbajul durității,dar şi cel al blândeții şi armoniei.

S-a împlinit,se împlineşte ceea ce autorul şi-a prezis uluitor de simplu în complexitatea-i mitologică în admirabilul poem *Şi va fi atât de simplu…: Bate frig de la origini,/ Cerul scapără polei, /Şi-o să-ncep şi eu a ninge/ Peste toți străbunii mei.(…)/ Şi va fi întruna timpul,/ Şi de pretutindeni-eu,/ Şi va fi atât de simplu, / Şi va fi atât de simplu, / Parcă-a nins cu Dumnezeu!...*

În augustul sufocant de călduros, la stingerea din viață a marelui poet Anatol Codru, paradoxal lucru, i se făcu nespus de frig întregii poezii româneşti, nespus de frig şi nouă, tuturor reprezentanților neamului din care a purces rostitorul acestei metafore a metaforelor: *Tot pământul i-o piatră suferindă de dor*.

Fie-ți țărâna uşoară,scumpe coleg şi prieten,şi să ne ierți pe acei care ți-am greşit cu voie sau fără voie!

CU DRAG ŞI REGRET DESPRE ACADEMICIANUL ANATOL DRUMEA

Dr. hab. ***Vasile ALCAZ,***
Directorul Institutului de Geologie şi Seismologie al AŞM



Anatol DRUMEA (14.02.1930–12.06.2010)

La 12 iunie 2010, la 81-lea an din viaţă, a încetat să mai bată inima academicianului AŞM Anatol Drumea.

Anatol Drumea s-a născut la 14 februarie 1930, în oraşul Chişinău. A avut o copilărie şi adolescenţă grea – în anul 1940 moare tatăl său. Nu mult după aceasta începe războiul, apoi o îndelungă perioadă de foamete şi sărăcie. În ciuda dificultăţilor, Anatol Drumea învaţă. A absolvit şcoala medie, ulterior şi şcoala de meserii din Chişinău. Un detaliu demn de remarcat: termină şcoala de meserii la 18 ani şi deja peste un an, este numit în funcţia de director-adjunct al scolii respective, dovedind astfel capacităţi manageriale înnăscute, evidente şi solicitate deja în tinereţe.

În 1954 a absolvit facultatea de Geologie a Universităţii de Stat din Chişinău, după care, în anii 1954-1957, A. Drumea şi-a continuat studiile prin doctorat la Institutul de Geofizică al Academiei de Ştiinţe a Ucrainei (or. Kiev). În 1960 a susţinut teza de doctor în ştiinţe geologo-mineralogice, *specialitatea geotectonică*, iar în 1973, în acelaşi institut, a susţinut teza de doctor habilitat la *specialitatea seismotectonica*.

După absolvirea doctoranturei, din anul 1957 şi până la sfârşitul zilelor sale A. Drumea a lucrat la Institutul de Geologie şi Seismologie (denumirea Institutului pe parcursul anilor s-a schimbat de câteva ori), urcând toate treptele în ierarhia Institutului – de la cercetător ştiinţific stagiar până la director de institut (1973-2002, din 2002 – director de onoare).

Calităţile sale ştiinţifico-organizatorice, capacitatea de a se pricepe în oameni, de a evidenţia noi direcţii de perspectivă în cercetările geologo-geofizice, i-au permis lui A. Drumea, la începutul anilor ‘80 ai secolului trecut să creeze în Institut o echipă ştiinţifică puternică şi laborioasă, capabilă să rezolve importante probleme teoretice şi practice ce ţin de seismologie şi geologie. Sub conducerea lui A. Drumea a fost creată şcoala moldovenească de seismologie, renumită nu numai în URSS, dar şi departe de hotarele ei. În anii 70-80 Institutul său a participat în foarte multe proiecte internaţionale (proiectul INESCO pe munţii Carpato-Balcani, cercetări comune ale zonelor seismice de adâncime în Venezuela şi România, expertiza seismologică la construirea staţiei atomo-electrice din Irak, proiectul INESCO privind elaborarea atlaselor geologo-geofizice internaţionale, proiectul TACIS privind problemele ce ţin de apă, lucrul de expertiză a proiectelor INTAS ş.a.

Pe parcursul activităţii sale ştiinţifice şi sociale, A. Drumea a obţinut titlul de laureat al Premiului de Stat al RSSM în domeniul ştiinţei în 1979 (fiind în fruntea grupului de autori ce-a elaborat noua hartă a raionării seismologice), precum şi cel de Om emerit în Ştiinţă, a fost decorat cu Ordinul Republicii.

Fiind înzestrat nativ cu o memorie excepţională şi capacitatea de a surprinde orice informaţie interesantă, A. Drumea a acumulat cunoştinţe vaste nu numai în domeniu său – geologie şi seismologie, dar şi în materie de ştiinţe înrudite (geografie şi a.) şi tot ceea ce ţine de natură. Pe parcursul întregii sale vieţi, până în ultimele zile, aborda cu pasiune probleme ce ţin de politica mondială, economie, istorie. A fost un bun lector şi orator: putea capta atenţia oricărui auditoriu – de la academicieni şi până la simpli ţărani.

Această calitate în mare măsură s-a datorat bunei cunoaşteri a limbilor – română, rusă şi engleză. Apropo, el a studiat limba engleză la 42 de ani şi a însuşit-o rapid, ceea ce i-a permis peste câţiva ani să participe în multe proiecte internaţionale valoroase, comunicând cu colegii de peste hotare fără traducător. Energic, neastâmpărat, mare amator de călătorii, pe parcursul activităţii sale A. Drumea a vizitat multe zone pitoreşti şi faimoase ale lumii. A început, totuşi, să cunoască lumea mare încă din anii studenţiei, cu practica geologică în Siberia. Apoi au fost deplasări în Asia Mijlocie, Caucaz, Republicile Baltice, Kamceatka, Sahalin. Aproape ca a doua patrie i-a fost Ucraina, unde şi-a făcut studiile de doctorat şi şi-a susţinut tezele de doctor în ştiinţă şi de doctor habilitat. Cu treburi de serviciu, în componenţa diferitor delegaţii ştiinţifice, guvernamentale, a vizitat mai mult de 20 de ţări din Europa, Asia şi America Latină.

Dar mai întâi de toate, ca un chişinăuean adevărat, cunoştea foarte bine Moldova – istoria ei şi cultura, precum şi natura cu toate bogăţiile sale. A. Drumea a evitat cuvintele pompoase, dar anume sentimentul de dragoste pentru ţara sa, sentiment, numit patriotism, l-a făcut să refuze multe propuneri de serviciu prestigios în diferite republici ale fostei URSS încă în anii 70-80. Ca personalitate, A. Drumea a crescut împreună cu ţara sa – Moldova şi va rămâne în memoria colegilor şi a societăţii moldoveneşti pentru totdeauna un savant celebru, remarcabil.

BASARABEANCA ELISABETH IVANOVSKY – O MARE DOAMNĂ A ILUSTRAȚIEI DE CARTE BELGIANĂ

Dr. hab. ***Tudor STAVILĂ***

THE BESSARABEAN ELIZABETH IVANOVSKY – A GREAT LADY OF THE BELGIAN BOOK ILLUSTRATION.

Elisabeth Ivanovsky (06.08.1910, Chşinău – 25.07.2006, Watermaal-Basvoorde, Bruxelles), graphics artist. In 1932 she left her coutry and then to Beljium where they are in the Institute of decorative arts (La Cambre) register. For three yaers she learned the lessons of George Minne and Herman Teirlink.The french novelist and poet Franz Hellens, a member of the jury in 1934, notes its extraordinary talent, set his house for its open, involve it in his work as a writer and asks her to create images of some of his books in order Bass Bassina Boulou. Thanks Hellens Franz is E. Ivanovsky in contact with the then Belgian literary world. She meets the valoon poet Rene Meurant, whom she married, and some membres of the Front litteraire the Gauche. Several French-speaking writers call on her, among them: Marcel Lecomte, Marcelle Verite, Jeanne Cappe, Daniels Gilles. Some Flemish writers such as Ernest Claes Stijn Streuvels and ask her to illustrate their books.

For the Belgian Editions des Artistes „they achieved between 1940-1950, a series of miniature books an extre mely successful under the name" Pomme d" Api. After the war, and today they are mainly illustrated books for the youth and in particular books for small childeren whom she tenderly everyday world, lirica land with a sense of umor describes.

După importanță și contribuția sa în artele plastice basarabene, francezul Auguste Baillayre (1879-1961) este o personalitate ieşită din comun. Soarta i-a hărăzit să se întâlnească, la Sankt Petersburg, cu viitoarea sa soție – Lidia, fiica nobilului Ioanichie Arionescu, pe care, îndrăgind-o, în 1917 a şi însoțit-o la Chişinău.

În raport cu Franța, Olanda sau Rusia, Basarabia oferea puține oportunități unui artist pentru a fi remarcat şi apreciat. Lui Auguste Baillayre, afirmat deja ca un reprezentant remarcabil al avangardei artistice europene, i-a revenit un rol singular – să suplinească lipsa într-un mediu cultural al unui eventual A. Benois, D. Burliuc, N. Altman, S. Deagilev etc. – deschizători de drumuri în artele



Elizabeth IVANOVSKY
(06.08.1910–25.07.2006)

plastice, promotori de estetici moderne, dascăli înzestrați.

Inteligent, delicat şi modest, Au. Baillayre a lăsat o moştenire artistică inedită, distinctă, dar şi o şcoală pe care a creat-o şi a susținut-o în permanență. Printre elevii săi pe care i-a format ca personalități cu mentalitate europeană sunt O. Hrşanovschi, L. Luzanovschi, I.Bronstein, Gr. Michonze, V. Pitz, D. Radova (Paris), I. Szandrovski (New-York), E. Ivanovsky, N. Iascinsky (Belgia), D. Dobrovolschi (Cehoslovacia) [1], creatorii scenografiei contemporane româneşti T. Kiriacoff, N. Brăgalia, V.Evers, M. Starcevschi, V. Lupanov şi mulți alții. Dar favorita preferințelor sale dintotdeauna a fost Elisabeth Ivanovsky. Cea mai talentată discipolă a sa a îndreptățit întru totul aşteptările profesorului. Deloc întâmplător, în colecția pe care maestrul a donat-o Chişinăului în 1962, partea cea mai impunătoare o constituie lucrările distinsei sale eleve.

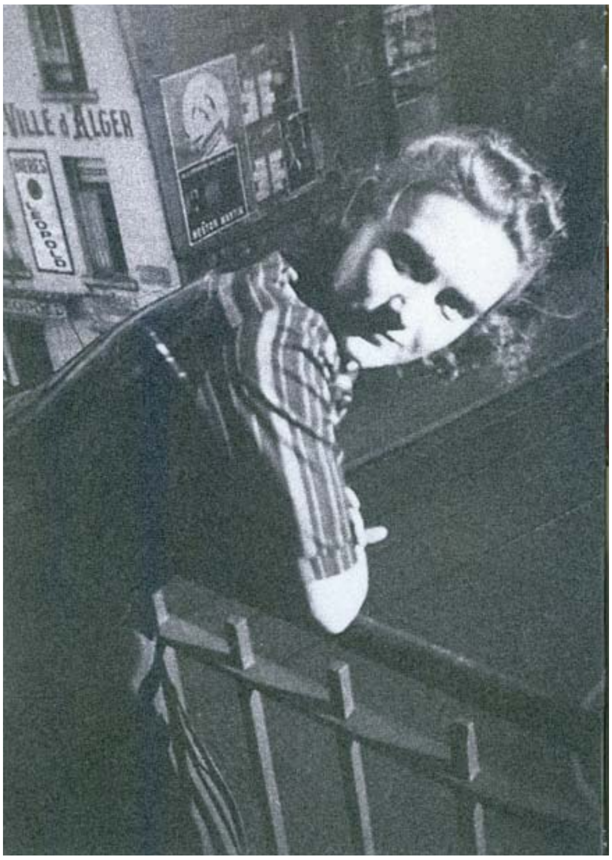
Despre Elisabeth Ivanovsky, în Paris şi la Bruxelles s-a scris şi s-a publicat incomparabil mai mult decât la Chişinău. Operele sale, chiar dacă se aflau de cca 45 de ani în colecțiile muzeului de la Chişinău, au fost expuse pentru prima dată în 1989. La această expoziție-eveniment, consacrată artei basarabene, au fost prezente şi fiicele lui Au. Baillayre – Tania şi Marina. Ulterior, în 1990, autorul acestor rânduri publică prima monografie dedicată artei din perioada interbelică, unde figurează şi creația lui Elisabeth Ivanovsky, mai desfăşurat, această temă fiind abordată în lucrarea *Arta plastică modernă din Basarabia* [2].

Publicațiile belgiene şi franceze despre creația lui Elisabeth Ivanovsky, devin mai accesibile pentru noi după anul 2000. Ele abordează, în majoritate, tematica expozițiilor personale ale artistei, care se

vernisau practic în fiecare an. Astfel, un interviu realizat de Michel Defourny este publicat în revista parisiană "Des Livres pour Enfants" în 1999 [3]. În revista „Archives et Musee de la Literature" apare o succintă relatare biografică despre expoziția deschisă la Biblioteca Regală a Belgiei [4]. O recenzie despre creația graficienei, prilejuită de apariția cărților „Conversation avec Serge Meurant" şi „ Le monde abime" [5], semnează Francine Ghysen, urmată de articolul din culegerea colectivă, coordonată de M. Defourny [6], care analizează etapele şi evoluția ilustrației de carte belgiană, remarcând în mod special contribuția basarabencei în acest domeniu în perioada 1930-50.

De o importanță aparte sunt interviurile pictoriței cu fiul său mai mare – Serge Meurant, publicat la editura Tandem în 2001 [7]. Convorbirile care au durat doar patru zile de iulie poartă un caracter general, furnizând informații despre creația sa şi mai puțin – nume de colegi basarabeni sau detalii despre ambianța artistică a Basarabiei interbelice.

Un portret de creație al lui Elisabeth Ivanovsky publică în revista "Lectures 149" Isabelle Decuyper, la un an după trecerea ei în eternitate. Sunt analizate etapele studiilor la Chişinău şi Bruxelles, dar şi creația sa, specificul şi originalitatea graficii de carte, moment comemorat de editura MeMo care în primăvara lui 2007 a reeditat cele 24 volume din celebra colecție "Pomme d' Api" cu genericul "Les Tres petits" [8].



Elizabeth Ivanovsky, studentă la Academia de Artă Regală din Bruxelles, a. 1934

Elisabetha Ivanovsky, ca reprezentantă a comunității franceze din Wallonie, a mai fost comemorată în primăvara anului 2007 prin expunerea lucrărilor sale la Târgul Internațional de Carte pentru copii de la Bologne. A urmat o expoziție personală la Galerie du Roi (iunie-iulie, Bruxelles) şi vernisajul "Elisabeth Ivanovsky, illustratise de livres jeunesse" la Biblioteca Faidherbe din Paris (septembrie 2007-ianuarie 2008).

Printre ultimele manifestări cu prezența operelor E. Ivanovsky, două ne rețin atenția: una s-a produs la Paris (mai 2010), cu genericul "L' art russe de l' image pour enfants (1900-1945)", în "Centre de l' illustration de Moulins", dedicată creației pictorilor-emigranți A. Benois, I. Bilibine, A. Exter, N. Altman, printre care figurează şi artista basarabeană.

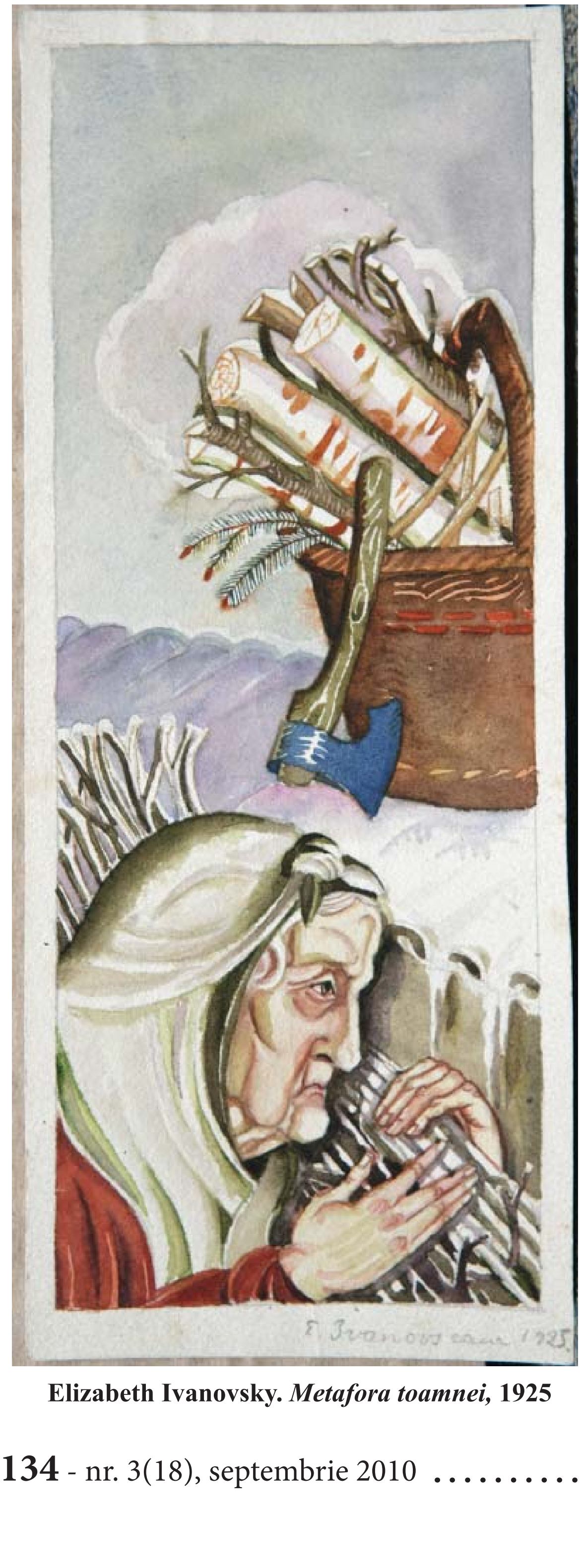
Al doilea eveniment a avut loc la Chişinău, de Ziua Muzeelor, la 18 mai 2010 fiind vernisată expoziția personală a pictoriței, cu ocazia aniversării unui secol de la naştere. Împreună cu lucrările dăruite cândva de Au. Baillayre au fost expuse şi opere din colecția actuală a familiei Meurant, zece dintre care au fost donate muzeului. Cu acest prilej, în presa chişinăuieană au apărut câteva ecouri, dintre care cel mai semnificativ ni se pare cel semnat de Teodor Agder [9].

Elisabeth Ivanovsky s-a născut la Chişinău la 25 iulie 1910 în familia unui funcționar public, numit în Basarabia *judecător de pace*, fiind cea mai mică dintre cei cinci copii. De mică a fost familiarizată cu literatura franceză, germană şi rusă, încercând cu fratele mai mare, Valentin (textier), să copieze şi ilustreze cărțile citite. Până la 12 ani nu a frecventat şcoala, fiind asistată acasă de către mama, urmând ca toamna să susțină examenele de promovare pentru anul curent. Între anii 1923-28, a studiat la Şcoala de Arte din Chişinău, în atelierele profesorilor Şneer Cogan şi Auguste Baillayre, fiind cea mai tânără studentă înmatriculată vreodată [10].

Din amintirile sale reiese că studiile la specialitate se practicau în conformitate cu metoda structuralismului sau, mai bine zis, ale constructivismului, moment confirmat şi de picturile altor studenți, păstrate în fondurile Muzeului Național de Artă – N.Coleadici, B.Nesvedov, H. Barlo, inițiatorul şi promotorul cărora nu a fost nimeni altul decât Au. Baillayre, care le-a predat elevilor cursul de arte decorative şi arte scenice, unde geometrismul formelor domină compoziția.

În conformitate cu noul Regulament al Ministerului Artelor şi Cultelor, studenţii altor instituţii de învăţământ în arte, cu excepţia celor din Bucureşti şi Iaşi, trebuiau să susţină repetat examenele la specialitate într-unul din aceste oraşe. E. Ivanovsky, împreună cu I. Bulat, T. Kiriacoff, N. Russo ş.a. au susţinut examenele solicitate în 1929, la Iaşi, adeverinţele de absolvire fiind recunoscute şi în Regat [11].

Posibil ca în anii 1930-32, până la plecarea sa în Belgia, a locuit la Bucureşti, unde a realizat ilustraţiile pentru *Abecedar* (1930) şi *Carte de citire* (1931), pentru toate cele trei volume. La Saloanele Oficiale participă cu acuarele (1928, *Studiul Fluturilor*; 1933, *Chats siamoises* şi *Veille rue a Bruxelles*) fiind remarcată cu premiul I pentru Artele grafice.



Elizabeth Ivanovsky. *Metafora toamnei,* 1925

Etapa cea mai importantă din biografia artistei o constituie însă admiterea la Şcoala Superioară de Arhitectură şi Arte Decorative din Bruxelles (La Cambre), fondatorul căreia a fost Henri Van de Velde (1926), având drept suport didactic modelul Bauhaus-ului german. E. Ivanovsky a avut marea şansă să studieze aici anume în perioada directoratului renumitului arhitect şi designer care abandonează funcţia în 1936, aceasta fiind preluată şi exercitată până-n 1950 de Herman Teirlinck [12].

Cea mai tânără instituţie de arte din Europa era amplasată în unul dintre cartierele principale al Bruxelles-ului – Ixelles, în interiorul Abaţiei cisteriene de la Cambre (fondată în 1200). În 1978 ea este redenumită în Şcoală Naţională de Arte Vizuale, de unde provine şi cea de-a doua denumire a universităţii care îşi împarte frăţeşte teritoriul cu încă două instituţii – Institutul Superior de Arhitectură al Comunităţii franceze din Belgia şi Institutul Naţional de Geografie.

De la începutul studiilor în „La Cambre", Elisabeth Ivanovsky se integrează în mediul scriitorilor belgieni. Dintre aceştia, Franz Hellens, care a participat la jurizarea finală a cursurilor de grafică, a jucat în viaţa ei un rol aparte. Anume el i-a făcut cunoştinţă cu responsabilii de la editura Desclee de Brouver, pentru care Elisabeth Ivanovsky ilustrează mai întâi cărţile scriitorului „Modigliani le voyant" şi „Nocturnal", urmată de romanul adaptat pentru copii „Bass Bassina Boulou" (1936). Ulterior, la aceeaşi editură apar şi primele două volume de ilustraţii pentru copii ce identifică priorităţile artistice ale pictoriţei pentru mai multe decenii –„Deux contes russes" şi „Grands et petites" (1934).

Cu editura respectivă, Elisabeth Ivanovsky colaborează permanent, până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, ilustrând, preferenţial, cărţile pentru copii şi adolescenţi scrise de Marcel Lecomte, Henry Kubnik, Marcelle Verite ş.a., autori ce aparţineau unor două culturi – flamande şi francofone, promotori ai diverselor tendinţe şi mentalităţi care au reuşit o recunoaştere şi apreciere imediată.

În 1937, prin intermediul prozatoarei Zinaida Schakhowsky, artista face cunoştinţă cu viitorul său



Elizabeth Ivanovsky. Ilustrație la "Povești mexicane", 1964

soț și autor de texte – Rene Meurant [13], pentru care va realiza mai multe cicluri de ilustrații. Citat de presa de specialitate drept unul dintre marii cercetători europeni ai folclorului literar contemporan, Rene Meurant, împreună cu Elisabeth Ivanovsky, creează și editează între anii 1941-46, în premieră, o serie de mini-cărți destinate celor mici. Douăzeci și patru de titluri de carte cu format miniatural din seria *Pomme d'Api*, tipărite la *Edition des Artistes* sunt continuate de alte 3 cicluri ale „Histoires naturelles" de Marcelle Verite (1944-46).

Predilecția lui Elisabeth Ivanovsky pentru grafica de carte consacrată copiilor de vârstă mică este una decisivă, cunoscându-se puține exemple și puțini autori europeni care ar fi abordat această tematică specifică în perioada când genul respectiv abia se iniția în Europa.

Michel Defourny, profesor la Universitatea din Liege, menționează, în contextul ilustrației de carte pentru copii din ambianța europeană, doar câteva nume separate de ilustratori în acest domeniu, lansați în anii '20, printre care figurează Edgard Tytgat (*La princesse sur un pois*, *Le petit Chaperon rouge,* de H.-H. Andersen), Piere Loti și Rene Helle, Rene și Collete Meheu cu ilustrațiile pentru „La Maison des aieules"(1927) și respectiv cu „Regarde!"(1929).

Specificul acestor cărți nu s-a rezumat doar la caracterul unic al edițiilor, dar și la faptul că în această perioadă albumul pentru copii a constituit o epocă, a devenit un obiect rarisim cu tiraj de lux și ediție limitată [14].

E. Ivanovsky, pe lângă participările la expozițiile de la Chișinău, București sau cele internaționale a expus opere și în cadrul asociației *Groupe Nervia* care a avut drept obiectiv susținerea tinerilor artiști de calitate prin valorificarea artei walone. Fondată în 1928 de către Leon Eeckman și Anto Carte, această asociație a promovat o artă realistă, cu evidente performanțe în ce privește tehnicile aplicate, exprimând o formă de neo-umanism, tratând subiectele din viața familială, cotidiană într-o manieră armonioasă și idealistă.

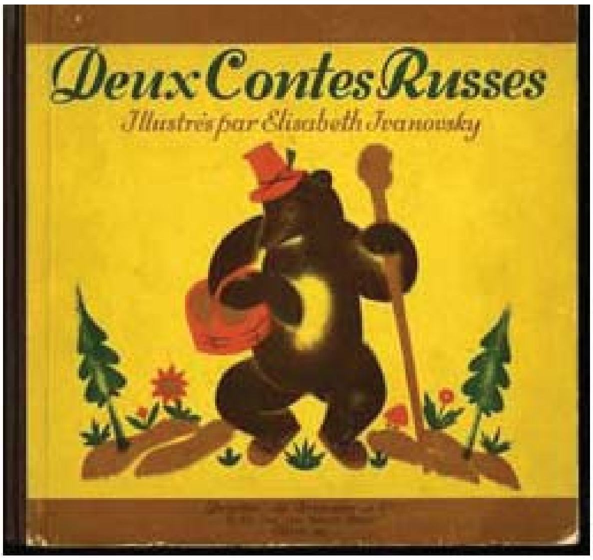
Pictorița basarabeană participă la vernisajele *Nervia* în calitate de invitată probabil, în perioada anilor 1933-38, împreună cu alți artiști printre care figurează Andree Bosquet, Gustave Camus, Fernand Wery ș.a. [15].

Începând cu anul 1937 Elizabeth Ivanovsky începe o colaborare de cca jumătate de secol cu Marcelle Verite, directoarea colecției „Plaisir des Contes" de la editura *Casterman* și autoare a unor scrieri pentru copii [16]. M. Defourny le dă o apreciere de excepție, caracterizându-le ca pe „două mari doamne ale literaturii belgiene pentru copii" care au lucrat în comun până la apariția, în 1985, a ultimului titlu comun „Lili la coccinelle" [17].

În Basarabia interbelică artista se întoarce în 1937, când primește o comandă „.. din partea Reginei Elisabeta…", care „…mi-a încredințat decorarea camerei copiilor din familia regală" [18].



Elizabeth Ivanovsky. Schiță de costum, 1923



Elizabeth Ivanovsky. Ilustraţie şi text la „Deux Contes Russes", 1934

Ilustraţiile concepute de Elizabeth Ivanovsky, au unele tangenţe cu aşa numitul „structuralism" (geometrizarea formelor), însuşit de la dascălii săi chişinăuieni, cel mai elocvent exemplu în acest sens fiind coperta cărţii „Le sablier magique" (M. Schneider, Casterman, 1960) cu un colorit sonor, decorativ. Ilustraţiile sale vizualizau textul mai mult decât şi-o putea permite o simplă ilustraţie, extinde cu mult limitele literare ale paginii tipărite.

Există în imaginile create, mai ales în paginile interioare, unde ele completează textul, un anumit ritm compoziţional (*Contes* de H.-H. Andersen,1953,1958), ca o continuare sau repetare a versurilor, estompând uneori şi amplasând în prim plan un detaliu – ca pentru „Contes des soleil" (M. Verite, Casterman, 1956) sau adunând personajele principale pe copertă, sugerând laitmotivul principal adresat copiilor (*Le roi, l' Ours et le Petit Herisson* de M. Verite, Casterman, 1949), rămânând la nivelul povestitor al imaginilor, cu detalii semnificative, amănunţite, care suscită interesul copiilor şi stimulează imaginaţia.

În paralel cu ilustraţiile dedicate copiilor, Elizabeth Ivanovsky a ilustrat şi lucrări pentru adulţi, cu toate că acest domeniu nu a fost unul preferat.

În ambianţa cărţii belgiene din perioada postbelică, creaţia artistei basarabene este adeseori comparată cu cea a unei alte pictoriţe, de origine olandeză, Albertine Deletaille [19]. Vorbind despre specificul ilustraţiilor pentru copii, istoricii de artă subliniază faptul că, în cazul acestor două mari creatoare, există două concepţii vizuale asupra imaginii. A. Deletaille, care începe să practice ilustraţia de carte după vârsta de 50 de ani, îşi face primele apariţii la editura Pere Castor. Compoziţiile sale, chiar dacă rămân narative, sunt mai laconice şi mai puţin extinse, autoarea limitându-se la câteva figuri sau detalii selectate, ilustraţiile fiind de un grafism mai mult documentar. Acest moment rămâne evident odată cu apariţia primelor sale volume ilustrate „Chat-lune", „La Maison de chante" şi „Boite a soleil", tipărite în 1954.

Într-o epocă când albumul pentru copii rămâne o carte rară, Elizabeth Ivanovsky a creat un model al conversaţiei vizuale, imaginea continuând să rămână un mister chiar dacă textul evocă imaginea, face legătura reală şi armonioasă dintre cele două, stabilind echilibrul cărţii, selectând tehnica necesară, acuarela sau guaşa, acvaforte ori monotipia. Relaţiile dintre cuvânt şi ilustraţie, între pictor şi autor presupun o anumită intimitate a gândirii, pe care pictoriţa basarabeană le-a realizat din plin.

Afecţiunea pentru ilustraţia de carte s-a accentuat mai ales după naşterea celor trei copii: Anne (1944), Georges (1948) şi Serge (1946), modificându-se fundamental şi viziunea sa asupra cărţii, descoperind micuţul care creşte, educându-l în spiritul creaţiei, completând familia Meurant cu un muzicolog, un pictor şi un poet.



Elizabeth Ivanovsky. Schiţă pentru program, 1927

Ultimele două decenii, pictoriţa îşi reeditează multe dintre cele 343 de cărţi ilustrate în 24 de limbi ale lumii. Ea se reţine mereu în atelierul său din Watermael-Boitsfort, una dintre cele 19 districte ale Bruxelles-ului, preferând să creeze monotipii, irepetabile sub aspect de compoziţie şi colorit. Decedează la 25 iulie 2006, lăsând moştenire o impresionantă colecţie, la a cărei origine a fost arta basarabeană.

O imagine din 1970 o surprinde pe E. Ivanovsky în atelierul prietenei sale Claudia Cobizev, la a doua sa revenire în Chişinău, după 1937, în mijlocul foştilor colegi de la Şcoala de Belle Arte – R. Ocuşco, A. Baranovici, T.Baillayre, P. Bespoiasnâi ş.a. care, aflându-se în medii absolut diferite, au constituit o epocă aparte a artei basarabene.

Note

1.Auguste Baillayre, ANM, fond 2989, r. 1, d.21, 22, 28, 29,33,35,37.

2. Tudor Stavilă. Arta plastică din Basarabia de la sfîrşitul secolului XIX-începutul secolului XX, Chişinău, Cartea moldovenească, 1990. A se mai vedea: Arta plastică modernă din Basarabia, Chişinău, Ştiinţa, 2000.

3. Michel Defourny. Tete a tete avec Elisabeth Ivanovsky. În: Revue des Livres pour Enfants, juin 1999, Paris.

4. Archives et Musee de la Literature, Royal Library, Arts, Brucxeles, 2000.

5.Francine Ghysen. Critiques de livres. En subtile connivence. În: L' Europe un reve grafique?,Paris, Harmattan, 2001, p. 22.

6. Michel Defourny. Le dynamism de l' album en belgique francophone. În: Homage a Albertine Detaille, seria „Les Amis du Pere Castor", Meuzac, 2002, p. 89-94.

7. Elisabeth Ivanovsky. Conversation avec Serge Meurant, Gerpinnes, Ed.Tandem, 2001.

8.Isabelle Decuyper. Elisabeth Ivanovsky: illustratice pionniere. În: Lectures 149, Bruxelles, ianuarie-februarie 2007, p. 56-58.

9. Teodor Agder. Bine ai revenit, Elizabeth Ivanovsky!. În: Ziarul de Gardă, nr. 278 din 27 mai 2010.

10.Elisabeth Ivanovsky. Op. cit., p. 21-25.

11. Şcoala de Arte din Chişinău. Ministerul Artei şi Cultelor, în Arhivele Statului din Bucureşti, f.736, r.53, p.3.

12. Herman Teirlinck (1879-1967), scriitor şi istoric de teatru belgian, care i-a predat cursul de scenografie teatrală şi a susţinut-o pe E. Ivanovsky, întroducând-o în ambianţa culturală din Belgia.

13.Rene Meurant (1905-1977), poet şi folclorist belgian, autor al unor monografii de prestigiu în domeniul mitologiei europene. S-a căsătorit cu E. Ivanovsky în 1937, care a realizat în anii 1941-46 ilustraţiile pentru seria „Pomme d api" alcătuită din 24 de mini-cărţi cu cântece, legende şi jocuri verbale, reeditate de editura MeMo în 2007. Au avut trei copii – Anne, Georges (1948) şi Serge (1946), care au îmbrăţişat respectiv trei domenii ale artelor- muzica, pictura şi poezia.

14. Michel Defourny, Op. cit., p.90.

15. Societatea artistică „Nervia", fondată în 1928 a realizat 8 expoziţii de amploare pe parcursul unui deceniu, deosebit de important fiind Salonul de Gand (1933) şi participarea Grupului la Primul Congres Cultural Valon din Charleroi în 1938. Alte 7 expoziţii cu caracter itinerant au fost organizate între 1946 şi 1978, cu ocazia aniversării a 50 ani de la fondare.

Retrospectiva la Muzeul de Arte Frumoase din Mons a avut loc în 2002.

16. Marcelle Verite (1904), scriitoare de limba franceză din Belgia. A realizat numeroase poveşti şi interpretări ale naturii, inspirate şi adaptate pentru copii. Cele mai importante, ilustrate de E. Ivanovsky, fac parte din seria „Histoires naturelles" (12 titluri, 1944-46), *Contes de soleis* (1956) *Dansons la capucine* (1965) şi *seria Tip Tip* din 24 de volume editate între 1967 şi 1970. În 2009 M. Verite a împlinit vârsta de 105 ani.

17. Michel Defourny. Op.cit., p.92

18. Elisabeth Ivanovsky. Op. cit., p. 66. Probabil că E. Ivanovsky a confundat persoanele regale: în perioada dată poate fi vorba doar de principesa Elisabeta, ex- Regina Greciei (1894-1956). Cu părere de rău, nu au putut fi identificate picturile decorative care „..reprezentau Belgia şi alte continente ale lumii prin hărţi geografice, unde figurau, într-o manieră stilizată, principalele bogăţii ale acelor ţări". Posibil ca ele să se afle la Castelul Peleş, sau Pelişor, unde principesa s-a întors după Grecia. Regina Elisabeta (1843-1916) a fost soţia Regelui Carol I şi prima Regină a României, autoare a mai multor cicluri de versuri publicate cu pseudonimul „Carmen Sylva".

19. Albertine Deletaille (1902-2008), ilustratoare de carte pentru copii, Belgia.



Elizabeth Ivanovsky. ***Natură statică cu ciuperci,*** **aa 1990**

BAS-BASARABEANUL SIGIZMUND ZALEVSCHI ŞI OPERA ROMÂNĂ

Dr. hab. ***Aurelian DĂNILĂ***

BAS-BASARABIAN SIGIZMUND ZALEVSCHI AND ROMANIAN OPERA

The famous singer Sigismund Zalevschi was born in Balti in 1885. He was sent to study at music school in Chisinau, then he studied singing in Rome together with the well-known barytone A. Cottogni. He undertook numeous tours through Europe , showing off in various classical works. He was distinguished , in particular, by his brilliant interpretation of the role of Boris Gadunov in the work with the same title written by M. Mussorgsky. From 1923 until his death(1947) he worked successfully with the Romanian Opera in Bucharest , acting there as a chief director.

Odată cu trecerea timpului (de la *Independenţă* încoace), descoperim tot mai multe nume notorii provenite din Basarabia, celebre pe mapamond acum un secol şi mai bine, dar care au rămas în anonimat la ele acasă doar pentru că nu se înscriau în ideologia regimului totalitar. Astăzi, ne amintim de unii, îi „descoperim" pe alţii (în ambele cazuri cu nu prea multă râvnă), în special la anumite aniversări, jubilee sau când citim ceva în presa europeană despre marile personalităţi de altădată ce-şi trag obârşia de prin părţile noastre.

E şi cazul Sigizmund Zalevschi, un distins bas-bariton şi regizor de operă, născut acum 125 de ani (2 octombrie, 1885), la Bălţi.

Cine ştie cum i-ar fi avansat cariera, dacă rămânea stabilit la Milano, unde mereu era solicitat în spectacolele „Scalei" dar şi în cele mai prestigioase metropole din lume, de nu venea în primăvara lui 1922 la Opera din Bucureşti pentru a evolua în „Tosca" de G. Puccini (*Scarpia*), „Aida" de G. Verdi (*Amonasro*), „Faust" de Ch. Gounod (*Mefisto)*! A strălucit atunci ca un adevărat "star" în „Tosca" alături de splendida basarabeancă E.Ivony, de superba M.Nicolescu (*Cavaradossi)*, în alte roluri fiind antrenate O.Grozovska, Gr.Teodorescu, R.Steiner, V.Rebega ş.a.

Melomanii bucureşteni află imediat din numeroase cronici că Sigizmund Zalevschi (trecut pe afişe şi în presă iniţial eronat cu numele de *Zalesky*, aşa şi rămânând până la sfârşitul vieţii) este basarabean de origine poloneză. Că a studiat mai întâi la şcoala de muzică din Chişinău, canto cu A. Disconti, iar apoi la Academia „Santa Cecilia" din Roma, unde dascăl îi fusese renumitul bariton A. Cottogni, iar colegi de studii celebrii cântăreţi de mai târziu, T. Ruffo şi B. Gigli.



Sigizmund Zalevschi (02.10.1885–23.03.1945)

Mai relataseră cronicarii din regat că, după o forţată şedere la Varşovia din cauza unei maladii, artistul fusese angajat o perioadă la teatrul *Mariinski* din S. Petersburg. A debutat în „Dama de pică" şi „Evgheni Oneghin" de P. Ceaikovski. Pe când evolua în opera „Cneazul Igor" de A. Borodin (în rolul titular) împreună cu legendarul F. Şaliapin (*Galiţki*), faimosul bas rus a apreciat la înalta lor valoare calităţile vocale şi actoriceşti ale pământeanului nostru.

...După o experienţă mulţumitoare pe scenele lirice din Moscova, Kiev şi Odesa, cariera lui Sigizmund Zalevschi în Occident continuă la teatrul „G.Verdi" din Trieste în 1920 cu opera „Boris Godunov" de M.Musorgski, artistul urmând să exceleze în această creaţie la renumitul teatru „Scala" din Milano de patruzeci şi opt de ori la rând sub bagheta ilustrului dirijor A.Toscanini. Critica îl compară cu Şaliapin, îl consideră întruchiparea ideală a lui *Boris*, afirmând că Musorgski nu ar fi pretins un alt interpret. De menţionat că la una din repetiţii pe scena teatrului de la Paris a asistat însuşi Şaliapin, care l-a felicitat pe protagonist, declarând în faţa celor prezenţi că Zalevschi – *Boris* este singurul lui urmaş.

Sigizmund Zalevschi îl cânta pe *Boris Godunov* în şapte limbi: rusă, germană, polonă, spaniolă, italiană, franceză şi română. Ziarul „Le Monde Muzical" scria în 5 februarie 1925 că *Zalewsky a dat ţarului ucigaş un relief dramatic pe care nu l-am mai cunoscut de la Şaliapin. Vocea sa are un accent dramatic emoţionant, iar articulaţia în limba franceză trebuie să fie dată ca model artiştilor Operei*.

Despre respectul pentru limba strămoşilor săi aflăm şi de la renumitul bas N.Secăreanu care scrie în cartea sa „Din viaţa mea de artist" (Bucureşti, Ed. muzicală, 2003, p.208) că *în seara de 6 ianuarie 1932 S.Zalevschi a cântat rolul titular (Boris Godunov, n.a.) în limba română!... O dicţiune perfectă, o articulaţie uimitoare şi un accent românesc, pe care dacă l-ai fi auzit fără să ştii cine cântă ai fi fost sigur*

că e un român neaoş. Tot rolul în limba română l-a învăţat în trei săptămâni.

Între 1922-1923 şi 1924-1928 Sigizmund Zalevschi evoluează spectaculos la Opera din Bucureşti în mai multe lucrări de anvergură. Iar la 30 ianuarie 1931 apare în faţa publicului în calitate de director de scenă al spectacolului „Boris Godunov" cu Gh. Folescu în rolul central, V.Creţoiu (*Xenia*), G. Niculescu-Basu (*Varlaam*), N. Secăreanu (*Pimen)*, V. Chicideanu (*Nebunul*), M. Snejina (*Cârciumăreasa*) şi G. Georgescu la pupitrul dirijoral. Imediat după reprezentaţie, ziarul „Viitorul" (nr.6897, autor N. Pan) n-a întârziat să exclame că Opera Română e din nou sub o pricepută conducere muzicală şi sub o destoinică regie, că spectacolul *a fost demn de orice Operă occidentală*.

În acelaşi an 1931, în octombrie, la început de stagiune se atestă încă o performanţă a artistului. El montează opera „Cneazul Igor" de A. Borodin, reprezentaţie despre care N. Pan în ziarul „Viitorul" (nr. 7102 din 4 octombrie) consemnează următoarele: *Direcţia artistică a d-lui Zalesky, care s-a dovedit că este nu numai un artist rutinat şi cu mari calităţi, ci şi un regizor emerit şi conştient, a izbutit să dea spectacolului („Cneazul Igor" n.a.) multă viaţă şi acea culoare caracteristică a vieţii ruseşti.* Protagoniştii spectacolului au fost J.Athanasiu (*Cneazul Igor*), E. Basarab (*Jaroslavna)*, A. Georgevski (*Vladimir)*, G. Niculescu-Basu (*Konceak)*, G. Oprişan (*Scula),* N. Luchian (*Eroşka*), V. Miciora (*Doica*). Era una din echipele tari ale teatrului acelei vremi. Dar mai erau şi alţi cântăreţi de prestigiu, precum V. Creţoiu, M. Cojocăreanu, A. Costescu-Duca, Gh. Folescu, E. Babad, M. Snejina, V. Chicideanu, M. Metaxa, D. Bădescu, Ş. Tasian, M. Lazăr, R. Steiner, G. Marinescu, N. Apostolescu şi alţii cu care S. Zalevschi obţinea succese din ce în ce mai impunătoare în calitate de regizor al spectacolelor „Thais" de J. Massenet, „Parsifal" de R. Wagner, „Cavaleria rusticana" de P. Mascagni, „Andrea Chenier" de Giordano, „Lucia de Lammermoor" de G. Donizetti, „Evgheni Oneghin" de P. Ceaikovski etc., dar şi evoluând strălucitor alături de ei în diverse reprezentaţii.

N. Secăreanu scrie: *În vizitele pe care le făcea la noi (V.Zalevschi, n.a.), la Operă şi la Cluj, prinsese drag de ţara noastră, iubindu-ne oamenii şi obiceiurile. Când l-am cercetat la Milano, cu plăcută surprindere am văzut că sufrageria lui era în stil românesc, iar pe pereţi avea chilimuri şi fote de culori vii, şi oale smălţuite de-ale noastre.* (N. Secăreanu. „Din viaţa mea de artist". Bucureşti, Ed. muzicală, 2003, p.212)

În 1935 Sigizmund Zalevschi se stabileşte la Bucureşti. Cere şi obţine cetăţenia română. Înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, Opera Română, cu toate problemele de ordin material, fără un local adecvat, cu numeroase neînţelegeri între conducerea teatrului şi primi-solişti, era, totuşi, un organism artistic valoros, de nivel european, cu o experienţă trecută prin harul şefilor de orchestră Egizio Massini, Ion Nona Otescu, Alfred Alessandrescu, George Georgescu, Ionel Perlea, Umberto Pessione şi alţi prestigioşi maeştri, prezenta publicului un repertoriu destul de variat, ce cuprindea creaţii de la preclasici la compozitori autohtoni contemporani (P. Constantinescu, A. Zirra, Z. Vancea, M. Jora ş.a.). Bucureştenii au avut prilejul în acele timpuri să savureze calităţile artistice ale unor ansambluri şi solişti de la diferite Opere din Europa, apreciind în special „exponenţii teatrului rus", Sigizmund Zalevschi fiind un adevărat tutore pentru români a tot ce venea de la Ceaikovski, Musorgski sau Borodin.

Avea o plăcere deosebită să-i îndrumeze pe cei ce îi solicitau părerea. Mai ales dacă era vorba de roluri pentru başi sau baritoni. Primul artist român care s-a bucurat de învăţămintele lui Sigizmund Zalevschi a fost inegalabilul G. Folescu, mare interpret al Operei Române, care în 1923 vine la Genova special pentru „a face" *Boris Godunov* cu maestrul basarabean. *Folescu nu a uitat niciodată generozitatea lui Zalevschi*, menţionează N.Secăreanu în cartea amintită (p.206), *şi i-a rămas un admirator credincios pentru toată viaţa. El, cu acel bun simţ artistic care-i era propriu, şi-a dat seama, studiind cu Zalevschi, ce este adevărata artă. A primit cu toată convingerea ideea că, dacă nu exprimă ceva, cântul nu reprezintă decât o ieftină mângâiere auditivă*. (De altfel, şi N. Secăreanu figurează în lista discipolilor de vază ai lui Zalevschi).

Se spune că Sigizmund Zalevschi aduse în Opera Română o schimbare totală, o răsturnare a obiceiurilor, dar şi a tradiţiilor proaste. *Tradiţia este zeiţa leneviei* – adesea spunea maestrul. Întotdeauna căuta ceva nou în exprimare, în cânt, în gest. În aproape zece ani, cât a fost regizor-şef, a contribuit esenţial la ridicarea nivelului artistic al Teatrului Liric bucureştean, montând operele „Boris Godunov" de M. Musorgski, „Tosca" de G. Puccini, „Andrea Chenier"de U. Giordano, „Faust", de Ch. Gounod, „Evgheni Oneghin" de P. Ceaikovski, „Fata din Far-West" şi „Parsifal" de R. Wagner, „Adrienne Lecouvreur" de F. Cilea, „Cei patru bădărani" şi „Giuvaerele Madonei " de E. Wolf-Ferrari.

Nu avea nicio preocupare de altă natură decât arta. Discuta foarte rar şi fără interes dacă nu era vorba de artă. Sigizmund Zalevschi a fost „un cavaler, în cea mai frumoasă accepţiune a cuvântului".

Se stinge din viaţă la 23 martie 1945, după o lungă suferinţă. Bustul lui Sigizmund Zalevschi, instalat în foaierul Operei Române din Bucureşti, reprezintă un semn de mare recunoştinţă al celora care l-au cunoscut, l-au preţuit, l-au venerat pentru contribuţia ce a adus-o maestrul în dezvoltarea unuia din cele mai complexe genuri de artă – Opera.

MARIA BIEŞU – VOCAŢIE ŞI DESTIN ARTISTIC

Dr. ***Vasile CHISELIŢĂ,***
Institutul Patrimoniului Cultural al A.Ş.M.

Apărută în premieră, în seria omagială *Academica,* sub auspiciul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, îngrijită de Centrul Studiul Artelor al Institutului Patrimoniului Cultural, monografia colectivă *Maria Bieşu - vocaţie şi destin artistic* constituie un eveniment editorial, cultural şi ştiinţific de excepţie, consacrat celei de-a 75-a aniversări a zilei de naştere a marii artiste, un remarcabil prilej de exegeză, de recitire şi de repunere în pagină a impunătorului palmares de realizări profesionale ale protagonistei, ajunsă la onorabila vârstă a împlinirilor.

Personalitate plurivalentă, primadonă a Operei Naţionale din Chişinău, soprană de renume mondial, profesor universitar, academician, laureată a prestigioase premii internaţionale şi distincţii guvernamentale, fondatoare şi animatoare a unui festival-concurs internaţional de canto, titulară a unei cariere lirice internaţionale de mare succes, continuatoare şi edificatoare a celor mai bune tradiţii ale artei vocale academice din Europa şi din întreaga lume, actor important al vieţii culturale din ţară şi din străinătate, Maria Bieşu s-a bucurat dintotdeauna de atenţia sporită a specialiştilor şi de admiraţia înălţătoare a publicului select. Personalitatea ei de creaţie a constituit obiectul unor monografii speciale (E. Vdovina: 1977, 1984), volume biografice (Iu. Kirillova: 1985), compartimente din lucrări despre istoria Operei Naţionale (A. Dănilă: 2005, 2008), publicaţii eseistice (R. Iuncu: 2007), culegeri de articole şi studii (2000, 2005), broşuri tematice cu ilustraţii (1979, 1986), enciclopedii naţionale şi internaţionale, albume de artă, numeroase articole de presă etc.

Proaspătul volum academic (coordonat de V. Galaicu) vine însă cu o serie de noi sinteze la temă, cu studii interpretologice, articole şi reflecţii, menite a conceptualiza, aprofunda şi actualiza tabloul magistral de creaţie al Mariei Bieşu, una dintre figurile proeminente ale artei interpretative de operă şi de concert din a doua jumătate a secolului XX şi începutul celui de-al XXI-lea, a cărei măiestrie vocală, talent dramatic şi har artistic deosebit a influenţat sensibil evoluţia teatrului muzical, creaţia componistică şi viaţa culturală pe plan naţional şi internaţional. Monografia constituie rodul muncii unui mare colectiv de autori din Republica Moldova (Academia de Ştiinţe, Academia de Teatru, Muzică



***Maria Bieşu – vocaţie şi destin artistic* / Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. Chişinău: S.n., 2010 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală”)**

şi Arte Plastice) şi de peste hotare (România şi Rusia), care a încercat să valorifice aspectele relevante, unele inedite sau încă slab studiate, privind vocaţia şi destinul artistic particular al distinsei cântăreţe lirice de la Chişinău.

Lucrarea se structurează în trei compartimente de bază. Primul articulează un grupaj de studii ştiinţifice, schiţe, eseuri, interpretări şi sinteze. Al doilea vine să nuanţeze portretul de creaţie al Mariei Bieşu cu o serie de opinii, reflecţii, mărturii, interviuri, mai ample sau mai concise, ale unor personalităţi din domeniul culturii: compozitori, dirijori, critici muzicali şi literari, scriitori şi publicişti. Al treilea propune cititorului un voluminos set de fotografii şi materiale iconografice, precum şi o amplă anexă privind sursele bibliografice la temă.

Compartimentul analitic debutează cu studiul *Epoca Mariei Bieşu în evoluţia teatrului liric*. Semnat de Prof. Vladimir Axionov, textul exegetic îşi propune să dezvăluie fenomenul complex şi pluridimensional al artistei. Făcând o scurtă incursiune în istoria artei lirice universale din ultimele două secole, autorul încearcă să pună în valoare, cât mai plenar, rolul Mariei Bieşu în promovarea creaţiei componistice din domeniu, în impulsionarea activităţii Operei Naţionale, dar şi în conturarea unei imagini culturale pozitive a ţării natale în lume. Discursul analitic vizează deopotrivă structura repertoriului liric, rolurile emblematice, aportul special al protagonistei în valorificarea creaţiilor celebre din literatura rusă, occidentală şi naţională de specialitate. Un loc special se oferă examinării rolului *Cio-Cio-san* (din

opera *Madame Butterfly* de Puccini), el constituind, în opinia autorului, firul roşu al întregii cariere scenice a Mariei Bieşu.

Studiul *Romanţa în repertoriul liric al Mariei Bieşu* (autor – subsemnatul, dr.V.Chiseşiţă), vine să contureze rolul important al genului cameral şi al celui concertistic în evoluţia carierei profesionale a marii soprane, acesta fiind un domeniu distinct, un veritabil *alter ego*, deopotrivă prolific şi remarcabil, al manifestării sale artistice. Este descrisă o amplă traiectorie de creaţie, plină de zbucium, căutări, trăiri şi împliniri pe tărâmul artei vocale camerale. Se încearcă dezvăluirea modului în care principiile estetice şi particularităţile expresive ale genului de romanţă au ghidat flacăra personalităţii artistice a Mariei Bieşu de-a lungul a peste patru decenii. Studiul propune o etapizare a evoluţiei artei camerale, conturând astfel panorama de ansamblu a repertoriului. Sunt punctate aspectele ce ţin de problematica clasificării repertoriului de romanţe şi de lied, o atenţie deosebită fiind acordată romanţei naţionale de tradiţie academică şi celei de tradiţie populară. Este evidenţiată capacitatea şi iscusinţa fenomenală a primadonei de a aborda întregul diapazon stilistic al genului de romanţă, varietatea de şcoli, de curente estetice şi de epoci, pe care le valorifică în creaţia sa. Se examinează contextul specific de creaţie, factorii ce au contribuit la consolidarea genului de romanţă în repertoriul său. O filă aparte este dedicată colaborării Mariei Bieşu cu festivalurile de romanţă populară *Crizantema de Aur* din Târgovişte (România) şi *Crizantema de Argint* din Chişinău. Spre atenţia cititorului este propusă, în premieră, o scurtă analiză interpretativă a zece dintre cele mai populare creaţii de romanţă semnate de Gavriil Musicescu, Sabin Drăgoi, Gheorghe Dima, Eugen Doga, Boris Dubossarchi, Constantin Rusnac, Mircea Oţel, Giulelm Şorban, Ion Duca, unele scrise pe versurile marelui poet naţional Mihai Eminescu. Autorul anexează studiului şi o amplă listă de repertoriu, în care sunt delimitate cinci categorii de bază ale genului de romanţă şi lied.

Muzicologul Parascovia Rotaru dezvăluie o nouă faţetă, mai puţin cunoscută publicului larg, a personalităţii marii soprane, cea de interpretă de muzică bisericească. Autoarea abordează problema dintr-o perspectivă predominant emică, apelând la metoda interviului, ceea ce-i permite să pună în valoare profunzimea concepţiilor şi ideilor Mariei Bieşu despre semnificaţia artei vocale sacre, despre imboldul spiritual, lumea plină de farmec şi de lumină a acestui domeniu de creativitate umană. Amplele evocări personale ale artistei pun în relief ataşamentul şi respectul ei puternic faţă de valorile spirituale divine, principii morale şi atitudini de creaţie ce veneau în contrast acut cu ideologia oficială ateistă din epoca totalitară comunistă. Cercetătoarea examinează procesul apropierii artistei de muzica bisericească ortodoxă, istoria colaborării sale cu corurile Catedralei *Naşterea Domnului* şi a bisericii *Sfântul Ierarh Nicolae* din Chişinău. Sunt dezvăluite momentele importante ale ascensiunii sale profesionale pe tărâmul muzicii sacre, începând cu repertoriul universal de tradiţie catolică, marcat de pietatea angelică a celor şaisprezece versiuni componistice cunoscute ale imnului *Ave Maria*, de grandoarea monumentală a lucrărilor vocal-simfonice importante



Maria Bieşu, aplaudată de membrii A.Ş.M. la lansarea cărţii sale, 14 septembrie 2010

din domeniu, şi continuând cu repertoriul vocal de tradiţie ortodoxă, axat pe creaţiile emblematice ale maeştrilor naţionali (A. Pann, I. Popescu-Pasărea, A. Flechtemacher, G. Musicescu, M. Berezovschi) şi ale celor ruşi şi ucraineni (A. Arhanghelski, D. Bortneanski, S. Smolenski, A. Grecianinov, A. Vedeli, P. Cesnokov). Studiul concluzionează în ideea că puterea fenomenală de tălmăcire a intonaţiei, dublată de o trăire lăuntrică autentică şi de angajarea sufletească totală a Mariei Bieşu conferă muzicii sacre un relief şi un farmec fără egal, că arta vocală a protagonistei reprezintă, în fapt, o sinteză perfectă a rugăciunii cu interpretarea muzicală.

Elena Nagacevschi propune un voluminos studiu despre evoluţiile concertistice ale Mariei Bieşu cu formaţiile corale din Republica Moldova, printre care Corala Academică *Doina* a Filarmonicii Naţionale, Corala Radioteleviziunii, corul Operei Naţionale ş. a. Materialul de studiu îl constituie unele înregistrări din fondurile Companiei Publice *Teleradio-Moldova*, cuprinzând lucrări de operă, cantate, misse de compozitori occidentali şi unele creaţii de autori locali. Autoarea se axează, în mod special, pe analiza interpretativă a trei lucrări de gen: *Missa da Requiem* de G. Verdi, *Stabat Mater* de G. Rossini şi *Slăvită fii, Marie* de T. Zgureanu. Făcând o scurtă incursiune în istoria comparativă a creaţiilor de gen, cercetătoarea încearcă să evidenţieze particularităţile tratării materialului de către Maria Bieşu în contextul colaborării cu diferiţi dirijori, în special, cu O. Bălan (România) şi A. Samoilă. Un loc aparte i se acordă analizei detaliate a lucrării compozitorului T. Zgureanu, menţionată mai sus, lucrare ce a fost înregistrată cu Corala *Moldova* a Companiei Publice *Teleradio-Moldova*, sub bagheta autorului, în care Maria Bieşu a excelat prin forţa expresivă extraordinară a vocii sale, înscriind o pagină de aur în istoria artei interpretative naţionale.

În studiul întitulat sugestiv *Galaxia Maria Bieşu*, muzicologul Elena Vdovina, biografă a marii artiste, prezintă o consistentă sinteză a publicaţiilor sale anterioare la temă. Autoarea investighează diversele aspecte ce ţin de viaţa, talentul şi destinul artistic al primadonei. Demersul ei încearcă să pătrundă în esenţa artei lirice a cântăreţei, să dezvăluie eleganţa şi farmecul vocii, măiestria interpretativă şi perfecţiunea culturii sale vocale. Sunt invocate opiniile unor mari interpreţi şi specialişti ai vocalului. Studiul face apel, în principal, la relatările apărute în presa din fostele republici ale URSS şi în cea din străinătate, ele vizând calitatea artei lirice şi originalitatea jocului actoricesc al cântăreţei. Cercetătoarea trece în revistă rolurile providenţiale ale interpretei, evidenţiind, în mod special, cel al Floriei Tosca (din op. *Tosca* de Puccini), asemuit adesea cu propriul destin al artistei, şi pe cel al Normei (din op. *Norma* de Bellini), acesta din urmă simbolizând chipul femeii eroine, luptătoare pentru demnitatea şi fericirea umană. Un contur deosebit procură şi rolurile Aidei, Cio-Cio-san, Tatianei, Lizei, Adrienne Lecouvreur, dar şi cel al Ruxandei din opera naţională *Alexandru Lăpuşneanu* (de Gh. Mustea), a cărei lansare în premieră i se datorează tocmai Mariei Bieşu. Autoarea remarcă influenţa substanţială a marii artiste asupra vectorului de evoluţie a teatrului liric din Chişinău, precum şi rolul hotărâtor în organizarea şi desfăşurarea ediţiilor succesive ale Festivalului Internaţional de canto *Invită Maria Bieşu.* Sunt oglindite pe larg şi aspectele ce ţin de geografia turneelor în străinătate, activitatea concertistică, structura repertoriului liric şi cameral, rolul compartimentului de muzică rusă. Este scoasă în evidenţă colaborarea cu marii maeştri de concert şi dirijori ai timpului. Opinia autoarei concură în ideea că Maria Bieşu reprezintă o veritabilă stea în lumea artei lirice mondiale, ea fiind posesoarea uneia dintre cele mai frumoase voci din istoria artei vocale din a doua jumătate a secolului XX.

Muzicologul Rodica Iuncu propune eseul *Vocea pe care nu o poţi compara cu ceva sau Artista completă*, al cărui titlu denotă admiraţia deosebită a autoarei pentru talentul excepţional al marii soprane. Preluând şi dezvoltând ideile publicate anterior, discursul exegetic se bazează pe o scurtă incursiune în istoria devenirii cântăreţei de operă, cu evidenţierea trăsăturilor principale ale artei sale de *belcanto*, punctarea celor mai importante repere ale destinului său profesional. Sunt reflectate momentele de glorie şi de culminaţie în cariera operistică a Mariei Bieşu, evoluţiile emblematice pe scena teatrului liric din Chişinău şi din lume. Un nou contur prinde istoria despre turneele internaţionale la Tokyo, cu rolul Cio-Cio-san, cele efectuate la Budapesta, în Australia, la festivalul de la Berlin ş. a., inclusiv procesul colaborărilor fructuoase cu soliştii lirici de talie mondială, în special, cu renumita soprană moscovită Irina Arhipova, dar şi cu marii dirijori şi maeştri de concert ai timpului. Este examinat modul în care se oglindeşte personalitatea de creaţie a Mariei Bieşu în unele producţii filmografice şi discografice, în special, în filmul muzical despre opera *Tosca* de G. Puccini şi în înregistrările discului special cu opera *Norma* de V. Bellini. Autoarea încearcă să reconstituie imaginea plurivalentă a Mariei Bieşu, artistă şi cântăreaţă lirică de excepţie, care a stimulat gândirea muzicală şi a iluminat calea evoluţiei teatrului liric din Republica Moldova.

Cercetătorul Aurelian Dănilă îşi axează studiul său pe problematica ce ţine de fenomenul artistic Maria Bieşu. Autorul invocă file importante din istoria ascensiunii profesionale a marii cântăreţe lirice începând cu anii de studenţie, cu momentele

iniţiatice ale perioadei de debut pe scena Teatrului de Operă din Chişinău şi continuând cu cele mai relevante realizări în cariera sa de creaţie de-a lungul a peste patru decenii de activitate. Studiul conturează, într-un limbaj foarte pitoresc şi accesibil publicului larg, întreaga galerie a rolurilor principale ale sopranei, lumea plină de inspiraţie, abnegaţie şi dăruire artistică, universul magnific al interpretărilor de succes din literatura universală şi naţională din domeniu. Sunt prezentate aspecte ale contextului de creaţie a rolurilor sale celebre: Floria Tosca, Cio-Cio-san, Norma, Tatiana, Liza, Aida, Leonora, Amelia, Abigaille, Adrienne Lecouvreur, Turandot ş.a. Este evidenţiat şi aportul primordial al Mariei Bieşu în valorificarea premierei unor opere moldoveneşti, scrise de autorii locali. O pagină aparte este dedicată realizărilor primadonei în cadrul concursurilor internaţionale de canto, în turneele artistice de peste hotare, în procesul de conlucrare artistică cu marile personalităţi ale culturii muzicale din lume. Sunt evocate momentele cruciale în afirmarea profesională a sopranei: prima invitaţie la Teatrul *Bolşoi* din Moscova, stagiul de perfecţionare la Teatrul *La Scala* din Milano şi stagiunea de la *Metropolitan Opera* din New-York.

Schiţa muzicologului moscovit Vsevolod Timohin, întitulată *Un har vocal şi dramatic unic*, prezintă, într-o formă succintă, unele relatări din biografia de creaţie a Mariei Bieşu. Sunt evidenţiate momentele legate de participarea artistei la festivalul tinerilor interpreţi de operă (Moscova, 1964), la festivalul din Berlin (1973), în juriul concursului internaţional de la Rio de Janeiro (1975), inclusiv aspecte legate de realizarea discului cu opera *Norma* de V. Bellini (1986).

Muzicologul şi lexicograful Viorel Cosma din Bucureşti propune un studiu laconic, dar foarte consistent, cu titlul *O personalitate artistică reprezentativă a Moldovei*. Autorul se referă, în mod special, la spectacolele şi recitalurile susţinute de Maria Bieşu pe scena teatrelor lirice din România, în oraşele Iaşi, Bucureşti şi Târgovişte. Studiul rezumă ideile şi concepţiile cercetătorului, publicate în unele dintre lucrările sale de specialitate, precum lexiconul *Interpreţi români* (1996) si *Enciclopedia muzicii româneşti de la origini până în zilele noastre* (2007). Sunt evidenţiate trăsăturile distinctive ale cântăreţei: talentul dramatic, calităţile vocale de excepţie şi amplitudinea deosebită a palmaresului ei repertorial. O pagină aparte se consacră colaborării cu festivalul de romanţă *Crizantema de Aur* din Târgovişte, apreciindu-se, în acest context, rolul important al marii soprane în internaţionalizarea acestui for muzical şi în valorificarea repertoriului de romanţe populare româneşti, în special, a celor scrise pe textele lui M. Eminescu.

Pianistul, maestrul de concert şi muzicologul Sergo Benghelsdorf prezintă schiţa eseistică întitulată metaforic *Învăluiţi de vraja sunetelor.* Autorul tratează pe marginea unor subiecte interesante din biografia de creaţie a interpretei: debutul cu rolul Floriei Tosca, elementele de succes ale repertoriului, colaborările cu pianistul Evgheni Şenderovici, cu celebrii cântăreţi E. Nesterenko, E. Obrazţova, B. Rudenko. Relevant în acest context s-a dovedit a fi şi turneul la teatrul dramatic din Odesa. Din perspectiva unui muzician practic, sunt analizate şi anumite particularităţi ale artei vocale a Mariei Bieşu, trăsăturile interpretative ale unor creaţii importante din repertoriul său.

Sub titlul *Ofrandă muzelor teatrului muzical*, profesorul universitar şi muzicologul Galina Cocearova propune un studiu special despre semnificaţia şi rolul Festivalului internaţional al artiştilor de operă şi balet *Invită Maria Bieşu*. Analizând anvergura evenimentului în cauză, în contextul manifestărilor internaţionale de acest gen, autoarea relevă aspectele specifice ce ţin de estetică si repertoriu, de diversitatea şcolilor şi stilurilor reprezentate, de măiestria cântăreţilor, dirijorilor şi artiştilor de balet, de dis-



Maria Bieşu acordă interviuri în sediul A.Ş.M., 14 septembrie 2010

tribuţiile şi rolurile importante, de tradiţiile stabilite de-a lungul ediţiilor succesive ale festivalului. Sunt evidenţiate operele şi baletele de top, premierele creaţiilor de muzică naţională, evoluările soliştilor celebri din lume, eforturile şi realizările în promovarea marelor talente lirice.

Aportul Mariei Bieşu în desfăşurarea Concursului internaţional de canto *Cio-Cio-san* este examinat în articolul Victoriei Tcacenco. Autoarea relatează despre fapte mai puţin cunoscute din istoria operei *Madame Butterfly* de Puccini: interpretele celebre ale rolului, contribuţia cântăreţei nipone Tamaki Miura în promovarea creaţiei, evidenţiind aspectele ce ţin de succesul răsunător al Mariei Bieşu la prima ediţie a acestui prestigios concurs (Tokyo, 1967), în cadrul căruia tânăra artistă s-a învrednicit de Premiul Mare şi de Medalia de Aur. Se prezintă o serie de date interesante despre ediţiile anterioare, despre participarea Mariei Bieşu în calitate de membră a juriului şi despre organizarea şi desfăşurarea, în premieră, a ediţiei a noua a concursului mondial *Madame Butterfly* la Chişinău (2007).

Compartimentul al doilea al lucrării debutează cu opiniile, reflecţiile şi mărturiile maestrului Eugen Doga, ele fiind evocate în schiţa întitulată sugestiv *Ea este privighetoarea noastră.* Autorul evidenţiază contribuţia specială a cântăreţei la realizarea celebrei pelicule cinematografice *Maria Mirabela*, rolul esenţial al artistei în opera de „cultivare a gliei spirituale a omenirii". Personalitatea primadonei este comparată cu nume notorii ale artei lirice, precum Maria Cebotari (originară din Chişinău) sau Maria Callas. Chipul ei este asemuit cu imaginea genialei creaţii muzicale *Ave Maria* de G. Caccini, simbolul purităţii, elevaţiei şi perfecţiunii spirituale. Compozitorul şi dirijorul Gheorghe Mustea invocă, la rându-i, contribuţia marii soprane la lansarea operei sale *Alexandru Lăpuşneanu*, având-o în distribuţie cu rolul central al Ruxandei. Este menţionată şi colaborarea fructuoasă cu Orchestra simfonică a Companiei publice *Teleradio-Moldova*, cu care artista a realizat un bogat repertoriu de cântece, canţonete şi romanţe. Maestrul Constantin Rusnac evidenţiază diversele aspecte ale colaborării sale de creaţie cu Maria Bieşu, printre care lansarea cântecului *Patrie, de ziua ta*, a romanţelor *Lacrima*, *Iar când mă vei iubi cu-adevărat* şi a imnului *Ave Maria*, aceasta din urmă o primă creaţie de gen în muzica ortodoxă. Dirijorul şi compozitorul Teodor Zgureanu evocă contribuţia interpretativă a primadonei în realizarea operei sale *Decebal*, cu rolul central al Reginei, precum şi meritul incontestabil în lansarea dedicaţiei speciale *Slăvită fii, Marie*, scrisă de autor pe textul canonic original *Ave Maria*, tradus în limba română. Dirijorii Alexandru Samoilă şi Nicolae Dohotaru evidenţiază, la rândul lor, aspecte importante ale colaborării cu marea soprană, apreciindu-i la justa valoare talentul, calităţile vocale, personalitatea artistică şi umană de excepţie care a exercitat o influenţă formativă covârşitoare asupra propriului lor destin profesional.

Academicianul şi criticul literar Mihai Cimpoi accentuează marea deschidere sufletească şi capacitatea extraordinară a Mariei Bieşu de a pătrunde în profunzimea mesajului încifrat în romanţele scrise pe versurile poetului naţional M. Eminescu. Autorul evocă starea specială de comuniune sublimă cu publicul care a marcat atmosfera concertului aniversar, dedicat celor 150 de ani de la naşterea poetului (2000). Scriitorul Iulian Filip încearcă să schiţeze, într-o manieră aforistică, chipul profetic şi destinul mesianic al marii artiste. Colegul său de breaslă Serafim Saka, apelând la metoda interviului, purcede la o investigare a dimensiunilor artistice şi umanistice ale personalităţii Mariei Bieşu. În tiparele unui amplu eseu publicistic, autorul evidenţiază diversele faţete ale profilului său interior. Mărturiile de confesiune, presărate deopotrivă cu nuanţe lirice şi dramatice, dezvăluie biografia de creaţie, viaţa, principiile morale şi poziţia civică a celebrei soprane.

Compartimentul al treilea prezintă cititorului un solid corpus de fotografii, unele inedite, ele reflectând în imagini creaţia, rolurile de operă, activitatea concertistică şi obştească a Mariei Bieşu. Bibliografia anexată (S. Malşacova, V. Ghilaş) include un amplu registru de surse la temă, însumând peste 565 de titluri, ele trimiţând la cele mai importante articole, evocări, interviuri, comentarii, apărute în paginile presei locale şi a celei din republicile ex-sovietice, precum şi la studii, monografii şi albume specializate. Sunt indicate şi sursele din internet, paginile Web în limba română, engleză şi rusă (130 de titluri), internet-magazinele cu muzică şi filme înregistrate pe CD şi DVD (22 de titluri). Discografia relevă 13 surse audio, creaţiile înregistrate pe discurile firmei *Melodia* (Moscova), pe CD-uri şi casete. Filmografia (D. Olărescu) inventariază principalele surse audio-vizuale, imortalizate în peliculele documentare şi în subiectele pentru jurnalele şi almanahurile cinematografice, produse la studioul *Moldova-film*, la Televiziunea Naţională şi la studioul *Telefilm-Chişinău*. Volumul este dotat şi cu un CD/DVD, care include o selecţie din cele mai reprezentative creaţii din repertoriul liric şi de concert al Mariei Bieşu.

Prin complexitatea, profunzimea şi seriozitatea aspectelor abordate, monografia *Maria Bieşu – vocaţie şi destin artistic* se recomandă a fi o sursă de primă importanţă în bibliografia temei, un izvor de documentare şi de inspiraţie pentru specialişti şi pentru cercul larg de cititori şi admiratori ai artei lirice.

ITINERARUL PROFESORULUI PAVEL COCÂRLĂ ÎN *ARBORELE CUNOŞTINȚELOR*

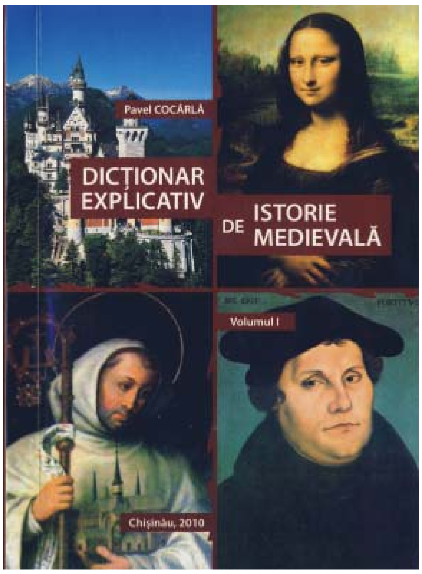
Dr. ***Ion XENOFONTOV,***
secretar ştiințific la Instituția Publică ,,Enciclopedia Moldovei''

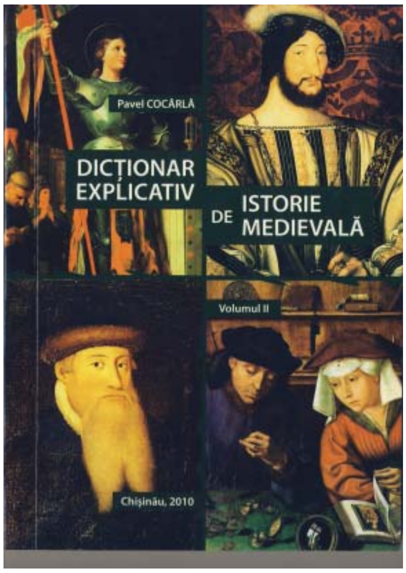
Producția lexicografică şi enciclopedică, elaborată în primul deceniu al sec. XXI, traversează dimensiunile specifice ale unei civilizații cu ritmuri galopante de dezvoltare. Profunzimea schimbărilor din lumea contemporană şi ritmurile accelerate ale cercetării şi inovării generează creşterea progresivă a volumului informațiilor, astfel încât cititorul avizat şi neavizat poate fi nu doar copleşit, ci şi derutat de volumul imens de subiecte abordate şi de torentul vertiginos de informații *din domeniile cunoaşterii*.

Era informațională, societatea bazată pe cunoaştere, globalizarea comunicării şi ştiinței, transgresarea inter/transdisciplinară sunt valențele şi paradigmele de care trebuie să țină cont orice cercetător implicat în actul de creație. Calitatea cunoştințelor asimilate depinde de sursele de informare (cu o infrastructură consolidată) şi de resursele umane care recepționează, analizează şi stochează informațiile. Lucrările de tezaurizare a cunoştințelor devin instrumente indispensabile de lucru, practic în toate sferele de activitate. Înglobând noi achiziții ale tehnicii tipografice, cu ilustrații în întregime color, editată în colecții de buzunar, producția enciclopedică se democratizează, ajungând să constituie, în statele dezvoltate, până la 25 la sută din valoarea producției anuale de carte.

Odată cu răspândirea calculatorului şi a internetului, se anunță trecerea la o nouă epocă, cea a *enciclopediilor virtuale*. Inovațiile în domeniul tehnologiilor informaționale nu garantează şi calitatea informațiilor enciclopedice. Astfel, nici resursele web – internetul–ceamaimarerealizare în domeniul informațional din ultimele decenii, nu pot suplini informațiile complexe şi sistematizate, deoarece le lipseşte elementul esențial: selectarea, verificarea, ordonarea, sistematizarea informațiilor. În procesul elaborării lucrărilor lexicografice şi enciclopedice pot fi constatate o serie de aspecte ştiințifice mai puțin studiate – aşa-numitele „pete albe" sau ,,viduri" – care generează noi direcții de abordare ştiințifică, iar subiectele controversate pot fi cercetate din perspectivă multidisciplinară. Sub acest aspect, pot fi generate noi idei, viziuni, paradigme, subiecte sensibile ce contribuie indiscutabil la dezvoltarea ştiinței în ansamblu. Totodată, se impune necesitatea stringentă de *a unifica şi de a standardiza limbajul,* care, din păcate, este aplicat aleatoriu în literatura de specialitate. Din aceste considerente, aparițiile editoriale, care înglobează cunoştințe complexe din ramuri ale ştiinței şi artei, sunt binevenite pentru circuitul ştiințific şi informațional.

Discursul enciclopedic este considerat prin definiție fragmentar, divizat în unități, de aceea se poate vorbi de existența unui deziderat firesc al utilizatorilor de a putea reface imaginea globală a cunoştințelor generale şi/sau specializate. În plan istoric, reconstituirea imaginii globale implică tratarea cunoştințelor umane în ordine alfabetică sau metodică. D. Diderot (1713–1784), unul dintre autorii primei enciclopedii franceze, a definit enciclopedia ca „înlănțuire de cunoştințe", ce permite nu doar accesul la cunoştințe, ci şi la legăturile dintre ele. În acest scop este nevoie de soluții teoretice şi operaționale pentru a stabili care este *unitatea de cunoştințe* ce ar servi la elaborarea unei lucrări complete şi ce *instrumente* sunt necesare pentru accesul la cunoştințe. În calitate de un atare instrument este identificat *arborele cunoştințelor*, făcându-se încercări de raportare la acesta a fiecărui articol (a se vedea *Concepția ,,Enciclopediei*





Pavel COCÂRLĂ, *Dicționar explicativ de istorie medievală universală.*
Chişinău: CEP USM, 2010.
Vol. I: A-H. – 294 p. – 125 ex.; Vol. II: I-Z. – 331 p. – 125 ex.

Moldovei” în 10 volume [proiect]; *Recomandări metodice pentru autorii şi redactorii „Enciclopediei Moldovei”*, Chişinău, „Enciclopedia Moldovei”, 2009, p. 20-21).

Apelând la acest excurs introductiv-meditativ, am deosebita plăcere să prezint lucrarea recent editată a cunoscutului istoric de la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie şi Filosofie, şeful Catedrei de istorie universală, profesor universitar, doctor habilitat Pavel Cocârlă, *Dicţionar explicativ de istorie medievală universală* în 2 volume (primul volum include 294 de pagini, iar cel de-al doilea – 331 de pagini, în total 42,5 coli editoriale), editat la Centrul Editorial-Poligrafic al USM în 2010. Autorul are o bogată experienţă didactică (din 1970 activează la Universitatea de Stat din Moldova, susţinând cursuri de istorie medievală universală, istorie a oraşului medieval etc.) şi ştiinţifică (autor a peste 70 de lucrări ştiinţifice, inclusiv două monografii, un manual şcolar, o crestomaţie, un suport de curs), elemente comensurabile în elaborarea şi editarea unei lucrări de factură enciclopedică.

Lucrarea răspunde unor probleme de stringentă actualitate pentru ştiinţa istorică şi reprezintă o primă tentativă de a evidenţia importanţa unui segment cronologic relevant al istoriei culturii şi civilizaţiei universale, cel al Evului Mediu. Laitmotivul volumelor este faptul că „până în momentul actual, în Republica Moldova lipseşte un dicţionar care ar cuprinde cele mai diverse aspecte ale istoriei acestei epoci” (p. 3), iar autorul, având la bază un set de cunoştinţe profunde, concepţii, teorii şi metodologii moderne, descifrează realităţile specifice perioadei menţionate. *Registrul de termeni* elaborat de domnul Pavel Cocârlă denominează noţiuni ştiinţifice ale istoriei medievale sistematizate în ordine alfabetică, marcate de „valoarea istorică a evenimentului (fenomenului), de gradul de influenţă a acestuia asupra procesului istoric, de consecinţele pentru evoluţia economico-socială, politică şi culturală a societăţii etc.” (p. 3). Totodată, autorul ţine să precizeze că „în funcţie de aceşti factori, variază şi volumul informaţiei despre persoanele sau evenimentele în cauză”.

Articolele-termeni, elaborate de profesorul Pavel Cocârlă, sunt structurate în mod coerent, atât în organizare pe verticală, cât şi pe orizontală. Sunt prevăzute 4 nivele clasice de clasificare-cadru a ştiinţelor şi artei (nivelul I *Ştiinţele umanistice*; nivelul II *Ştiinţe istorice*; nivelul III *Istorie tematică;* nivelul IV *Discipline conexe*). În funcţie de importanţa şi impactul subiectului, autorul a prevăzut ***6 categorii*** de articole. Categoria I (peste 3000 semne) – informaţii istorice complexe; categoria II (500–3000 semne) – abordarea temelor, faptelor şi evenimentelor complexe; categoria III (300–500 semne) – elemente particulare/simple din Evul Mediu; categoria IV (200–300 semne) – prezentarea identităţilor de bază, a evenimentelor istorice importante, a reprezentanţilor de seamă din istorie; categoria V (50–200 semne) – identifică personalităţi din istorie, monumente cunoscute de cultură şi de artă etc.; categoria VI (până la 50 semne) – articole de referinţă.

În economia lucrării prevalează articolele de categoria IV. Numărul total de termeni este de 2116. Analiza statistică a plasării termenilor în ordine alfabetică se prezintă în felul următor: A – 290; B – 112; C – 260; D – 79; E – 58; F – 97; G – 68; H – 74; I – 73; Î – 11; J – 49; K – 18; L – 82; M – 175; N – 50; O – 56; P – 131; Q – 3; R – 88 ; S – 140; Ş – 22; T – 70; Ţ – 3; U – 18; V – 54; W – 19; Y – 4; Z – 12. Datele de mai sus demonstrează în mod elocvent că, sub aspect metodologic, lucrarea se încadrează nu atât în categoria ediţiilor lexicografice, cât în cea a operelor enciclopedice – *Dicţionar enciclopedic*… sau *Mică Enciclopedie*… fiindu-i asigurată o „carieră” de succes. Cunoscând modestia profesorului Pavel Cocârlă, intuim că titlul a fost selectat în mod deliberat, doar… *Dicţionar explicativ*…

Volumele corespund principiilor fundamentale ale lucrărilor enciclopedice. Materialul factologic este prezentat prin prisma *valorilor general umane*, care plasează în centrul atenţiei omul, cu întreaga lui activitate materială şi spirituală, aflată în armonie cu Universul, cu legile naturii şi ale societăţii. Acţiunile cu impact negativ asupra mediului (cataclisme naturale sau ecologice, războaie etc.) sunt prezentate de pe poziţii instructiv-educative, în scopul prevenirii, evitării lor şi „extragerii” învăţămintelor din istorie. În vederea prezentării ştiinţifice a acţiunilor, fenomenelor şi concepţiilor despre civilizaţia umană, atât în plan naţional, cât şi în cel universal sunt concentrate resurse intelectuale umane, informaţionale etc. Informaţiile sunt prezentate *pe baza paradigmelor, concepţiilor şi viziunilor ştiinţifice consacrate*, respectând valori precum *echidistanţa*, *normele deontologice*, evitând escaladarea în zona politicului, snobismului, tendenţiozităţii, ideologizării şi mistificării, imprimând materialului un caracter descriptiv-informativ (a se vedea *Recomandări metodice pentru autorii şi redactorii „Enciclopediei Moldovei”*, Chişinău, „Enciclopedia Moldovei”, 2009, p. 19-20).

Lucrarea domnului profesor Pavel Cocârlă oferă o largă posibilitate de aplicare în procesele de instruire preuniversitară, universitară şi postuniversitară, în aprofundarea cercetărilor ulterioare în domeniul istoriei medievale, ştiinţei, artei şi studiilor interdisciplinare. Volumele constituie un important instrument de lucru pentru cercetători ştiinţifici, istorici, cadre didactice, studenţi, elevi, precum şi pentru cei interesaţi de istoria şi cultura medievală. Dicţionarul deschide o nouă direcţie în cercetarea lexicografică/enciclopedică tematică contribuind substanţial la definirea identităţii ştiinţei istorice naţionale în context global.

DEMNITATE ŞI COMPETENŢĂ
membru corespondent al AŞM
Petru PATRON
la 75 de ani



Agronom, domeniul ştiinţific: legumicultura. Doctor habilitat în ştiinţe agricole (1982), profesor universitar (1985). Membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1993).

Născut la 13 iulie, 1935, în comuna Chişcăreni, jud. Bălţi. A absolvit şcoala medie incompletă din satul natal, urmând apoi Colegiul Agricol din Cucuruzeni, jud. Orhei şi facultatea de Horticultură a Institutului Agricol din Chişinău. În 1956-1964 lucrează agronom şi conducător de gospodărie, după care începe ascensiunea sa în ştiinţă: 1964-1967– doctorand la Catedra de Legumicultură a Institutului Agricol; 1967-1973 – docent conferenţiar la aceeaşi catedră; 1973-1977 – şef de catedră; 1977-1986 – director al Institutului Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice pentru Agricultura Irigată şi Legumicultură, concomitent director general al AŞP „Dnestr" (mun. Tiraspol); 1986-1999 – şef de catedră la Universitatea Agrară de Stat din Moldova, 1989-1996 – prorector pentru ştiinţă la Universitatea Agrară de Stat din Moldova; 1999-2000 – activitate didactică şi ştiinţifică peste hotare; 2001- 2005 – academician coordonator adjunct al Secţiei de Ştiinţe Biologice, Chimice şi Agricole al AŞM; 2009 şi până în prezent – Consultant în legumicultură al Institutului Ştiinţifico-Practic de Horticultură şi Tehnologii Alimentare.

Activitatea ştiinţifică, pedagogică şi organizatorică a membrului corespondent al AŞM, profesorului universitar, doctorului habilitat Petru Patron este dedicată studierii în profunzime a plantelor legumicole sub diferite aspecte.

Pe parcursul mai multor ani, efectuează experienţe polifactoriale de lungă durată în câmp cu implicarea principalelor culturi legumicole. În baza rezultatelor obţinute, a formulat noi legităţi în acţiunea factorilor de mediu şi celor dirijaţi în procesul de productivitate a plantelor, stabilind astfel punctele de interferenţă dintre factorii ce condiţionează un nivel maxim de productivitate a plantelor. Profesorul Petru Patron studiază factorii ce acţionează în partea subterană şi aeriană a plantelor şi stabileşte că în condiţiile de câmp, factorii din mediul înconjurător nu acţionează izolat, există o interdependenţă şi interacţiune strânsă între aceştia.

Prin numeroase experienţe Petru Patron a demonstrat că irigarea influenţează nu doar regimul de umiditate, dar şi cel de nutriţie, de temperatură, schimbul de gaze etc.; îngrăşămintele exercită o influenţă indirectă asupra umidităţii, conţinutului de bioxid de carbon în zona de dezvoltare a plantelor, îndeosebi îngrăşămintele organice etc.; schimbarea densităţii plantelor influenţează asupra regimului de lumină, nutriţie, umiditate, etc.

Este bine cunoscut faptul că productivitatea plantelor depinde, înainte de toate, de randamentul fotosintetic. De aceea, Petru Patron studiază intensitatea şi productivitatea fotosintezei în condiţii de câmp, suprafaţa aparatului foliar, repartizarea pe verticală a foliajului, captarea energiei solare sub influenţa mai multor factori la principalele specii legumicole. A stabilit pentru diferite specii şi tipuri de soiuri structura optimă a suprafeţei foliare în plantaţie, regimurile de nutriţie şi de irigare care asigură o productivitate maximă. A calculat coeficientul teoretic de utilizare a energiei solare de către plantele legumicole şi recoltele teoretice posibile de legume în condiţiile Republicii Moldova.

Savantul Petru Patron a dovedit că o mare importanţă la formarea recoltei are modul în care produsele de fotosinteză sunt repartizate în diversele organe ale plantei. Biomasa la speciile legumicole, cu excepţia celor cultivate pentru verdeţuri, nu formează în totalitate produsul valoros economic. Pe lângă fructe, rădăcini îngroşate, bulbi, tuberculi, boabe, căpăţâni etc. se obţin vrejuri, frunze, rădăcini care au o valoare economică secundară. Din punct de vedere economic, este foarte important ca raportul dintre cele două componente să fie în favoarea produsului valoros pentru care se cultivă aceste

plante. Cercetătorul Petru Patron stabileşte legităţile schimbării acestui raport şi propune procedee agrotehnice ce permit majorarea produsului valoros economic în structura plantei. S-a constatat, că structura fitomasei reprezintă, de asemenea, trăsături cu caracter ereditar şi reducerea masei vegetale care nu reprezintă produsul valoros economic, prin metode de ameliorare contribuie la sporirea recoltei plantelor legumicole cultivate pentru fructe, boabe, bulbi, tuberculi, rădăcini îngroşate. În baza studierii minuţioase a indicilor productivităţii Petru Patron a elaborat formula structurală a recoltei pentru diferite specii legumicole care este utilizată la programarea recoltei. Rezultatele cercetărilor realizate au fost publicate în monografia „Комплексное действие агроприемов в овощеводстве", precum şi în numeroase articole.

Activitatea sa ştiinţifică de cea mai mare amploare savantul Petru Patron a desfăşurat-o în calitate de director al Institutului Moldovenesc de Cercetări pentru Agricultura Irigată şi Legumicultură, pe care l-a condus cu demnitate şi competenţă circa un deceniu.

În ciuda obligaţiilor de ordin administrativ şi organizatoric, a acordat o atenţie sporită muncii de cercetare ştiinţifică în scopul stabilirii interdependenţei dintre factorii primordiali ai recoltei, studiind problema „sol-îngrăşăminte-irigare" cu participarea discipolilor săi Vasile Botnari, T. Sandu, V. Roşca, N. Grădinar, V. Ponomareov, S. Vaisman, P. Iliev, G. Emeţ, O. Bacri, V. Abacumov, I. Bozbei, M. Colesnic. În urma cercetărilor complexe s-a stabilit că normele de fertilizare necesită a fi aplicate nu doar în funcţie de specie, dar şi de soi, fiind evidenţiate modele de genotipuri care utilizează mai raţional elementele nutritive şi apa de irigare la formarea recoltei.

Împreună cu colaboratorii Institutului, Petru Patron a elaborat şi implementat în agricultura republicii tehnologii avansate de producere industrială a legumelor care asigură recolte sporite cu calităţi superioare; aceste tehnologii au fost expuse în monografiile sale „Интенсивное овощеводство Молдавии" şi „Legumicultura intensivă".

Membrul corespondent al AŞM Petru Patron se află într-o continuă căutare a modalităţilor de perfecţionare a tehnologiilor de producere a legumelor. Astfel, în monografia „Cultura legumelor", reieşind din situaţia de criză care s-a creat în ultimii ani în agricultura republicii, sunt indicate măsurile de reducere a energiei şi apei la irigare, produselor de uz fitosanitar prin aplicarea sistemului integral de protecţie a plantelor şi utilizarea pe larg a îngrăşămintelor organice.

Profesorul Petru Patron şi-a adus contribuţia şi la asigurarea ştiinţifică a proceselor de producere a seminţelor de legume şi cartof. A elaborat şi propus metoda de producere a plantelor mamă de morcov, ceapă, varză prin iernarea acestora direct în câmp, procedeu care asigură obţinerea unor recolte înalte de seminţe la un preţ de cost redus. În monografia „Producerea seminţelor de legume", doctorul habilitat Petru Patron descrie amănunţit măsurile de menţinere a caracterelor şi însuşirilor biologice iniţiale a soiurilor în cadrul procesului de producere a seminţelor, expune recomandări privind amplasarea în asolament, pregătirea terenului, înfiinţarea şi întreţinerea culturilor, amplificarea lucrărilor speciale, recoltarea şi condiţionarea seminţelor.

Profesorul Petru Patron a îmbinat cu succes activitatea de cercetare ştiinţifică cu cea didactică. Timp de peste 30 de ani a avut prelegeri la specialitatea Legumicultură în cadrul Institutului Agricol (actualmente Universitatea Agrară de Stat din Moldova) şi la Institutul de Perfecţionare a specialiştilor din complexul agroindustrial al republicii. Posedând un bagaj vast de cunoştinţe şi darul de orator, prelegerile Dumnealui erau bogate în date şi viziuni personale originale. Profesorul Petru Patron este autorul manualului „Legumicultura" pentru Facultatea de Horticultură şi autor al numeroaselor indicaţii metodice pentru instruirea practică a studenţilor. Sub conducerea sa au fost pregătiţi 27 de doctori în ştiinţă, inclusiv 6 peste hotare.

Domnia sa a publicat peste 300 de lucrări ştiinţifice. Pentru incontestabilele sale merite de om de ştiinţă este ales membru de onoare al Academiei de Ştiinţe Agricole şi Silvice din România; în anul 1985 i s-a conferit titlul „Om emerit în ştiinţă din Republica Moldova", iar în 1996 i s-a înmânat cea mai mare distincţie de stat – „Ordinul Republicii".

Academician Teodor FURDUI,
academician Boris GAINA,
academician Simion TOMA,
doctor habilitat Vasile BOTNARI

CARACTER DE SAVANT
Membru corespondent al A.Ş.M. Leonid CULIUC la 60 de ani



Inginer-electronist, fizician, domeniul ştiinţific: fizica materiei condensate.

Doctor habilitat în ştiinţe fizico-matematice (1990), profesor universitar (1993), membru corespondent al AŞM (2007).

Născut la 11 august 1950 în satul Drăgăneşti, raionul Sângerei. A absolvit şcoala medie nr. 1 din Chişinău în anul 1967; Facultatea electrofizică, Institutul Politehnic din Chişinău (1972); aspirantura/doctorantura la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov" din Moscova (1975), la Catedra de procese ondulatorii condusă de academicianul Rem Khokhlov, rectorul acestei prestigioase instituţii de educaţie, savant de talie mondială, unul din fondatorii opticii neliniare, alpinist, o personalitate legendară în comunitatea ştiinţifică. Leonid Culiuc a revenit la Chişinău în 1976, în cadrul Institutului de Fizică Aplicată, fiind invitat de acad. Sergiu Rădăuţanu, o altă personalitate ştiinţifică din domeniul fizicii, în laboratorul de compuşi semiconductori, pe care l-a fondat. Prin urmare, la formarea acestui caracter de savant, fizician cu perspectivă, observat încă în aulele universitare, şi-au adus contribuţia reputaţi oameni de ştiinţă.

Membrul corespondent Leonid Culiuc activează în cercetarea ştiinţifică din anul 1973. În mai 1976 a susţinut teza de candidat/doctor în ştiinţe fizico-matematice în domeniul opticii neliniare. Pe parcursul anilor a exercitat funcţiile de cercetător ştiinţific inferior/stagiar, cercetător ştiinţific superior, coordonator principal, şef de laborator (ultimele două funcţii – după susţinerea tezei de doctor habilitat în toamna anului 1989). Din 1997 este director al Institutului de Fizică Aplicată al AŞM, cu întrerupere în anii 2001-2005, perioadă, în care a fost deputat în Parlamentul Republicii Moldova.

Arealul ştiinţific al cercetătorului Leonid Culiuc include un şir de probleme actuale ale fizicii semiconductorilor şi ale corpului solid: procese optice, inclusiv optic-neliniare şi fotoelectrice, spectroscopie laser, fotonică etc. În ultimii câţiva ani a desfăşurat lucrări experimentale în domeniul de noi nanomateriale pentru dispozitive optoelectronice, inclusiv fotovoltaice. Graţie rezultatelor sale recunoscute pe plan internaţional, a beneficiat de multiple invitaţii de a lucra în calitate de cercetător şi profesor în universităţi şi centre ştiinţifice avansate din Canada, Franţa, Germania, Japonia, România ş.a. Participă activ în realizarea unui şir de proiecte internaţionale. Membrul corespondent Leonid Culiuc acordă o deosebită atenţie activităţii pedagogice – sub conducerea sa au fost susţinute 8 teze de doctor la specialitatea fizica şi ingineria semiconductorilor, ţine cursuri speciale la Universitatea de Stat din Moldova şi Universitatea AŞM. Este membru al Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al AŞM, membru al Consiliului Naţional de Atestare şi Acreditare al RM, vicepreşedinte al Alianţei Franceze în Moldova.

Rezultatele cercetărilor sale au fost reflectate în circa 240 de publicaţii ştiinţifice, peste o sută de articole fiind publicate în reviste de circulaţie internaţională cu impact factor (Applied Physics Letters, Journal of Applied Physics, Surface Science, Semiconductor Science and Technology, Solid State Communications, Journal of Optical Society of America, Journal of Chemical Physics, Physical Review, Physica. Status Solidi etc.).

Realizările dlui Leonid Culiuc au fost menţionate cu medaliile "За трудовую доблесть" (1986), "Meritul Civic" (2000), Distincţia Republicii Franceze "Chevalier dans l'Ordre des Palmes Academiques" (2001), Medalia jubiliară "60 ani de la fondarea primelor instituţii academice din Republica Moldova" (2006). Este Laureat al Premiului Preşedinţilor Academiei Naţionale de Ştiinţe a Ucrainei, Academiei de Ştiinţe a Bielorusiei şi Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1996), Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova în domeniul Ştiinţei, Tehnicii şi Producţiei (1998).

Îi urăm Domnului Profesor Leonid Culiuc să nu i se epuizeze niciodată inteligenţa şi energia!

Membru corespondent Ion Tighineanu,
vice-preşedinte al A.Ş.M.

SAVANT ŞI MANAGER DE PRESTIGIU

Dr. Alexandru CHIRILOV,
la 75 ani



Biolog, domeniul ştiinţific: biologia şi fiziologia plantelor. Doctor în biologie (1968).

A devenit axiomă, că a obţine în prezent rezultate inedite în ştiinţele naturii şi vieţii este posibil numai în cazul în care cercetătorul dispune de aparataj modern, are o pregătire profesională multilaterală, profundă şi, în plus, este dotat cu capacităţi manageriale. Cercetătorul solitar care de unul singur obţinea rezultate ştiinţifice semnificative e de domeniul trecutului. În prezent, iniţierea studiului unor fenomene sau reacţii biologice presupune organizarea activităţii ştiinţifice în echipă. Iată de ce, de la cercetătorul contemporan se cere, nu în ultimul rând, să posede şi aptitudini de administrare a unui grup de persoane.

Viaţa mărturiseşte însă, că deseori cercetătorii au vocaţie de a genera idei, dar nu şi de a efectua investigaţii la un nivel metodic corespunzător. Sau de a generaliza datele obţinute, dar nu şi de a organiza activitatea unei echipe de specialişti. Sau de a efectua cercetări ştiinţifice la un nivel metodic înalt, dar nu şi capacităţi de a analiza rezultatele înregistrate prin prisma celor din literatură. Şi totuşi, deşi foarte rar, sunt personalităţi, care posedă integral setul de calităţi menţionate.

Printre asemenea personalităţi, dotate cu aptitudini de analiză şi sinteză, de a prognoza posibilele rezultate şi de a organiza adecvat investigaţiile, se află şi omul emerit, doctorul în ştiinţe biologice Alexandru Chirilov. El face parte din talentata generaţie a cincizeciştilor, supranumită „succesorii exploratorilor", care alături de academicienii N.Gărbălău, P.Vlad, V.Micu, I.Untilă, membrii corespondenţi P.Patron, V.Ungureanu, I.Dediu, V.Babuc, I.Hăbăşescu, V.Şalaru, E.Zgardan au adus o contribuţie substanţială la dezvoltarea ştiinţelor biologice şi agrare.

Al.Chirilov se bucură de un respect deosebit în comunitatea ştiinţifică graţie erudiţiei sale. Evaluează obiectiv şi subtil activitatea colegilor, ştie să asculte şi să dialogheze cu oponenţii, vine cu dovezi, argumentează, caută explicaţii, atunci când cineva cade în conul din umbră al unor suspiciuni. Ştie a da tuturor speranţă.

O altă calitate ce-l caracterizează este comportarea sa demnă şi principială în orişice condiţii de viaţă. Cunoscându-l mai bine de 40 ani şi lucrând împreună în Secţia de Ştiinţe Biologice şi Chimice, apoi în Secţia de Ştiinţe Biologice, Chimice şi Agricole, în sfârşit în Institutul de Fiziologie şi Sanocreatologie, niciodată n-am auzit să se exprime nerespectuos în adresa cuiva. Nu putem să nu remarcăm admirabilu-i ataşament faţă de distinsa sa soţie – doctorul în ştiinţe biologice Eleonora Chirilov.

S-a născut la 16 august 1935, în satul Buiucani, suburbie a Chişinăului, în familia muncitorului de cale ferată Filaret Chirilov şi a Glafirei Chirilov. Alexandru era penultimul copil al unei familii numeroase formată din 7 copii: 3 băieţi şi 4 fete. De mic lucrează pământul alături de mamă şi ceilalţi fraţi şi surori. O deosebită plăcere avea să muncească la vie şi să crească viermi de mătase. Această pasiune a fost observată şi susţinută de profesorii din şcoală, la propunerea cărora este înrolat în rândurile „tinerilor miciurinişti". Astfel, i s-a oferit posibilitatea de a vizita grădina lui Miciurin din or.Miciurinsk.

A absolvit cu succes şcoala primară din sat, urmând să-şi continue studiile în şcoala medie nr.4 din Chişinău, una dintre cele mai prestigioase instituţii de învăţământ din ţară. Aici şi-au făcut studiile medii viitorii academicieni, care astăzi sunt mândria ştiinţei autohtone – A.Ursu, A.Andrieş, P.Soltan, A.Simaşchevici, Gh.Paladi etc. În această şcoală Al.Chirilov a obţinut cunoştinţe temeinice la toate obiectele. Susţine cu brio examenele şi în a.1952 devine student al Universităţii de Stat din Chişinău, Facultatea de Chimie.

Formarea lui ca cercetător s-a produs sub influenţa cunoscuţilor chimişti G.Lazurievschi, A.Ablov, Iu.Lealicov etc. Firesc, având o pregătire solidă din şcoală, s-a evidenţiat ca unul din cei mai promiţători studenţi. Din anul întâi de studenţie era apreciat de toată lumea şi, nu în ultimul rând, de fetele de la facultate. În anul V, se căsătoreşte cu

colega sa de facultate Eleonora, care i-a devenit nu numai nevastă, prieten, dar şi colaborator în laboratorul pe care-l conducea.

În Universitate se specializează în domeniul chimiei organice. După absolvirea Universităţii de Stat, la iniţiativa doctorului în biologie M.Mihailov, se angajează în calitate de laborant în Institutul de Biologie al Filialei Moldoveneşti a AŞ a URSS. A lucrat în această funcţie timp de 2 ani, apoi încă un an laborant superior, iar ulterior este avansat în funcţia de colaborator ştiinţific inferior.

Se afirmă ca specialist în fiziologia rezistenţei la frig şi secetă a plantelor, în special a viţei de vie. Prima lucrare ştiinţifică, «Физиологическая несовместимость прививочных компонентов – основной фактор, вызывающий гибель молодых растений винограда», a fost prezentată la conferinţa a II-a a tinerilor savanţi din Moldova în 1960.

Caracteristic pentru activitatea sa ştiinţifică de la bun început este efectuarea cercetărilor fundamentale cu utilizarea metodelor fiziologice, biochimice şi morfologice în scopul rezolvării problemelor practice ale agriculturii. Începând cu primele sale lucrări ştiinţifice în anii '60 ai secolului trecut, studiind dinamica conţinutului de glucide la viţa de vie altoită de origine europeană şi americană, pentru prima dată, împreună cu şeful său ştiinţific, doctorul M.Mihailov, stabileşte cauza pieirii viţei de vie altoite la frig – lipsa afinităţii proceselor fiziologice dintre altoi şi portaltoi, adică a viţelor de origine europeană faţă de altoiurile americane şi că portaltoaele nu sunt adaptaţi la condiţiile climaterice din Moldova, de aceea autorii propun ca portaltoae hibrizii dintre soiurile americane şi cele europene.

Cu anii, au fost aprofundate cercetările fundamentale consacrate determinări tipului de metabolism, legităţilor acumulării şi depunerii substanţelor plastice de rezervă, restructurării metabolismului sub influenţa condiţiilor fluctuante pe parcursul ciclului anual de creştere şi dezvoltare a plantelor etc.

Pentru prima dată au fost stabilite particularităţile procesului de depunere a substanţelor plastice de rezervă în diverse perioade de creştere a viţei de vie, evidenţiate componentele structurale ale plantelor în care au loc modificările glucidelor macromoleculare în perioadele critice, s-a demonstrat rolul determinant al solidităţii şi persistenţei sistemelor coloidale şi apei legate în manifestarea rezistenţei plantelor.

O etapă importantă în dezvăluirea proceselor fiziologo-biochimice a rezistenţei la frig a viţei de vie prezintă teza sa de doctor «Физиолого-биохимические особенности зимостойкости винограда в связи с условиями произрастания в Молдавии», susţinută cu brio în AŞM în a.1968. Lucrarea generalizează datele proprii şi bibliografice, constituind un suport esenţial în elaborarea bazelor ştiinţifice ale dezvoltării culturii viţei de vie în ţară. În linii generale, au fost evidenţiate mecanismele fiziologo-biochimice şi structurale, rolul coloidului hidrofil cu diverse capacităţi de legare a apei, modificările substanţelor cu grad înalt de polenizare în procesul de călire a plantelor şi propuse măsuri concrete pentru dezvoltarea culturii viţei de vie.

Deşi teza de doctor a lui Al.Chirilov a avut o rezonanţă largă, conducerea de atunci a Institutului de Fiziologie şi Biochimie a Plantelor încă timp de 4 ani îl reţine în aceeaşi funcţie de colaborator ştiinţific inferior. Numai în 1972 devine colaborator ştiinţific superior. În tot acest răstimp doctorul în biologie Al.Chirilov aprofundează şi extinde cercetările în domeniul fiziologiei şi biochimiei rezistenţei şi productivităţii. În această ordine de idei, stabileşte prin ce se disting soiurile de viţă de vie nerezistente de cele rezistente la ger. Doctorul în ştiinţe biologice Al.Chirilov demonstrează că soiurile rezistente se caracterizează prin creşterea mai intensă în perioada de toamnă-iarnă a capacităţilor de legare a apei şi prin menţinerea apei legate conjugate în condiţiile flexibile ale temperaturii, dar nu în cantităţile ei absolute. În numeroasele publicaţii aduce dovezi, că rezistenţa la ger este un fenomen integrat şi genetic determinat, dar se realizează prin restructurarea metabolismului plantelor sub influenţa diferitor factori pe parcursul ciclului anual de creştere şi dezvoltare a plantelor, în urma căreia se modifică particularităţile biochimice, structurale, fizico-chimice şi biofizice ale celulelor. Intensitatea decurgerii acestor procese depinde de starea plantelor înainte de iernare, caracterul şi intensitatea factorilor ce acţionează asupra lor în perioada toamnă-iarnă.

Indiscutabilă este contribuţia lui Al.Chirilov în ceea ce priveşte cercetarea mecanismelor fiziologo-biochimice ale rezistenţei viţei de vie la temperaturile negative în diferite etape de călire în perioada toamnă-iarnă, care în linii generale se manifestă prin:

1. creşterea potenţialului osmotic ca rezultat al acumulării substanţelor micromoleculare;
2. formarea sistemelor coloidale stabile, care posedă capacităţi înalte de reţinere a apei;
3. formarea complexelor stabile în protoplastele puternic deshidratate, în care rolul stabilizator în locul apei îl îndeplinesc glucidele şi proteinele micromoleculare.

Este unul printre primii cercetători care a efectuat periodizarea, a descris consecutivitatea şi a evidenţiat impactul proceselor de restructurare metabolică şi fizico-chimică, inclusiv suprarăcirea plantelor de viţă de vie la trecerea lor din starea de vegetaţie în starea de manifestare a rezistenţei la condiţiile de iernare, ceea ce a dat posibilitate de a aplica măsuri orientate asupra plantelor pe parcursul vegetaţiei pentru a spori rezistenţa lor în perioada toamnă-iarnă, precum şi elaborarea unor metode de estimare a rezistenţei. Dr. Alexandru Chirilov a argumentat din punct de vedere fiziologic modalitatea cultivării viţei de vie în Republica Moldova pe tulpină înaltă, a stabilit gradul de rezistenţă la temperaturi scăzute a peste 20 de soiuri noi create.

Spre finele anilor '70 ai secolului trecut doctorul Alexandru Chirilov este recunoscut ca cercetător de cea mai înaltă calitate, cu rezultate ştiinţifice semnificative, motiv pentru care conducerea Institutului de Fiziologie şi Biochimie îl numeşte în a. 1976 director adjunct pentru problemele de ştiinţă. Iar în 1983 doctorul Al.Chirilov este în unanimitate ales secretar ştiinţific al Secţiei de Ştiinţe Biologice şi Chimice a AŞM. În această funcţie de mare răspundere, pe care a exercitat-o pe parcursul a 15 ani, el şi-a consolidat reputaţia de manager cu capacităţi deosebite: abil în a colabora cu conducătorii de institut, principial în a asigura disciplina realizării hotărârilor Secţiei şi a Prezidiului AŞM, în a evalua obiectiv şi transparent activitatea institutelor din subordine

Luând în considerare, că în ultimul timp în domeniul fiziologiei plantelor o atenţie deosebită se acordă studierii mecanismului stresului şi adaptării plantelor către factorii mediului ambiant, doctorul în biologie Al.Chirilov este printre primii savanţi în fosta URSS care au iniţiat studii speciale în acest sens. Printre rezultatele sale obţinute merită de a fi menţionate cele ce-au permis de a stabili că stresul la plantele leguminoase se manifestă deja la diminuarea umidităţii solului până la 60-65% CTA, iar cele adaptive – la diminuarea umidităţii solului până la 50-45% CTA. Pentru prima oară, au fost stabilite unele mecanisme fiziologice ale plantelor la influenţa factorilor stresogeni, a fost demonstrat că dacă stresul hidric moderat de scurtă durată la plante provoacă diminuarea hidratării ţesuturilor frunzelor, intensităţii transparenţei şi emisiei căldurii cu sporirea capacităţii de reţinere a apei şi forţei de sucţiune, cu sporirea acumulării proteinelor enzimatic active şi structurale, cu modificarea repartizării apei în diferite compartimente ale simplastului şi apoplastului, apoi cel de lungă durată la plantele cu genotip rezistent, pe fundalul diminuării conţinutului total de apă şi a altor modificări caracteristice pentru stresul de scurtă durată, conduce la o deshidratare mai moderată a apoplastului.

În cercetările ştiinţifice din ultimul timp, savantul acordă o mare atenţie explorării substanţelor biologic active şi fertilizanţilor în scopul utilizării acestora pentru a spori gradul de productivitate şi rezistenţă a plantelor cultivate în condiţii pedo-climaterice nefavorabile.

În perioada de activitate ,Al.Chirilov a avut marea fericire să-şi facă stagiuni şi să-şi perfecţioneze cunoştinţele în centre ştiinţifice de prestigiu din Rusia – laboratoarele academicianului I.I.Tumanov (1961) şi a profesoarei Olga Kulaeva (1982-1983) de la Institutul de Fiziologie a Plantelor „K. A. Timireazev" al AŞR, unde a studiat efectul de suprarăcire în legătură cu rezistenţa la ger a plantelor perene şi mecanismele acţiunii fiziologice a substanţelor biologic active asupra plantelor. De asemenea, şi-a perfecţionat cunoştinţele în şcolile ştiinţifice de fiziologie a plantelor din Puscino (1991) şi Zelenograd (1993).

Este autor a peste 200 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 3 monografii (coautor), o broşură metodică, 2 recomandări metodice de analiză biochimică, 12 recomandări practice şi 10 brevete de invenţie. Realizările sale în sfera de cercetare şi inovare au fost expuse la peste 30 de foruri ştiinţifice, la Saloane Naţionale şi Internaţionale (Chişinău, Iaşi, Bucureşti, Geneva, Bruxelles, Moscova). A pregătit 3 doctori în ştiinţe biologice. Actualmente este secretar responsabil al revistei „Buletinul AŞM. Ştiinţele Vieţii".

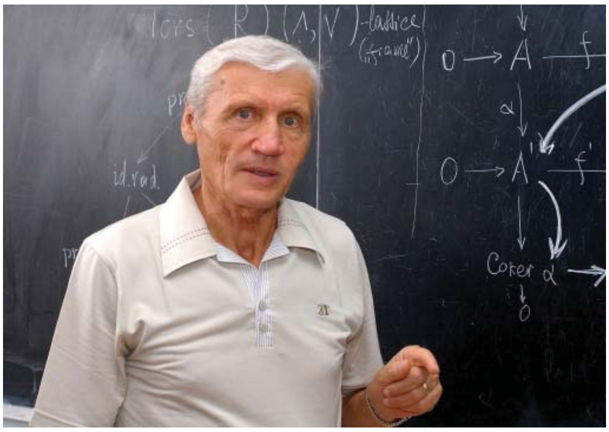
Dr. Alexandru Chirilov deţine titlul de Om emerit în ştiinţă şi cea mai înaltă distincţie a Academiei de Ştiinţe a Moldovei – medalia Dmitrie Cantemir, cea inovativă – medalia Henri Coandă, 8 medalii de aur, 8 de argint, 4 de bronz la diferite saloane internaţionale de invenţii etc.

Cu ocazia aniversării a 75-ea, îi dorim omagiatului, dlui doctor Alexandru Chirilov, precum şi soţiei sale – doctor în ştiinţe biologice Eleonora Chirilov, sănătate şi forţă de muncă.

Academician **Teodor Furdui,**
prim-vicepreşedinte al AŞM,
dr. **Valentina Ciochină**
Director al Institutului de Fiziologie
şi Sanocreatologie al AŞM

UN DESTIN ÎNGEMĂNAT CU MATEMATICA ŞI IUBIREA DE ŢARĂ

Dr. hab. Alexei CAŞU la 70 de ani



Matematician, domeniul ştiinţific: algebra cu specializarea în teoria inelelor, modulelor şi a categoriilor. Doctor habilitat în ştiinţe fizico-matematice (1991), profesor universitar (2000).

Tainele teoriei inelelor cercetate de un savant autohton

Îl cunosc pe omagiat, profesorul Alexei Caşu, de aproape două decenii, de când am început să activez la Centrul de Presă al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, organizat în decembrie 1991. Am mai scris şi cu alte ocazii că atunci, la 15 decembrie, în prima mea zi de muncă, am fost martora unei mari tragedii din viaţa familiei Caşu, la care voi reveni – nu putem trece peste acest moment trist oricât de mult ne-am dori-o. Dar astăzi, la aniversarea savantului, e cazul să vorbim despre alte aspecte ale vieţii şi activităţii sale cu evenimente pozitive şi semnificative, căci şi de acestea a avut parte matematicianul Alexei Caşu, de când şi-a legat destinul, în 1965, cu Institutul de Matematică şi Informatică al AŞM (actuală formulă), fondat de acad. Vladimir Andrunachievici, algebrist cu renume mondial.

Până la acea etapă a vieţii sale Alexei Caşu trecuse deja universităţile vieţii. S-a născut la 20 august 1940 în satul Sadaclia, Basarabeasca, a absolvit şcoala medie în satul natal (1947-1957). Îşi continuă apoi studiile la Facultatea de Fizică şi Matematică a Universităţii de Stat din Chişinău (1958-1963). A urmat serviciul militar în Armata Sovietică (1963-1965), după care, în acelaşi an, a fost angajat la Institutul de Matematică şi Informatică al A.Ş.M.. Aici a parcurs în formarea sa profesională toate funcţiile ierarhice: laborant (1965-1967), cercetător ştiinţific inferior/stagiar (1967-1971), cercetător ştiinţific superior (1971-1991), cercetător ştiinţific coordonator (1991-1992), director adjunct (1992-1998), cercetător ştiinţific principal (1998- prezent).

L-a avut ca mentor în materie de ştiinţă pe acad. Vladimir Andrunachievici, al cărui ciclu nou de lecţii în domeniul teoriei inelelor îl frecventa alături de studenţii USM. În calitate de doctorand era consultat de conducătorul său şi duminica, la domiciliul acestuia de pe str. Academiei, în restul zilelor academicianul fiind ocupat până peste cap cu obligaţiunile administrative. Prin şcoala duminicală a lui Andrunachievici, cu un prânz gustos şi de saţ, gătit de soţia sa, au trecut toţi doctoranzii savantului.

Peste patru ani (a. 1969) Alexei Caşu a susţinut teza de doctor (candidat) în ştiinţe fizico-matematice în cadrul Consiliului ştiinţific al Universităţii de Stat din Moldova, iar pe cea de doctor habilitat – în a. 1991 (Universitatea de Stat din Sankt Petersburg). I s-au conferit titlurile de cercetător ştiinţific superior (a. 1978), de profesor universitar (a. 2000).

Colegii de serviciu îi apreciază simţul de actualitate în matematică şi tendinţa permanentă de desăvârşire profesională. În 1986 Alexei Caşu a avut un stagiu ştiinţific de un an la Sankt Petersburg la LOMI (secţia din Leningrad a Institutului de Matematică al A.Ş. a URSS). Şi-a extins în permanenţă orizontul său matematic, studiind literatura de specialitate. A fost profesor invitat pentru ţinerea unor cicluri de prelegeri cu durata de 1-2 luni la Taşkent (1978); Iaşi (1991); Lvov (1987, 2005) etc.

Profesorul Alexei Caşu, după cum consideră academicianul Mitrofan Ciobanu, preşedintele Societăţii Matematicienilor din Republica Moldova, este un talentat matematician şi un mare patriot. Discipol a doi iluştri algebrişti, academicienii V. Andrunachievici şi Iu. Reabuhin, şi-a ales o nouă direcţie de cercetare în domeniul algebrei contemporane – studiul categoriilor de module peste un inel dat. O analiză a categoriilor de module nu poate fi profundă fără o cercetare detaliată şi originală a proprietăţilor algebrice ale diverselor clase de module. Din acest punct de vedere, profesorul Alexei Caşu a reuşit să descopere noi relaţii fundamentale între radicali, preradicali, torsiuni, cotorsiuni, functori şi alte noţiuni algebrice fundamentale. Rezultatele obţinute pe parcursul a 45 de ani de activitate ştiinţifică creatoare sunt surprinzătoare prin profunzimea abordării problemelor cercetate. Aceste succese impresionante au fost posibile graţie devotamentului său faţă de ştiinţă, capacităţii enorme de muncă, principialităţii, înţelepciunii.

După cum am observat, domeniul de cercetare al dlui Alexei Caşu, ţine de algebră cu specializarea în teoria inelelor, modulelor şi categoriilor. Problemele studiate se referă în principal la radicali şi torsiuni în categorii de module. A publicat peste 110 lucrări ştiinţifice în reviste de specialitate în ţară şi peste hotare, inclusiv articole, preprinturi, lucrări de sinteză şi patru cărţi (2 monografii şi 2 manuale pentru studenţi). O bună parte din rezultatele fundamentale ale algebristului Alexei Caşu sunt incluse în monografiile de prestigiu ale cunoscuţilor matematicieni din lume J. Golan, B. Stenstrom, L. Bican, T. Kepka, P. Nemeç, L.A. Skorneakov. Referinţe de esenţă la rezultatele omagiatului putem întâlni în articolele ştiinţifice ale mai multor specialişti de valoare din Austria, Ungaria, Ucraina, Germania, România, Cehia, Suedia, Rusia etc. Expuneri succinte ale acestor rezultate pot fi găsite şi în principalele reviste referative din lume (Mathematical Rewiews, ZB Math, РЖ Математика). A fost conducătorul ştiinţific a doi doctoranzi, care au susţinut tezele de doctor, iar unul dintre ei – şi teza de doctor habilitat.

În prezent, profesorul Alexei Caşu este considerat, incontestabil, unul dintre specialiştii de frunte în domeniul teoriei inelelor, modulelor şi categoriilor. A prezentat rezultatele cercetărilor sale la conferinţe ştiinţifice internaţionale din astfel de state ca Austria, Germania, Ungaria, Polonia, Bulgaria, România, Federaţia Rusă, Ucraina. Ca organizator, moderator şi responsabil de programe şi secţii a participat la toate manifestările ştiinţifice, organizate de Societatea Matematicienilor din ţară, precum şi la cele de profil, care au avut loc în Ucraina, România, Moldova. A fost invitat cu referat în plen şi la conferinţa (work shop), organizată la Varşovia, în centrul de matematică Stephan Banach, 2009.

Merită a fi apreciată activitatea didactică a prof. Alexei Caşu, care timp de 45 ani a colaborat cu Catedra de algebră şi geometrie a Universităţii de Stat din Moldova, susţinând atât cursuri generale, cât şi opţionale pentru studenţi şi masteranzi. În perioada 2002-2008 a condus seminarul ştiinţific orăşenesc din Chişinău ”Algebra şi logica matematică”, activează de mult timp ca membru al biroului Societăţii Matematicienilor din Republica Moldova.

Dar să revenim la o apreciere, făcută de acad. Mitrofan Ciobanu cu referinţă la dl Alexei Caşu: *este un mare patriot*. Astăzi se declară ca atare multă lume, dar Alexei Caşu n-a făcut-o niciodată. Este un om modest, retras, nu face declaraţii, dar această calitate a sa se evidenţiază, în primul rând, prin ceea ce face zi de zi pentru familia sa, pentru ştiinţă şi pentru ţară.

Gheorghe Caşu, eroul nostru naţional, este fiul lui Alexei Caşu

Ne reîntoarcem la subiectul de la începutul publicaţiei. 15 decembrie 1991 fusese declarată zi de doliu în Republica Moldova. În această zi au avut loc funeraliile celor patru poliţişti din brigada cu destinaţie specială a Ministerului de Interne, seceraţi de o mitralieră la Dubăsari în timpul unei operaţiuni militare. Printre ei a fost şi sergentul Gheorghe Caşu, student la Academia de Poliţie, în vârstă de 21 de ani, unicul copil al familiei Caşu. Colegul său, Ilie Dimitriu, povestea cinci ani mai târziu la o întâlnire din cadrul Liceului român-englez „Ion Creangă”, fosta şcoală nr. 11, în care a învăţat Gheorghe Caşu:

Când am fost întrebaţi noi, poliţiştii din brigada cu destinaţie specială, cine va pleca la Dubăsari pentru a cuceri un post de gardişti-mercenari, care nu dorea să predea armele, sergentul de poliţie Gheorghe Caşu a fost printre primii care a făcut un pas înainte. Gheorghe a fost repartizat în grupul de acoperire a colegilor săi care a plecat mai înainte. Dar în drum, prin surprindere, ei au fost atacaţi din spate de o mitralieră dintr-o grădină. În urma acelei rafale au căzut 8 poliţişti, 4 dintre care mai apoi au decedat. Printre ei era şi Gheorghe Caşu. Postul a fost cucerit, dar desigur cu pierderi irecuperabile. Gheorghe Caşu a fost decorat post-mortem cu cea mai înaltă distincţie militară – Ordinul „Ştefan cel Mare”. O stradă din Chişinău poartă numele eroului.

Într-o discuţie cu dl Alexei Caşu şi dna Maria Caşu, matematiciană şi ea, i-am întrebat cum a ajuns în forţele de poliţie fiul lor care, din câte fusesem informată, a fost student la Institutul Politehnic.

Tatăl: - Această decizie a lui Gheorghe ne-a surprins şi pe noi. Fiul a absolvit şcoala nr. 11 cu studii aprofundate a limbii engleze, în paralel – şi şcoala republicană de matematică cu rezultate foarte bune, fiind invitat să-şi continue studiile la Universitatea de Stat din Moldova. Dar a ales Facultatea de Electrofizică a Institutului Politehnic. A terminat primul an de studii, apoi a fost înrolat în armată. După ce s-a întors, a mai făcut un an de studii, susţinând sesiunea de vară foarte bine. La începutul anului trei a părăsit institutul.

– A intervenit totuşi ceva în viaţa lui Gheorghe? – am întrebat părinţii.

Mama: Gheorghe a fost absorbit de valul mişcării de eliberare naţională din Moldova în lupta pentru alfabet, tricolor, suveranitate, independenţă. În timpul serviciului militar din Ungaria (1988-1989) primea regulat „Literatura şi Arta”, pe care i-o trimeteau colegii săi din institut. Împreună cu încă 14 băieţi moldoveni studiau materialele cu efect de bombă ale prestigiosului săptămânal şi susţinea întru totul ceea ce întâmpla la baştină. Când s-a întors acasă, împreună cu prietenul său Radu Stratan participa la toate mitingurile, manifestaţiile patriotice, organizate în capitală. Purta drapele, lozinci, căci era un băiat cinstit şi curajos. Apoi s-a încadrat în mişcarea de voluntariat. După aceea prietenul său l-a atras în poliţie, în brigada cu destinaţie specială, unde-şi făcea serviciul. Romantic de felul său, se vede că l-a atras mai mult munca plină de risc la poliţie şi Academia de Poliţie, unde a început să-şi facă studiile.

Am reprodus acest dialog din schiţa „Zbor frânt”, pe care am publicat-o în „Literatura şi Arta”, nr. 18, din 30 aprilie 1992. În această perioadă de timp am urmărit viaţa familiei Caşu în noile împrejurări, fără unicul lor fiu – unica lor dragoste şi speranţă într-un viitor împlinit. S-au consolat cu bileţele de dragoste găsite pe mormântul fiului de la iubita sa, cu o nouă monografie scrisă de Alexei Caşu în domeniul algebrei şi dedicată băiatului lor, cu ideea de a constitui trei premii băneşti în numele fiului şi a le înmâna pe 6 iunie, de ziua lui Gheorghe, celor mai buni elevi de la Liceul „Ion Creangă”. Nu şi-au uitat fiul niciodată, ani în şir au purtat doliu, picioarele i-au dus zilnic spre Cimitirul Central de pe str. Armenească.

Ne-am referit la acest episod tragic din viaţa familiei Caşu, căci dacă ar fi fost în viaţă astăzi fiul Gheorghe s-ar mândri extrem de mult cu tatăl său care-şi marchează pe 20 august jubileul de 70 de ani. Personalitate devotată matematicii, el promovează în continuare frumuseţea şi importanţa acestui domeniu prin lucrările publicate, dar şi prin cursurile susţinute în faţa studenţilor.

Pentru rezultate valoroase obţinute în cercetare şi pregătirea cadrelor ştiinţifice de înaltă calificare profesorului Alexei Caşu i-a fost decernat Premiul ”Academicianul Constantin Sibirschi” (2006), cel mai prestigios în ţară în domeniul matematicii – recunoştinţă a comunităţii matematicienilor din Republica Moldova, dar şi a celei internaţionale, întrucât lucrările prezentate la concurs sunt recenzate şi de specialişti străini. Autoritatea ştiinţifică şi civică de neclintit a omului şi algebristului Alexei Caşu merită tot respectul, aprecierea şi consideraţiunea noastră.

Tatiana Rotaru

UN CERCETĂTOR ŞI ECONOMIST DE VOCAȚIE

Dr. Alexandru MURAVSCHI la 60 de ani



Cercetătorul economist Alexandru Muravschi, cunoscut specialist şi expert în domeniu, vine în toamna aniversării sale de 60 de ani cu o recoltă bogată de realizări ştiințifice.

S-a născut la 30 septembrie 1950 în oraşul Chişinău. În 1967 este înmatriculat la facultatea de economie a Institutului Agricol „ M.V. Frunze" din Chişinău, pe care a absolvit-o cu succes în 1972. În anii 1973-1977 urmează studiile de doctorat în acelaşi institut, unde, după finisarea studiilor de doctorat, îşi continuă şi activitatea didactică (1977–1986). Aici, la Universitatea Agrară de Stat, formula de astăzi a instituției, a parcurs calea de cadru didactic în funcțiile de asistent, lector superior, conferențiar la catedra cibernetică economică, prodecan pentru activitatea cu studenții de peste hotare.

În 1979 a susținut teza de doctor în economie la Institutul de Cercetări Ştiințifice în Economie şi Organizare a Producției Agricole din or. Leningrad cu tema *Optimizarea amplasării şi specializării producției agricole în condițiile cooperării între gospodării şi integrării agroindustriale.*

În 1983–1984 a efectuat un stagiu la Şcoala Superioară de Economie şi Ştiințe Politice din Londra (Marea Britanie); în 1993, în cadrul altor două stagii, a studiat programele de instruire "Agricultura în economia de piață", USIA, în SUA, şi "Procesul unificării Europei" în Maastriht, Olanda.

În 1994 şi 1998 este ales deputat în Parlamentul Republicii Moldova, vicepreşedinte al Comisiei economie, industrie şi privatizare, fiindu-i încredințată această funcție şi în 1998. În perioada exercitării mandatului de deputat a fost reprezentant al delegației permanente în Consiliul Europei, Asambleea Parlamentară a CSI etc.

Din martie până în noiembrie 1999 exercită funcția de viceprim-ministru, ministru al economiei şi reformelor. În aceeaşi perioadă este membru al Consiliului director al Băncii Mondiale, reprezentând în această structură Republica Moldova.

Din anul 2000 activează în cadrul a diverse proiecte, finanțate de organizații internaționale. În 2003–2005 este director al Departamentului de Legislație a Programului de Asistență pentru Fermierii Privați, finanțat de Agenția pentru Dezvoltare Internațională (USAID); în 2006–2007 – manager adjunct de proiect pentru sprijinirea întreprinderilor mici şi mijlocii în zona rurală, susținut de Uniunea Europeană.

Din 2006 este Directorul Programul de Stat "Elaborarea mecanismelor şi metodelor de stimulare a creşterii economice, de reducere a sărăciei şi de îmbunătățire a calității vieții în contextul SCERS", Programului Național "Satul Moldovenesc" şi Planului de Acțiuni „Republica Moldova – Uniunea Europeană", membru al Consiliului ştiințific al Institutului de Economie, Finanțe şi Statistică.

A publicat peste 180 de lucrări ştiințifice şi publicistice. Este coautor al Concepției reformei agrare şi dezvoltării social-economice a satului (1990), a Strategiei de dezvoltare industrială pentru perioada 2006-2015, Codului Funciar al Republicii Moldova, Programului de privatizare, Legii privind societățile comerciale, Legii pentru protejarea şi susținerea afacerilor mici, Legii cu privire la antreprenoriat şi întreprinderi, al altor acte normative.

Colaboratorii institutului, toți acei care au avut onoarea de a activa împreună cu doctorul în economie Alexandru Muravschi îi aduc sincere felicitări, urări de bine şi de sănătate, realizări pe potriva talentului său. La mulți ani!

Echipa de cercetători a Institutului de Economie, Finanțe şi Statistică al AŞM